

Qabriel Qarsia Markes

“Patriarxın payızı”

Roman

Afaq Məsudun tərcüməsində

Afaq Məsud

Romana ön söz

Qabriel Qarsia Markesin özü dediyi kimi, yaradıcılığında önəmli yer tutan bu məşhur romanı, mistik bir qoca haqqında - dünya durduqca duran, bütün vücudu və ruhuyla hakimiyyət zirvəsinin havasıyla qidalanan, bu «ecazkar ucalıqlarla» heç cür vidalaşmaq istəmədən, ölümünün astanasınacan mübarizə aparan qoca diktator haqqında, onun hakimiyyətinin qürub çağı - payızı haqqındadır.

Magik realizm məktəbinin parlaq nümayəndələrindən olan Markesin, özünəməxsus yazıçı qələmiylə ərsəyə gətirdiyi bu əsər - unikal təhkiyə üslubu - zaman və məkan ölçülərinin itirildiyi, müxtəlif dövrlərdə və məkanlarda baş verən hadisə və situasiyaların, eyni bir müstəviyə - yaş və məkanı dəqiq bilinməyən, ilğımvari yaddaş ərazisinə sığışdırılması, təsvir olunan olaylara və insan talelərinə, guya təkrar-təkrar dönə-dönə, əslində isə, yazıçının nəzarət dairəsinə düşmüş bu mənzərələrə, ayrı-ayrı zaman və baxış bucaqlarından daxil olunması, insan obrazlarının markesvari təsviri, əsəri, ilk növbədə, yüksək bədii sənət nümunəsi kimi, iyirminci əsr ədəbiyyatının yetirdiyi ən parlaq romanları sırasına çıxarır. Yazıçının, xüsusi bir şövqlə, adi insan normalarına sığmayan sirli dünyasını zərgər incəliyi ilə açdığı patriarx obrazı, Yer üzünə tarixin müxtəlif dövrlərində gələn, hakimiyyəti, taleyin acı hökmüylə ələ kesirib, sonradan heç bir vəchlə əlindən buraxmaq istəməyən diktatorların ümumiləşmiş, gerçək simasını gözlərimiz önündə canlandırır. Bu baxımdan əsər, xalqların və millətlərin azad, demokratik cəmiyyətə doğru irəlilədiyi ən həlledici tarixi dövrlərdə, bütün işıqlı yolları və cığırları öz kasad dünyagörüşləri və əqidələriylə, ağır və keçilməz şlaqbaum kimi kəsən, zamanın bütün sınaqlarından - sui-qəsdlərdən və məhəlli savaşlardan, dünya müharibələrindən və inqilabi çevrilişlərdən, təbii fəlakətlərdən və xəstəliklərdən, anlaşılmaz xatasızlıqla ötüşən bu insanların mistik əbəliyini, dəfəndilməzliyini fiksə edən sənədli səlnamə kimi də xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Tarixinin müxtəlif dövrlərində Yer üzünə sınaq kimi göndərilən bu oxşar taleli insanların gizli mahiyyətini mahir yazıçı qələmiylə ümumiləşdirməyə nail olmuş Markes, insanlıq üçün xüsusi təhlükə olan «ölməz diktator» obrazını yaratmaqla, insanlıq və vətəndaşlıq hüquqları əsrlər boyu tapdanan, zülm və haqsızlıq üzərində qurulmuş hakim rejimlərin basqısı altında inləyən dünya xalqları qarşısında öz haqq səsini ucaldaraq, müqəddəs yazıçılıq missiyasını yerinə yetirmiş olur.

A. Məsud

“PATRIARXIN PAYIZI” HAQQINDA

Bir dəfə Karlos Fuentes, Xulio Kortasar və Qarsia Markes Meksikada görüşürlər və Fuentes, Latin Amerikasının diktatorları haqqında - hər yazıçı öz ölkəsinin diktatoru haqqında bir fəsil yazmaq şərtilə, birlikdə kitab yazmağı təklif edir. Belə qərara gəlirlər ki, Fuentes - Porfirio Diasın, Qarsia Markes - ötən əsrin Kolumbiya diktatorlarından hər hansı birinin, Varqas Lyosa - Legianın, Otero Silva (yəni mən) - Qomesin, Roa Bastos - Fransianın, Kortasar - Rosasa oxşayan uydurma bir diktatorun, Karpentyer isə Maçadonun obrazını yaratsın. Hətta Venesuelaya xəbər göndərüb məndən Qomes haqqında fəsil yazmağımı da xahiş etdilər. Mən o xahişi yerinə yetirə bilmədim, bu günə kimi də Qomesdən bir sətir belə yazmamışam, çünki ona nifrət edirəm. Varqas Lyosa da, təklifi irəli sürən Fuentes də heç nə yazmadı. Bəziləri isə yazdılar, özü də fəsil yox, kitab yazdılar: Roa Bastosun «Mən, Ali», Karpentyerin diktator Maçadonun müəyyən xarakterik cizgilərini ehtiva edən «Metodun yanlışlığı» və Qarsia Markesin «Patriarxın payızı» kitabları bu cür meydana gəldi. Beləliklə, təsadüfi bir söhbətin nəticəsi kimi ən azı üç roman yarandı...

Migel Otero Silva,
Venesuela yazıçısı

Q.Q.Markes özü isə roman haqqında belə düşünür

.. «Yüz ilin tənhalığı» mənim digər kitablarımdan populyar olsa da, belə hesab edirəm ki, «Patriarxın payızı» daha əhəmiyyətlidir və qəti əminəm ki, məni unudulmaqdan xilas etməyə qabil olan əsərim, məhz elə «Patriarxın payızı»dır. Mən bu fikirdəyəm ki, təkcə «Yüz ilin tənhalığı» yox, əvvəl yazdığım əsərlərin hamısı «Patriarxın payızı»nın prelüdüdür. Başqa sözlə desək, mənim, daim axtarışında olduğum və yazmaq istədiyim əsər «Yüz ilin tənhalığı» yox, «Patriarxın payızı» olub. Bu roman, oxucudan müəyyən ədəbi hazırlıq tələb edir ki, məhz həmin bu cəhətinə görə də bu əsəri çox yüksək qiymətləndirirəm. Üstəlik də, mən onu öz işimdən ləzzət ala-ala yazmışam: tələsmədən, özümü zorlamadan. «Yüz ilin tənhalığı»nı yazarkən isə, təəssüf ki, belə imkandan məhrum idim.

.. Mənim öyrəndiyim ispan dili ispan poeziyasının Qızıl dövründən, bir də Romansero poeziyasından qaynaqlanır. Mən ispan poeziyasını çox gözəl bilirəm və bu poeziyanın mənə çox köməyi olub. Bütün bunlar «Patriarxın payızı»nda şüurlu şəkildə öz təzahürünü tapıb. Əsər Qəraib xalqlarının şerləri ilə, xüsusən də Ruben Dario poeziyası ilə doludur. Bu mənada, əsərin mütərcimlərinin hansı çətinliklər qarşısında qaldıqlarını yaxşı təsəvvür edirəm. Mütərcimlər üçün problem ondan ibarətdir ki, nikaraqualı şair Ruben Darionun poeziyası ispan dünyasından, Latın Amerikasının hüdudlarından kənarında az bəllidir. Bu poeziya, ayrı dillərə demək olar ki, tərcümə olunmayıb. «Patriarxın payızı» isə əslində Ruben Dario poeziyasının dili üstündə qurulub.

Mən «Patriarxın payızı»nı «Yüz ilin tənhalığı»ndan qabaq yazmağa başlamışdım, amma nədənsə iş ləng gedirdi.

.. Kuba inqilabı nəhəng bir işə - Batistanın generalı Soso Blankanın edam edilməsinə imza atdı. Blankanın işinə, bütün dünya ölkələri jurnalistlərinin iştirakı ilə açıq məhkəmədə baxılırdı. Bu, həyatımda gördüyüm ən müdhiş mənzərələrdən idi. Onun törətdiyi bütün qanlı cinayətlər, şübhəsiz ki, sübuta yetirildi və müttəhim ölümə məhkum edildi. Sarsıntılar içində kirimişcə oturub dinləyirdim. Ölüm hökmü oxunanda, mən Blanko ilə üz-üzə dayanmışdım: onun sifətində bircə əzələ də tərpənmədi, yalnız dizləri azacıq titrədi. Bu, mənim üçün kəşf kimi bir şey oldu və düşündüm ki, çoxdan axtardığım, həsrətimdə olduğum diktator məhz odur. Lakin sonralar çox götür-qoy elədim, diktatorlar haqqında bütün yazılanları - məktubları, bioqrafiyaları, reportajları oxudum. Yazmağa başlayanda isə həmin faktlardan istifadə eləməməyə çalışırdım. İstəyirdim ki, mənim qəhrəmanım mövcud diktatorlardan heç birinin əkiz tayı olmasın.

.Mənim yaratdığım diktator obrazında Samosadan da, Truxilyodan da, Frankodan da, Qomesdən də nə isə var. İkihücrəli qəfəsi qoca Samosa ixtira etmişdi - bu qəfəsin bir hücrəsinə siyasi dustaqları salırdılar. Bununla belə, Samosa ailəsinin diktaturası sönük təsir bağışlayırdı. O ki, qaldı Qomesə - Xuan Visenta Qomes ayrı aləm idi. O, elə bir nadir şəxsiyyət idi ki, venesuelalılar özlərini saxlaya bilməyib, ona, görəkəmli bir venesuelalı kimi bəraət də qazandırmışdılar. Bütün diktatorlardan ən çox isə, məni Qomes maraqlandırırırdı və mənim personajım daha çox ona oxşayır.

PATRIARXIN PAYIZI (roman)

Tərcümə: A.Məsud

Həftənin sonuna yaxın quzğunlar, pəncərələrin dəmir qəfəslərini söküb prezident sarayına doluşdular, qanadlarını çırpı-çırpı, saray otaqlarının uzun müddətdən bəri dəyişilməyən kifsəmiş havasını çalxaladılar və öz çürük əzəməti ilə bir əsrlik ölüm yuxusuna getmiş şəhər, bazar ertəsinin ala-toranında nəhayət ki, yuxudan ayıldı... biz, yalnız bundan sonra içəri girməyə ürək elədik və artıq, nə bəzi qoçaqların dediyi kimi, qədim qala divarlarına dırmaşmağa, nə də o birilərin düşündüyü kimi, giriş qapılarını öküz qoşqularıyla dağıdıb-sökməyə ehtiyac olmadı, bir vaxtlar Uilyam Deymperin güzrlərinə şərəflə davam gətirən binanın qapıları, yüngülcə toxunmaqla öz-özünə açıldı və biz, ötüb keçən əsrə qədəm qoyduq, sakitliyinin özü belə köhnə və kövrək olan, içindəki əşyalarıyla bir bu kövrəkliyin və ilgimin içində dumanlanan bu qəsrin xarabalıqlarında az qala boğulduq; döşəməsi, az qala buludlara dirənən qanqalın ağırlığından çatlayıb cadar-cadar olmuş birinci həyətdə biz, saray qarovulunun, qəfil düşən qovhaqovdan, tələm-tələsik ora-bura atıb qaçdığı silah-sursatı, həyətin ortasındakı uzun, taxta stolda yarımçıq qalan naharın niməçələrdə çürüyən artıqlarını, bir vaxt dəftərxana yerləşən yarıqaranlıq tikilini, bu tikilinin divarlarını basmış rənbərəng, zəhərli göbələkləri, uzun müddətdən bəri yaddan çıxdığından, gedişatı məzmunuz həyatın özündən də uzun çəkən, lakin baxılmadığından, qovluqlarının araları araları mamır bağlayan şəxsi işləri, qüllələri az qala buludlara dirənən bu sarayda üzü qədimdən bu yana yaşamış beş nəslin xaç suyuna çəkildiyi iri çəni, həyətin lap qurtaracağında vitse-kralın anbarı kimi işlədilən tövləni, orda güvə dumanı içində qaralan Böyük Qalmaqal dövrünün kareti, Taun dövrlərindən qalan üstübağlı faytonu və Dünyanın Birinci Əsrinin əfsanəvi limuzinini gördük; bunların hamısı yaxşı vəziyyətdəydi, hər biri milli bayraq rəngində rənglənmiş halda, qalın tozun və hörümçək torlarının altında bozarmaqlarına davam edirdilər; o biri həyətdə isə, dəmir çəpərin o biri üzündə, sanki ay tozundan tökülmüş gümüşü rəngli qızılgüllər açmışdı; bir vaxtlar bu güllərin kölgəsində cüzamlı xəstələr sığınıb yatardı, indi isə baxımsızlıq üzündən, bu əfsanəvi gül kolları çoxalıb az qala bütün həyəti bürümüşdü və bu səbəbdən, havadan da qızılgül ətri gəlirdi... bu ətrə, bağın dərinliyindən yayılan digər üfunətli iylər də - toyuq hininin, mal təzəyinin, qatı əsgər sidiyinin iyləri qarışmışdı; biz qızılgül kollarının boğanağından keçib, içinə qərənfil, ətirli astra, inciçiçəyi basdırılmış dibçəklərlə dolu tacşəkilli artırmaya çıxdıq; bura onun, qadınlarıyla əyləndiyi yer idi, üst-üstə qalanmış qarmaqarışq tullantılardan, müxtəlif növ zir-zibildən və saysız-hesabsız tikiş maşınlarından təxminən bilmək olurdu ki, bu barakda nə qədər qadın və nə qədər, bəlkə də azı minəcən vaxtından tez doğulan uşaqlar yaşayıb; biz həmçinin, çoxdandan bəri işlənməyən kimsəsiz mətbəxlərdəki iyrəncliyi - ləyənlərdə qalıb iylənmiş yaş camaşırı, kişilər və qadınlar üçün genişləndirilmiş ümumi ayaqyolunu, bir vaxtlar Kiçik Asiyanın torpağında bitib göyərən, həmin torpaqla da doldurulub nəhəng çəlləklərdə gətirilmiş, yarpaqlarının üstü sanki narın şəh bağlamış vavilon söyüdlərini də gördük; söyüdlərdən sonra

onun balaca sarayı - çərçivələri, dəmir qəfəsləriylə bir kökündən qoparılan pəncərələrində hələ də quzğunlar vurnuxan möhtəşəm, qəzəbli evi ucalırdı; bizə, qapıları sındırmaq lazım olmadı, onlar elə öz-özünə, elə bil səsimizin gücünə açıldılar və biz, daş pillələrə salınmış, inək dırnağı altında tapdanıb eybəcər kökə düşən təmtəraqlı, teatral xalçaların üzəriylə qalxaraq, binanın əsas mərtəbəsinə daxil olduq, birinci artırmadan axıracan - mərtəbənin lap qurtaracağındakı yataq otağına qədər bütün otaqlara baş çəkdik, xidməti yerlərdən saysız-hesabsız qəbul otaqlarına keçdik və hər yerdə, üzləri heç nə ifadə eləməyən inəklərlə rastlaşdıq; onlar məxmər pərdələri çeynəyir, isti təzək və mebel sınıqları arasında saralan müqəddəs ikonaları və sərkərdələrin portretlərini tapdalaya- tapdalaya, kresloların ipək üzlüklərini isladır, zəhlətökən moultularla moulaya- mouldaya qonaq otağında, konsert zalında ağa kimi gəzişirdilər; hər yer inəklə dolu idi... biz, sınıq domino və bilyard stollarını, üstləri, inəklərin sanki indicə otlayıb yalın qoyduqları yamyaşıl çəmənə xatırladan açıq yaşıl rəngli mahudu, küncələrin birində, öz doğma sahillərindən ayrı düşən ev sakinlərinə dəniz həsrətini unutturmaq üçün işlədilmiş küləklər maşınını - dəniz küləyinin səsini çıxaran əcaib qurğunu, bir də, hələ ötən həftədən üstünə yaylıq atılıb yaddan çıxmış quş qəfəslərini gördük; saysız-hesabsız pəncərələrdən isə şəhərin özü - hələ ki, qədəm qoyduğu taleyüklü bazar ertəsinin ciddiliyini dərk eləməyən nəhəng əjdaha görünürdü. şəhərdən sonra isə, bir vaxtlar dənizin yaşıl suları dalğalanan, indi isə ay külünə bənzər kələ-kötür yarıqanlar və vulkan dəlikləri açılan ucsuz-bucaqsız çöllər uzanırdı; onun gizli iş otağından isə, bizlərdən yalnız bəzilərinin, hələ bu hadisədən bir qədər əvvəl ürəklənib daxil olduğu yerdən üfunətli çürüntü və cəmdək iyindən boğulub tənqiyən quzğunların nəfəsi eşidilirdi və biz, bu üfunətli qoxunun iziylə qartalların ardınca gedib, iclas zalına çıxdıq və orda da yenə həmin inəkləri - bu dəfə, zavallı heyvanların qurd basmış cəmdəklərini, bu cəmdəklərin, zalın nəhəng güzgülərində birə on artmış ayrı-ayrı əzalarını gördük; sonra biz, onun iş otağına aparın gizli qapını - arxa qapını itələdik və orda nəhayət ki, onun özünü - orden-medalsız hərbi səhra geyimində, sol tayında qızılı mahmız işıldıyan həmin uzunboğaz çəkmələrində tapdıq; o, Yer üzünün bütün canlılarından qoca vücuduyla, qurunun və suyun ən qədim heyvanlarından da ulu qədimliyi ilə, üzünü balısa basan tək, ovuclarına basıb gizlətməmiş vəziyyətdə, döşəmədə üzünü ütə uzanmışdı; olsun ki, həmin bu görkəmdə o, öz qəddar -kahin ömrünün neçə-neçə saysız-hesabsız, bitib-tükənməz, gecələrini yatmışdı; amma biz onu kürəyi üstə çevirib üzünə baxanda, həmin dəqiqə başa düşdük ki, onun şəxsiyyətinin təsdiq edilməsi, təkcə, saraya doluşan quzğunların, onun üzünü dimdikləyib tanınmaz hala saldığı üçün yox, həm də sağlığında heç birimiz bu üzünü əməlli-başlı görmədiyimiz səbəbindən baş tutan məsələdəyil və hərçənd ki, onun, əjdaha şəkilli bayraqla təsvir olunmuş, cansız əlini sinəsinə bərk-bərk sıxdığı, qızılı çərçivəli, litoqrafik portreti hər saat, hər dəqiqə hamının gözləri qarşısında idi və profili dəmir pulların hər iki tərəfinə döyülmüşdü, poçt markalarının, qarınağrı dərmanlarının, kəmərlər və sarğıların, ipək pul kisəciklərinin də üzünə çəkilmişdi, biz bilirdik ki, bütün bu əkslər onun, hələ lap uzaq keçmişlərdən bizim günlərə gəlib çıxan keçmiş surətlərin sürətidi və Kometa ilindən bu yana etibarlı sayılmır; həmin o ildən ki, onun kimliyi və görkəmi barədə bizim valideynlər öz ata- analarından, onlar da öz növbələrində, öz dədə-

babalarından eşidib-öyrənmişdilər; biz isə lap uşaq yaşlarımızdan onun əbədi olduğuna və əbədi olaraq, öz iqamətgahında sağ-salamat yaşadığına inanmağa alışmışdıq; biz bilirdik ki, kimsə, nə vaxtsa bayram axşamı onun, iqamətgahın çıraqlarını yandırdığını, kimisi, prezident karetinin qaranlığından baxan kədərli gözlərini, qanı qaçmış solğun dodaqlarını, karet pəncərəsinin, kahin cübbəsi kimi gümüşü saplardan hörülmüş pərdəsi altından kimsəsiz küçələrə xeyir-dua verən yuxulu əlini görmüşdü; biz onun sağ və salamat olduğunu, bir neçə il bundan əvvəl, unudulmuş şair Ruben Darionun şerlərini küçənin ortasında beş sentə ucadan oxuduğuna görə tutulan, sonradan, həmin o poeziya tədbirinə görə dəmir pulla mükafatlandırılıb azadlığa buraxılan, gözləri kor bir tüfeylidən də öyrənib bilmişdik; o bədbəxt, həmin o məlum səbəbdən generalın üzünü görə bilməmişdi, gözləri görsəydi belə, onu onsuz da o səbəbdən görə bilməyəcəkdi ki, hələ Sarı Titrətmə dövründən bu yana onun üzünü, Yer üzünün bir canlısı görməmişdi; amma, biz bilirdik ki, o sağdı, Yer kürəsi də, məhz buna görə hələ ki, hərlənir, həyat davam edir, poçt işləyir, nəfəsli bələdiyyə orkestri də gecədən xeyli ötənədək Armas meydanının tozlu palmaları və kədərli fənərləri altında gic-gic valslar çalır, yeni, gənc musiqiçilər, qocalıb önlərin yerini tutur və hətta son illər, onun hakimiyyət qəsrindən artıq insan səsi, mahnı, ya quş səsi eşidilməyəndə, saray hasarının zirehli darvazaları daha açılmayanda belə, biz bilirdik ki, sarayda kimsə var; çünki sarayın, bir vaxt dənizə açılan dəyirmi pəncərələrində işıq yanırıdı, yaxına getməyə ürək eləyənlər isə qala divarlarının o üzündən, at ayaqlarının və mal-qaranın ağır nəfəsini eşidirdilər; bir dəfə isə yanvar ayında biz, prezident sarayının artırmalı eyvanında qürubu seyr edən inəyi də görmüşdük; siz bir təsəvvür edin, ana Vətənin fəxri eyvanında inək!?!.. Biabırçılıq!.. Belə ölkəyə nə deyəsən?!.. Bunu görəndə hamımız çaşıb qaldıq: prezident sarayının eyvanı hara, inək hara?.. Yəni sarayda inək var?..

Yoxsa inkələr sarayın içi ilə, pilləkənlər boyu, xalçalar döşənmiş saray pillələri boyu özləri üçün rahat-rahət gəzişirlər?.. Onda bir hay-həşir düşdü ki, gəl görəsən, axırda heç biz özümüz də bilmədik nə baş verdi: bu lənətəgəlmiş inəyi biz prezident sarayının eyvanında gördük, yoxsa bu fağır heyvan bizim gözümüzə Armas meydanında görünmüşdü?!.. Axı bu eyvanda, yaxınlıqdakı kəndçi xəstəxanasının məhəccərlərində mürgüləməkdən bezib həmin o həlledici cümə gününün alatoranında hücum çəkib sarayın pəncərələrini dağıdan qartallardan savayı, çoxdanna bəriydi ki, bir canlı belə görünməmişdi?!.. Həmin o gün qartallardan sonra, bir vaxt dənizin, indi isə qatı toz dumanının yırğalandığı uzaq üfüqdən, bir-birinin ardınca qatar-qatar ayrı quşlar da uçub gəlmişdi və quşların, qırmızı buxaqlı, başı lələk taclı başçısı işarə verənəcən, qartal dəstəsi bütün günü iqamətgahın başına dövrə vurmuşdu, sonra çilik-çilik olan şüşələrin səsi, möhtəşəm meyidin iyi gəlmişdi və qartallar o yan-bu yana uça-uça insan nəfəsi gəlməyən bu kimsəsiz evin pəncərələrində vurnuxmağa başlamışdılar; bazar ertəsi biz də ürəklənib içəri girdik, bomboş iqamətgahın, ötüb keçib, artıq uzaq keçmişdə qalan zəngin həyatının tör-töküntüsünü, onun, qartalların didişdirib tanınmaz hala saldığı meyidini, incə qadın əllərini gördük; dövlət möhürü olan üzüyü onda onun sağ əlinin adsız barmağında, bədəninin çox hissəsində, əsasən də qollarında və qasığında qəribə, xırda səpkilər gözə dəyirdi, qurşağında, qartalların niyəsə toxunmadığı nəhəng

qarnını saxlayan brezent qayışın toqqası fūrülmüş öküz böyrəyini xatırladırdı; biz onu hamılıqla birgə, öz gözlərimizlə gördüksə də, onun öldüyünə yenə o səbəbdən inana bilmədik ki, onun bu sayaq «ölüsünü» bir vaxtlar da, elə bu kabinetdəcə tapanlar çox olmuşdu, fərq bircə burasındaydı ki, bu dəfə o, bir vaxtlar görücü-falçının suya baxıb dediyi kimi, deyəsən öz ölümü ilə - yuxuda ölmüşdü; o dövrlər isə, ömrünün payızı hələ təzə-təzə qədəm qoymağına baxmayaraq, o özünü öz iş otağında o səbəbdən tam təhlükəsiz hiss edirdi ki, o dövrlər ölkə hələ kifayət qədər çiçəklənirdi; bəlkə də elə buna görə ölkəni də elə idarə eləyirdi, elə bil qəti əmin idi ki, heç vaxt ölməyəcək; prezidentin sarayı, öz ətraf həyətləriylə bir, saraydan çox, eşşəklərin, ağır yüklərini boşaltdığı, dəhlizləridən - içi tərəvəz və toyuq dolu səbətlər daşıyan ayağıyalın əsgərlərin arasından, ac-yalavac uşaqları qucağında, pilləkənlərin üstündə mürgü döyə-döyə, hökumətdən mərhəmət payı uman qadınlarının arasından keçilə bilməyən bazar meydanını xatırladırdı; burda həm də onun, gecədən qalıb soluxan güllərini təzələyən deyingən aşnalarının, saray güldanlarından yuxarıdan aşağı boşalan bulanıq suların vaxtında qaçıb canını qurtarmaq lazım gəlirdi; burda döşəmələri yaş əsgilərlə silə-silə cuşa gələn qadınların xatakar məhəbbətdən oxuduğu mahnılar, süpürgələrin taqqıltısına, döşəkçürüdən məmurların həyasız çığırıtlarına qarışırdı; məmurlar yazı stollarının gözlərinə doluşub orda altdan-altdan yumurtlayan səfeh toyuqları qova-qova öz aralarında söyüşürdülər; bu səsə ümumi ayaqyolundan gələn səslər, quşların qaqqıltısı və iclas zalında boğuşan küçə itlərinin səsi qarışırdı; bir sözlə, it yiyəsini tanımırdı və yüzlərlə taybatay açılan nəhəng qapılardan boylandıqca, bu vay-həşirdə, bu basabasda nəyin harda olduğu, kimin nəyi idarə elədiyi, kimin kim, nəyin nə olduğu bilinmirdi və bütün bu vurhavurda, bu qarmaqarışıqlıqda saray sahibinin şəxsən özü nəyinki iştirak edirdi, bütün bu məşəqqətin baş ilhamvericisi və təşkilatçısı onun özü idi; eə ki, prezidentin yataq otağının pəncərələrində işıq yanırdı - bu işıq isə birinci xoruz banından çox-çox qabaq yanırdı, səhərin alatoranında prezident qvardiyası şeypurunun cır səsi eşidilməyə başlayırdı; Kondanın yaxınlıqda yerləşən kazarmaları isə həmin dəqiqə şeypurlara züly tutub, saraydan gələn bu siqnalı daha uzaqlara - San-Xeronimodakı bazaya sarı ötürürdülər; ordan bu səslər liman qalasına çatdırılırdı, qalada isə bu siqnalı altı taktla, əvvəl paytaxtın sakinlərini, sonra isə bütün ölkəni oyada-oyada dönə-dönə təkrar eləyirdilər; ölkəni yuxudan oyadan bu «oyanma» mərasimi uzandıqca, sarayın sahibi şəxsi ayaqyolunda oturub səhər düşüncələrinə dalır, şeypurların səsindən başına düşən uğultunu ovutmaqdan ötrü ovuclarını qulaqlarına basır, topaz tək tüstü rəngli boz dənizin dalğalarıyla üzən gəmilərin işıqlarına baxır, sonra gün ərzində nə qədər süd sağıldığını yoxlamaq, südün paylanmasına nəzarət eləmək üçün fermaya yollanırdı; sağılan südün hamısını prezident kareti ilə şəhərin kazarmalarına daşıtdırırdıqdan sonra əlavə sağılan südün həcmi yoxlamaqla prezident şəxsən özü məşğul olurdu; əslində o, südün paylanması məsələsinə, hələ sarayda məskən saldığı ilk gündən nəzarət etməyə başlamışdı; nəzarət mərasimi bitib başa çatdıqdan sonra o, mətbəxə keçib orda bir fincan qara qəhvə ilə bir tikə kasabə* yeyə-yeyə, yenicə başlamış günün nə ilə sona yetəcəyi barıdı qətiyyənlə düşünmədən, bunu təsəvvürünə belə gətirmədən, nə edəcəyi haqqında fikirləşmədən, maraqla qulluqçuların söhbətlərinə qulaq asmağa başlayırdı; onun bu iqamətgahda dil tapdığı yeganə insanlar

qulluqçular idi; qulluqçularla davranmaq onun üçün o səbəbdən asan idi ki, o, onlardan öz ünvanına eşitdiyi tərifləri ciddi qəbul edir, bu sadı insanların qəlblərini asanlıqla oxuya bilirdi; beləliklə, bir fincan qəhvə ilə kasabesini yedikdən sonra o, saat doqquz radələrində həyətdəki şəxsi patiosunda, badam ağaclarının kölgəsindəki qranit vannasına girir, orda şəfalı otlarla ağzınacan dolu isti vannada saat on birəcən uzanaraq, gündəlik şuluqluqlardan əvvəl, canına yeriyan anlaşılmaz xofu əritməyə və sakitləşməyə çalışırdı; bir vaxtlar onu prezident kürsüsünə oturdan dəniz desantı hələ təzə-təzə şəhərə yerləşəndə o, desant qoşununun komandiri ilə öz kabinetinə girib qapını o üzdən kilidləyir və onunla bir vətənin taleyini həll edir, qanuna minmiş müxtəlif qanunları və qərarları baş barmağının möhürü ilə imzalayır, o vaxtlar tam savadsız olduğundan, yazıb-oxuya bilmədiyindən və bu savadsızlığı ilə vətənin taleyi həlli ilə üzbəüz qaldığından, o bu qərara gəldi ki, məsuliyyət və diqqət tələb edən tikanlı qanunlara uyub qanını qaraltmaqdan, ölkəni, Allahın köməyi ilə idarə etsə yaxşıdı və bu minvalla ölkəni, yaşına uyğun olmayan qıvrıqlıqla, hakimiyyət pillələrində kəndirbaz ehtiyatı ilə oynaya-oynaya idarə eləməyə başlasa da, ondan bir çimdik duz uman cüzamlı xəstələrin, korların, ifliclərin ittihamlarından can qurtara bilmədi; deyilənə görə, duz onun əlində məlhəmə dönürdü, ətrafındakı diplomlu siyasətbazlar, həyasız avaralar və yaltaqlar isə onu, zəlzələlərin, bütün göy əlamətlərinin, təhlükəli illərin və Allahın digər səhvlərinin korreksoru* adlandırır, o, ağır ayaqlarını, qarda gəzən fil ləngliyi ilə sarayın dəhlizləri boyu sürüyə-sürüyə, dövlət və məişət məsələlərini ötəri cəldliklə - bir qapını çərçivəsindən qopartdırıb ayrı yerə saldırdığı, sonra elə həmin dəqiqə də ordan çıxartdırıb əvvəlki yerinə qaytardığı kimi, asanlıqla həll eləyirdi; ümumiyyətlə, onun bütün əmrləri, qala saati zənginin, günortalar və gecə yarısı adəti üzrə on iki dəfə yox, həyat, olduğundan uzun görünsün deyə, iki dəfə çalınması üçün verdiyi əmri həmin dəqiqə yerinə yetirilən tək, göz qırpımındaca, tərəddüzsüz həll edilirdi; bircə siestanın ölü saatlarında, hər şey sustalıb donuxanda, o, öz yarıqaranlıq «qadın hininə» girər, arxasınca qapını bağlamadan, qadınların birini o birindən seçib ayırmadan, qabağına keçəni qamarlayıb yaxınlıqdakı taxtın, ya döşəmənin üstünə yıxar, cansıxıcı bürküyə məhəl qoymadan, nə özü, nə də qadını soyundurmadan, elə pallı-paltarlı işini görürdi... bütün saray isə onun, it zingiltisini andıran ağır iniltisini, tənqiyən nəfəsini, sol ayağının titrəyişindən əsib cingildəyən məhmızının səsinə və arıq, qansız uşaqlarının onlara dikilən maraq dolu baxışlarından az qala yerə girən qadınların: «Rədd olun burdan! Marş həyəətə! Belə şeylərə baxmaq olmaz! Uşaqlar belə şeylərə baxmaz!» - qışqıran həyacan dolu səsləri eşidilirdi; belə məqamlar vətənin üstündən elə bil səssiz mələk ötüb keçirdi; səslər kəsilir, hərəkət dayanır, bütün ölkə barmağını dodağına sıxıb: «Ss-s! Səs salmayın. nəfəs almayın, sakit! General eyş-ışrətlə məşğul olur!» - deyirdi; amma onu tanıyanlar, onun ikiləşmə qabiliyyətinə bələd olanlar, onun bu işarası məhəbbət fasiləsinə o səbəbdən inanmırdılar ki, axşam saatlarında, yeddi radilərinə onu qonaq otağında domino oynayan yerdə görənlər onun, elə həmin vaxt, saat düz yeddidə mal təzəyini tüşdülədə-tüşdülədə iclas zalındakı mığmığaları qovduğunu şahidi olurdular: sarayın bütün pəncərələrində işıq sönməmiş, üç qıfılın, üç kilidin şırıqqıltısı, yataq otağının qapısının üç zəncirinin cingiltisi eşidilməmiş, onun gün ərzində gördüyü

işlərdən ağırlaşmış yorğun bədəni nəhəng, sal daş kimi döşəməyə düşəndə və körpə yuxusu tək şirin yuxuya gedən bu fəndkir qocanın əvvəl qırıq- qırıq, sonra dənizin səviyyəsi ilə bir, su yuxarı qalxdıqca dərinləşib qaydasına düşən nəfəsi eşidilməmiş isə, onun harda olduğunu bir kəs dəqiq bilə bilməzdi və məhz onda küləyin simləri gecənin sakitliyində təbillərin pərdəsi üstə çalan tək tıqqıldayan cırcıramaların səsini içinə çəkir, nəhəng, köpüklü dalğa şahə qalxıb üzü qədimdən vitse-kralların və bukanyerlərin* məskəni olan bu qoca şəhərin küçələrinə axır, ordan sarayın pəncərələrinə dolub, binanı suyun içinə qərş edirdi; iclas zalının güzgülərinə yapışan ilbizlər isə balina ağzına bənzər ağızlarını açıb əsnəyir, dəniz, uzaq keçmişlərdəki kimi, okeanın dalğalandığı səviyyəyə qalxaraq, bütün Yer üzünü, fəzanı və zamanı zəbt edirdi və bircə o - öz hərbi səhra geyimində, mahmızlı uzunboğazlarında, üzünü balışa basan tək, ovuclarına basıb, öz ay şüalı yuxu dənizində batıb boğulan tənha meyid kimi üzürdü; onun ikiləşmək istedadı, yəni eyni məqamda müxtəlif yerlərdə - ikinci mərtəbədə ola-ola, həm də birinci mərtəbədə tək-tənha dayanaraq, dənizin uzaq ənginliklərini seyr etməsi və elə həmin vaxtda da eyş-işrət nəşələrində titrədir əsməsi, nə bəzi yaltaqların dediyi kimi, onun qeyri-adi, ali bir sima olmasına dəlalət edirdi, nə də bu, onun düşmənlərinin danışdığı kimi, kütləvi qarabasma-zad deyildi; sadəcə, bu adamın, ona it sədaqətliylə qulluq etməyə, yolunda ölümə belə getməyə hazır olan, zahiri görünüşcə əkiz tayı - Patrisio Araqones adlı inanılmış adamı var idi; bu adam tamamilə təsadüfən, axtarılıb-aranmadan, öz-özünə tapılmışdı; günlərin ir günü prezidentə bu mətnli bir məlumat çatdırılmışdı: «Mənim generalım, eyni ilə prezident karetinə oxşar bir karet kəndləri gəzir, karetin içində isə avaranın biri özünü sizin adınızdan təqdim edir və deyir ki, heç də pis alınmır, mənim generalım! Adamlar yarıqaranlıq karetdən onun kədərli gözlərini görüblər - bu eynilə sizin gözlərinizdi, mənim generalım! Onun sarımtıl dodaqlarını - sizin dodaqları, sizin əliniz kimi incə, qadın əlinə oxşar ipək əlcəkli əlini, həmin o əllə karetin pəncərəsindən, yol boyu dizi üstə dayanan xəstələrə duz atdığını və kareti müşayiət edən zabit geyimli iki atlını görüblər. Siz bir təsəvvür edin general, allahsızlığa bir bax!..» Bu məlumatdan sonra prezident o fırıldaqçını yerində cəzalandırmaq barədə əmr vermək əvəzinə, onu prezidentlə səhv salması deyərək, başına çuval keçirilib gizli yolla saraya gətirilməsi barədə göstəriş verdi; deyilənə görə, avaranı dərhal tutub saraya gətirmişdilər və ona təhvil verəndə, özü özünü sanki kənardan görən prezidenti qərribə bir təhqir hiss bürümüşdü; bu küçə adamıyla bu qədər oxşarlıqda nə isə təhqiramiz bir şey vardı; hərçənd ki, onu görən prezident özü-özlüyündə: «lənət şeytana, bu adam mən özüməm ki?!..» - deyər fikirləşmişdisə də, o vaxtlar o adam heç də onun özü deyildi, hətta onun amiranə səsini belə təqlid edə bilmirdi, amma hərifin ovcundakı həyat xətti tam aydın görünürdü və onu ən çox narahat eləyən də elə bu idi; onda bu yaramazı güllələmək haqqında əmr verməkdən də prezident məhz buna görə çəkinmişdi, görünür bu avaranın ovcundakı tale xəttinin nə cür olursa-olsun, onun taleyinə təsir etməyindən qorxmuşu; Patrisio Araqonesi öz rəsmi əkizi eləmək fikri isə onun ağına çox-çox sonralar, o, bu təhlükənin tam əsassız olduğunu anlayanda gəlmişdi; bir müddətdən sonra Patrisio Araqones onun əmriylə, ona hazırlanmış altı sui-qəsdin dinməz-söyləməz öz dərisində keçirmiş, dabanlarını taxta çəkiclə döyüb yastıladaraq,

ayaqlarını onun kimi sürüyə-sürüyə gəzməyə adət eləmiş, qulaqlarını ağrıdan uğultudan və köpdən əziyyət çəkməyi, rəsmi görüşlərə gecikmək məqsədi ilə, xüsusən qış aylarında, səhər-səhər çəkməsinin, guya dolaşmaq düşən bağları ilə, qızılı mahmızı ilə uzun-uzadı əlləşə-əlləşə ağzının içində: «Zəhrimara qalsın bunları, flamand dəmirçiləri ilə bir yerdə! Əllərindən bir iş gəlmir!» - deyərək vaxtı uzatmağı da öyrənmişdi. Bir zamanlar atasının yanında şüşə üfürməklə məşğul olanda, zarafatçıl və çərənçi kimi tanın bu adam, indi həmsöhbətlərinin əslində nə demək təstədiklərini, onların danışığına məhəl qoymadan, gözlərinin dərinliklərindən oxumağı bacaran, sözdə deyilməyənləri bəbəklərdə tutan qaraqabaq qaradınməzə çevrilmişdi; üstəlik o, ona verilən suallara da o dəqiqə cavab verməyi tərgitmişdi, suallara: «Bəs siz necə bilirsiniz?» - deyərək sualla cavab verməyə, bir növ adət eləmişdi: çolaqları və əliləri bu yaxınlaracan hansı möcüzə iləsə müalicə edən bu fırlıdaqçı sonradan işgüzar, ciddi bir adama çevrildi; o, bir dəqiqə bir yerdə oturmur, bütün günü nə isə həll eləyir, qabağına keçən arvadları qamarlayıb xoruz kimi belinə minir, gecələr quru döşəmənin üstündə pallı-paltarlı, döşəksiz-balızsız, üzünü ovuclarının içinə basıb yatırdı. Patrisio özünü, keçmişini tamam unutmaq üçün şüşəüfürən taleyinin üstündən birdəfəlik xətt çəkmişdi; o, bütün olan-qalanını ölüm riskinə - ali hakimiyyət sahibinin taleyinə yazılmış təhlükələrə qurban verə-verə, ikinci daş onsuz da qoyulmayacaq yerə ilk daşın qoyulması mərasimlərində, dörd bir yanı düşmənlə qaynaşan təntənəli tədbirlərdə - qırmızı lent kəsdini təmtəraqlı açılışlarda, doyunca toxuna bilmədiyi əlçatmaz, əfsanəvi gözəllik ilahələrinə tacqoyma mərasimlərində Patrisio Araqones öz miskin taleyi ilə barışaraq, ayrı adamın cildində iştirak etməli olurdu və bütün bunları o, tamahkarlığı ucbatından, yaxud hansısa daxili ehtiyacının, ya inamının diqtəsi ilə eləmir; Patrisionun sadəcə, seçmək imkanı yox idi: ya aya beş yüz peso alan riyakarın şahlıq həyatı, yaxud dar ağacı - daha burda burcutmağın yeri yox idi; lakin günlərin bir günü, axşam çağı ağası Patrisio Araqonesi dənizin sahilində, pərt vəziyyətdə, qəm-qüssə içində, ətirli jasmın kollarını iyələyən yerdə tapdı və narahatlıqla Patrisiodan, onu qəmləndirə bilən hansı hadisənin baş verdiyini, bəlkə nahar vaxtı kiminsə onu acıladığını, yaxud bəlkə kiminsə gözünə gəldiyini soruşanda, Patrisio Araqones: «Heç də yox, mənim generalım, vəziyyət daha qəlizdi!» - deyərək cavab verdi və burda məlum oldu ki, Patrisio, şənbə günü karnaval ilahəsinin başına tac qoyandan sonra onunla birinci valsı oynayıb, indi isə bu xatirəni qarnına, ya harasına soxub gizlətmək, quyunun dibinə basdırmaq, yoxsa ondan qaçıb gizlənmək üçün nə bir qapı, nə bir yolu ona görə tapa bilmir ki, «o ilahə dünyanın, ələ düşməyən, ələ gəlməyən, yuxuya belə girməyən gözəllərindəndir, canlara dəyəndir, mənim generalım! Siz onu görsəydiniz?!...» Onda general dərinə nəfəs dərib Patrisioya, arvada görə bu kökə düşməyin mənasız olduğunu dedisə də, həm də, Patrisioya qadın ehtiyacını ödəmək üçün o gözəli oğurlamağı da təklif etdi; o özü də həmin o ələ gəlməyən gözəllərdən çox oğurlamışdı və sonralar həmin o ələ gəlməyən gözəllər onunla məmmuniyyətlə yaşamışdılar. «Mən onu sənə yatağına saldıraram, - o dedi, - dörd əsgər onun qollarını burub saxlayar, sən də onun dadına, ən yekə qaşıqlarla, doyanacan baxacaqsan. Qoy o, vurnuxsun! Hamısı boş şeydi! Onların ən tərbiyəlisi də əvvəl acıqlı olur, amma sonra ağlayıb: «Məni dişlənmiş alma kimi atmayın, mənim

generalım...» - deyə yalvarır; lakin Patrisio Araqones onun bu təklifindən imtina elədi, çünki o, daha çox şey - o qadının məhəbbətini, nəhayət, onun məşuqəsi olmasını istəyirdi; «Axı o qadın,» - Araqones deyirdi, - təkrar olunmazdı, o əsl məhəbbətin nə olduğunu, nəyin necə olduğunu bilir. Onu görsəniz, özünüz bunu anlayacaqsınız, mənim generalım.» Onda ağa Patrisio Araqonesin dərdini bir az azaltmaq üçün ona, öz rahatxanasına apararı gizli yolları göstərərək, hərəmlərindən istədiyi qədər, amma onun kimi, xoruzsayağı, ayaqüstü, soyunmadan, onları da soyundurmadan istifadə etməyə icazə verdi və Patrisio Araqones öz ehtirasını, öz istəyini bu rahatxanada boğa biləcəyi ümidiylə bu özge eyş-işrət bataqlığına baş vurdu, və eyş-işrətlə, arzu və istəyinin gücündən alovlanıb daşarı ehtirasdan, generalın dediyi kimi, ayaqüstü yox, məhəbbətin bütün ləzzəti ilə, həssas incəliklə, sevgiyə simic qadınları belə hərəkətə gətirərək, onların daşlaşmış hisslərini oyadıb inildədə-inildədə məşğul olmağa başladı, sonra da heyərət içində sevinə-sevinə generala: «Ay xatakarınız ha, mənim generalım, qocaldıqca da, canınız elə bil bir az da sulandır!» - dedi; və o vaxtdan heç kim - nə generalın özü, nə Patrisio Araqones, nə də qadınların heç biri, kimin kimdən boylu olduğunu, kimin kimin oğlu, kimin atası olduğunu heç cür təyin edə bilmədi; beləliklə də, Patrisio Araqones ağanın ən yaxınına, əzizinə və eyni zamanda, qorxub çəkiniyi adama çevrildi; Patrisioya görə general çoxlu asudə vaxt əldə edib silahlı qüvvələrlə əsaslı surətdə məşğul olmağa başladı, bir vaxtlar bu böyük vəzifəyə seçilərkən elədiyi kimi, bütün diqqətini bu səmtə yönəltdi. Lakin o bununla, bizim düşündüyümüz kimi, ona görə bu sayaq ciddi cəhdə məşğul olmadı ki, silahlı qüvvələr onun hakimiyyətinin əsasını təşkil edirdi. Əksinə! O, bu qənaətdə idi ki, silahlı qüvvələr onun ən təbii və təhlükəli düşmənidir, odu ki, hər ehtimala qarşı, zabitlərin arasında tez-tez nifaq salmağa çalışır, bir dəstənin qulağına, o biri dəstənin onlara qarşı tələ hazırladığını pıçıldayır, bu minvalla ona qarşı nə vaxtsa hazırlana biləcək qiyamın qarşısını beləcə - onların taleyinə yazılanları dəyişərək, onları bir vəzifədən başqa birinə, bir yerdən o biri yerə köçürür, talelərinə yazılanları tay - dəyiş edər-edər, onu ora - bunu bura yerləşdirər-yerləşdirər, aləmi bir-birinə qatır, kazarmaların hər onundan doqquzunu boş patronlarla, dəniz qumu qatılmış saxta barılla təchiz edir, öz əlinin altında isə - saray zirzəmilərinin birində əla təlim keçmiş arsenal saxlayırdı və bu zirzəminin açarı o biri gizli qapıların açarları ilə bir dəstədə, daim generalın ürəyinin başında cingildəyirdi; dəstəyə yığılmış bu açarların hərəsindən bircə ədəd dənə idi və müdafiə naziri, prezident qvardiyasının komandiri, milli təhlükəsizlik xidmətinin rəisi vəzifələrini apararı, hətta generalı dominoda udmaq ixtiyarına malik olan nadir adamlardan biri, onun əziz dostu, təcrübəli artillerist general Rodriqo de Aqıların kölgə kimi müşayət etdiyi bu arsenalı ondan başqa heç kimin açarı buraxmağa ixtiyarı yox idi; məgər prezident karetinin, sui-qəsd hazırlanan yerə çatmasına bir neçə dəqiqə qalmış dinamiti zərərsizləşdirən zaman sağ əlini itirən həmin bu Rodriqo de Aqılar deyildimi?.. Çox keçəmədi ki, general Rodriqo de Aqıllarla Patrisio Araqonesin kölgəsində özünü o qədər rahat və təhlükəsiz hiss etdi ki, onun özünümüdafiə instinkti tamam-kamal kütləşdi və o, tez-tez camaatın arasında görünməyə başladı; o, tək bir adyutantın müşayiəti ilə adi, gerbsiz karetdə şəhəri gəzir, yol boyu karetin pərdələrini açaraq adamlara əl eləyir, onun dekreti ilə ən gözəl kilsə elan edilən, qızılı daşlardan hörülmüş möhtəşəm kilsəyə,

piştağlarında uzaq, yuxulu keçmiş uyuyan qırmızı kərpicli, qədim evlərə, sarı bənizlərini dənizə, şəhli səkilərə, yanıq şam kötöklərinin iyi gələn tərəfə, açıq eyvanlarda cansız üzlərindəki donuq bakirəliklə oturub, qərənfil dibçəkləri ilə şitillərin arasına sıxıla-sıxıla, yorulmadan şəbəkə toxuyan qızlara sarı çevirən günəbaxanlara, bir vaxt ilk kometanın gəlişində klavikordların çaldığı musiqinin səsi gələn monastırın qaranlıq pəncərələrinə baxırdı; bir dəfə isə şıdırğı alver gedən məhəllənin vavilionsayağı izdihamına qarışıb, adamların hay-küyünü batıran hiddətli musiqi sədaları altında, lotereya biletlərindən hörülən çələnglərə, çaxır dolu arabalara, iri iuqana* yumurtasından yığılan yumurta təpələrinə, günün altında ağaran türk piştaxtalarına, valideynlərinin sözündən çıxdığına görə əqrəbə çevrilən qızın vahiməli portretinə, axşam çağları şam yeməyinə bir-iki balıq qazanmaq, dərđini unutmaq üçün, şəbəkəli taxta balkonlara sərdikləri pal-paltar quruyanacan, piştaxtaların qabağında lüt-uryan peyda olub, göyərtisatanlarla latayır küçə söyüşü ilə söyüşən dul arvadların küçə boyu düzülən miskin komalarına baxdı. Sonra prezidentin üzünə çürük balıqqulağı iyi vurdu və o, uzaqdan, gözqamaşdıran işıqlı göylə süzən qutan qatarını, limanın lap girəcəyində təpələrin üstünə səpilən rəngbərəng zənci komalarını da gördü; budu, bu da liman! Ah, liman! İylənmiş çiy taxtalarla döşənmiş liman! Elə bu vaxt karet az qala, limanı gözdən keçirən kədərli qocanın simasında ölümün özünü görürmüş kimi hürküb yerində səndələyən zənci qadını vuracaqdı. «Bu odur! - zənci qadın heyrətlə qışqırdı - Bu odur! Əsl kişiyyə eşq olsun!» «Eşq olsun!» - deyə kişili- qadınlı, böyüklü-kiçikli hamı çığırışa-çığırışa ordan-burdan, dükanlardan, qəlyanaltıxanalardan çıxıb karetin başına yığıldılar, «Eşq olsun! Eşq olsun!» - deyə-deyə bir qisim adam qızğın atların cilovundan tutub saxlayır, bəziləri rəhbərin əlini sıxmaq üçün karetə dırmaşırdılar; coşğun insanlar onun başına qeyri-iradi axınla, ən başlıcası isə, o qədər sürətlə yığıldılar ki, o, ovcundakı tapançanın tətियini çəkən adyutantın əlini saxlamağa güclə macal tapdı: «Adam qorxaq olmaz, leytenant, onlar məni sevir, buna mane olmayın!» Son günlərin təsirli təəsüratlarından və bu sevgi bayramından həyəcanlanan prezidenti general Rodriqo de Aqılar belə, açıq karetdə gəzmək fikrindən döndərə bilmirdi; «Qoy vətən övladları məni başdan-ayağa görsün! Heç bir təhlükə-filan da yoxdur, boş şeydir!» O, heç təsəvvürünə də gətirmirdi ki, limanda baş verən bu çılğın vətənpərvərlik bayramı öz-özünə alınmışdısa da, qalanı onu təhlükəsiz bir vəziyyətdə vəsf etmək üçün təhlükəsizlik xidməti tərəfindən təşkil edilmişdi; payızın əvvəlində baş verən bu kütləvi sevgi etiraflarından təsirlənmiş prezident bir neçə illik rahiblik həyatından sonra paytaxtdan kənara çıxmağı qərara aldı, milli bayraq rəngində rənglənmiş köhnə qatarını işə salmaq üçün göstəriş verdi və qatar nəhəng şahlığın, kədər və məyusluq vilayətinin sərhədəli boyu, səhləb çiçəyi və amazon balzaminlərinin kolları arasından meymunları, pələnglərin zolağında uyuyan cənnət quşlarını hürküdə-hürküdə, pişik kimi oğrun-oğrun sürünə-sürünə ölkənin içindən ötərək, prezidentin səhralıqda itib-batan doğma yerlərinə, qarlı kəndlərə yollandı; stansiyalarda onu, matəm havalarına bənzər ürəküzən musiqi ilə qarşılayır, kilsə zəngləri vurur, onu müqəddəs üçlüyün sağ apostolu elan edən şüarlar dalğalanırdı; prezident vaqonunun yarıqaranlıq kupesində oturan rəhbəri şərəfləndirməkdən ötrü qatarın qabağına ilk əvvəl hindular çıxırdı, lakin vaqona yaxınlaşanlar, pəncərənin tozlu

şüşəsi arxasında bərəl qalmış gözlərdən, titrək dodaqlardan və salamlamaq məqsədi ilə yuxarı qalxan əldən savayı heç nə görmürdülər; prezidentin qolu görünürdü deyə, yuxarı qalxan ovucu havadan asılı qalmış kimi görünürdü; keşikçi-polkovnik onu pəncərədən kənara çəkməyə cəhd göstərərək: «Ehtiyatlı olun, general, siz vətənə lazımsınız!» - deyəndə, o, qərribə özünəarxayınlıqla: «Narahat olma, polkovnik, bu adamlar mənə sevir!» deyirdi; sonra o, qatardan birbaşa çay gəmisinə - piano dillərinə oxşar taxta pərləri ilə suda vals oyununun izlərinə bənzər geniş dairələr sala-sala üzən gəmiyə keçdi və gəmi, qardeniya kollarının ürəkvrən qoxusunu, ekvator salamandrlarının, çayın dayaz yerində iylənən cəmdəklərinin üfunətini yara-yara, Allahın yadından çıxmış adamların böyründən üzdü. Uzaq üfüqdə yer üzündən silinmiş nəhəng şəhərin yanğınına bənzər qürub közərirdi. Sahildə isə günün altında yanıb ağaran kasıb kəndlər görünürdü.

Bu kəndlərin sakinləri milli bayraq rəngində rənglənmiş qatara baxmaq üçün sahilə çıxırlar da, prezident kayutunun illüminatorundan onları salamlayan ipək əlcəkli əldən savayı ayrı bir şey görmürdülər. O isə sahilə - ona, imkansızlıq ucbatından, bayraq əvəzinə iri malanqa yarpaqları yelləyən adamlara, suya atılaraq gəmiyə qədər üzən, prezidentin şam süfrəsi üçün diri çəpiş, yaxud quşla dolu səbət çatdırmaq istəyənlərə baxıb kövrələ-kövrələ içini çəkir: - «Bir baxın, kapitan, onlar mənim ardımca üzür! Onlar mənə sevir...» - deyirdi.

Dekabr aylarında, Qəraib ölkələrinə yaz gələndə, o öz karetidə dağ yolu boyu, dağın lap kəlləsində ucalan binaya qalxır, orda, bir-iki gecə dünyanın müxtəlif ölkələrindən qovulan diktatorlarla, müxtəlif ölkələrdə taxtdan salınan millət ataları ilə - uzun illər bundan əvvəl siyasi sığınacaq verdiyi adamlarla domino oynayırdı. Burada, bu binanın artırmasında dalğın vücutları ilə kreslolara yayxanan bu boşboğaz qurumsaqlar, onun rəhm kölgəsi altında qocalıb qartıya-qartıya, günlərin bir günü ardlarınca gələn gəminin, onsuz da onları əvvəlki yerlərinə - öz kürsülərinə aparıb çıxaracağı gələcək barədə illüziyalara dalırdılar. Bu sığınacaq, ölkələrdən qovulanların sayı çoxalandan sonra tikilmişdisə də, general üçün bu adamların hamısı bir adam idi, onların hamısı generalın yanına eyni cür - səhərin ala-toranında, gecə köynəyinin üstündən, necə gəldi əyinlərinə keçirdikləri parad geyimində, bir əlində, dövlət xəzinəsindən çırpışdırdığı pulla dolu sandıq, o biri əlində, içində orden-medallarını, səhifələrinə qəzet mətnləri yapışdırılan köhnə dəftərxana kitabları və fotoalbom doldurduğu çanta ilə gəlirdilər. Millət atalarının hər biri bu albomları, şəhadətnamə əvəzinə generala təqdim edərək, dodaqaltı: «Baxın, general, - deyirdilər - burda mən hələ leytenant rütbəsindəyəm, bu isə artıq prezidentliyə yenidən qədəm qoyduğum vaxtdır, burda isə prezidentliyimin on altıncı ildönümünü qeyd edirlər, amma burda...» Lakin general nə təzə gələndə, nə də onun şəhadətnamə əvəzi, ona təqdim etmək istədiyi alboma məhəl qoymurdu, çünki belə hesab edirdi ki, və bu hesab etdiyini də hər yerdə ucadan deyirdi ki, taxtdan salınan prezidentin şəxsiyyətini təsdiq edən yeganə ləyaqətli sənəd - onun ölümü barədə şəhadətnamədir.

O, hər gələndə yalnız müvəqqəti, az bir müddətdə gələn nəticə barədə təmtəraqlı, üfürülmüş nitqinə nifrətlə qulaq asırdı:

«Bircə o anacan, mənim generalım, xalqım məni yenidən geri çağıranaçan!» Lakin, general gözəl bilirdi ki, bütün bunlar boş sözdür, adi çərənçilikdir, siyasi sığınacaq almağın qəbul olunmuş qaydasıdır! O, onların hər birindən, ən birinci gələndən axırıncıya kimi, eyni şeyi - onun nəyə görə taxtdan aşdığını, onu aşırının, bunu niyə elədiyini, vaxtı ilə onu yıxanın özünün də bir gün yıxılacağı barədə dedikləri eyni məzmunlu mətni eşidirdi. Guya bu zırramalar anlamırlar ki, siyasət, ilk əvvəl kişilik tələb edir, guya qanmırlar ki, hakimiyyət, belə bir şeydi ki, it getdisə, ip də əldən çıxır və daha sarsaq illüziyalarla yaşamağın yeri yoxdu!

Bir-iki ay general, təzəgələnin başını qatmaq məqsədi ilə, o biri bizim generala son sentavosunu uduzanaçan prezident sarayında domino oynadı, sonra günlərin bir günü təzəgələni dənizə açılan pəncərənin qabağına gətirib isti, kövrək sözlərlə həyatın puçluğundan danışdı: «Bu, həyat deyil, başdan-ayağa cəhənnəm əzabıdır, sizi inandırırım! Lakin Allah bir tərəfdən bağlayanda, o biri yandan açır. Bir baxın, qayanın başındakı o evi görürsünüzmü? Dağların zirvəsinə ilişib qalan nəhəng okean gəmisini görürsünüzmü? Bu gəmidə sizin üçün gözəl kayut, işıqlı otaq ayrılıb. Orda yaxşı yedirdirlər... orda sizin çoxlu asudə vaxtınız olacaq... orda öz həmdərdlərinizlə istirahət edəcəksiz... orda dənizə açılan gözəl artırma var!..»

O özü də bu evdə, bu artırmada dincəlməyi xoşlayırdı və burda bu vecsiz adam yığnağının içində domino oynamaqdan çox, öz vəziyyətinin üstünlüyündən həzz ala-ala, bu adamlardan biri olmadığına görə gizlicə sevinə-sevinə, bu vecsiz varlıqlara, bu çarəsiz insan bataqlığına baxıb bir az da gözəl yaşamağa - səhərin erkən çağında döşəmə süpürən işvəli cananları, ayaq barmaqlarının üstündə gəzə-gəzə izləyə-izləyə, canını qıdıqlayan şirin xəyalları həqiqətə çevirməyə, günah dolu arzularını doyuzdurmağa çalışırdı. O, qızların yataq otağının spesefik qoxusundan cuşa gəlir, onları ev boyu izləyir, xəlvətə düşəndə, xoruz toyuğu qamarlayan kimi, qamarlayıb küncə salırdı. Onda evin qaranlıq küncələrindən açıq-aydın qaqqıltı səsləri eşidilirdi: «Siz lap quldursuz, mənim generalım! Qocaldıqca lap şorgöz olursuz!» Lakin, sevgi dəqiqələrinin bitməyi ilə, generalın qəm dəryasına batmağı bir olurdu və o, bu qüssəni canından çıxarmaq üçün harasa xəlvət bir yerə çəkilib oxuyurdu: «Ah, yanvar ayı! Bir bax: sənin pəncərəndə mənim qədim edam edilir!»

Bu bahar heç bir təhlükəli əlamət hiss olunmurdu, bəd xəbərlər eşidilmirdi və o xalqının sədaqətinə o qədər arxayın idi ki, öz tor yelləncəyini anası Bendisyon Alvaradonun yaşadığı məmləkətin həyətində, həyətin uzaq, tənha bir küncündə asaraq canüzən siesta saatlarını burda, tamarinlərin kölgəsində, keşiksiz-filansız, yelləncəkdə tək-tənha uzanıb yellənə-yellənə keçirir, yuxuda, sarayın yataq otağının divarları rəngində sulara üzən səyyah balıqları görür, «Vətən - ən gözəl uydurmadır, anacan!» - deyərək köks ötürürdü. Anası yeganə adam idi ki, ona qoltuğundan tər iyi gəldiyini deyə bilərdi. Siestadan sonra o, öz iqamətgahına, dünyadan razı ovqatda, möcüzəli qəraib baharından, yanvar əməkəməcindən doyub sakitləşərək qayıdırdı. Belə vaxtlar Vatikan səfiri Roma papasının gözünə yatırdı. Odur ki, səfir tez-tez, çox vaxt da axşamüstü nunsisidə onun yanına gəlir, bir fincan şokaladla peçenye yeyə-yeyə, bizim generalı, katolik kilsəsinin ağuşuna qaytarmaq, onu yenidən xristianlığa doğmalaşdırmaq mövzusunda kövrək söhbətlər aparırdı. General isə gülməkdən uğuna-uğuna ona deyirdi ki, «əgər Allah-taala, siz deyən kimi, böyükdürsə, onda mənim xahişimi ona çatdırın, qoy məni bu qulağagirən

murdar ilbizdən uzaq eləsin...» sonra köynəyini başına siyirib qarnını göstərərək: «qoy bu köpdən canımı qurtarıb, artıq havanı içimdən çıxarsın.» Lakin papa inadkar idi, öz dediyindən əl çəkmirdi, yenə dönə-dönə israr edirdi ki, hər şeyi yaradan Allahdır, bütün dəyərlər müqəddəs Ali Ruhdan törənib. General isə əvvəlki məzə ilə: «Barıtı boşuna işlətməyin, müqəddəs ata, - deyirdi. - Mənə ağıl qoymağın mənası yoxdur, onsuz da mən elə siz deyəni eləyirəm, daha nə istəyirsiniz?..» Lakin onun, duoğun körfəz kimi sakit qəlbi, xoruz döyüşünə baxmaq üçün gəldiyi uzaq bir şəhərdə birdən-birə rıqqətə gəlmişdi. Döyüşlərin birində vəhşiləşmiş xoruz, öz rəqibinin başını boğazından qoparıb ləzzətlə dimdikləməyə, sərxoş orkestr qalibin şərəfinə təntənəli tuş çalanacan, gözünü qan tutub azğınlaşan camaatın gözü qabağında yeməyə başladı. General döyüş meydanında baş verən bu hadisəni nəse pis bir əlamət kimi, onun öz başına gələ biləcək incə bir işarə kimi yozdu.

O bunu bir anın içində hiss elədi və əsgərlərə, sümsü çalan musiqiçini həbs etməyi əmr etdi. Musiqiçini tutdular və belə məlum oldu ki, onun yanında silahı da varmış və o, camaat çıxışa tərəf axışanda, bu silahdan generala atəş açacağını böyük işgəncələrdən sonra boynuna aldı. «Mən bunu o dəqiqə başa düşdüm, - general dedi - başa düşdüm ki, atəşi o açmalıdı! Ona görə ki, mən hamının gözünün içinə baxırdım, hamı da mənim gözümün içinə baxırdı, bircə bu yaramazdan, bu bədbəxt kütbeyindən savayı. Üzünü yana çevirib guya özü üçün sümsü çalırdı». O gündən generalı yenə qorxu hissi izləməyə başlamışdı. Hərçənd general yaxşı başı düşürdü ki, əslinə qalsa, məsələ heç bunda da deyildi, onu qorxudan, heç də xoruz döyüşündə baş verən əhvalat deyildi. Təhlükəsizlik xidmətinin, narahatçılıq üçün heç bir əsasın olmadığı, hər şeyin öz qaydasıyla getdiyi barədə qəti bəyanatlarına baxmayaraq, o, hər gecəsini sarayın qalın divarları arasında dəhşətli qorxu içində keçirirdi. Elə Patrisio Araqones də məhz burda kara gəldi! O, Patrisio ilə yerini doğrudan-doğruya dəyişdi. Onu öz şəxsi qabından, özü yediyi yeməklərlə yedirtməyə başladı. Yəni ki, işdi əgər yeməyə zəhər qatılıbsa, bir yerdə ölsünlər. «Heç olmasa təkcə ölməyim.» - general fikirləşdi...

İndi hər ikisi saray otaqlarında boş-boşuna veyillənir, fil ləriplərini andıran izləri bilinməsin deyə, ancaq yumşaq xalılardan üstü ilə yeriyir, yuxulu dənizdən içəri süzülən yaşımtıl mayak işığının içi ilə sanki üzürdülər.

Dəniz daşır kükrəyir, mayak işıq saçır, limandan uzaqlaşan gecə gəmilərinin ayrılıq fiti sahil boyu közərən təzəyin tüstüsünə qarışıb pəncərələrdən içəri dolurdu... Ya da hər ikisi üzücü sentyabr axşamları səhərdən-axşamacan pəncərənin qabağında dayanıb, əlindən bir iş gəlməyən aşıqlər kimi qaranquşları sayırdılar.

General canlı həyatdan o qədər uzaqlaşmışdı ki, real həyat haqqında təsəvvürlərini elə itirmişdi ki, min bir əziyyətlə özünə tay düzəldib, eyni məqamda gah orda, gah burda görünə-görünə, ümumiyyətlə, mövcud olub-olmadığına camaatda şübhə oyanacağı ağına belə gəlmirdi. Bəziləri hətta onun letargiya yuxusuna getdiyindən şübhələnməyə başlamışdılar. Qarovulun iki dəfə çoxaldılmasına, prezident sarayına heç kimin girib-çıxa bilməməsinə baxmayaraq, deyirdilər ki, guya kimsə sarayın içinə düşə bilib və guya kimsə orda içi ölü quşla dolu qəfəsləri, müqəddəs çəndən su içən inəkləri, ətirli qızılgül kolları arasında yatan cüzamlı, iflic xəstələri görüb... Onda bütün məmləkət dərin sükut içində donmuşdu, günortadan sonra sübhün açılacağını gözləməyə başlamışdı. Çünki falçının suyla dolu ləyəne baxıb dediyi

kimi, onun öz əcəli ilə, öz yorğan-döşəyində, yuxuda öldüyü barədə şayiələr gəzməyə başlamışdı və deyirdilər, yüksək rütbəli məmurlar bu ölüm xəbərini ona görə gizlədirlər ki, aralarında bəzi qan iyli məsələləri hələ ayırd edə bilməmişdilər. O, yaxın günlərdə taleyində nə isə baş verəcəyini hiss etsə də, bütün bu söhbətlərə əhəmiyyət vermirdi. Hərdən bir, əvvəli-axırı bilinməyən domino oyununu yarımçıq kəsib general Rodriqo de Aqılardan soruşdu ki, «dostum, vəziyyət ümumiyyətlə necədir?», onda o biri: «Hər şey öz əlimizdədir, mənim generalım, ölkədə sakitlikdir», - deyirdisə də, o, canına yeriyan qorxudan azad ola bilmir, sarayın, mal təzəyindən qalanan qəramət ocaqlarında, bu ocaqların əfi dillərində nə isə daha qəramətli əlamətlər axtarır, öz taleyini görmək üçün suyu çəkilməmiş köhnə quyuların dibində gəzir, oralarda da heç nə tapmayanda, həyəcədən titrəyə-titrəyə anası Bendisyon Alvaradonun yanına - bir vaxtlar, həyatında bitən tamarin ağaclarının sərin kölgəsində yellənə-yellənə təmiz hava udduğu evlərinə yollanırdı. Qoca olsa da, həyat eşqiylə alışıb-yanan anası da köhnə yelləncəkdə onunla yanaşı oturub, təmiz havadan uda-uda yellənir, yan-yörəsində hərlənən toyuq-cücəni, tovuzquşuları qarğıdalı toxumu ilə yedirdir, o isə ağ, hörmə kreslosuna yayxanıb şlyapasıyla üzünü yelləyir, ona əlvan rəngli soyuq meyvə şirələri gətirib: «İçin, sərinləyin, zat-aliləri...» - deyən ucaboy, qarabuğdayı qızlara kədərlə baxır, anasına demək istədiyi, lakin deyə bilmədiyini ürəyində fikirləşirdi: «Ey mənim əziz anam Bendisyon Alvarado, sən bilsəydin ki, mən daha bu dünyayla bacara bilmirəm, artıq tükənmişəm, canımı götürüb bu məşəqqətdən heç özüm də bilmirəm hara qaçmaq istəyirəm!..» Bu ah-tuxun əsl səbəbindən xəbərsiz anası da elə bilirdi ki, oğlunu inildəyib içini çəkdirən, bu qaraşın qızlardı. Odu ki, axşam düşən kimi, şəhərin işıqları yanar-yanmaz, o, gizli yolla öz yerinə - saraya qayıdır, qaranlıq dəhlizlərdən oğrun-oğrun sivişə-sivişə, qarovulun addımlarına diqqət kəsilirdi. Qəfildən onunla üzbəüz çıxan qarovul isə gümrah səslə: «Hər şey öz qaydasındadır, zat-aliləri! Tam sakitlikdir!» - deyə hesabat verirdi. O isə gözəl bilirdi ki, onlar bunu vəzifə borcları kimi, qeyri-iradi deyir, onu da, özlərini də o səbəbdən aldadırlar ki, onlar da onun kimi qorxurdular. Bu elə bir gərgin dövr idi ki, heç kim özündə inam hiss eləməirdi, amma hamı da yalandan deyirdi ki, hər şey öz qaydasındadır. Onu rahat yaşamağa qoymayan, şan-şöhrətinin ləzzətinə zəhər qatıb hakimiyyətin özündən belə iyrendirən də məhz elə bu inamsızlıq, bu anlaşılmaz xof idi. Hər şey də həmin o tarixi hadisədən sonra, o əlamətdar xoruz döyüşündən sonra başladı! Gecələr o, quru döşəmənin üstündə uzanıb, yuxusuzluqdan gözü acısa-acısa, hardansa uzaqdan - kasıbların toyundan eşidilən musiqinin - nə vaxtsa onun yasında da beləcə həvəslə çalınacaq barabanların, gecə saat ikidə mədənlərə oğurluq mal daşıyan becid gəminin sahildən uzaqlaşdıqca verdiyi asta, ayrılıq fitinin səsinə, səhərə yaxın kağız kimi sökülüb açılan qızılgüllərin xışiltısına qulaq asır, bədəni soyuq tər basa-basa içini çəkir, bircə dəqiqə belə olsun, fikrini yayındıra bilmirdi. Hansısa gizli duyğusu, gecənin havası, anasıgildən qayıdarkən, küçədə rastına çıxanlar ona çox şey deyirdi.

Həmin gecə isə evə qayıdarkən o, küçə boyu axışan kütləni, taybatay açılan pəncərələri, şəhərin qeyri-adi canlanmasından həyəcanlanıb dekabr səmasının mavi ənginliklərində uçan qaranquş qatarını gördü və hər şeyi bir az da aydın görmək üçün karetin pərdəsini aralayıb özü-özünə: «Mənə əziyyət verən, bax bu idi, ana!

Üzüb əldən salan bu idi! Axır ki baş verdi!» - deyə fikirləşdi və elə həmin an da, dekabr göyünün baharsayağı büllur işığı içində üzən rəngbərəng şarlara - qırmızı, yaşıl, sarı, mavi rəngli saysız-hesabsız nəhəng portağallara baxdıqca özündə əcayib bir yüngüllük hiss elədi.

Sonra qəfildən nə oldusa, hürkmüş qaranquşların arasından göyə qalxan şarların hamısı birdən-birə səssizcə partladılar... minlərlə rəngbərəng vərəqələr şəhərin üstünə səpildi və çovğunun süpürüb havaya dağıtdığı xəzəl kimi havada hərləndi. Prezident karetinin sürücüsü, qarmaqarışıqlıq idi deyə, atların başını geriyə döndərib izdihamin içindən kənara sıçradı. Heç kim də bu karetə fikir vermədi, tanıyan olmadı, çünki hamının başı vərəqələrə qarışmışdı. Camaat vərəqələri göydə tutur, ayaq altından yığırdılar, hamı bir adam kimi yığırdı, mənim generalım! Vərəqələrin mətnini bərkdən-bərkdən eyvanlardan oxuyurdular, döngələrdən: - «Rədd olsun zülm! Cəllada ölüm!» - səsləri eşidilirdi. Hətta saray qarovulunun əsgərləri belə, dəhlizlərə yığılıb bu qiyamçı vərəqələri bərkdən oxuyurdu: «Bir əsrlik despotizmə qarşı mübarizə aparan milli və sinfi birliyə eşq olsun! Satqın arvada qarşı mübarizə aparan vətənpərvərlərin birliyinə eşq olsun! Rədd olsun, korrupsiya! Bəsdir qan töküldüyü! Rədd olsun quldurluq!» Bütün ölkə minillik yuxudan ayıldığı həmin bu dəqiqələrdə ən dəhşətli xəbəri o, karet tövləsində aldı: «Mənim generalım, Patrisio Araqones zəhərli oxla yaralanıb!»

Bir neçə il əvvəl, axşamüstü, ovqatının təlx vaxtı, bekarçılıqdan darıxıb üzüldüyündən, Patrisio Araqonesə, dəmir şahı atıb talelərini öyrənməyi təklif eləmişdi. «Pulu atmaq, - demişdi - əgər qartal üzü düşsə, demək birinci sən öləcəksən, yox, əgər o biri üzü düşsə, mən.» Patrisio Araqones isə pulu atmaqdan imtina edib demişdi ki, işdi, ölməli olsaq, bir yerdə öləcəyik, pul atmağın da heç bir xeyri yoxdu, udan, uduzan olmayacaq. «Bəyəm unutmusunuz, pulun hər iki tərəfinə prezidentin profili döyülüb?» Onda general ona, talelərini dominoda sınağa təklif etdi: iyirmi oyundan çox udan sağ qalacaq. «Mən razı, - Patrisio Araqones dedi - böyük məmnuniyyətlə, lakin bir şərtlə, mənim generalım! Mənə, sizi udmaq hüququ verilməlidir.» Bu hüquq ona verildi və onlar oynamağa başladılar. Əvvəllər udmaq qadağan edildiyinə görə generala uduzan Patrisio Araqones, iyirmi oyunun iyirmisini də dalbadal uddu, bu iyirmi gərgin tutuşmanın üzüntüsündən tərləyib soyuyan üzünü silərək, içini çəkdi: «Nə etməli, mənim generalım, təəssüf ki, mən də ölmək istəmirəm?!..» - dedi. Onda general dominoları taxta qutunun içinə səliqəylə sıra-sıra yığa-yığa, uşağa dərsi başa salan müəllim təbiriylə, özünün də, ələlxüsus da domino oynuna görə zorla ölməyə həvəsi olmadığından, vaxtı çatanda, öz ölümü ilə, öz yorğan-döşəyində, prezidentliyinin lap ilk günündən onun taleyini, su ləyəninə baxıb oxuyan görücü - falçı qadının dediyi kimi, yuxuda öləcəyindən bənd-bənd danışdı. «Amma, bir yana baxanda, - dedi - bir az da yaxşı fikirləşsək, yenə heç nə dəqiq deyil, çünki mənim anam Bendisyon Alvarado məni ona görə doğmayıb ki, gecə-gündüz suda çəngəllə yazılanları oxuyum. Mən - hökm vermək üçün doğulmuşam. Bir də, mən sən deyiləm, elə özüməm və Allahına şükür elə ki, bütün bunların hamısı zarafatdı.» Onda bu zarafatın heç də adı zarafat olmadığı onun ağına belə gəlməmişdi, yatsa, yuxusuna da girməzdi ki, yaxın bir vaxtda ölüm püşkü həqiqətən də onlardan birinin payına düşəcək. Elə də oldu. O, Patrisio Araqonesi otağında, ölümqabağı işgəncələr içində qovrula-qovrula

tapdı. Xilasa ümid yox idi, oxun zəhəri həddən artıq qatı idi. İçəri girəndə, Patrisio Araqonesi elə kandan, romalılar kimi, əli başının üstə salamladı: «Eşq olsun, igid!» Sonra canverənin yatağına əyləşib, yüngülləşdirici dava-dərmandan xəstəyə qaşıqla içirtməyə başladı. Patrisio Araqones isə generalın bu xidmətlərindən imtina eləmədisə də, ona zərrə qədər minnətdarlığını da bildirmədi və dərmanın növbəti qaşığını udandan sonra ürəyindən keçənlərin hamısını birnəfəsə döşədi: «Mən sizi bu murdar dünyada müvəqqəti tək qoyub gedirəm, mənim generalım... ürəyimə damıb ki, sizinlə cəhənnəmin yeddinci qatında görüşəcəyik... Mən - ağrıdan ip kimi gərilib düyünlənmiş, zəhərli ox üç qatından keçib öldürülmüşün birisi, siz isə, əlləriniz başınızın üstündə, özünüzü soxmağa yer tapmırsız, açıq danışdığımıza görə üzr istəyirəm, mənim generalım, hər şeyi olduğu kimi deyirəm... İndi daha deyə bilərəm ki, sizi heç vaxt sevməmişəm, sizsə, nəyə görə bəyinizə yeritmişiz ki, guya mən sizi sevirəm... Yox, mən həmişə sizə nifrət eləmişəm... Azadlığımı sizin ucbatınızdan itirdim... kefim istəyən kimi veyillənməyə də imkan vermədiniz... o vaxtdan hər gün Allaha yalvarırdım ki, sizə ölüm versin, əziyyətli, ya yüngül bir ölüm, fərqi yoxdu... tək sizdən canım qurtarsın, tək siz mənim acı taleyimin cəzasını çəkəsiniz... axı başıma daha nə oyun açmadınız?.. Taxta çəkiclə döyə-döyə dabanlarımı xurd-xəşil eləyib ayaqlarımın altını öz ayağınızın gününə saldınız ki, sizin kimi ayağımı sürüyə-sürüyə gəzim... qarnımda şiş əmələ gəlsin deyə, böyrümü çəkmə qıyığı ilə deşdiniz, yazıb-oxumağı yadırgatmaq, bildiklərimi unutturmaq üçün məni skipidar içməyə məcbur edirdiniz, çünki özünüz yazıb-oxumağı bacarmırdınız... yazıq anam isə mənə savad verməkdən ötrü nə qədər əziyyətlər çəkmişdi!.. Çox-çox rəsmi yerlərə, paradlara öz əvənzə məni göndərməklə guya özünüzü, dönə-dönə dediyiniz kimi, daha vacib, vətən üçün daha zəruri işlərdən ötrü qoruyurdunuz... amma yox, siz mənə ona görə oralara göndərdiniz ki, hər yerdə, lap o dılğır gözəllik müsabiqələrində də hansısa fahişənin başına tac qoya-qoya, qəfil əcəlin səni hardan, hansı tərfəfdən haqlayacağını fikirləşəndə, ən qoçaq adamın da canına vicvəcə düşür... açıq danışdığımıza görə məni bağışlayın, mənim generalım... Lakin generalı, Patrisio Araqonesin həyasızlığından çox naşükürlüyü əsəbiləşdirdi: «Və bütün bunları sən deyirsən? Ömrü boyu burda şah kimi yaşayan, ömrüm boyu heç kəsə qıymadığımı ona verdiyim adam deyir?!.. Mən ki, öz arvadlarımı da sənə ixtiyarına vermişdim!?» Burda Patrisio Araqones, onun sözünü ağzında qoydu: «Bu barədə lazım deyil, mənim generalım. Bu bədbəxt qadınları, bu əzabkeş anaları, inəyi boğazlayan kimi, yerə yıxıb işini görməkdənsə, axtalanmaq yaxşıdır. Kələ gələn inəkdən bunların bircə fərqi odu ki, inəklər o məqam fırxırıb mouldayırlar, bunlarsa, ələ gəlməyən, qupquru dallarını sənə üçün dikəldib, özləri vecsiz üzlərlə kartof soyur, ya da yaxındakıları haylayıb, haqq-hesab bitənəcən, ocaq üstündə qaynayan düyü sıyığı yanmasın deyə ona göz qoymağı tapşırırlar... Bu heyvərəliyi tək siz məhəbbət adlandırma bilərsiz, mənim generalım, çünki bundan savayı ayrı bir şey görməmişsiniz... açıq danışdığım üçün üzr istəyirəm!» Burda general dözməyib bağırdı: «Sus! Mumla, zırrama! Yum ağzını, yoxsa gec olar!» Lakin Patrisio Araqones təmkinlə, sakit-sakit sözünə davam edirdi: «Yox, mən susmayacağam, mənim generalım... daha bundan sonra siz mənə neyləyə bilərsiz?.. Öldürəcəksiz məni? Mən onsuz da, demək olar ki, artıq ölmüşəm... ondansa

həqiqətin üzünə dik baxmağı öyrənəydiniz. məqamdı, mənim generalım... heç vaxt, heç kimin demədiyini, amma hamının fikirləşdiklərini dinləy əydiniz... axı, sizə, yalnız eşitmək istədiklərinizi deyirlər, baş əyib ayaqlarınızı yalayılar, ciblərində isə top-tüfəng gəzdirillər... əslində, bu səmimiyyətimə görə siz mənə təşəkkür etməlisiz, mənim generalım... sizin ki, yazığınız gələn yeganə adam mənəm... elə mənim də sizə yazığım gəldiyi kimi, bu dünyada heç kimin sizə yazığı gələ bilməz... çünki taleyin hökmü ilə, demək olar, elə mən də sizin özünüzm - axı, mən sizin əkiz tayınızam?!.. Odu ki, mən, o birilərin ürək eləyib sizə deyə bilmədiklərini, içərilərində saxlayıb gizlədiklərini bütün səmimiliyimlə deyirəm... məsələ burasındadı ki, mənim generalım, sizdən prezident çıxmaz... əslində də, heç kim sizi qanuni prezident hesab eləmir... siz, prezident kreslosunda ona görə oturmusunuz ki, sizi ora ingilislər oturdub... onlardan sonra da amerikalılar, öz zirehli gəmilərindən atdıqları bir cüt dağıcı yumurtayla dəstəkləyiblər sizi... axı, bütün bunları mən gözümlə görmüşəm, axı, hər şey mənim yadımdadı... Qırınqo üstünüzə çımxırıb: «Qurtardı! İndi bu murdar fahişəxanada təm-təkcə qal! Görək, bizsiz neyləyəcəksən?!» - deyəndə siz qorxudan başınızı itirib, böcək kimi ora-bura qaçdınız... Və o vaxtdan siz kreslodan ona görə düşmədiniz və düşmək fikriniz də ona görə yox idi ki, sizin üçün bu, sadəcə olaraq, qeyri-mümkün idi... Qorxu! Məsələ burasındadı... Boynunuza alın, mənim generalım, siz gözəl bilirsiniz ki, küçəyə adi adam kimi çıxsanız, camaat üstünüzə quduz it kimi atılıb, Santa-Mariya-del-Altardakı kütləvi qırğının, qala zindanındakı canavarlarla çiy ət əvəzi, diri-diri atılan dustaqların, yerdə qalanların gözünün odunu almaq məqsədilə diri-diri dərisi soyulub ailələrinə göndərilənlərin əvəzini çıxacaqlar... » Patrisio Araqones beləcə uzun-uzadı danışa- danışa, ötüb keçmiş incikliklər kisəsindən bir-birinin ardınca saysız-hesabsız dəhşətli xatirələr çıxardıqca, elə bil bu murdar rejimin qurbanlarının ruhuna dua oxuyurdu. qəfildən o susdu. elə bil qızmar yaba ilə içalatını oydular, ürəyi az qaldı dayana... sonra özünə gəlib asta-asta, təhqirsiz-filansız, yalvarış dolu səslə davam elədi: «Mənim generalım ... bu gözəl məqamı əldən buraxmayın, mənimlə birgə ölün... sizin üçün ən yaxşısı ölməkdi ... axı, kim bilməsə də, mən bilirəm... axı, mən elə sizəm... amma bir Allah şahiddi ki, mən bunu heç vaxt istəməmişəm ... heç vaxt əzəmət, şöhrət diləməmişəm, vətən qəhrəmanı olmaq arzusuna düşməmişəm... belə alındı... siz necə yaşayırsız, bunu mən bilirəm... sizin bütün həyatınızı təhlil eləməyə gücüm də çatır... çünki ürəyimin ən dərin guşəsində mən elə adi şüşəüfürən qalmışam, atam kimi şüşəüfürənlərdən biri olmuşam... Qorxmayın, mənim generalım! Ölüm siz düşünən qədər də ağırlı deyil...» O, bu sözləri o qədər inamla, səmimiyyətlə dedi ki, bizim general ona etiraz eləmək üçün özündə hirsə, acığa oxşar bir şey tapa bilmədi, son tutmalar, son qıcolmalar başlayanacan çarpayının kənarında oturub, Patrisionu yataqdan yumalanıb yerə düşməyə qoymadı. Patrisio Araqones qəfildən qarnını ikiəlli qucaqlayıb ağırdan, xəcalətdən ağlaya-ağlaya: «Ay Allah! - dedi - şalvarımı doldurdum, mənim generalım!» General, Patrisionun bu sözünü ayrı mənada, ölümqabağı qorxu kimi başa düşdü, amma elə bu dəm Patrisio dedi ki, şalvarını ayrı mənada yox, elə doğrudan doldurub. Onda general çığırib: «Yalvarıram sənə, bir az döz! Vətən oğlu, nə olur-olsun, kişi kimi ölməlidir!» - dedisə də, artıq gec idi... Artıq vətənpərvərlik hisslərinin yeri deyildi... Patrisio Araqones döşəməyə

yıxılıb son titrətmələrlə, ayaqlarını yerə döyə-döyə, göz yaşı və nəcis içində çabalayırdı...

O, Patrisionun meyidini iclas zalının yanındakı gizli yataq otağında öz əlləriylə yudu, əynində nə vardısıa, hamısını soyunub meyidin əyninə geyindirdi, özü isə çılpacaq qaldı. Qarnını saxlayan brezent qayışını da çıxarıb Patrisionun qurşağına bağladı. Uzunboğaz çəkmələrini soyunub Patrisionun ayaqlarına geyindirdi, qızılı mahmızı uzunboğazların sol tayının dabanına bərkitdi. Bütün bunları da öz tənhalığını dərk eləyə-eləyə, ağır kədər içində, bundan sonra daha tənha keçəcək həyatının acısını duya-duya elədisə də, bu kədər onu heç də karıxdırmadı, meyidlə apardığı əməliyyat boyu, özündən bircə dənə olsun, iz qoymadı, bir vaxt görücü-falçı qadının suyun aynasına baxıb dediyi sözlər - qulluqçuların onun ölüsünü hansı vəziyyətdə tapacağı da yadından çıxmadı. Onu, hələ o vaxt falçı qadın deyən kimi, öz təbii ölümü ilə öldüyü vəziyyətdə - orden-medalsız hərbi səhra geyimində, uzunboğaz çəkməsinin sol tayında qızılı mahmızı ilə döşəmədə üzüqoylu, üzünü balışın içinə basan kimi, ovuclarına basıb uzandığı yerdə tapmalıydılar... İşin qəribəsi isə o oldu ki, heç nə onun gözlədiyi kimi olmadı, heç kim onun öldüyünü təsdiq eləmədi, rejiminə sadıq qalanlar səbrlə nəyisə gözləyir, xəlvət məşvəratlər aparır, aralarında nə isə gizli razılaşmalara gəlirdilər. Üstəlik, onun ölümü barədə gəzən şayələrin qarşısını da nəyə görə alırdılar, bizim hamımızı inandırmaq üçün ki, generalın anası Bendisyon Alvarado yaşlı deyil, arvadı alış-veriş yerlərində görünməyə məcbur eləyirdilər. «Əynimə güllü paltar keçirib məcbur elədilər ki, lazım oldu-olmadı, əlli cür çinciq-mıncıq, quş lələkli şlyapa, daha ayrı zir-zibil alım, senyor, yəni hamı görsün ki, heç bir dərdim yoxdu, guya xəşbəxtəm... Ha deyirdim ki, a bala, indi bazarlıq vaxtı deyil, matəm vaxtıdır, indi ölkə göz yaşı içində boğulmalıdır. Axı, mən məsələnin nə yerdə olduğunu bilmirdim, elə bilirdim, ölən oğlumdu, bunlar isə, bu hərbiçilər, durduğum yerdə, foto-şəklimi çəkirdilər, çəkə-çəkə də məni məcbur eləyirdilər ki, gülümsəyim, özü də deyirlər ki, vətən naminə belə lazımdı, senyora!»

Həmin dəqiqələr general xəlvət otağında gizlənib həyəcan və çaşqınlıqdan üzülə-üzülə, özünü yeyib-tökürdü: «Nəyə görə, lənət şeytana, mənim ölümümdən sonra bu dünyada heç nə dəyişmədi? Axı necə ola bilər ki, günəş elə əvvəlki kimi batır, çıxır, heç yanda büdrəmir də? Axı niyə, ay ana, niyə, bazar günü elə bazar günü qaydasıyla keçir. bürkü də, mənim sağlığımdaya kimi, yeri-göyü yandırır-yaxır?» General bu suallarla özünü üzürdü ki, bu vaxt liman qalasında topdan atəş açıldı, kilsə zənglərinin səsləri şəhəri bürüdü və bir əsrlik rəzalət yuxusuna getmiş şəhər bu səsə ayılıb elə bil çalxalandı, qarmaqarışlıq, səs-küylü izdiham sarayın ətrafına axışdı...

Onda o, gizli yataq otağının qapısını azca aralıyıb ordan, iclas zalının tən ortasına qoyulub ətrafına yanar şamlar düzülən cansız bədnini, bütün xristianlıq tarixində baş vermiş ölüm hadisələrindən - Roma papalarının cəsədlərindən də gözəl bəzədilən cəsədini gördü... güllərin içində ağaran pudralı sifətinə, boyalı dodaqlarına, orden-medalların ağırlığından çökən sinəsinin üstə çarpazladığı sümüklü əllərinə, bir vaxtlar kiminsə göylər generalı üçün özündən uydurub düzəltdiyi - hər tərəfində on ədəb günəşcik yanan, oyuncuq kralın əldəqayıma xəncərinə oxşar gödək qılınc taxılmış qundağına, parad libası geydirilmiş bədəninə

baxdıqca içini xəcalət və dəhşət hissi bürüdü. Ən qəribəsi isə, bu əldəqayıma qılının, bütün ölçüləri baş-ayaq eləməsiydi. Bu gödək qılınca görə hər bir şey - hakimiyət möhtəşəmliyinin bütün rəmzləri, ağır hüznü yas mərasimi, hərbi təltiflər və sair oyuncaq qılinc kimi cılız görünür, hər şey öz əzəmətini itirib adiləşir, tabutda yatan adamın bədən ölçüləriylə qəribə bir uyğunsuzluq yaradırdı. O isə ömrü boyu özünü kişi, üstəlik, hərbi adamı hesab eləmişdi. Odu ki, cəsədə baxdıqca, əsəbiləşir, öz-özünə: «Yəni bu mənəm? Lənət şeytana, ola bilməz!» - deyə fikirləşirdi. Ardı-arası kəsilməyən, ucu-bucağı görünməyən adam axını cənazənin başına dolanırdı... Bir anlıq o bütün bunların tamaşa olduğunu, bu tamaşanın məkrli məqsədini unudub, özünü öz ölümündən təhqir olunmuş və alçaldılmış hiss elədi və ağzının içində dönə-dönə: «Bu ki, ədalətsizlikdi, lənət şeytana!» - deyə təkrar eləyə-eləyə, onu ölmüş bilib bura gələn adamların davranışına göz qoya-qoya, öz-özlüyündə bir sıra məsələləri götür-qoy eləməyə başladı. O, bir çoxlarının özünü itirib köməksiz vəziyyətə düşdüyünü gördükdə ürəkdən sevindi, onu itirdiklərinə görə öz həyatlarından silən biçarələrin halına acıdı, bunun ardınca isə nəfəsini içinə qısa-qısa, bura, onun həqiqətən ölüb-ölmədiyini, cənazədə uzananın o, yoxsa ayrı bir kəs olduğunu, ümumiyyətlə, bütün bunların oyun olub-olmadığını öyrənil bilmək üçün gələnlərin hərəkətlərini izlədi. Cənazənin önündə donuxub qalan, cəsədi hərbi salamlarla şərfəfləndirən qoca veteranı, tabutun üzərinə əyilib, mərhumun üzüyündən öpən, qolu qara matəm sarğılı kişini, cənazəyə bircə gül qoyan utancaq litsey tələbəsini gördü və onları yaddaşında xüsusi bir yerə həkk elədi. Onları, bir də balıq satan arvadı. Balıqsatan arvad, ağzınacan balıqla dolu səbətini döşəməyə buraxıb, özünü cəsədin üstünə atdı, pudralı-boyalı meyidi qucaqlayıb, səsi zalı başına götürə-götürə: «İlahi, indi biz neyləyəcəyik?! - deyib bərkdən-bərkdən çıxırdı - O ölüb! O ölüdür!» Onda hamı xıslın-xıslın pıçılşaşdı, xosunlaşdı: «Gördünüz, bu odur, onun özüdür! Özünü ki, var! Ölüb!» - «Bu, odur! Odur! Odur!» - deyə Armas meydanında günün altında yanıb qarala-qarala cavab gözləyən adamların bir-birinə ötürdüyü bu xəbərdən sonra kilsə zənglərinin səsi kəsildi və qəfildən, əvvəl kilsənin, sonra ətrafdakı bütün kilsələrin zəngləri dini bayramların müqəddəs çərşənbəsində olduğu kimi, şən zıncırovlarla cingildəməyə başladı. havaya pasxa fişəngləri atıldı, salyut fişəngləri buraxıldı, təbillər çalındı və o, bilərəkdən susub kənara çəkilən qarovulun yanından ötüb sarayın divarlarına dırmaşan, pəncərələrdən içəri doluşan qiyamçıların dəstələrini gördü. onların, cənazənin önündə duranları dəyənəklə qovduqlarını, meyidə sarılıb ağlamaqdan doymayan balıqsatan arvadı döşəməyə yıxmaqlarını, meyidi səkkiz ədəd pəzəvəng gül çələnginin içindən dartıb çıxardığını, ayağından tutub pilləkənlər boyu sürütləyə-sürütləyə məsxərəyə qoyduqlarını, pilləkəni düşürüb harasa bir az da aşağı aparmaqlarını gördü... Qalanları isə içi naz-nemət dolu kədər sarayı talan eləməyə, əllərinə keçəni dağıdıb məhv eləməyə başladılar... qotika üslubunda yığılmış kərpicli sütunları sökür, quş qəfəslərini, vitse-kralın tacını, royalı pəncərələrdən aşağı tulazlayır, naməlum cəngavərlərin külü yığılmış vazları yerə çırpıb sındırır, məyus gəmilərdə xumarlanan gözəllər təsvir olunmuş qobelenləri yırtır, yepiskopların, qədim döyüş geyimlərində təsvir olunan hərbiçilərin portretlərini, möhtəşəm dəniz müharibələri təsvir olunan şəkilləri od vurub elə yandırırırdılar, elə bil bununla bu mənfur hakimiyətin axırına biryolluq

çıxırdılar. Hər şeyi elə dağıdıb sökürdülər ki, gələcəkdə bu qan çanağını yada salmağa belə bircə iz qalman.

Bütün bunları o, öz gözü ilə gördü, sonra özünü pəncərənin qabağına atıb, çərçivələrin bağlı taxtaları arasından, çöldə baş verənləri, hər şeyi söküb məhv eləyən bu dağıdıcı dalğanın haralaracan gedib çıxdığını öz gözləri ilə gördü. «Elə bu an, bayaqdannan məşahidə elədiyim bütün bu məşəqqətlərdən sızlayıb qan ağlayan gözlərimlə daha dəhşətli mənzərələri, misli görünməyən yaramazlığın və naşükürlüyün bariz nümunəsini gördüm, ana... Bəxtəvərlikdən ağıllarını itirmiş arvadlarım dingildəyə-dingildəyə evimi atıb gedirdilər. Hələ bu bəs deyil, özləri ilə fermanın inəklərini, sarayın mebelini, sənin bəslədiyən pətəklərin balını da vedrələrlə daşıyıb aparırdılar. mən öz balalarımı - qazan qapaqlarını gümüş qaşıqlarla təbil kimi çalan, bürünc ləyənləri büllur güldanlara vurub cingildədə-cingildədə: «Atam ölüb, yaşasın azadlıq!..» - deyib ulaşa-ulaşa ətürpədən şənlik düzəldən bu alayarımcıq küçükləri öz gözlərimlə gördüm . Armas meydanında qalanan tonqalda yanıb külə dönən portretlərimi, litoqrafik təqvimləri gördüm!» O, hamının zəhləsini tökmüş, hər dəqiqə, hər addım camaatın gözünü döyənək eləmiş portretlərinin alışıb yanmağına, sonra yenə öz bədəninə baxdı. Bədnini indi də fayton yolunun ortasıyla - orden-medalları, qızılı qaytanaları, məxmər gödəkçəsi, balaca qılıncı, paqonlarında, göylər generalının qüruba enən günəşləri ilə bir yol uzununu sürüyürdülər. «Bax gör, ana, gör məni neylədilər.» - deyə o, ağzının içindəcə pıçıldadı və küçə boyu, bir ucdan meyidə tüpürən camaatın sulu tüpürçəyini bütün vücuduyla, dərisinin hər toxumasıyla hiss elədi, eyvanlardan təpəsinə tökülən sidiyin üfunətini duydu, bədənini acı xəcalət təri basdı, sonra get- gedə bu xəcaləti dəhşətli qorxu əvəz elədi; onu şaqqalaya da bilərdilər... Onda ətini itlər gəmirəcəkdə, bədənini qarğa-quzğun dəlik-dəlik eləyəcəkdə və bütün bu müsübət, bu bayram şənliyinin - onun ölümünə qurulan şənliyin gurultulu təntənəsi olacaqdı! Bu dəhşətli bayram qasırgası sovuşub gedəndən sonra otağı, çöldə çalınan müxtəlif musiqi səsləriylə doldu. Külək əsməsə də, musiqi sədaları şəhərin dörd bir yanından axıb içəri dolurdu. o öz tənha, xəlvət otağında gicəllənir, milçəkləri havada tutub ovcundaca boğur, qulağına qonub fikrini cəmləməyə mane olan mığmığaları da beləcə, ovcuna sıxıb öldürməyə çalışır, üfüqdə közərən yanğının işığına, yaşıl işığı dəqiqədə bir yanıb sönə-sönə pəncərənin taxta millərindən içəri süzülərək, onu zolaqlı pələngə oxşadan mayaka baxır, çöldən eşidilən səslərə diqqət kəsilir, həyatın qaynar nəfəsini, onsuz keçən gündəlik həyatın - fəvqəladə ölümü adıləşib, yüz-yüz illərin minlərlə ölüsünün adı ölümünə çevrildikcə, dincəlib, rahatlanıb özünə qayıdan həyatın havasını duyur, təcricən adsız-ünvansız əbədiyyət bataqlığında əriyib yoxa çıxdığını hiss eləyirdi. Bu məqam o, ölümünün üstünə çımxırıb: «İtil cəhənnəmə, adama oxşamaz!» - dedi və xəlvət otağından bu fikirlə çıxdı ki, artıq vaxtdı, gizlənməyin heç bir mənası yoxdu. Ayağını sürüyə-sürüyə, sökülüb dağılmış zalların içi ilə, ölü güllərin, şam yanığının iyindən baş çatlayan qaranlıq xarabəqlərlə gəzib-dolaşdı, nazirlər kabinetinin iclas salonuna çatıb qapını itələdi və tüstüdən göz-gözü görməyən bu qaranlıq otağa daxil oldu. Uzun, qədim stolun ətrafı xırlıtılı adam səsləriylə uğuldayırdı... Dünəndən bəri axtardığı, görmək istədiyi adamların hamısı buradaydı. Federasiya uğranda qazandıqları qələbəni pula dəyişən liberallar, onlardan bu qələbəni satın alan konservatorlar, yüksək rütbəli

generallar, üç nazir, arxiyepiskop və səfir Şnotpern, hamı buradaydı, hamı! Hamı bir tələdə! Bir neçə dəqiqə əvvəl bu adamlar öz çılğın çıxışlarıyla hamını bir əsrlik despotizmə qarşı mübarizədə birliyə çağırırdılar, amma özləri ömürləri boyu bütün işlərdə ona züv tutmuşdular. İndi başları bütün bu murdarlığa o qədər qarışmışdı ki, gözləri elə qızmışdı ki, heç biri o dünyadan xortlayıb gələn prezidenti görmədi. Onda o yumruğunu stola çırpıb: «Demək belə?!» - dedi və zərblə çırpıldığı yumruğunun stola dəyməyi ilə stolun ətrafındakıları göz qırpmında, çığır-bağırtıyla yoxa çıxmaqları bir oldu. Ortada siqaret kötüyü ilə dolu külqabılar, qəhvə fincanları, arxası üstə aşan kreslolar, bir də hərbi səhra geyimli, balaca, təmkinli general Rodriqo de Aqılar qaldı. O, tək qoluyla otağın ortasından pərdə kimi asılan tənbəki tüstüsünü qovub döşəməni göstərərək: «Yerə uzanın, mənim generalım! - dedi - İndicə atəşfəşanlıq başlayacaq». Və bizim general özünü yerə, əziz dostunun yanına atmağı güclə çatdırdı və «Qiyamçılardan biri də sağ qalmamalıdır!» əmrini xüsusi dəqiqlikə yerinə yetirən prezident qvardiyasının qanlı bayramı, ölüm şənliyi başladı. Əmriniz yerinə yetirildi, mənim generalım, çöl qapısından aradan çıxmaq istəyənləri pulemyotla aşsüzənə döndərdilər, pəncərədən atılanlar havada tutuldu, yaxın evlərdə gizlənənlər isə qumbara tüstüsündə boğuldu. «Cəzadan qaçanlar əsrin sonunadək ən qorxunc düşmən elan olunsun!» - prinsipinə əsasən, orda-burda sağ qalan yaralıları da yerlərindəcə güllələdilər. Bütün bu haqq-hesab uzananacan o, general Rodriqo de Aqılardan iki addam aralıda, döşəmədə üzü üstə uzanaraq, səbrlə qumbaraların gurultusuna qulaq asdı. Kürəyi, hər partlayışdan pəncərələrdən içəri dolan şüşə qırıntılarıyla, divarlardan qopan suvaq parçalarıyla dola-dola, qumbaralar guruldaya-guruldaya, dua oxuyurmuş kimi, ağzının içində bir nəfəsə pıçıldadı: «Bitdi, əzizim, qurtardı daha, bundan sonra bütün əmrləri özüm verəcəyəm, bir küçüyün belə cıncırı çıxmıyacaq, sabah səhər baxarıq görək, bu zırıltıdan sonra nə salamat qalıb... əgər oturmağa bir şey qalmayıbsa, bir cüt ucuz kətil, dəlmə-deyi tutmağa beş-altı həsir, bir-iki xəmə-xırt da alınar, qab-qaşığı lazım deyil, kazarmalardakını işlədərik, daha əsgər-məsgər də saxlayan deyiləm, nə əsgər, nə zabit, hamısı cəhənnəm olsun süd əmməklərinə, qarmaqarışlıq düşəndə ələ bir kəs gəlmir, çörəkləri dizlərinin üstündədi köpək uşağının, bircə prezident qvardiyasını saxlayacağam, bir onlar qocaq və namusludurlar, nazirlər kabineti-zad da qurtardı... nəyimə gərəkdi, bircə qabiliyyətli səhiyyə naziri bəs eləyər. belə nazir doğrudan lazımdı, bir də xətti yaxşı olan bir nəfər, birdən bir şey yazmaq lazım oldu, vəssalam, bütün bu kazarmaları, nazirlikləri də kirayə verərik, o pula sarayı da saxlayarıq, indi adamdan çox. pula ehtiyac var, iki nəfər də qabiliyyətli quluqqçu götürərik, qoy biri bişirib-düşürsün, yıır-yığış eləsin, o biri yuyub ütüləsin, inəklərdən, quşlardan salamat qalanı varsa əgər, onlara da özüm baxacağam, bir fahişənin də ayağı dəyməyəcək bundan sonra buralara, bu da o deyil ki, dəqiqə başı tumanlarını sivirib əsgərlərin yanına cumurdular... qızılgüllərin altında köpən cüzamlılar da rədd olsunlar başımdan, başıbilən hüquqşünaslar, hər şeyi guya qabaqcadan bilən siyasətçi-alimlər də - hamısı cəhənnəm olsun, bura prezident sarayıdı, yankilərin sözü olmasın, murdar fahişəxana deyil. Patrisio Araqones də düz deyirdi, hər şeyin öhdəsindən özüm gələrəm, heç kim də mənə lazım deyil, ikinci kameta olmur, lap belə onuncusu olsun, daha ölməyə hazırlaşmıram. Ölmək istəyən ölsün, boyunlarının ardını görərlər!» Bütün bunları o, dua kimi ara

vermədən, ağzının içində şer əzbərləyən tək, birnəfəsə dedi. Bu, onun köhnə adəti idi, həmişə ən çətin dəqiqələrdə, müharibələrdə içini yeyən qorxunu canından çıxarmaq üçün fikirlərini öz-özünə danışır, sabah gələcək yeni yüzilliyin hansı tarixinin hansı saatinınsa dəqiq planını qururdu. Belədə elə bil yeri-göyü lərzəyə gətirən partlayışların səsi eşidilməz olurdu.

Axır ki, çöldən sonuncu güllənin səsi eşidildi. Bu güllə ilə axırını yaralını öldürdülər. General Rodriqo de Aqılar pəncərəyə sarı sürünüb ayağa qalxdı, küçəyə boylanıb kiməsə, meyidləri daşımaq üçün zibil furqonları gətirməyi əmr elədi, sonra generala sarı çönüb: «Gecəniz xeyrə qalsın, mənim generalım!» - deyib otaqdan çıxdı. «Xeyrə qarşı, - general cavab verdi - xeyrə qarşı, dostum! Çox sağ ol!» Rodriqo gedəndən sonra o bir müddət nazirlər kabinetinin matəm rənginə boyanmış qara, mərmər döşməsi üstə uzanıb qaldı, sağ qolunun dirsəyi başının altında, üzü sol ovucunun içində, xaraba qalan otaqların tüstüsündən və qan gölməçələrinin əksindən qızaran ayın çəhrayı işığı altında, bu gecə ömrünə ilk qədəmini qoyan uğursuz payızın xəzəli qoynunda, xəzəlin yumşaq laylasını diləyə-dinləyə, həmişəkindən bir az da tənha vücuduyla yuxuya getdi. Səhəri gün isə hər şey gözlənilmədən ayrı cür oldu, dünəndən bəri fikirləşib öz-özünə qurduğu planları yerinə yetirməyə ehtiyac qalmadı. Ordu öz-özünə dağılmışdı - əsgərlər qaçmış, son dəqiqəyəcən paytaxtın kazarmalarında və ölkənin bir neçə ayrı kazarmalarında dünənəcən müqavimət göstərən bir ovuc zabit, könüllülər dəstəsinin köməyi ilə prezident qvardiyası tərəfindən öldürülmüş, nazirlərdən sağ qalanların hamısı, son dəqiqəyəcən ona sadıq qalan həkimindən, bir də ölkənin ən yaxşı kalliqrafından başqa, hamı xaricə qaçmışdı. Maliyyə məsələlərində də ortaya bir o qədər çətinlik çıxmadı, borc üçün kiməsə, hansı xarici dövlətə ağzı açıb, bogaz çəkmək lazım olmadı. Sən demə, tərəfdarları az deyilmiş, onlar dövlət xəzinəsini qızıl üzüklərlə, bəzək əşyalarıyla doldurmuşdular. Ucuz kətil, dəfn günü sökülüb-dagılan uçuq-söküyü yamamaq üçün kilim almaq da lazım olmadı. Ona görə lazım olmadı ki, ölkənin sakitləşdirilib dinc əmin-amanlıq yaradılması zəmnində, prezident sarayı da bərpa edilib əvvəlkindən daha zəngin və gözəl olmuşdu. Saray yenə başdan-başa içi cürbəcür quşlarla dolu qəfəslərlə bəzədilmişdi. Qəfəslərin bir qisminə acıdil qaykamay tutuquşları oturub: «İspaniya olmur, Portuqaliya olsun» mahnısını oxuyurdular. Hər yer gül kimi tər-təmiz, dənizçi səliqəsi ilə par-par parıldayırdı. Bu dənizçi səliqəsi, bu sahman iki utancaq qadının əməyini bəhrəsiydi. Pəncərələrdən içəri, onun şəninə çalınan musiqi sədaları axır, fişənglər atılır, dünən ölümünə çalınan zənglər, indi səhər-axşam onun ölməz əbədiliyinə cingildəyirdi. Armas meydanının həmişə hazır camaatı isə iri hərflərlə yazılmış: «Ölümünün üçüncü günü zühur edən zat-alilərini Allah hifz eləsin!» - şüarlarıyla hamını ölməz prezidentin ətrafında sıx birliyə səsləyirdilər. Bir sözlə, həyat, əvvəllər olduğu kimi, heç kimi, heç nəyi süni surətdə nəyəsə təhrik eləmədən, təbii şəkildə gündəlik bayrama çevrilmişdi. Hər şey öz-özünə düzəlirdi. Dövlət işləri yağ kimi gedir, vətən, iri addımlarla irəliləyir, hökuməti öz bildiyi, öz istədiyi kimi idarə eləyir, heç kim ona mane olmur, elə bil düşmənləri də öz-özünə ha tərəfə buxarlanırdı. Əziz dostu Rodriqo de Aqılar öz işindən razı qalmaya bilməzdi, Rodriqonun işindən general da razı idi, odu ki, günlərin bir günü prezident qvardiyasının qiyam vaxtı xüsusi amansızlıq və şücaət

göstərən bütün əsgərlərini sıraya düzdürüb, hamısına zabit rütbəsi verdi, sonra da yadına düşdü ki, indi bu zabitlər kiməsə əmr verməlidir, bunun üçün də mütləq yenə ordu yaranmalıdı, çörəyi dizinin üstə olan ordu. Dəxli yoxdu, o, sırası əsgərlərin hamısına zabit rütbəsi verib barmağıyla bir-bir onların sinəsini nişan al-ala: «Sən - kapitan! Sən - mayor! Sən - polkovrik! Yox-yox, sən - general, o birilər - leytenant! Haydı, əzizlərim, ordunu qəbul edin!» - dedi. Ölümünə sidq-ürəkdən yananları da yaddan çıxarmadı, bu qədirbilən insanlara qarşı duyduğu coşğun minnətdarlıq hissi bütün vücudunu alovlandırı-alovlandırı, vida mərasimində cənazənin önündə hüznə dayanan həmin qoca veterani, məhrumun üzüyünü öpən həmin o kişini axtarıb tapmağı əmr elədi. Tabutu üstə ağlayan balıqsatan arvadı da tapdırdı və on dörd uşağı olan bu yazıq qadına çoxotaqlı mənzil bağışlayaraq, zavallı ananın ən böyük ehtiyacını ödədi. Cənazəsi üstə tək gül qoyan litsey tələbəsini də tapdırdı, onu dənizçiyə ərə verərək, qızın ən böyük arzusunu yerinə yetirdi. Bu hədiyyələr və təltiflərlə kifayətlənmək bilməyən kövrək qəlb yalnız San-Xeronimo kazarmalarının həyətinə əli-qolu bağlı qiyamçıları görəndə sakitləşdi. Qorxudan və nifrətdən itiləşən yaddaşıyla onların hamısını bircə-bircə, qəddar dəqiqliklə tanıdı, əsirləri günah dərəcəsinə görə ayırdı: «Qiyama sən başçılıq eləyirdin - bu yana keç! Meyidin üstündə ağlayan arvadı itələyib yerə yıxan sən idin - bu yana! Mərhumu murdarlayıb pillələrlə, palçıqlı gölməçələrlə sürüyən siz idiniz - bura durun! Qalanları bu yana! İndi göstərərəm sizə - alçaqlar!» Amma cəzanın özü onu qətiyyətlə maraqlandırmırdı, adicə cəzayla heç nə həll olunmurdu. Ona o lazım idi ki, qiyama qalxan adamların bu hərəkətlərinin, «meyidinin» murdarlanmasının, ümumxalq narazılığının partlayışı yox, bir dəstə heyvərənin əskik hərəkəti olduğunu özü-özünə sübut eləsin. Odu ki, əsirləri şəxsən özü dindirir, istədiyi yalanı onların boynuna qoyub, öz dilləriylə etiraf elətdirirdi. Əsirlər isə heç cür heç nəyi boyunlarına almırdılar. Onda o, onların əl-qolunu bağlatdırıb, tavan taxtalarından, tutuquşu kimi kəllə-mayallaq asdıraraq, saatlarla başaşağı saxlatdırırdı. Bundan da bir şey çıxmyanda, onlardan birini qala zindanına atmağı əmr elədi ki, timsahlar onu diri-diri parçalayıb yesinlər, o birilər də buna tamaşa eləyib hərə öz payını götürsün. Bu da kar eləməyəndə, o, həbs olunanların hər dəstəsindən bir nəfər seçib əmr elədi ki, hamının gözü qabağında onların dərisini soysunlar və hamı, ana bətninin pərdəsi tək sarımtıl, incə dərilərə, qıpqırmızı əti görünən titrək bədənlərdən kazarmanın daş pillələri üzərinə süzülən qaynar qana baxıb hərə öz dərəcəsini götürsün. Yalnız bundan sonra bu inadkar heyvərələr hər şeyi boyunlarına aldılar. Boyunlarına aldılar ki, onları pulla şirnikləndirib, cənazəni murdarlayaraq, bazar zibilliyi ilə sürütləmək üçün dörd yüz qızıl peso veriblər. Əvvəl onlar buna razı olmayıblar, çünki ona qarşı çıxmaq istəməyiblər və ümumiyyətlə, belə şeylərin əleyhinədirlər, amma məsələ belə olub ki, gizli müşavirələrin birində iştirak eləyən iki hərbi general onları cürbəcür sözlərlə qorxudaraq məcbur eləyib. «Biz ancaq buna görə razı olduq, işıq haqqı!» Onda o, rahat nəfəs alıb: «Aldadılmış zavallı balalar!» - dedi və onları doyunca yedirdib, yatıb-dincəlmələrinə şərait yaradılmasını əmr elədi, səhərisi gün isə hamısını yem əvəzi timsahlara atdırdı. Bundan sonra qəlbinin şübhə kisəsinin açılıb boşalmasını hiss elədi və rahatlanıb ağzının içində özü-özünə: «Şeytana min lənət, indi hamı başa düşdü ki, xalqın heç bir təqsiri yoxdu, xalq məni sevdi!» - deyə-deyə

öz yerinə, saraya qayıtdı. Patrisio Araqonesin, bir vaxtlar qəlbində qaladığı həyəcan tonqalının son közərtilərini tapdalayıb söndürərək, işgəncələrin ləğvi barədə fərman verməyi qərara aldı və ürəyində özünə söz verdi ki, bu gözəl məmləkətdə bir daha işgəncəyə yol verilməyəcək. Qərardan sonra bütün timsahları öldürdülər, diri-diri adamların sümüklərini sındırıb üyüdən işgəncə kameralarını sökdülər, sonra əfvi-ümumi elan edildi, yalnız bundan sonra, gələcək haqqında fikirləşərkən, birdən-birə ölkəni fəlakətə sürükləyən bütün səbəblərin kökünü tapdı - bekarçılıqdan beyinlərində cürbəcür fikirlər dirçələn adamların həddən ziyadə boş vaxtını doldurmaq lazım idi. Bundan ötrü o, mart poeziya yarışlarını və gözəllik kraliçası adı qazanılan gözəllik müsabiqələrini yenidən bərpa elədi, Qəraib ölkələri içində ən gözəl həndbol meydançası, ən böyük bağlı stadion tikdirib bizim komandanı, «Qələbə, yaxud ölüm!» devizi altında oynamağı boynumuza qoydu. Hər kənddə pulsuz süpürgəçilər məktəbi açdırdı, orda təhsil alan qızlar isə ilhamlanıb nəinki evləri, küçələri və maşın yollarını da süpürürdülər. Dəstə-dəstə adamlar zibil qalıqlarını bir kənddən o birinə, ordan da geriyə daşıya-daşıya çaş-baş halda bir-birinə baxırdılar. Hər zibil qalığı «Millətin təmizliyi qeydinə qalan müqəddəs apostolumuzu hifz et, ilahi!» - şüarları və dövlət bayraqlarıyla müşayiət olunurdu. O isə həmin dəqiqələr, yalvara-yalvara ondan bir çimdik duz istəyən cüzamlı xəstələrlə, korlarla, ifliclərlə dolu bağın içiyə ayağını sürüyə-sürüyə gəzir, huşa getmiş heyvan aramlığıyla öz həmvətənləri üçün yeni-yeni məşğuliyyətlər planı fikirləşib tapır, ayaqüstü, yaxın günlərdə açıq səma altında, boş çənlərdə dünyaya gələn körpələri xaç suyuna çəkir, onların hər birinə öz adını verirdi. Yaltaqlar: «Yeganə və vahid xilaskarımız!...» - deyib onu şərəfləndirirdilər. O isə elə doğrudan-doğruya yeganə idi... çünki daha əkiz tayı yox idi və günaşırı quş dolu qəfəslər göndərilən bu sarayda, əkizinin yerinə də, hər yerdə özü iştirak eləyirdi. Bu qəfəsləri saraya, anası Bendisyon Alvaradonun bir vaxtlar quşsatmaqla məhğul olduğu xəbəri yayıldıktan sonra göndərməyə başlamışdılar. Bəziləri bu qəfəsləri ona yaltaqlanmaq, yarınmaq məqsədi ilə göndərirdi, bəzi qəfəslərinə açıq-açıqına rişxəndlə, dolamaq məqsədi ilə göndərildiyi. Axır nə baş verirdisə, bir müddətdən sonra, təzə gələn qəfəsləri asmaq üçün sarayda yer qalmadı. Bu qayğının üstünə saysız-hesabsız dövlət işləri də yığıldı və bütün bu işlərin birdəfəlik həlli tələb olundu. Otaqlara da o qədər adam doluşdu ki, məmurları, qəbula gələn adamlardan ayırmaq mümkün olmadı. Darısqallıqdan can qurtarmaqdan ötrü divarları söküb o qədər pəncərə düzəltdilər ki, növbəyə duranlar, sarayın pəncərələrindən dəniz mənzərəsini seyr edə bilsinlər, bir otaqdan o birinə, yelkənli gəmi, payız günü açıq dənizdə küləyi yarıb keçən kimi keçsinlər. Lap üzü qədimdən bəri adamlar, saray pəncərələrindən vıyıltıyla içəri dolan soyuq mart küləyini sülh və əmin-amanlıq küləyi adlandırmışdılar, mənim generalım və hətta uzun illərdən bəri qulağınızı yoran uğultunun da sülh və əmin-amanlıq səsi olduğunu təsdiq eləmişdilər. Şəxsi həkimi elə beləcə də demişdi: «Qulağınızda uğuldayan bu səs, sülh və əmin-amanlıq səsidir, mənim generalım!» Həmin o gündən - ölüb-dirildiyi o taleyüklü gündən sonra yerdə və göydə, ətrafda nə vardisa, hər şey sülh və əmin-amanlıqdan, ümumi firavanlıqdan xəbər verirdi. O özü də buna sidq-ürəkdən inanırdı. İnanırdı ki, artıq sakitlik və firavanlıq dövrü gəlib çatıb... və bir gün buna elə inandı ki, yenə dekabrda dağın başına qalxdı, öz aralarında əttökən saxta qohum-qardaşlıq

münasibətləri yaratmış keçmiş diktatorların miskinliyindən zövq almaq üçün dağın başındakı həmin o evə getdi. Onlar da onu görəndə kimi domino oyununu yarımçıq kəsib, ovuclarında qalan daşları ona göstərə-göstərə: «Tutaq ki, məndə altı-altıdı, bu kütbeyin konservatorlarda da tutaq ki, üç-üçdü. o da var ki, keşişlərlə massonların əlaltı fırılcaqlarını bilmirdim.» İndi bu qoca çaqqala nə deyəsən? Sonra o biri tula çərənleməyə başlayırdı ki, bax, bu külqabı tutaq ki, prezident sarayıdı, düşmən isə dörd yüz metr məsafədən küləyin istiqamətiylə buranı atəşə tutub və əgər külək bu səmtə əsməsə, düşmən gülləsi saraya çata bilməz. «Və əgər indi siz məni bu vəziyyətdə görürsünüzsə, bu, cəmi-cümlətəni səksəncə santimetrin işidi. Bədbəxtçiliyə bir bax!..» Sabiq diktatorların ən inadkarları belə, bu uzunmüddətli sürgündən mənən sınımış, olan-qalan ümidlərini də itirmişdilər. Bircə o ümidlə yaşayırdılar ki, arada bir üfüqdə görünən tüstüsünün rəngindən, fitinin səmindən tanıdıqları doğma gəmiləri görüb limana enəcək, yağış başlarına döyə- döyə, zibil yeşiklərində eşələnəcək, dənizçilərin, yemək bükmək üçün istifadə elədikləri qəzet parçalarını axtarıb tapacaq, onları sətirbəsətir həm soldan sağa, həm də sağdan sola oxuyacaq, bütün oxuduqlarından - məsələn orda, vətəndə kimin kiminlə evləndiyi, kimin öldüyü, kimin kimi ad gününə kimi dəvət eləyib, kimi dəvət eləmədiyi barədə yazılardan, öz ölkəsində baş verən hadisələrin siyasi proqnozunu dəqiqləşdirəcəklər. Hər biri də, əvvəl-axır onun taleyini dəyişəcək hansısa qasırğanı - Allah qoysa, ölkənin üstündən əsib, hər yeri viran qoyacaq qasırğanı, bütün körpüləri, bəndləri kökündən qoparıb aparacaq, aşıb daşa-daşa, əkin sahələrini, buğda zəmilərini yuya-yuya, bütün məhsulu məhv edəcək, evləri aparıb, əvəzində aclıq, vəba və ölüm gətirəcək qasırğanın gəlişini gözləyirdi. Onda camaatın, ölkəni başına götürmüş bu bəladan, bu özbaşnalıqdan qurtarmaq üçün, bir vaxt ölkədən qovub çıxartdıqları adamı köməyə çağırmaqdan savayı ayrı əlacı qalmayacaqdı. «Belə də olacaq, görərsiniz!» Həmin bu möhtəşəm məqamın yetişəcəyi anın həsrətiylə yaşaya-yaşaya da, təzə gələnlərdən birini kənara çəkib sakitcə: «Siz allah, bu iynəni saplayaydınız, şalvarımı yamamalıyam. mən bu şalvarı ata bilmərəm, bu şalvar mənimçün əziz xatirədir.» - deməli olurdular. Paltarlarını gizləndə yumalı, heç kəs görməsin deyə, sığınacağa təzə gələnlərin ilk günlər zibil qutusuna tulladıqları ülgücləri ordan üsulluca yığmalı, dişsiz ağızlarını, qocalığın üzükara xasiyyətini - özünü saxlaya bilməyib batıracağı şalvarlarını o birilərdən gizləməkdən ötrü, otağının qapısını kilidləyib təklikdə nahar eləməli olurdular. Axırı da bununla qurtarırdı ki, qocalardan qartıyıb lap əldən düşənlərinin sonuncu babat köynəyini əyinlərinə geyindirib, orden-medallarını döşünə yapışdırıb, bir vaxtlar qoyub qaçdığı ölkəsinin bayrağına büküb, üstündə milli himnini oxuyur və bədbəxtləri bir-bir əbədilik dünyasına - qayaların altındakı sualtı saraya yola salırıq və yer üzündə bu zavallıdan, artırmada tək-tənha yellənən boş çimərlik stulundan savayı heç nə qalmır. «Biz də o stula əyləşib rəhmətliyin olan-qalan pal-paltarıyla əylənirik, mənim generalım, siz bu dünyanın işinə baxın, O boyda şan-şöhrət, axırda da bu cür ucuz ölüm.»

Ötən dekabrda, bu sığınacaq hələ təzə-təzə açılında o, həmin bu artırmaya çıxıb birdən-birə Qəraib sahillərinin şəhərlərini - boyunbağı kimi sırayla düzülən Antil adalarını gördü. Bu mənzərə həqiqətdən çox yuxuya oxşayırdı. Amma bu, yuxu deyildi, çünki yanında dayanan kimsə barmağını dənizə uzada-uzada, inadkar bir

həvəslə bu mənzərəni ona göstərməkdən yorulmurdu. «Ora baxın, mənim generalım, Martinika oradır.» Və o, Martinikanı - bu əsrarəngiz, sönmüş vulkanı, ordakı vərəm sanatoriyasını, kilsə sütunları arasında qubernator arvadlarına iri qardeniya kolları satan gipür köynəkli nəhəng zənciləri gördü. «Paramaribo isə, mənim generalım, ordadır». Onda o, Paramaribonun, cəhənnəmə oxşar bazarını - dənizin dibindən borularla sürünüb sahil kafesinin stollarına dırmaşan xərçəngləri, horra kimi məd yağışın altında dayana-dayana hind maskaları və imbir kökləri satan gombul zənci qarılıarın ağızlarında bərq vuran brilyant dişləri, Tanaquarene çimərliklərində günün altına yayxanan, qızılı inəklərə bənzər qadınları gördü. «Xalis qızıldı, mənim generalım!» İkicə reala skripkanın olan-qalan simində çalaçala ölümün özünü qovan quayyolu kor sehrbazı, Trinikdadenin qızmar günortasını, dal-dalı gedən avtomobilləri, fil sümüyündən yonulmuş tumgöz mandarini fiqurları və təbii ipəkdən köynəklər satılan piştaxtaların qarşısında səkiyə çöməlib bayıra çıxan yaşıl paltarlı hinduları gördü. O, eləcə də Haiti dəhşətlərini - bu şəhərin küçələrində sümsünən göyərmiş, qotur itləri, səhər tezdən səkilərdən yığılıb öküz arabalarında harasa daşınan me

1 Mandarin - Çin imperatorları sülalələrindən birinin adı.

yitləri, zanbaq işarəsiylə Hollandiyanın yenə buralara qayıtdığından xəbər verən benzin anbarlarını, qarlı qışa hesablanmış dəyirmansayağı evlərin şiş qüllələrini, şəhərin mərkəzi küçələriylə bir mehmanxanadan o birinə üzən əcəyib okean gəmisini, Kartaxenanın daşdan hörülmüş tövlələrini, dəmir buxovla əhatəyə alınmış limanını, eyvanları, vitse-kral yeməyindən ötrü burnunun ucu göynəyə- göynəyə qəm-qüssə içində əsnəyən yorğun parad atlarını gördü... «Təzək iyi gəlir, mənim generalım! Möcüzədir! Dünya sərhədsizdir!» Dünya doğrudan sərhədsiz idi, həm də məkrli idi. Çünki bu dekabr, general, dağın başındakı sığınacağa, oranın bədbəxt sakinləri ilə - ona dünyanın pis üzünü, bədbəxt tərəfini xatırladan bu mənfur qocalarla söhbət eləməkdən ötrü yox, həmin o sehrli anı - dekabrın soyuq günəşi şəffaflaşan məqam, dənizin mavi sinəsinə salınmış əlvan boyunbağını xatırladan Antil tacını, Barbadosdan Verakrusacan uzanan Qəraib şəhərlərinin mənzərəsini görmək üçün gəlirdi. O mənzərə yerində idi, indi bu adalar, ay işığının altında sahilə uyuyan timsahlara bənzəyirdi və hər şey yenə həmin o oktyabr cüməsinin ala-toranını xatırladırdı. Onda, yadına gəlir, səhər tezdən yataq otağından çıxanda bir də baxıb gördü ki, prezident sarayının bütün əhlinin başında qırmızı papaqlar var. Sonra gördü ki, otaqları süpürən, quş qəfəslərinin suyunu dəyişən arvadların da, ferma sağıcılarının da başında həmin bu qırmızı papaqdan var. Qarovulçular da, həmişə pilləkənlər boyu oturan ifliclər də, cüzamlılar da bu papaqlardaydılar. Bazar günü şənliyində də, hamı başında bu qırmızı papaq, qızılgül kolları arasında gəzişirdi. O gecə general, dünyanın bu düz vaxtında nə baş verdiyini heç cür anlaya bilmirdi, bütün şəhər camaatının qırmızı papaqlarda, hərənin əlində də bir dəstə şaq-şaqly oyuncaqla gəzməyinin mənasını başa düşə bilmirdi. Uzun üzüntülərdən sonra axır ki, o gün nə baş verdiyini ona izah eləyən bir adam tapıldı. «Bura hardansa xaricilər gəlib, mənim generalım, onlar ispan dilində danışıq*, amma bu, bizim danışdığımız ispan dili deyil, çünki onlar dənizə «nə?» yox, «kim?» deyirlər,

bizim tutuquşulara «papaqayo», qayığa «almadiya», dustaqxanaya isə «asaqay» deyirlər. Biz qayıqlarda dənizə çıxıb onların gəmiləri ətrafında fırlananda, onlar dor ağacına qalxıb bir-biriylə qışqıra- qışqıra, bizim biçimli bədənimizdən, gözəl üzümüzdən danışib, saçlarımızı tərifləyirdilər, saçımızı at saçına bənzədirdilər. Görəndə ki, dərimiz gündən yanıb soyulmasın deyə, bədənimizi rəngləmişik, tutuquşu kimi quqquldaşdılar ki, biz nə onlar kimi ağıq, nə də generallar kimi qarayıq, bir Allah bilir nə rəngdəyik, dərimizi də tünd qəhvəyi rənglə rəngləmişik, sonra da gülüşdülər, biz də başa düşmədik bunlar nəyə gülür, axı, biz tamam lüt idik, mənim generalım, anadangəlmə. Əslinə qalsa, gülməli olan, onların özləri idi, o cəhənnəm istisində şahzadə kimi altdan geyinib, üstə qıfıllanmışdılar, «bürkü» sözünü də holland qaçaqmalçıları kimi deyirdilər, saçları da arvad saçına oxşayırdı. Aralarında bircə qadın belə yox idi, hamısı kişi idi, onlar bizə qışqırırdılar ki, niyə biz adam dilində, xristian dilində heç nə başa düşmürük, hərçənd özləri də adam dilində heç nə qanmırdılar. Sonra onlar «almadiya» dedikləri qayıqlarda yanımıza üzdülər və bizim, ucu sabala balığının sümüyündən düzəldilən avarlarımıza baxıb təəccübləndilər. Onlar sabalaya «dişli balıq» deyirlər. Sonra da nəyimiz varda, hamısını qırmızı papaqlara və şıq-şıq şıqqıldayan oyuncaqlara dəyişdilər. Biz bu oyuncaqları boyun-boğazımıza taxıb xarici qonaqları bir xeyli güldürdük. Qalan şeylərimizi isə dəmir çax-çaxlara, nimçələrə, güzgülərə, cürbəcür xarici cıncıq-mıcığa dəyişdilər, mənim generalım və görəndə ki, bunlardan bizə heç bir ziyan gəlməz, yavaş-yavaş, onlar da hiss eləmədən, sahilə yan aldıq. Burda da aləm qarışdı, nə qarışdı. Bir hay-həşir qopdu, bir bazar açıldı ki, gəl görəsən! Kimin əlinə nə keçdisə, eləmə tənbellik, budu ha, sürütləyib gətirdi. Tutuquşu gətirən kim, şokalad, quş yumurtası daşıyan kim... Daşhadaşı... Onlar da hər şeyi məmnuniyyətlə götürüb, əvəzində camaata öz zir-zibillərini soxuşdururdular, hələ arada biri, öz məxmər cübbəsini bizim birimizlə dəyişmək istədi ki, aparıb Avropada nümayiş elətdirsin. Təsəvvür eyləyirsiniz, mənim generalım?» General, çaşqınlıq və həyəcan içində duruxub qalmışdı, nə edəcəyini bilmirdi, bu qərribə işə onun qarışmağı lazım idimi?.. Bu işlərin ondan bir asılacağı var idimi? Beləcə, çaşqınlıq və həyəcan içində o, prezident sarayına - öz yataq otağına qayıdıb sabahkı günü gözlədi. Təzə açılacaq günün sübh şafəqi hər şeyi aydınlaşdıracaqdı, onda sular durulacaq, ona danışılan bütün bu məşəqqətlərin əslində nə olduğu bilinəcəkdə. Amma pəncərəni açanda, onun gözünə, ilk növbədə, nə vaxtsa dəniz desantının limanda qoyub getdiyi zirehli gəmidən savayı, acıqlı dənizin ortasında aramla yırğalanan üç karavella deydi.

Onun ölüsünü yenə həmin kabinetdə, elə həmin vəziyyətdə, həmin geyimdə - qartalların didib-tökdüyü həmin üzülə tapanda, bizim heç birimiz o qədər də qoca deyildik ki, meyitin birinci dəfə tapılanda eyni ilə bu cür, ya başqa cür olduğunu yadımıza sala bilək, amma dəqiq bilirdik ki, təkcə elə bir ölüm xəbəri ilə ölünün məhz o olduğuna qəti inanmaq olmaz. Çünki əvvəllər də bir neçə dəfə belə olmuşdu ki, hamıya məlum olan bir həqiqət onun özünə aid olanda, izah olunmaz bir anlaşılmazlığa, şahidlərin dəlil-sübutları isə boşboğaz söz-söhbətə çevrilirdi.

Məsələn, deyirdilər, guya o, kiməsə müsahibə verəndə, dəhşətli sancılardan qovrula-qovrula kreslodan yerə yığılıb, ağızından da yamyaşıl öd köpüklənib; yaxud, danışdırlar ki, Allah, acıdıllıyınə görə ona qənim olub, dilini qurudub və guya o, bircə söz belə deyə bilmir, təkcə ağızını, o da zorla açıb-yuma bilir, onun əvəzinə isə pərdənin dalından ayrı adam danışır; sonra deyirdilər, əxlaqsız hərəkətlərinin ucbatından, bədənini başdan-başa, balıq puluna bənzər əcaib səpki basıb, qarnı da, hava dəyişəndə sancıdan elə doğranır ki, söyüşündən qulaq tutulur, deyirdilər guya o, qarnını xüsusi arabaya qoyub gəzdirir ki, heç olmasa, əl-ayağını tərpedə bilsin; «odu ki, deməli, ölümünə az qalıb...» - hamı bir ağızdan deyirdi. Deyirdilər ki, guya kimsə öz gözləriylə, sarayın arxa qapısından onun, üstü qızılı çələnglərlə bəzədilmiş məxmər tabutunun çıxarıldığını, Letisiya Nasarenonunsa Yağışlar bağçasında qanlı göz yaşları ilə ağladığını görüb. Amma onun ölümü barədə yayılan bu şayələr nə qədər həqiqətə oxşayırdısa və bu cəbərlər nə qədər sevindirici olurdusa, sonradan, onun, əvvəlkindən də betər qıvrıqlaşdığını görmək, hakimiyyət sükənini əlinin içində möhkəm-möhkəm saxlaya-saxlaya dünya durduqca, bizim taleyimizi idarə eləməyinin şahidi olmaq bir o qədər kədərli olurdu. İlk baxışda elə bil hər şey çox sadə görünürdü; axı bu, məhz onun bədəniydi?!.. Axı, dövlət möhürlü üzük təkcə onun barmağında olurdu?!.. Yastı dabanları üstə yeriməkdən yorulmayan ayaqları, qartalların, nəyə görə dəymədiyi dumbul qarnı haqqında biz çox eşitmişdik. Amma aramızda elələri də vardı ki, nə vaxtsa bir dəfə, əlində eynilə bu cür üzük olan, yekə ayaqlı, dumbul qarınlı meyidi görmüşdülər. Odu ki, biz bütün sarayı gəzib-dolaşandan sonra tapdığımız ölünün əslini axtarmağı qərara aldıqsa da, sarayda aparılan ciddi yoxlamalar heç bir nəticə vermədi. Anasının - Bendisyon Alvaradonun yataq otağında biz, içi, quruyub qaxaca dönmüş ölü quşlarla dolu bir neçə sınıq qəfəs, inək təzəyinə bulanmış hörmə kreslonu gördük, akvarel rəngləri ilə dolu tübiklər və bir xeyli fırça tapdıq. Bendisyon Alvaradonun satışa çıxardığı mallar məhz bu rənglərlə, bu fırçalarla rəngləyib bəzənir, bozarmış ütük cüllütlər gözəl qu quşuna çevrilir, sonra quş bazarında pəh-pəhlə satılırdı. Burda, Bendisyon Alvaradonun yataq otağında biz, baxımsızlıqdan solmaq əvəzinə, yaşllaşmış daha iri qol-budaqlar atan melissa kollarım gördük, onun şitilləri divarlarla dırmanıb portretlərə sarmaşmış, kətanların arxasında kök atıb, şəkillərdə təsvir olunan adamların gözlərini deşərək, bu biri üzəndən asılmış, ordan sürünüb pəncərələrə dırmanmış, çölə uzanıb bağçanın sıx yaşıllığına hürülmüşdü. Odu ki, ölüsünü axtardığımız adamın buralarda gizlənmə biləcəyinə zərrə qədər şübhə yeri qalmırdı. Letisiya Nasarenonun yataq otağında gözümüzə ilk növbədə dəyən isə təmtəraqlı sevgi yatağı - şəbəkəli pərdənin altında uyuyan, üstündə toyuqlar qaqqıldaşan nəhəng çarpayı oldu. Biz, otaq boyu düzölmüş sandıqları açdıq və sandıqların içində çürüyən köhnə-kürüşü - güvələrin yeyib dağıtdığınaq, bir yığın toz qalığına çevirdiyi tülkü dərilərini, uzunətəkli qadın paltarlarının altından geyilən, məftildən hürülmüş tor tumanları, tozlu çiyin örtüklərini, işləməli brüssel döşlülərini, arada bir qadınların da ayaqlarına keçirib gəzdikləri kişi başmaqlarını, qəbul günləri Letisiyanın şellənə-şellənə geyinib gəzdirdiyi qızıl tesmalı, hündür dabanlı atlas çəkmələrini, üstünə fetrdən bənövşələr çəkilmiş, uzunətəkli paltarını, yas mərasimlərində, ali xanımlıq nişanəsi sayılan ağır taftadan düzəldilmiş qara rəngli matəm lentlərini gördük.

Sandıqların birindən biz, Letisiyanın, bir vaxtlar Yamaykadan oğurlanıb, büllur qab-qacaq yeşiyində bizim tərəflərə gətiriləndə əyninə geydiyi yun tələbək paltarını tapdıq. Həmin o əzablı səfərdən sonra Letisiyanı rahatca prezident xanımının taxtına oturtmuşdular. Bütün bunlara baxmayaraq, biz Letisiyanın yataq otağında, axtardığımız adamdan bircə əlamət belə tapa bilmədik və nəinki ondan, hətta Letisiyanın quldursayağı oğurlanmasıyla bağlı da əlimizə bircə dənə belə olsun, dəlil keçmədi. Biz, onun Letisiyaya olan sonsuz məhəbbətinə aid də orda heç nə tapa bilmədik, elə bil o, heç ömründə Letisiyanın yataq otağına ayaq basmamışdı. Ömrünün son illərini, ayağını çölə qoymadan içində keçirmiş yataq otağında isə biz, üstü səliqəylə yığılmış əsgər çarpayısını, əntiqçilərin, evlərdən ucuz qiymətə alıb yığdıqları qədim mizi, içindən doxsan iki orden çıxan dəmir sandığı, qartalların, meyidin əynində dağıdıb tökdüyü nişansız hərbi səhra formasını tapdıq, lakin sandıqdan tapıb çıxardığımız hərbi mundirin döş hissəsi, altı irihəcmli güllə ilə deşilmiş, güllələrin açdığı dəliklərin kənarları yanıb qaralmışdı və bu mənzərə bizi, onun ölməzliyi barədə gedən söz-söhbətlərə az qala inandırmışdı. Deyilənə görə, guya ona heç bir güllə-filan təsir eləməirdi, guya kürəyinə xaincəsinə atılan güllə, onun bədənindən xətersiz-zədəsiz sivişib bu biri üzə düşür, üzbəüz açılan digər güllələr isə sinəsinə dəyib geriye qayıdaraq, gülləni atanın sinəsini dəlib keçirdi. Deyirdilər, o yalnız bircə halda, ona son dərəcə sədaqətli olan, yolunda ölümə getməyə hazır olan adamın gülləsindən ölə bilərdi. Güllə yalnız rəhmlə atılmalıydı ki, təsiri olsun, deyirdilər... onu yalnız rəhmlə atılan gülləylə öldürmək olardı. Tapdığımız bütün meyidlər onun bədəninə görə balaca idisə də, ələ keçirdiyimiz geyimin məhz onun mundiri olduğuna qəti əmin idik, çünki az-maz da olsa, onun yüz yaşınacan boy atıb böyüməyindən xəbərimiz vardı, onu da bilirdik ki, yüz əlli yaşına çatanda o, üçüncü dəfə təzə diş çıxarmışdı. Ağzındakı dişlər də elə xırdaydı, elə bil süd dişləriydi, sarımtıl ləkəli dərisi isə elə sallanırdı, elə bil o, nə vaxtsa həddindən artıq kök olmuşdu. qalan hər bir şeyi isə qaydasındaydı, bədəni, orta boylu adi adam bədəni idi, əcaib ölçülü yekə qarnından, qızılquşun caynağına bənzər ayridırnaqlı, dördkünc ayaqlarından savayı qeyri-adi bir şeyi yox idi. Bir də, nə vaxtsa qartalların dəlib çıxardıqları kədərli gözlərinin dəlikləri niyəsə həddindən artıq yekəydi. Bir sözlə, bu adam, tarixçilərin təsvir elədiyi kimi, o qədər də hündürboylu deyildi ki, sarayın dar və alçaq qapılarından keçə bilməsin. Bu, deyilən kimi, uşaqları və qaranquşları sevən, bir çox heyvanların dilini bilən, təbii fəlakətləri qabaqcadan hiss eləyən, gözlərə baxıb ürəkləri oxuyan, bir çimdik duzla cüzamlı yaralıları sağaldan, iflicli xəstələri ayağa qaldıran, şəfqət duzunun sirrini bilən adama oxşamırdı, onun haqqında bütün danışılanlar, əlimizə keçən mundirlərinin ölçülərindən fərqli olaraq, onun, həddindən artıq möhtəşəm cüssəsindən xəbər verirdi. Mənşəyinə gəldikdə isə, bu barədə bütün məlumatların və qaynaqların məhv edilməsinə baxmayaraq, hamı bilirdi ki, o, aran adamı idi, çünki onda, bütün aranlılara məxsus hakimiyyət hərisliyi vardı. Qəddar idarəçilik üslubu - daim qanıqara gəzməsi də buna bir sübut idi, dənizimizi, bilərəkdən xarici dövlətlərə satıb, bizi, ölü külünü andıran qupquru tozanağa bürünmüş ucsuz-bucaqsız səhrada yaşamağa məhkum etməsi də. Şəxsi həyatına qalanda isə, deyirdilər, saysız-hesabsız sevgililərindən, daha doğrusu, yatdığı arvadlardan (əslinə qalsa, bu qadınların heç birini o sevməmişdi) onun beş

mindən çox uşağı vardı və bu uşaqlardan heç birinə, ağıllı-başlı, tamam-kamal adam demək olmazdı. Bu uşaqların heç biri onun nə adını, nə də soyadını daşımır. Bircə Letisiya Nasarenodan olan oğlundan savayı. Bu uşaq, dünyaya gələr-gəlməz, general rütbəsi almış və ilk övlad hüququyla dairə diviziyasının komandanı vəzifəsinə təyin edilmişdi. O da ona görə ki, bu uşaq Letisiya doğmuşdu. Qalan uşaqlara gələndə isə, sahibləri belə hesab edirdi ki, uşaq tək bir anayla da kifayətlənə bilər. Çünki o özü də, digər görkəmli despotların taleyinə uyğun olaraq, atasının üzünü görməmişdi. Görüb tanıdığı, bircə anası Bendisyon Alvarado olmuşdu. Bütün dərsliklərdə də yazılmışdı ki, Bendisyon da, Müqəddəs Mariya kimi, yuxuda ikən bakirə hamiləlik möcüzəsi ilə boylu olmuş və ali qüvvələr uşağın alınına möminlik taleyi yazmışdı. Odu ki, hakimiyyət zirvəsinə çatan kimi o, xüsusi dekretlə Bendisyon Alvaradonu Vətən anası elan etdi - çünki belə ana dünyada bircə dənə idi, «Ona görə ki, lənət şeytana, bu mənim anamdır!» Əslində isə bu, nəslə-kökü bilinməyən, ağlasığmaz dərəcədə sadələşmiş və dağınıq təbiətinə görə, saraydaxili qayda-qanunları bütün ciddiliyi ilə qoruyub saxlayan əyanların nifrətini qazanan qərribə bir qadın idi. Heç kim bu qadının, yəni dövlət rəhbərinin anasının, qəm-kədər çəkməsin deyər, döşünə çörəkotu düyünü taxıb gəzməsiylə, kürünü çəngəllə, özü də hər dənəsini çəngələ ilişdirər-ilışdirər yeməsiylə, laklı çəkmələrini, ayaqlarından ağır qandallar asılıbmış kimi, arxasınca sürüyən yeriyiylə heç cür barışa bilmir, onun, musiqi məşqləri keçirilən şüşəbənddə arı pətəkləri bəsləməyindən, dövlət idarəsinin binasında toyuq saxlamağından hiddətlənir, tükləri bozarmış, ütük quşları akvarel rəngləri ilə rəngləyib bazarda satmasından, əzəldən tarixi nitqlər söylənilmiş mötəbər prezident eyvanında, yuyulmuş paltarları qurutmağından əsəbiləşirdilər. Rəsmi qəbulların birində isə, onun giley-güzarından hamının az qala ürəyi dayanmışdı. O, oğlunun prezidentlik əsarətindən azad olunması üçün gecə-gündüz Allaha yalvarmaqdan bezdiyi üçün prezident sarayında yaşamağın çətinliklərindən şikayətlənirdi: «Elə bil gecə-gündüz projektorların altındayam, senyor!» O, bu sözləri milli bayram günündə, əlində boş şüşələrlə dolu səbət, fəxri qarovulu itələyib özünü prezident limuzininə dürtüşdürəndə dedi ki, elə-beləcə də demişdi. Camaat əl çalır, təntənəli musiqi səslənir, yollara güllər səpilir, limuzin fəxri paradı açmağa hazırlaşır, Bendisyon Alvarado isə şüşə dolu səbətini maşına soxuşdurub: «Onsuz da dükanə tərəf gedirsən, oğul, bu şüşələri də qaytar!» - deyirdi. Yazıq ana... Axı o, nə biləydi ki, tarixi an nə deyilən şeydi?! Bu qadında zərrə qədər də olsun, siyasi həssaslıq yox idi. Bu çatışmazlıq, ələlxüsus, admiral Xiqqinsin rəhbərlik etdiyi Amerika hərbi donanmasının yerləşdirilməsi şərəfinə verilən banketdə özünü bürüzə verdi. Banketdə, oğlunu ilk dəfə parad geyimində - döşü qızılı orden-medallarla bəzədilmiş formada, ipək əlcəklərdə görünən Bendisyon Alvarado, içinə sığmayan analıq qürurunu gizlədə bilməyib, diplomatik korpus boyunca bərkədən-bərkədən: «Bilsəydim balam bu boyda ölkənin prezidenti olacaq, heç olmasa onu oxudardım!» - dedi. Bu, misli görünməmiş fəlakət idi. Prezident biabır olmuşdu... Buna görə Bendisyon Alvarado təcili surətdə saraydan birbaşa şəhər kənarındakı on bir otaqlı malikanəyə köçürüldü. Bu malikanə oğlu, həmin o tarixi gecə - qaçaq düşmüş konservatorların dəbdəbəli evləri qumara qoyulan gecə, qələbə çaldığı Federasiya tərəfdarlarının başçılarından udmuşdu.

Lakin bu imperiya vaxtından qalan qədim ev qətiyyən Bendisyon Alvaradonun ürəyinə yatmırdı: «Buralara baxanda, senyor, elə bilirəm, Roma papasının arvadıyam». Odur ki, qadın evin, ağalar yaşayan hissəsində yox, altı nəfər sədaqətli, ayağıyalın qulluqçularıyla birlikdə xidmətçilərin otağında yaşayır, vaxtının çox hissəsini həyətin kənarındakı sərin otaqda - quş qəfəslərinin və tikiş maşınının önündə keçirirdi. Bu yarıqaranlıq zirzəmiyə bənzər otağa, demək olar, heç vaxt isti toxunmurdu, axşamlar ağcaqanadlar da burda bir elə zəhlə tökmürdü. Bendisyon Alvarado burda, kimsəsiz həyətdən içəri sızan zəif işığın altında sakitcə öz işləri ilə məşğul olur, tikiş tikir, quşları, hər biri qu quşuna çönənəcən, akvarel rəngləri ilə rəngləyir, tamarinlərin təmiz havasını ciyərlərinə çəkə-çəkə öz-özünə: «Yazıq balam, bu nə zülümdü çəkər?!... Andıra qalmış o dəniz ordusu onu saray dustağı eləyib. Yanında ana yox, qədirbilən arvad yox. Ayda aldığı ütük üç yüz pesoya görə canını əldən salıb. Yorulub əldən düşəndə, ağrısı kürəyindən çıxanda, kim onun başına sığal çəkəcək?!.. Yazıq balam!..» - deyə deyirirdi.

Ana bu sözləri elə-belə demirdi. Axı, oğlu, demək olar, günəşırı - bütün şəhər siesta saatlarında bürküdən boğulanda anasına baş çəkməyə gəlir, onun xoşladığı şirniyyatlardan gətirir, dəniz piyadalarının əldəqayıma başçısı qismində payına düşən miskin qazancından, gətirdiyi bu şirniyyatı, təsadüfən nahar süfrəsinin üstünə atdığı salfetin altından çırpışdırdığından, xərclədiyi hər qəpiyin, yeməyinin qalığının belə, lənətə gəlmiş qrinçoçuların öz hesab kitabçalarına qeyd etməsindən gileyli-gileyli danışır, qeybət qırıb ürəyini boşaldırdı. Bu yaxınlarda isə, deyirdi, zirehli gəminin komandiri, başa düşmək olmurdu, astronomlar idi, ya xəritəçilər idi, kimlər idisə, sürüyüb özüylə saraya gətirmişdi. Onlar ona Allahın salamını belə verməmiş, onu adam yerinə qoymadan, dinməz-söyləməz, yerölçənlərlə otaqları eninə-uzununa ölçə-ölçə, ağızlarının içində nə isə hesablaya-hesablaya, onun üstünə tərcüməçi vasitəsi ilə: «Çəkil burdan! İşıqdan keç! Mane olma!» - deyə çıxmırmışdılar. O da deyilənlərə sakitcə əməl edib, «çəkil» deyəndə, çəkilmiş, işığın qabağını kəsməmək, əl-ayağa dolaşib mane olmamaq üçün az qala küncə qısılmışdı. O birilər isə elə hey ölçüb-biçir, onu burdan-ora, ordan-bura qova-qova, hər bir şeyi, hətta eyvanların hər pəncərəsindən içəri dolan işığın düşmə dərəcəsini belə hesablayırdılar.

«Hələ bu harasıdır, ana!» Sonra məlum oldu ki, onun iki aşnasını da saraydan qovub çölə atıblar, çünki admiral Qrinqonun fikrincə, «bu ayrımçə qızlar prezidentə layiq deyilmişlər...» Bu səbəbdən prezident elə vəziyyətdəydi ki, anasıyla xudahafizləşib evdən çıxanda, oğlunun, çönüb özünü boş otaqlara salmasını, orda qabağına keçən qulluqçularla gizlənpaç oynamasını hiss eləyəndə, quşlarını didişdirib qarmaqarışıqlıq saldı ki, yarıqaranlıq otaqlardan eşidilən biabırçı səslər - oğlunun yalvarışları, qulluqçunun boğuq səslə: «Əl çəkin, yoxsa ananıza deyərəm!» - deməsi, quşların cikkiltiləri, qanad şıppıltıları içində əriyib itsin və qonşular bu işdən xəbər tutmasın. Bendisyon Alvarado, qanadlı sakinlərinin halına acımadan, bədbəxt quşları elə hey çimdikləyirdi ki, səslərini kəsməsinlər, bircə heç kim oğlunun qaynar nəfəsini - qadınları soyundurmadan, özü də soyunmadan, küçük zingiltisiylə zingildəyib, acı tənhalıq yaşı yanağını islada-islada, özünü ayaqüstü rahatlayan bu kəmhövsələ, zəif kişinin səsini eşitməsin. Bütün bu vay-həşirdən hürkən toyuqlar otaqlara doluşub özlərini sərin küncələrə soxdular. Hava isə

sərinləmək bilmirdi ki, bilmirdi. Hava, elə bil ərinmiş şüşə idi. «Can bala, avqustun bu cəhənnəm istisində, günorta saat üçdə bu nə sevgibazlıqdı?!»

Xarici dövlətlərin qoşunları ölkədən çıxıb gedənəcən prezident çox kasıb idi, ixtiyarı da öz əlində deyildi. Qoşun isə ölkəni çox tez bir zamanda, müqavilə müddəti başa çatmamış tərk etdi. Səbəbi çox sadə idi: ölkəni taun bürümüşdü. Taundan qorxuya düşmüş qoşun, zabitlər yaşayan kottecləri hissə-hissə söküb yük maşınlarına yığır, çəmənliyə sərdikləri sintetik, mavi gölməçələri xalça kimi bürmələyib döşmələrdən qoparır, bizim çayların bulanıq suyundan istifadə eləməmək üçün, özləriylə gətirib gəldikləri su sisternlərini boşaldıb zirzəmilərə yığır, tikib ucaltdıqları hərbi qəspitalların ağ binalarını, kazarmaları partladırıldı ki, heç kim onların inşaat sirrlərini öyrənə bilməsin. Bircə, isti iyun gecələri, tez-tez admiralın qorxunc ruhu görünən limanda yırğalanan qədim, zirehli gəmiyə toxunmadılar. Hərbi donanmadan onlara yadigar qalan bircə bu zirehli gəmi oldu. Qalan nə vardısı, hamısını yığışdırıb öz yel qatarlarında apardılar. İstirahət avadanlıqlarını, xırda müharibələr üçün gətirdikləri ləvazimatları da yığışdırıb özləriylə apardılar. Bütün bunları aparmazdan əvvəl öz vicdan borclarını yerinə yetirməyi də unutmadılar - ölkə rəhbərini qarşılıqlı mehriban münasibətlərinə görə medalla təltif etdilər, sonra isə: - «Vəssalam! İndi bu murdar məmləkətdə tək qal! Görərik bizsiz neyləyəcəksən!» - deyib elə çığırdılar ki, səsləri ölkəni başına götürdü. Və getdilər. «Getdilər, ana, cəhənnəm oldular axır!» Və nəhayət ki, o, pilləkənlərlə ilk dəfə, daha naxıra girən öküz kimi yox, ağa kimi qalxa-qalxa, heç kimdən qorxmadan, heç nədən çəkinmədən, ucadan əmrlər verməyə, bütün təklif və xahişlərə şəxsən özü nəzarət eləməyə başladı: «Xoruz döyüşlərinə icazə vermək olar?» - «Mən razı!» «Çərpələng necə, göyə çərpələng buraxmaq olar?» - «Olar!» O, qəsbkarların qadağan etdiyi bütün əyləncələri yenidən bərpa etdi və qadağaları ləğv etdikcə, öz hökmranlığının əzəmətini duydu, sonradan görəndə ki, onun bir sözünü iki eləyən yoxdu, hakimiyyəti doğrudan-doğruya təkbaşına, şəxsən özü idarə eləməyə - ilk növbədə milli bayrağın zolaqlarının yerini dəyişib yuxarı zolağı aşağıda, aşağı zolağı yuxarıda yerləşdirdi, dövlət gerbindəki firqə qapağını, başaşağı çevrilmiş əjdahayla əvəz eləməyi əmr etdi. Ona görə ki, biz artıq xaltasızıq, ana! «Yaşasın taun!»

Xarici qəsbkarlar ölkədən çıxıb gedənəcən keçirdikləri miskin həyat - biabırçı asılılıq və kasıbçılıq, hətta arada bir dilənçi vəziyyətinə düşməkləri Bendisyon Alvaradonun heç cür yadından çıxmır, Patrisio Araqonesin ölümüylə qurulan tamaşadan sonra da, oğlu tabutdan xortlayıb üsyanı yatırdandan sonra da, bolluq və müvəffəqiyyət dənizində üzəndə də Bendisyon Alvarado yenə ehtiyac içində yaşadıklarından danışır şikayətlənirdi. O günlər, əvvəl-əvvəl heç nədən xəbəri olmayan Bendisyon Alvarado, onu dinləməyə hövsələsi çatanlara, prezidentin anası ola-ola, bu cındır tikiş maşınından savayı heç nəyi olmadığından, oğlunun müflis vəziyyətindən şikayətlənirdi: «Siz onu faytonda görürsünüz, senyor, onu məşəllərlə müşayiət edirlər, amma, yazıq balamın qəbristanlıqda ovuc boyda yeri belə yoxdur. Ayağını uzadıb ölməyə özü üçün bir qarış torpaq belə almayıb, balam. Bu da işdi, senyor?.. Bu qədər əlləş-vuruş, bu da axırı...» Bir qədərdən sonra isə arvad daha oğlunun dərdlərindən söz açmırdı, çünki oğlu daha öz dərdlərini anasıyla bölüşürdü, ona heç nə barədə danışmırdı, həmişə elədiyi kimi, arada bir vaxt

tapanda yanına qaçıb dövlət işlərində qurduğu kilkəli torlardan, gizli sirlərindən söz açmırdı. Ümumiyyətlə, qəsbkarlar ölkədən çıxıb gedəndən sonra oğlu çox dəyişmişdi, hərdən Bendisyon Alvaradoya elə gəlirdi ki, oğlu ondan da qocadır, ona elə gəlirdi ki, oğlu, hansı möcüzəyləsə, vaxtı da qabaqlayırd. Axır vaxtlar anası hiss eləməyə başlamışdı ki, oğlunun nitqi də get-gedə anlaşılmaz, qocasayağı əlaqəsiz olub, o, sözlərdə büdrəyir, fikirləri, sapı qırılmış muncuq kimi pərən-pərən düşür, hərdən bir də ağzının suyu axır... Onda Bendisyon Alvaradonun ürəyi əzilirdi, ananın oğula yox, qızın ataya yazığı gələn kimi, ürəyinin başı sökülürdü. Ürəyi ən çox da, bir dəfə oğlu, qucağı hədiyyələrlə, paketlərlə, karton bağlamalarla dolu içəri girib, bağlamaların hamısını birdən açmaq istəyəndə və Bendisyon Alvarado qaşını axtarıb tapanacan, bağlamaların ipini dişilə didişdirib, dırnaqlarını karton qutuların küncələrində sındıranda, sonra hövsələsi daralıb, hər şeyi stolun üstünə səpələyərək, təntənənin həyacanından boğulan nəfəsi tənqiyə-tənqiyə: «Bir bax, burda nələr var, ana! Görürsən? Bu akvariumdakı - diri su pərisidi, bu, oyuncaq mələkdə, doğurçu mələk boydadı, ora-bura uçub zəng çalacaq; bax bu, okean balıqqulağıdır, görürsən nə boydadı?.. Bunu qulağına tutsan, ordan adi balıqqulaqları kimi, okeanın səsi yox, bizim milli himni eşidəcəksən! Əla şeylərdi, düzdü, ana?.. Görürsən, dövlətli olmaq necə şeydi?!...» - deyəndə ağrımışdı. Oğlunun bu əcəyib sevinci onda Bendisyonu açmamışdı və o, dinməz-söyləməz, quşları rənglədiyi firçasının quyruğunu çeynəyərək, oğluna baxa-baxa qalmışdı, uzaq keçmiş, oğlunun hakimiyyətdə nəyin bahasına qalmasını xatırlamışdı... bütün o məşəqqətlərin nəticəsi indi göz qabağındaydı...

«O vaxt, indiki vaxtlar kimi deyildi, senyor, hakimiyyətin möhkəmliyini budu bax, ovcunun içi kimi hiss edəsən. O vaxt hakimiyyət, balamın sözü olmasın, ovcunun içində o yan-bu yana diyirlənən şüşə kürəcik kimi bir şey idi, sabalo balığı kimi sürüşüb, Allahın nəzərindən qaçıb, bu qarmaqarışlıq sarayın içində sülənə-sülənə sivişib aradan çıxmaq istəyirdi elə bil. Bütün bu qarmaqarışlıqda, onu Federasiya uğrunda döyüşdə qalib gələn bir sürü tamahkar - bir vaxtlar, şair-general Lautaro Munyos kimi diktatoru yıxmaqda ona kömək eləyənlər izləyir, ona, sarayın divarlarından kənara çıxmağa imkan vermirdilər. Bu xidmətlərinə görə keçmiş həmfikirləri, feodalların ölkəsindən sürüb gətirdikləri mal-qaranı və bir sıra torpaqları tələb edirlər, ölkəni də onlar bir neçə muxtar vilayətə bölüb, hərəsi birinin başında oturdu və belə ərz elədilər ki, uğrunda qanlarını tökdükləri Federasiya elə bu deməkdir. «Qanımız və canımızla, mənim generalım!» Sonra da bu vilayətlərdə otura-otura özlərindən monarx düzəldilər, öz qanunlarını yaratdılar, ad günlərini milli bayram elan elədilər, şəxsi imzalarıyla pul əskinazları buraxdılar, qızıl və gümüşlə işlənmiş parad mundirlərində gəzməyə başladılar, qılıncların qınını qızıldan düzəldirdilər, üstünə briliyantlar düzdürdülər, başlarına, tovuz quşunun lələklərindən düzəldilmiş üçkünc papaqlar taxdılar. Məlum məsələydi ki, bütün bunları onlar, vitse-kral dövrünün qədim litoqrafiyalarından baxıb götürürdülər. Onlar kəndçi idilər, senyor, yöndəmsiz, yonulmamış kəndçi, saraya da dəvətsiz-filansız gəlib soxulurdular, özlərini də heç sındırmırdılar: «Dövlət - bizik, mənim generalım, ölkə bizim hamımıza mənsubdur. - deyirdilər. - Ölkə də, uğrunda ölümə getdiyimiz bu saray da, elə deyil?» Onlar tək gəlmirdilər, özləriylə arvadlarını da - bir sürü arvad gətirib gəlirdilər. Çəkməsiz-filansız, iyli corablarda

gəzən bu bir yığın qulduru, sözün əsl mənasında vəhşiləri şəxsi qarovul müşayiət eləyirdi. Xristian dilində demək olar, danışa bilmirdilər, amma aşıq-aşıq, kart və digər oyunları firıldaqla aparmağın, istənilən silahla davranmağın ustasıydılar. Ardı-arası kəsilməyən, çağrılmayan bu yöndəmsiz qonaqlara görə prezident sarayı qaraçı köçünü xatırladırdı, senyor. Burda bir iy vardı, elə bil çaylar bütün üfunətli sularını axıdıb buralara tökmüşdü. General ştabının zabitləri sarayın bütün mebelini öz evlərinə daşıyıb aparmışdılar. Axı bu, respublikanın əmlakı idi, senyor!» Onlar hökumət imtiyazlarını dominoda - gecə-gündüz bu xarabada səliqə- səhman yaratmaqdan ötrü əldən-dildən düşə-düşə, azca da olsa, ortanın zir-zibilini təmizləməyə çalışan Bendisyon Alvaradonun deyintisini qulaqardına vura-vura bölüşdürdülər. Federalçıların liberal hərəkatının, getdikcə eybəcər bir şeyə çevrildiyini, hər şeyin dağılıb məhv olduğunu görən yeganə adam Bendisyon Alvarado idi...

Federalçıların bu bayram əhvalından, yüksək dövlət vəzifələrini kartda bölüşdürmələrindən, fahişələri royalın dilləri üstə uzatmaqlarından əsəbiləşən Bendisyon Alvarado, onları süpürgəylə də qovub saray otaqlarından çıxara bilmirdi. Albastr amforlarına çölə çıxdıqlarını görəndə isə: «Yox, senyor, bu, sizin üçün unitaz da deyil, qarşok da deyil. bu, amfordur, onu dənizin dibindən tapıb çıxarırlar.» - deyəndə belə, onlar elə hırıldayırdı, yenə öz işlərinə davam edir, bu nadir amforları bulayıb eybəcər vəziyyətə salırdılar: «Ağzı üstə yerə yıxdığımız xozeynlərin acığına, senyora! Qoy özlərindən amfor-mamfor düzəltməsinlər!» Onları heç cür saxlamaq olmurdu. General Adriano Tusmanı Allah saxlaya bilmədiyi kimi. Prezidentliyin onilliyi günü, generalın içib nə hoqqalar çıxardığı çox adamın yadındadı. «Bizim heç ağılımıza belə gəlməzdi ki, o, nə hoqqa çıxara bilər!» O, yüngül parçadan qar kimi ağappaq formada, mənə söz verdiyi kimi, silahsız-filansız gəlmişdi. Onu, adi vətəndaş geyimi geymiş fransız mühafizəçiləri - xarici legiondan çırpışdırdığı əsgərlər müşayiət edirdi. Qucağı da, generalın Kayennadan, nazirlər və saray arvadları üçün gətizdirdiyi hədiyyələrlə dolu idi. Tusman özü isə bir-bir hər qadının ərinin qabağında əzilib büzülə-büzülə, hədiyyəni təqdim eləmək üçün icazə istəyə-istəyə verirdi. Bu ədanı da ona fransızlar öyrətmişdi, guya fransız saraylarında belə eləyirdilər. Qadınların hədiyyələri paylanandan sonra Adriano Tusman zalın küncündəki mizin arxasında əyləşib rəqslərə tamaşa eləyə-eləyə, başını yelləyə-yelləyə zövq almağa, bu rəqslərdən xoşlandığından və ümumiyyətlə, bu avropalıların rəqsindən çox xoşu gəldiyindən danışmağa başladı. İlk baxışda elə bil o sakit idi, dinməz-söyləməz bir tərəfdə oturub rəqsə tamaşa edirdi, amma mən gördüm ki, onun cəngüdənlərindən biri altdan-altdan elə hey onun badəsini şampanla doldurur.

Bir də gördüm, Tusman bu qazlı içkidən qızarıb elə kökə düşdü ki, ağ kitelinin düymələrini bir-bir açmağa sonra hıçqırmağa, arada bir gəyirməyə başladı, sonra başını lap itirdi. Bir də gördüm, rəqslər arada kəsilmişdi, yerindən durub şalvarının qabağını açdı və budunu ha, hamını, hər yeri «sulamağa» başladı. Bu qoca əyyaş qadınların ipək paltarlarını, tovuz lələyindən yelpiklərini, çəkmələrini də islatdı! Məlum məsələdi ki, aləm bir-birinə dəydi, bir haray-həşir qopdu ki, gəl görəsən. Tusmanınsa heç nə vecinə deyildi, camaatın üst-başını islada-islada, özü üçün oxuyurdu: «Bu mənəm, üzü dönük sevgilim, qoy bağçanın güllərinə su səpim... Ah

gözəl güllər!» Heç kim də onun yaxasından tutub qırağa çəkməyə ürək eləmir. «Elə mən özüm də ürək eləmədim. Hərçənd ki, mənim gücüm o biri generallara çatardı, amma ikisi birləşsəydi, aqlım kəsmir ki, əlimdən bir iş gələrdi.» Hə, belə-belə işlər, hələ onda heç kim prezidentin qranit kimi möhkəm olduğunu, hər şeyin mahiyyətini dəqiq gördüyünü, hamının qarnının altındakını bildiyini, beşcə dəqiqədən sonra nə edə biləcəyini, səbrinin və qəddarlığının həddini, dahiyənə pusub gözləmək və vaxtı çatanda məhv eləmək qabiliyyətini, demək olar, bilmirdi. Həmin o dəhşətli gün ona, ordu komandiri Narsiso Lopesin anis arağından öluncə içib tualetdə əcnəbi bir zabitə qəmiş olaraq, onu təcrübəli fahişə kimi, qeyri-təbii cinsi əlaqəyə məcbur etməyini, özünə gələndə isə acığından və pərtliyindən, zabitə iclas zalına sürütləyib orda nizəsiylə, kəpənəyi divara yapışdıran kimi, bahar mənzərəsi təsvir olunmuş divara oxladığını, bədbəxt zabitin düz üç gün həmin o divardan asılıb qaldığını, heç kimin də qorxudan meyidə yaxınlaşa bilmədiyini hesabat verəndə, prezidentin gözlərinə nəhayətsiz bir kədər qonmuşdu, dodaqları ağarmış, qılıncının üstünə qonan incə əli titrəmişdi. Əslinə qalanda isə, bu hadisədən ən az narahat olan, elə prezidentin özü idi, əsas məsələ bu idi ki, «təki ətrafındakılar birləşib ona qarşı çıxmasınlar». Onların qalan hərəkətlərinə isə o, bir o qədər də əhəmiyyət vermirdi. Bu hərəkətlər gec-tez hamının diqqətini cəlb edəcəkdi və gec-tez bu can bir qəlb arxadaşlar bir-birini məhv edəcəkdi. Elə də oldu. Günlərin bir günü ona xəbər çatdı ki, general Xesukristo Sañçesi öz şəxsi mühafizəçiləri stulla öldürməyə məcbur olublar, çünki sən demə, necə olubsa, Sañçesi pişik dişləyibmiş və onu quduzluq tutubmuş - zavallı Sañçesi! Bu xəbərin ardınca daha bir xəbər yayıldı ki, general Lotario Sereno çayda batıb. Deyilənə görə çayı atla keçərkən, qəfildən ata nə isə olub və yazıq at durduğu yerdə kəlləmayallaq aşaraq, general Sereno gözünü açıb-yummağa macal tapamamış, suyun dibinə gedib - bədbəxtçiliyə bir bax! Bir az keçmişdi ki, bir təzə xəbər də yayıldı: «General Naseriqo de Lopes öz biabırçı homoseksuallığına dözə bilməyib və dinamiti bir yerinə soxaraq, özünü partladıb, mənim generalım, özü də tikə-tikə olub!» Onların hamısı beləcə, bir-birinin ardınca gedirdi, o isə kədərli üzüylə hər biri üçün: «Yazıq!» deyirdi və heç kimin aqlına belə gəlmirdi ki, bütün bu qəfil ölümlər bilavasitə onun gizli əmriylə həyata keçirilir. Hər ölən haqqında hörmətlə rəsmi xəbərlərdə belə məlumat verilirdi: «vəzifə borcunu yerinə yetirərkən həlak olub». Hər biri də xüsusi təntənə ilə milli qəhrəmanların qəbristanlığında dəfn edilirdi. «Qəhrəmansız vətən, qapısız ev kimi bir şeydir, senyor!» Onda ki, bütün ölkə üzrə, müharibə illərinin od-alovundan onunla çiyin-çiyinə keçən generallardan cəmi altısı qaldı, o, onların hamısını - ağac spirtini barılla qarışdırıb içən ən təhlükəli və xəbis general Xasinto Alqarabia daxil olmaqla, hamısını bir nəfər kimi öz ad gününə - prezident sarayında qurulmuş qonaqlığa dəvət elədi, senyor! «Özümüz olacağıq, - onlara dedi - bizdən, silahaşlardan savayı heç kim olmayacaq! Keçmişlərdəki kimi, silahsız-filansız bir yerə yığışib kef edəcəyik! Hamımız birlikdə, süd qardaşları kimi baş-başa!» Onlar da gəldilər, senyor, sövdələşdikləri kimi, silahsız - sursatsız gəlib banket zalına girdilər, amma cəngüdənlərini də gətirmişdilər, onlar qonşu otaqda oturmuşdular. Qonaqlar əliboş gəlməmişdilər, ona cürbəcür gözəl hədiyyələr gətirmişdilər: «Hamımızı birləşdirən yeganəmizə!» Onun bu dəvətinə hətta general Saturno

Santos da səs vermişdi - əfsanəvi Saturno Santos, heç kimə inanmayan, xainqəbli xalis hindu oğlu - qış-yay ayağı yalın gəzən, həmişə də: «əsil kişi ayağının altında torpağı hiss eləməli.» - deyən Saturno. Həmin qonaqlığa o, arandakı oyuğundan çıxıb gəlmişdi. Ora da eləcə ayağı yalın, üstündə əndirəbadi heyvan şəkilləri çəkilmiş əcayib pançoda, həmişəki kimi də təmtək, mühafizəçisiz, amma silahlı gəlmişdi. Silahı da təhvil verməkdən ona görə boyun qaçırmışdı ki, dediyinə görə, bu silah onun üçün döyüş silahı yox, onun əmək alətidir. «O mənə qızılquş bağışladı, ana, namuslu döyüş münasibətilə, üzbəüz, mərd döyüşə görə əsil döyüş quşu bağışladı. Özüylə arfa da gətirib gəlmişdi, ana... çovğunları yatırıb bol məhsul bitirən müqəddəs arfanı. O arfanı o, sidq-ürəkdən, xüsusi bir incəliklə çala-çala, yadımıza kövrək müharibə illərini, müharibənin vahiməli başlanğıcını saldı. Bu xatirələr, qoturluq gicişməsi kimi canımıza yeridi, burnumuza müharibənin iyi də gəldi. Bizi uzaq günlərə çəkib aparən döyüş atı haqqında mahnısıyla lap ürəyimizin başını sökdü və biz hamımız cuşa gəlib xorla, ürəkdən oxumağa başladıq: «...Körpüdən gözü yaşlı qayıtdım...» Onlar, içində gavalı basılan hinduşkanı, qızardılmış qabanı bircə göz qırpımında gəvələdilər. yedilər, içidilər, oxudular. Hər biri də içikini, öz şəxsi flyaqasından içirdi. Bircə general Saturno Santosla o heç nə içmirdi və demək olar ki, yemirdilər, çünki onların hər ikisinin həyatları boyu dillərinə içki dəyməmişdi, yeməyi də, adətən aclığı öldürmək üçün yeyirdilər. Hərbi mahnılarından sonra generallar dostlarının şərəfinə gözləri yaşara-yaşara çar Davidin sübh dualarını oxudular, sonra səfir Panelin bir vaxlar prezidentə hədiyyə elədiyi «Ad günün mübarək!» mahnısınıcan, bütün təbrik mahnılarını bir-bir oxudular. Qədim silahdaşlarını - qəm-kədəre batmış qanıqara qocanı az qala yalaya-yalaya, anqırışa-anqırışa oxuya-oxuya, elə hey içdilər- içdilər. Məclis başa çatanda isə, sübhə yaxın o, köhnə kazarma vərdişiyə əlində çırağ, bütün sarayı gəzdi, bir-bir otaqlara baş çəkdi, öz döyüş dostlarına bir də, son dəfə baxdı: Saturno Santosdan başqa onların altısı da içkinin təsirindən keyləşib ağırlaşaraq, bir-birini qucaqlayıb yatmışdılar. Özləri quru döşəmənin üstünə sərilmişdilər, mühafizəçiləri də yanlarında əyləşmişdi. Bircə Saturno Santosdan savayı. Bircə onun mühafizəçisi yox idi. O birilərin mühafizəçiləri isə bir-birindən gözünü çəkmirdilər, çünki döşəmədə qardaş kim qucaqlayıb dərin yuxuya getmiş generalların həm də bir-birindən dəhşətli dərəcədə qorxuqlarından xəbərdar idilər. Onların hər biri beləcə prezidentdən də qorxurdu, prezident isə öz növbəsində onlardan qorxurdu, çünki, belə hesab edirdi ki, iki nəfərin birliyi - artıq qiyam deməkdir. O, bir müddət yatanlara baxıb öz yataq otağına yollandı, çırağı qapısının yanındakı qırmağa keçirib kilidi üç dəfə açarladı, üç qıfılı bağlayıb üç zənciri çəkib üzünü üstə döşəməyə düşdü, üzünü balısa basan kimi ovuclarına basıb uzandı və elə həmin dəqiqə saray, gecə qarovulunun yaylım atəşlərinin gurultusundan titrəməyə gəldi. Bir! İki!.. «Vəssalam... və hər şey səs-küysüz, güllə-baransız, ah-naləsiz, birdəfəlik həll olundu!» Və gurultudan sonra qalan, barıtın havadan asıla qalan səssiz dumanı oldu.

Səhəri gün isə yuxudan ayılanda o, bir daha heç kimin və heç nəyin, onun möhtəşəm hakimiyyətinə zərrə qədər xələl toxundura bilməyəcəyindən əminliyini hiss edib rahatlandı. Əsgərlər ayaqlarını qanlı gölməçələrlə şappıldada-şappıldada axşamkı qonaqlığın tör-töküntüsünü təmizləyirdilər, bu dəhşətli hadisədən az qala

ağlını itirmiş Bendisyon Alvarado başını tutub, əhəngləndikcə qan sızan divarlara baxırdı. Divarlar qanla tərləyirdi. Xalıları sulu paltarı sıxan tək, nə qədər burub sıxırdılarsa, qanın ardı kəsilmirdi, dəhlizlər boyu qıpqırmızı şırımlarla axır, otaqlara dolurdu. Son müharibənin igid qəhrəmanlarının qətlini ört-basdır eləməkdən ötrü səylə yuyulub silinən, divarlardan qaşınan qan, azalmaq əvəzinə, əksinə, elə bil get-gedə bir az da artıb çoxalırdı. Bu qanlı qətl barıdı rəsmən elan olundu ki, müharibə veteranlarını, hansısa naməlum səbəbdən birdən-birə ağıllarını itirmiş öz mühafizəçiləri öldürüblər. Daha sonra öldürülənlərin milli bayrağa bürünmüş cənazələri qəhrəmanlar qəbristanlığında basdırıldı, dualarını isə yepiskopun özü oxudu. Generalların mühafizəçiləri də bu tələdən qaçıb canlarını qurtara bilmədilər. Bircə general Saturno Santos canını qurtara bildi. O da ona görə ki, Santos həmişə döşündə, onu güllədən zireh kimi qoruyan yeddi müqəddəs dua gəzdirdi, «həm də ona görə ki, senyor, o, iblis idi, istənilən an nəyə istəsən çevrilə bilərdi.» Tısbağa da ola bilərdi, gölməçəyə də dönə bilərdi, istəsəydi, lap ildırıma çevrilərdi. Prezident buna bir daha, Saturno Santosu, yaquar ovlayan xüsusi ov itləri tapa bilməyəndə inandı. Falçı qarının dediyinə görə də belə çıxırdı ki, Saturno Santos sağdır: «Budur o, mənim generalım, bax, bu xaç padşah odur.» Onu nəyin bahasına olur-olsun tapmaq lazım idi, çünki bircə o hər şeyi korlaya bilərdi, çünki bircə o hər şeyi bilirdi. Odu ki, onu gecə-gündüz, aylarla, illərlə axtardılar və yalnız günlərin bir günü prezident onu öz vaqonunun pəncərəsindən - müharibənin şıdırğı vaxtı bütün şəhər əhalisi federal ordusunun ardınca getdiyi kimi, ev əşyaları və mal-qarasıyla bir, uşaq-ı-arvadlı Santosun ardınca gedən camaatın arasında gördü. Gördü necə adamlar, bu solğun bənizli, əcayib geyimli, cırıq pançosunu çiyinə atıb yorğun-arğın yeriyən bu adamın ardınca, yağış başlarına döyə-döyə, qocalarını, xəstələrini ipdən hörülmüş həsirlərdə daşıya-daşıya gedirlər. Bu adam özünü övliya adlandırmışdı deyə, camaat onun ardınca gedirdi. Burda prezident əlini alına vurub: «Bu ki, odur, lənət şeytana! Bu ki, Santosdur!» - dedi. Bu, doğurdan da Saturno Santos idi, özünü övliya elan eləyib etimadını qazanmış adamların hesabına - öz sehrlili arfasında çala-çala yaşayırdı. Bu, o idi - adamların arasıyla, dilənçi kökündə, cırıq pançoda və nimdaş fetr şlayapasında, qaşqabaqlı üzüylə addımlayırdı. Bu miskin görünüşü ilə belə o yenə qorxunc görünürdü. Onu ələ keçirmək - elə belə asan başa gələn məsələ deyildi. Həmin o gecə qonaqlıqdan qaçanda, onu tutmaq istəyən qarovulun ən cəsür və çevik əsgərlərinin üçünü də bircə həmləyə başsız qoyan o olmuşdu. Odu ki, prezident qatarı, qəbristanlığı xatırladan bu hüznü çölün düzündə, övliyanın başına yığılmış camaatın yanında saxlamağı əmr elədi. Milli bayraq rəngində rənglənmiş qatardan, prezidentin əlisilahlı mühafizəçiləri sıçrayanda, camaat göz qırpımında hərə bir yana dağıldı, öz əfsanəvi arfasının böyründə oturan Saturno Santosdan savayı ortada bircə adam belə qalmadı. Saturnonun əli qılıncının dəstəyini sıxır, bərəlmis gözləri prezident vaqonunun girəcəyinə zilləmişdi. General Saturno Santos, vaqonun qapısında peyda olan orden-medalsız, hərbi səhra forması geymiş silahlı adamı - öz qan düşməni görəndə, heyrətə gəldi. Bu adam o qədər qoca, o qədər yad idi ki, «elə bil biz yüz il idi görüşmürdük, mənim generalım!» Prezident Santosun gözünə yorğun və tənha, qara ciyərinin şıltaqlığından saralmış dərisi və sulu gözləriylə xəstəhal göründüsə də, həm də onun qoca vücutundan axan qəribə

hökmranlıq dalğasını da hiss elədi. Həmin bu dalğanın havasını prezident, bu sayaq havalara digər sahiblərinin hesabına - onları bircə-bircə məhv eləyə-eləyə yığıb toplamışdı. Odu ki, general Saturno Santos da artıq ölməyə hazır idi, hakimiyyət və yenə hakimiyyət ehtirasıyla yanan bu qocanı, heç nəyin və heç kimin saxlaya bilməyəcəyini anlayıb, müqavimət göstərmək fikrindən birdəfəlik vaz keçmişdi, lakin prezident Santos öz əlini - manterayya* balığının bədəni kimi yumru və yastı ovuclu əlini uzadıb: «Allah köməyin olsun, vətənin şanlı oğlu!..» - dedi. O, yaxşı bilirdi ki, qəddi əyilməyən qürurlu düşməyə qalib gəlmək üçün yeganə silah, ona dostyana uzatdığı əldir. Və general Saturno Santos onun qarşısında dizi üstə düşüb ayağının altındakı torpağı öpərək: «İcazə verin, əlim silah tutanacan sizə sidq-ürəklə və inamla xidmət edim, mənim generalım!» - dedi. Bundan sonra o, Saturno Santosu öz yanına xidmətə götürdü, onu öz şəxsi mühafizəçisi təyin edib, belə bir şərt qoydu ki, Santos heç vaxt arxasında dayanmamalıdır. O, stolüstü oyunlarını da Saturno ilə birgə, dördəlli oynaya-oynaya, dövlət xəzinəsiylə qaçıb gələn diktatorları udmaqla məşğul olmağa başladı. O, bədəni heyvan iyi verən ayağıyalın Santosu öz karetdə gəzdirir, özü ilə hər yerə - diplomatik qəbullara belə aparırdı. Santosun, bəbir iyini andıran qorxunc qoxusundan itlər də hürküb kənara çəkilib, səfirlərin xanımlarının halı xarab olurdu. O, yuxusunu qorumağı belə Santosun ixtiyarına verib, onu öz yataq otağının qapısı ağzında yatırırdı. Özü isə tənhalıq dolu gecələrlə, kiminsə lap yaxınlıqda yatdığından rahatlanır, onu hədsiz qorxudub gecələrlə əziyyət verən, yuxularına daxil olub onunla təkbətək, üzbəüz dayanan adamlardan beləcə qorunurdu...

O, Saturno Santosu uzun-uzadı illər - o biri padaqradan əziyyət çəkdiyindən yatağa düşənə qədər, əlindəki arfa susana qədər, Saturno Santos özünü onun ayaqlarına yıxıb: «Öldürün məni, general! Bircə sizin buna haqqınız var!..» - deyənə qədər, bir az aralıda da olsa, öz yanında saxladı. Sonra da babat təqaüd kəsdirib, sədaqətli xidmətinə görə döş nişanı ilə təltif edərək, onu son mənzilinə qovuşmaqdan ötrü, anadan olduğu düzənliyə göndərdi. Və hətta Santos, olan-qalan qürurunu tapdayıb, zəifliyini gizləməkdən utanmadan: «Görürsüz, mənim generalım, ən qüvvətli kişilər belə, vaxt gəlir, arvad kimi heydən düşüllər, onların atabaatasının...» - deyəndə, generalın gözü yaşardı. Bəli, oğlunun prezident kreslosuna nəyin bahasına gəlib çıxdığı Bendisyon Alvaradonun yaxşı yadındaydı və heç kim, generalın əyər-əskikliyi, dövlət xəzinəsini balaca uşaq şadyanalığıyla bərhad hala salmasını, xəzinənin pullarını necə gəldi, uşaqlıq və gənclik çağı xərcələmək imkanı olmadığı üçün, necə gəldi, sağa-sola bimsərəf səpələməsini onun qədər yaxşı bilə bilməzdi. Odu ki, adamların generalı asanlıqla aldatmaları, qiymətlərdən başı çıxmadığından, əllərinə gələni - cürbəcür xarici cıncıq-mıncığı ona yüz qatına sırımaqları onu əsəbiləşdirməyə bilməzdi. Axı, bütün bunların əsil qiymətini, kim də bilməsə, Allaha şükür, o ki bilirdi... Hər halda, bütün bunlar ən azı onun, akvarelləriylə boyanıb bazara çıxardığı quşlardan ucuz idi. Bu ütük quşların bu sayaq rəngləyib ayrı bir qiyafəyə düşməsi, əməlli-başlı əl qabiliyyəti və ustalıq tələb edirdi, ona isə, bu boyda əziyyətinə görə heç kim dörd yüz pesodan artıq pul vermirdi. «Sənin bu oyuncaqlarına mənim sözüm yoxdur, amma hər halda gələcəyi də fikirləşmək lazımdı. Mən səni, prezidentlikdən gedəndən sonra, şlyapanı uzadıb dilənən görmək istəməzdim. Allah eləməsin, əlbəttə, amma bu, bu gün də olmasa, bir gün

baş verə bilər, onda neyləyəcəksən? Yenə babat müğənni, ya arxiyepiskop, ya da heç olmasa, dənizçi olsaydın... Sən generalsan, bircə onu bilirsən ki, əmr verəsən: Bir-iki! Bununla dolanmaq olar?..»

O, oğluna, dövlət işlərinə ayrılmış xərclərdən qalan pulu, gözdənirəq, arxayın bir yeri qazdırıb orda gizlətməyi öyrətdi və başa saldı ki, bu gizli yer haqqında heç kim heç nə bilməməlidir. Bu pullar isə mütləq - öz ölkələrində taxtdan salınmış diktatorlara, unudulub yaddan çıxmış, nə vatsa, bir gün onları vətənlərinə qaytarmaq üçün ardlarıca gələcək doğma gəmilərinin fitinə tamarzı qalmış prezidentlərə lazım olan kimi, bir gün ona da, canını götürüb qaçaçağı gün lazım olacaq: «Qayanın üstündəki o evdə yaşayanları tez-tez yadına sal və unutma ki, onlara baxdıqca, bil ki, öz əksini görürsən.» Lakin, general ya qadının sözlərini qulaqardına vurur, ya da həmişə dediyini deyirdi: «Heç nə olmaz, ay arvad, qorxma, xalq məni sevirlər!» Bendisyon Alvarado beləcə - kasıbçılıqdan şikayətlənə-şikayətlənə, bazarda bədxərclik eləyən qulluqçuları söyə-söyə, arada bir, xərcləri azaltmaq məqsədi ilə öz naharından kəsə-kəsə yaşayırdı, heç kim də onun, artıq çoxdan dünyanın ən dövlətli qadınlarından biri olduğunu üzünə deməyə cəsəret el əmirdi. Dövlət səviyyəsində gedən bütün fırlıdaq əməliyyatlardan gələn gəlir Bendisyon Alvaradonun adına köçürülürdü. O, ucsuz-bucaqsız əkin sahələrinin, saysız-hesabsız mal-qara sürülərinin, tramvay xətlərinin, poçtun və teleqrafın, milli suların sahibi olduğundan xəbərsiz idi, bizim ərazinin sularına düşüb çaylarımızla üzən hər gəmidən alınan gömrüyün belə, onun adına köçürülməsini bilmirdi. Bendisyon, bütün bu işlərlə yanaşı, oğlunun da, artıq onun təsəvvür elədiyi kimi, cürbəcür oyuncaqlardan heyretə gələn böyük uşaq olmadığından xəbərsiz idi. O, oğlunun hələ o lap çoxdandan, mal-qaranın kəsilməyinə belə vergi qoymasından və bu vergilərin qəpiyinəcən, onun şəxsi büdcəsinə axmasından, vəzifələrə rüşvətlə adam təyin etməyindən, kiminsə vəzifəsini artırmaq səbəbiylə aldığı külli miqdarda puldan, əlaltılarının vaxtaşırı ona əlaltıdan ötürdükləri bahalı hədiyyələrdən, lotereya oyunlarını belə onun mənafeyinə işləyən xüsusi mexanizmlə - xırda incəliklərinəcən qurularaq, ordan aqlasığmaz məbləğdə pullar udmasından da xəbərsiz idi.

Bu lotereya əməliyyatını o, özü üçün düzəltdiyi yalançı ölüm tamaşasından sonra - Böyük Qalmaqal dövründə işə salmışdı, senyor. Həmin o dövr isə bu adı, çoxlarının zənn eləyi kimi, Müqəddəs Eraklio gecəsi yerin altıyla yeriyib, bütün ölkəni lərzəyə gətirən cəhənnəm zəlzələsinə görə yox, o illər hər yerdə hay-həşirlə bünövrələri qoyulan müxtəlif tikintilərə görə qazanmışdı. Bünövrələri yenicə qoyulan bu binalar «dünyaəhəmiyyətli möhtəşəm tikintilər» elan olundularsa da, heç birinin tikintisi axıracan başa çatdırılmadı, amma hay-küyü çox olurdu, senyor. O vaxt onun belə bir adəti vardı ki, dövlət şurasının üzvlərini sarayda yox, siesta saatlarında, anasının tamarin budaqları arasında itib-batan malikanəsində yığırdı. Yelləncəyin ətrafına yığış, öz mahud cübbələrində istidən buğlanan seyrək bıqlı boşboğazları, selluloid yaxalıqlarında boğulan zəhləsizmiş çərənçi nazirləri orda yelləncəkdə gözüyumulu uzanıb yellənə-yellənə, üzünü şlyapasıyla yelləyə-yelləyə dinləyirdi. Onlar hey zəvzəyir, o isə onların səsini, həyətdə toyuqların ardınca cuman xoruzların qanadlarının şappıltıları içində əridə-əridə, qonşuluqda nəfəs dərmədən: «Susanna, yanıma gəl, Susanna!» oxuyan qramafonun səsini,

cırcıramaların cırcıltısına qulaq asa-asa mürgüləyir, bunu görən nazirlər hörmətlə səslərini kəsir: «Sakit, general yuxuya getdi!..» - deyib aradan çıxmaq istəyəndə o, xorultusunu kəsmədən, gözünü açmadan: «Davam eləyin, eşidirəm!» - deyirdi və onlar, general siesta saatının canüzən mürgüsündən ayılıb: «Boş söhbətlərdi. İcinizdən bircə nəfər ortaya iş qoydu: o da səhiyyə naziri, mənim yerlim. Hə, ayrı sözlünüz yoxdu ki? Di dağılışın, boşboğazlıq bununla da sona yetdi». - deyərək, iclası yekunlaşdıranaq sözlərinə davam edirdilər. Ən zəruri dövlət məsələlərini isə o, öz şəxsi köməkçiləri ilə - nahar vaxtı, bir əlində nimçə, o biri əlində qaşığı, otağın içində var-gəl eləyə-eləyə müzakirə edirdi. Bir çox məsələləri isə o, yolüstü, məsələni, pilləkəni çıxı-çıxa həll eləyirdi, bəzən də heç həll eləməzdi, elə ağızının içində öz-özünə: «Nə istəyirsiniz eləyin, onsuz da buranın yiyəsi mənəm.» - deyərək deyərək ötür gedirdi. Onu sevirdilər, ya sevmirdilər, onu ən az maraqlandıran bu idi. Bu barədə söz düşəndə o, üzünü turşudaraq: «Boş şeydi» - deyirdi. O tez-tez müxtəlif ictimai tədbirlərdə görünür, qırmızı lentləri hər yerdə şəxsən özü kəsir, ən təhlükəsiz vaxtlarda belə çəkinib getmədiyi yerlərə gedir, canını təhlükəyə məruz qoya-qoya, özünü camaata göstərirdi: «Heç nə olmaz!» - deyirdi. Qalan boş vaxtlarını isə o, öz yerlisi - səhiyyə naziri ilə və general Rodriqo de Aqıllarla saysız-hesabsız domino oyunlarına sərf eləyirdi. Təkcə bu iki nəfər ona kiminsə həbsdən buraxılması və ya kiminsə ölüm hökmünün ləğv edilməsi barədə ürək eləyib ağız açma bilirdi. Gözəllik ilahəsi Manuela Sançesi qəbul eləməyi barədə də təkcə bu iki nəfər ona ağız açmağı qərara almışdı...

Manuela Sançes, sadə xalq içindən çıxmış gözəl bir qız idi. Onu, İt döyüşü məhəlləsinin üfunət bataqlığı içində bitmiş ecazkar gülə bənzətmək olardı. Bu məhəllənin itləri bir dəqiqə dincəlmək bilmədən, bir gün bir-biriylə yola getmədən, gecə-gündüz elə boğuşurdular ki, milli qvardiyanın əsgərləri belə bu tərəflərə ayaq basmağa ürək eləməzdi... Qvardiyaçılar bir də ona görə bura ayaq basmağa ürək eləməzdi ki, buralara ayaq basanların göz qırpmında soyulmağından, maşınlarının sökülüb hissə-hissə daşınmağından xəbərləri vardı. Bu elə bir məhəlləydi ki, içində ətli-canlı bir eşşək azsaydı, ordan o eşşəyin əvəzinə bir çuval sümük çıxardı. İt döyüşü məhəlləsinin yolları o qədər dolama-dolaşlıq idi ki, baş çıxarmaq olmurdu və həmin bu dolama-dolaşlıqlığın içində neçə-neçə dövlətli ailənin uşaqları yoxa çıxmışdı. «Orda onları öldürüb qızardırlar, mənim generalım, sonra da aparıb bazarda, qızardılmış kolbasa yerinə satırlar, təsəvvür eləyirsiniz?!...» Manuela Sançes isə - gözəllik ilahəsi Manuela Sançes məhz bu məhəllədə doğulub böyümüşdü. Zibillik bənövşəsi! - «Bu qızın gözəlliyi bütün ölkəni sarsıdıb, mənim generalım!» Bu söhbət generalı elə maraqlandırdı ki, o: «Əgər o, doğurdan elə qeyri-adi gözəldirsə, onda mən nəinki onu qəbul edərdəm, onunla bir tur vals da oynayaram. - dedi. - Cəhənnəmə, qoy qəzetlər nə istəyirlər yazsınlar, belə şeylər qara camaatın xoşuna gəlir». Lakin həmin axşam - Manuela Sançesi qəbul eləyəndən sonra o, general Rodriqo de Aqıllara açıq təəssüf hissi ilə dedi ki, kasıbların bu tərifi kraliçası Allahın bir tur valsına də dəyməz. Dedi ki, bu, vur-tut İt döyüşü məhəlləsində yaşayan yüzlərlə Manuela Sançeslərdən biri - adi, ortabab bir qızdı: «Büzməli ipək paltarıyla, saxta daşlı qızılı tacıyla, əlindəki qızılgülüylə bir yerdə!.. İtaparan olsun, dediklərini də elədim. İki şey xahiş elədi məndən: İt döyüşü məhəlləsinə su və işıq çəkdim. Ona onu da dedim ki, yanıma bir də

xahişlə-filanla gəlməsin. Sümsük adamlardan zəhləm gedir. Bu cür ütöklərlə heç danışmaq düzgün deyil!» O bunu deyib, domino partiyası başa çatmamış ayağa qalxdı, qapını çırpıb çıxdı, saat səkkizi vuranda isə fermada peyda oldu, inəklərə yem verib, quru təzəkləri saraya daşımağı əmr etdi, sonra şam yeməyinə yollandı və adəti üzrə əlində nimçə o yan-bu yana var-gəl eləyə-eləyə, qızardılmış ətlə lobya, düyü və platan yarpaqlarından düzəldilmiş salatını yeyə-yeyə, sarayda hər şeyin yerli-yerində olduğunu yoxlamağa, saray darvazalarının keşiyindən tutmuş, yataq otağının qapısında duran qarovulacan, hamını bir-bir saymağa başladı və öyrənib biləndə ki, onların sayı lazım olan qədər - on dörd nəfərdir, onda şəxsi qarovulun yerində olub-olmadığını da yoxladı və ondan da arxayın olanda, görəndə ki, qarovul sarayın birinci girişində domino vurur, onda qızılıgül kollarının altında yatan cüzamlı xəstələrə, pilləkənlərdə yuxuya gedən ifliclərə də baş çəkdi və şam yeməyini açıq pəncərələrdən birinin məhəccərinə qoyub, özünü yarıqaranlıq, üfunətli qadın yataqxanasına saldı, üç qadının öz bicləriylə yatdığı çarpayının yanında peyda oldu, özünü bu üfunətli bədən yığnağının arasına salıb, ona maneəçilik törədən iki başı və üç cüt ayağı qırağa çəkib arvadların birini qamarladı. Nə generalın cənginə keçən qadın, nə də onun yanında yatan o biri qadınlar yuxudan ayılmadılar. Arada o biri çarpayılarda yatan yuxulu qadınların səsi eşidilirdi: «Bir az yavaş, mənim generalım, elə fisıldamayın, uşaqlar qorxar». Bundan sonra o, saraya qayıtdı, iyirmi üç pəncərənin iyirmi üçünün də cəftələrini bir-bir yoxladı, cücüləri qovmaq üçün dəhlizdə təzə təzəkdən ocaq qaladı. O, bu təzəkləri, vestibüldən tutmuş otaqlaracan, bir-birindən beş metr ara qoya-qoya yandırır, tüstünü ciyərlərinə çəkə-çəkə, uzaq, tumançaq uşaqlıq illərini xatırlayırdı... Belə də uşaqlıq illəri olardı?.. Əgər bu illər, onun ciyərlərinə tüstü ilə bir dolub, bir dəqiqədən sonra tüstü ilə də bir canından çıxırdısa, bu necə illər idi?!.. Sonra o, otaqların işıqlarını bir-bir söndürə-söndürə vestibülə qayıtdı, quş qəfəslərinin üstünə örtüklər sala-sala saydı: «Qırx səkkiz ədəd olmalıdır.» Onlar düz qırx səkkiz ədəd idi, lakin bununla da generalın ürəyi soyumadı, əlində çıraq, bütün sarayı bir də başdan-başa dolaşdı, sarayın on dörd güzgüsündə, on dörd əksini - əlində yanar çıraq aparən on dörd əkiz generalı gördü. Saat onu vurdu. Hər şey qaydasındadı. O, qvardiyaçıların yatdığı yataq otağına da baş çəkdi və oranın işığını da keçirdi: «Gecəniz xeyrə qalsın, senyorlar!» Sonra birinci mərtəbənin bütün otaqlarına - bütün qəbul otaqlarına və tualetlərə baş çəkdi, bütün pərdələrin arxasını, stolların altını yoxladı... heç yerdə heç kim yox idi. Onda o, cibindən bir dəstə açar çıxarıb əliylə yoxlaya-yoxlaya, hər açarın öz qapısını təyin elədi, sonra bütün kabinetləri bir-bir açardı, bundan sonra əsas mərtəbəyə qalxıb orda da bütün otaqları bir-bir gözdən keçirdi və hamısını açardı, nəhayət, öz yataq otağına çatıb, orda gizli mücrüsündən bal bankasını çıxarıb, yuxusu şirin olsun deyə, iki qaşığı uddu və anası Bendisyon Alvarado haqqında fikirləşməyə də vaxt tapdı. O, Bendisyon Alvaradonu orda - öz malikanəsində, ətirli oreqano otları və melissa kollarının qoxusu içində yatdığını təsəvvürünə gətirdi. anasının, adi boz quşu, qu quşuna çevirən, indi isə yuxunun ağırlığından keyləşib hərəkətsiz qalan çevik əlini gördü. Anasının yuxulu əli elə cansız idi, elə bil o, yatmamışdı, ölmüşdü. «Gecən xeyrə qalsın, ana.» - deyə pıçıldadı və elə həmin dəqiqə də orda - öz tənha malikanəsində yatan anasının, gözlərini açmadan: «Xeyrə qarşı, oğul!» - dediyini

eşitdi. Sonra çırağı yataq otağının girəcəyindəki asılıqandan asdı - çıraq bütün gecəni yanmalıydı, onu söndürməyə heç kimin ixtiyarı çatmırdı, çünki bu çıraq ona, günlərin bir günü, gecənin bir vaxtı, qaçhaqaç düşəndə lazım olacaqdı. Saat on biri vurdu və o yenə bütün sarayı, bu dəfə heç bir işığı yandırmadan, qaranlıqda dolaşadolaşa, elə-belə, hər ehtimala qarşı gəzdi ki, işdi, ola bilər, kimsə onun yatdığını zənn edib buralara girib?!.. O, dənizdə yırğalanan mayakdan içəri süzülən yaşıl işığın içiylə, mahmızının parıltısı qaranlığa iz sala-sala sakitcə yeriyir, qaranlıq dəhlizlərdə azıb ayaq üstə yuxulayan cüzamlı xəstələri, onlara dəyib- toxunmadan bağa - qızılgül kollarından birinin altına ötürür, qayıdıb qarovulu yenidən sayır, sonra yenə öz otağına qayıdırdı. Uzun-uzadı dəhlizlərlə, pəncərələrin önündən yeriyə-yeriyə o, hər pəncərədən, aprel ayının Qəraib dənizinə tamaşa eləyirdi. O, bu dənizə, beləcə, ayaq saxlamadan, düz iyirmi üç dəfə tamaşa elədi və bu qərara gəldi ki, dəniz, hər apreldə olduğu vəziyyətindədi, üstü qızılı hov atan bataqlığa bənzəyir.

Saat on ikini vurdu və saatın son zərbəsi ilə bir o, hardansa içindən - qarnından üzüyuxarı yeriyən qorxunu hiss elədi. Bu qorxu, bədəniylə üzüyuxarı yeriyib qulaqlarına doldu, orda elə bir cüyültü ilə cüyüldədi ki, az qala qulaqları batdı və general vahimələnib qapısının üç kilidini, üç qıfılını, üç zəncirini çəkib bağladı, ayaqyoluna keçib, orda özünü sıxıb əzə-əzə, əvvəl iki, sonra dörd, daha sonra yeddi müsibətli damcını birtəhər süzüb, üzünü üstə döşəməyə sərildi və elə həmin dəqiqədə, yenə heç bir yuxu görmədən, dərin yuxuya getdi. Və çox keçmədi ki, gecənin bir aləmi - üçə on beş dəqiqə qalmış, tər-qan içində yuxudan ayıldı... Elə bil kimsə otağa daxil olmuşdu, indi qıfıl-kilidə toxunmadan, başı üstündə dayanıb düz onun üzünə baxırdı. bu baxışları üzündə hiss eləyib vahimə içində dik atıldı və qapı-pəncərəsi üst-üstə kilidlənmiş otağı boyu var-gəl eləyən Manuela Sançesi. divarları asanca yarıb keçən Manuela Sançesi, qorxulu gecənin Manuela Sançesini, nəfəsi səhləb çiçəyi ətri qoxuyan, ipək paltarlı Manuel Sançesi gördü... «De ki, bu, həqiqət deyil, de ki, bu, xəyaldı... - o, ağzının içində kəkələdi - De ki, bu sən deyilsən, de ki, bu, başgicəlləndirən qoxu sənənin nəfəsin deyil, səhləb çiçəyinin ətridir!» Lakin, bu, Manuela Sançesi idi. ovcunda saxladığı qızılgül rəng alıb - rəng verirdi, ılıq nəfəsi otağı ağzına almışdı... Hər şey Manuela Sançesi idi. bütün dünya Manuela Sançesi idi... İnadkar qaya, dənizin möhtəşəmliyini özünə beləcə tabe eləyir... Axırımın Manuel Sançesi, sən ki, ovucuma döyülən tale yollarında yoxsan?!. Axı nə qəhvə çöküntüsündəki falda, nə də suyun üzünə çıxan taleyimdə, fəlçilər sənənin barəndə heç nə deməyib. Odu ki, məni yuxumdan eləmə. məni, qadın ayağı dəyməyən, heç bir vaxt da dəyməyəcək otağımın havasından eləmə, söndür o qızılgülünü!» - deyərək o, əlini divarlar boyu sürütləyə- sürütləyə, işıq düyməsini axtara-axtara yalvardısa da, hər küncdə əlinin altına, ağılı başdan çıxaran Manuela Sançesi keçdi. «Lənət sənə şeytan, əgər mən səni heç vaxt itirməmişəmsə, niyə hər yerdə əlimin altına sən keçirsən?!. Məndən nə istəyirsən?.. İstəyirsən, sarayımı verim sənə, hər şey sənə olsun, bütün ölkəni sənə verirəm, amma imkan ver, bu işığı yandıram. ey gecənin əqrəbi, iliyimə yeriyən Manuela Sançesi, sənənin ananın...»

O, elə bilirdi ki, işığı yandırsa, Manuela Sançesinin sehrli xəyalından canını qurtaracaq, odu ki, var gücüylə çığırdı: «Rədd eləyin bunu burdan, canımı bundan

qurtarın, boğazına daş bağlayıb dənizin dibinə salın, boğub öldürün ki, onun gülünün işığı bir də heç kimə əziyyət verməsin!» O, beləcə, qaranlıq dəhlizlər boyu, arada bir ayağı təzəkdə sürüşə-sürüşə çıxırır, hərdən də vahimə içində öz- özünə: «Bu nə işdi? - deyirdi. - Bir azdan saat səkkiz olacaq, səhər açılacaq, bu əclaf evdə isə hamı köpür. Durun ayağa, ay biqeyrətlər!..» - deyə o, qəfildən elə çığırdı ki, o dəqiqə saray otaqlarının işıqları bir-bir yanmağa başladı, kazarmalarda şeypurlar çalındı və onların səsinə, liman qalasından səs verildi. bu səsə San- Xeronimodakı şeypurlar da qoşuldu... Sübh şeypurları bütün ölkə boyu çalındı. şəhər oyanmağa başladı. dağ kimi üst-üstə yığılan silahlar qorxu içində paylandı, qızılgüllər, sübh şehi hələ düşməmiş, iki saat əvvəl açıldı, saray qulluqçuları döşəmə əskilərinin tozunu ulduzlu göyün altında çırpıdılar, qəfəsdə mürgüləyən quşlara yem verildi, solmağa macal tapmayan güllər atılıb yerinə elə onlar kimi təzələri qoyuldu, daşyonanlar dəstəsi tələm-tələsik divar hörə-hörə, hər pəncərəyə qızılı kağızdan kəsilmiş günəşlər yapışdırdılar. Bu yalançı günəşləri pəncərələrə, adətən, günün günorta çağı vururdular, lakin göy hələ də qaranlıq idi, təqvim hələ də istirahət gününü göstərirdi, bazar ertəsinin sübh şəfəqi hələ aprel dənizinə toxunmamışdı. Gecə hələ bitməmişdi, lakin camaşırxana müdirləri - qaraqışqırıqçı çinlilər artıq paltardaşıyanları yuxudan oyadıb küçələrə itələyir, çirkli döşəküzlərini yığmağa göndərdilər, kor falçılar fal açır, məmurlar, bazar ertəsinin səhəri açılıbmış kimi, stollarının gözlərində toyuqların qoyduğu yumurtaları tapır, küçələr, başlarını itirib o yan-bu yana qaçan adamlarla dolur, dövlət şurası üzvlərinin fəvqəladə müşavirələri keçirilən otaqda - stolların altında saray itlərinin hər günkü boğuşması başlayırdı. Onu isə heç nə təəccübləndirmədi, gözləri, gözlənilmədən açılan səhərin sübh şəfəqindən qamaşa-qamaşa, bir-birinə macal vermədən onu «sübhü yaradan», «zamanın hökmdarı», «günəş şəfəqlərinin mühafizəkarı» - deyə vəsf edən yaltaqların müşayiəti ilə iclas zalına yollandı, general ştabının zabitlərindən biri onun qabağını kəsib təzim edərək, saat, səkkizi yox, dördə beş dəqiqə işlədiyini göstərdiyi barədə hesabat verəndə, o, zabitin qulağının dibinə yağlı şillə ilişdirib, səsi bütün ölkəni başına götürə-götürə: «Saat səkkizdir, lənət şeytana! Səkkizdir!» - deyib çığırdı.

Günorta saat üçdə anası Bendisyon Alvaradonun gözdənirəq malikanəsinə gələndə və anası onun halını görüb təəccüb içində: «Sənə nolub? Səni əqrəb vurub? Ürəyini niyə tutmusan?» - deyə soruşanda o, dinməz-söyləməz kresloya çökdü, əlini sinəsinin üstündən götürmək istədisə də, nəyisə xatırlayıb yenidən ürəyinin üstə qoydu. Bendisyon Alvarado, quşları rənglədiyi fırçanı oğluna tərəf uzadıb, bir az da təəccüblə: «Bu nədi belə, elə bil sən doğrudan-doğruya Müqəddəs Ruhun Elçisinə çevrilirsən... gözlərin, ürəyinin üstə qoyduğun əlin, hər bir şey onu xatırladır.» - dedi.

O, əlini sinəsindən çəkib ayağa qalxdı, qapını çırpıb çıxdı, ürəyində anasını söyə-söyə saraya qayıtdı, əllərini cibinə soxub əsəbi addımlarla mərtəbələr boyu gəzişdi. Gəzişə-gəzişə pəncərələrdən görünən çölə, yağışın şüşələr boyu açdığı kədərli şırımlara, gümüşü kağızdan düzəldilmiş ulduzlara, pəncərələrin o biri üzündən - çöl tərəfdən şüşələrinə yapışdırılan, günortanın üçünü axşamın səkkizinə oxşadan latun aylara baxdı. Saray qarovulunun yaş paltarlı əsgərlərinə, kədərli dənizə və yağışa nəzər saldı. Yağışa... yağışa... o yağışa ki, onun hər damlası Manuela Sançes idi.

əlçatmaz Manuela Sançes. onunku olmayan Manuela Sançes. Başdan ayağa onun olan bu şəhərdə yaşaya-yaşaya, onunku olmayan Manuela. Saray boyu dolaşdıqca, kimsəsiz otaqların ürəküzən xofu onu qarabaqara izləyir, getdikcə çıxılmaz tənhalığa, bir neçə uzaq, ala-toran günlərin tənhalığına, Manuela Sançessiz daha bir gecənin tənhalığına çevrilirdi. «Lənət şeytana, - o, içini çəkdi - bu nə olan işdi?.. İçim elə sızlayır, elə bil ordan nəyisə çəkib çıxarıblar.» Beləcə fikirləşib öz vəziyyətindən elə bil utandı, ürəyinə tərəf uzanan əli şalvarının içinə süründü... yağışın səsi altında mürgüləyən yumurtalığının üstünə qondu. Yumurtalığı həmişəki vəziyyətində idi, yenə əvvəlki şişmanlığında və ağırlığındaydı... Ağrısı da həmin ağrıydı, yenə həmin əbədi zoqqultusuyla altdan- altdan, aramla zoqquldamağındaydı... Amma bu dəfəki ağrı niyəsə daha dözülməz idi. elə bil ovcundakı, yumurtalığı yox, ürəyi idi. dumduru, çılpaq ürəyi... Bu məqam o, nə vaxtsa bir çoxlarından eşitdiyi sözlərin həqiqətini anladı: «Ürək üçüncü yumurtalıqdı, mənim generalım!» Ürəni pəncərənin qabağından çəkildi, qəbul otağı boyu var-gəl eləyə-eləyə, halsızlığından, bu çıxılmazlıq dolu əlacsızlıq durumundan bezə-bezə, ürəyinin başına balıq tıxı ilişibmiş kimi, boğula-boğula dövlət şurasının iclasına yollandı, orda bir kənarda oturub, həmişəki kimi heç nə eşitməyə-eşitməyə, heç nə anlamaya-anlamaya, az qala mürgüləyə-mürgüləyə maliyyə vəziyyəti barədə darıxdırıcı məruzəyə qulaq asırdı ki, qəfildən elə bil iclas zalının havasında nə isə dəyişdi, nə isə qırılıb havadan asıldı, maliyyə naziri sözünü kəsib gözünü prezidentə zillədi, yerdə qalanlar da çönüb, ortasından qabarıb onu az qala iki yerə bölən qəfil ağrıdan ürəyi gedəcəkmis kimi qovrulan prezidentə baxdılar. O özü də özünü kənardan - uzun-uzadı stolun başında, öz tənha stulunda köməksiz üzüylə, prezidentə layiq olmayan saralmış bəniziylə oturan gördü. Ürəyini tutdu... Həyatı, səhiyyə nazirinin, zərgər gözü kimi iti gözləri qarşısında şam kimi əriyib gedirdi...

Əziz həmyerlisi, elə bil onun içini cib saatının zəncirini əlinin içində oynada-oynada, dinməz-söyləməz seyr eləyirdi. «Ola bilsin ki, ürəyi sancdı...» - kimsə ehtiyatla dillənəndə, o, artıq hikkəsindən ağırlaşıb daşa dönmüş əlini sinəsindən çəkib stolun üstünə qoymuşdu, rəngi özünə qayıtmışdı. Hökmranlığını bir daha təsdiq eləyən iynəli sözləriylə elə bil hamını güllələdi: «Siz istəyərdiniz sancsın, hə, heyvərələr!.. Hə, nədi, diliniz qarnınıza girdi?.. Di davam eləyin!» Onlar da özləri öz dediklərini eşitməyə-eşitməyə, hər biri onun acığını, nəyə hirsləndiyini yaxşı anlaya-anlaya iclası davam etdirdilər, pıçhapıç salıb, ehtiyatla barmaqlarını ona sarı uzada-uzada: «Siz bir ona baxın! O qədər əsəbidi ki, ürəyini tutub. Görən nə olub? Çırtma vursan, qanı çıxar.» Bir qədər sonra isə sarayada söz-söhbət gəzdirdi ki, guya prezident səhiyyə nazirini təcili surətdə yanına çağırtdırıb, nazir də gəlib görüb ki, o, stolun üstünə qoyduğu sağ əlinə baxır, əli də kəndə kimi köpüşüb. Deyirlər, prezident səhiyyə nazirinə əmr edib ki, sağ əlini kəssin, çünki ona mane olur, yaşamağa qoymur, lazım olmayan yerlərə uzanır. Lakin deyirlər, səhiyyə naziri buna qəti etiraz eləyib və bildirib ki, başına güllə çaxsalar belə, bunu eləməz. «Səmimi sözümdü, mənim generalım, sizin əlinizi kəsməyə mənim haqqım yoxdur, ona görə ki, mən bütün varlığım sizin bircə əlinizə dəymərəm».

Bu əhvalat, onun səhhəti bardə gəzən şayələr, digər şayələrə qarışib, az qala, hər küçədə, hər tində danışılır, getdikcə, tüstü kimi, duman kimi şəhərin canına hopur,

o isə elə hey fermada, öz əlləriylə süd sağır, sağa-sağa Manuela Sançesli, onun qızıl gülü rəngli sabahın açıldığını hiss edirdi. Hər şey büsbütün Manuel Sançesə oxşayırdı... Odu ki, o, qızılgül kollarının arasında yatan bütün yara-xoralıları qovdurmağı əmr etdi ki, güllər bu xəstələrin iyini tutmasın, Manuela Sançesin gülünün iyi korlanmasın. Sarayın ən kimsəsiz künc-bucaqlarını axtarırdı ki, orda heç kim onun ağzının içində oxuduğu: «Səninlə ilk valsı oynadım ki, məni unutmayasın, ey mənim kraliçam! Bil ki, unutsan məni, ölüm olacaq cəzan!» mahnını eşitməsin. Bir qədər sonra isə həmin bu mahnını içində əridə-əridə, canına dolan iztirablarını bir az yüngülləşdirmək üçün özünü qadın hərəmxanasına salıb, həmişəki səbrsiz xoruz rolundan çıxaraq, daha əvvəlki tələskənliyə yol vermədən, uzun-uzadı aramlı həzzlər verib ala-ala, qadınları heyrətləndirdi. Qadınlarsa qaranlıqda xoşbəxt-xoşbəxt qaqqıldayıb, qaynar nəfəsləriylə: «Özünüzü əldən salırsız, mənim generalım, özü də bu yaşda!» - deyər pıçıldaırdılar. Lakin o, gözəl bilirdi ki, bütün bunlar özünü aldatmaqdan savayı ayrı bir şey deyil və olacağa çarə yoxdur, o gün əvvəl-axır gəlib çıxacaq və o, Manuela Sançesin ayağına gedəsi olacaq, dünyanın bütün müqqədəsliyi naminə and verib onun sevgisini dilənəcək. Manuela Sançesin, İt Döyüşü Məhəlləsinin göbəyində yerləşən zibilliklərin arasında bitmiş qəddar sarayına yollanacaq, onu orda səbrlə axtaracaq. O ora, ən bürkülü günlərin birində - saat ikiini ötəndən sonra, adi geyimdə, qarovulsuz-filansız, adi maşında yollanacaq, bir müddət, siestanın ölüm rəngli saatlarında şəhərin kimsəsiz küçələriylə dolaşa-dolaşa gəzəcək.

O, dükənlərlə dolu küçələrdən ötüb keçəndən sonra öz sonunu - Manuela Sançesin böyük dənizini gördü. üfüqdə ağaran tənha quşu, birbaşa Manuela Sançesin evinə aparıb çıxaran sınıq-salxaq tramvayları gördü və elə həmin dəqiqə, bu sınıq-salxaq tramvayları yeniləri ilə - tutqun şüşəli, sapsarı tramvaylarla əvəz etməyi, vaqonların hər birində Manuela Sançes üçün ayrıca məxmər üzvlü oturacaq qoydurmağı əmr elədi. Manuela Sançesin, istirahət günlərini keçirdiyi çılpaq çimərlikləri gördü və ora soyunacaqlar qoymağı əmr elədi. Əmr elədi ki, hava haqqında məlumat verən dirəyə bayraq assınlar ki, çimməyin mümkün olub- olmadığı bilinsin və nəhayət Manuela Sançesin ayrıca çimməsi üçün çimərliyin bir hissəsi hasara alınsın. O, dəniz sahili boyu uzanan mərmər meydançalara, onun mərhəməti sayəsində varlanan on dörd ailənin imarətlərinə, kimsəsiz hovuzlara nəzər saldı. Ən çox da, dağın üstündə uçan imarət nəzərini cəlb elədi.

Bu, həyəti fəvvarələrlə bəzədilmiş ən böyük imarət idi. Odu ki, özündən asılı olmadan, həyəcanla: «İstəyirəm bu imarətdə sən yaşayasın! Məni hər axşam burda gözləyəsən!» - deyər qışqırdı. Və əlbəttə ki, elə o dəqiqə də malikanə boşaldılıb Manuela Sançesə verildi... O, bu fikirlərlə maşınının arxa oturacağına otura-otura xəyala dalır, öz arzularıyla aləmi bir-birinə qatıb-qarışdırır, dünyanı istədiyini kimi dəyişirdi. Lakin, çox keçmədi ki, maşın sahili ötüb keçdi, dənizin ecazkar nəfəsi sovuşub arxada qaldı və İt Döyüşü məhəlləsinin cəhənnəm uğultusu maşına doldu. Məhəllənin müdhiş mənzərəsindən qorxub öz-özünə: «Anacan, Bendisyon Alvarado, sən bir gör, oğlun hara gəlib girib!?... Məni xilas elə!» Lakin bu hay-həşirin içində heç kim onun qəmli gözlərinə, nazik dodaqlarına, yorğun sinəsinin üstə yatan koppuş əlinə məhəl qoymadı, heç kim ağ kətan kostyumlu, sadə kepkalı qədim qocanın səsinə eşitmədi, başını maşının pəncərəsindən çıxarıb: «Mənim

Manuela Sançesim, dilənçilər kraliçası, əlində qızılgül tutan senyora, harda yaşayır?» - soruşan baba heç kimi maraqlandırmadı. O, Manuela Sançesin harda yaşadığı barədə soraqlaşsa-soraqlaşsa özü-özünə: «Sən burda, bu ətürpədən uğultunun içində - ağızından qan daman, gözündən cin çıxan bu quduz itlərin arasında necə yaşaya bilirsən, bu müsibətin, bu bataqlığın içində - öluncə didilib tökülən itlərin quyruqlarını dallarına qısıb ulaya-ulaya yaralarını yaladığı bu eybəcər yerdə, iylənmiş gölməçələrin, qəlyanaltıxanalardan dəstə-dəstə küçəyə atılan sərxoşların çığırıtları arasında sənin şirin, səhləb çiçəyi qoxuyan nəfəsini necə hiss edim, necə, sənin atana lənət!.. Axı necə, ay mənim əzabım?! Səni, bu əvvəli axırı bilinməyən maranquanqo və burundanqo, qordolobo və manta-de- banderaların* içində necə tapım?.. Bu Qara Adam və Xuansito Trukupeyanın** yuxuyabənzər cənnətində - tünd bənövşəyiyə çalan çatlar dolu pəncərəli, tutuquşu rəngində rənglənmiş şüşəli, göy çərçivəli, yaşıl evlərin arasında necə tapım?.. Əlində qızılgülün tabaq kimi açıla-açıla dayandığın evini necə tapım?.. Bu dəqiqə bu cəhənnəmin içində, görən, sənin saatın neçəni göstərir?.. Görən, sənin saatın günortanın üçünü, yoxsa dünən axşamın səkkizini göstərir?.. Nərçənd ki, bu cəhənnəmin içində gecəylə gündüzü qarışıq salmaq mümkün deyil. Səni bu evlərin arasında, boş otaqlar boyu yanlarını burcuda-burcuda gəzib buludların istisini soyudan arvadların arasında necə tanımaq olar axı?..» - deyə fikirləşirdi. Belə fikirləşə-fikirləşə, açıq pəncərədən çölə boylana-boylana: «Mənim kədərим Manuela Sançes, paltarı brilyant köpüyünə bənzəyən, başında qızıl cıqqa olan Manuela Sançes harda yaşayır?» - deyə soruşdu. Və nəhayət bu cəhənnəm uğultusunun içində kimsə onu eşitdi və: «Hə-ə, bildim kimi deyirsiniz! O, belə dalı yekəni deyirsiniz, özündən də elə razıdı, elə bil arşın udub. O orda yaşayır, senyor, bax, o evdə!» - dedi.

Bu adi, ucuz rənglərlə rənglənmiş, kandarı it nəcisiylə dolu bir ev idi... Baxan kimi bilinirdi ki, kimsə evə girəndə ayağı qapının ağızındakı nəcisin içində sürüşüb. Bu ev, görüş vaxtı şah kreslosunda oturan Manuela Sançesin görünüşünə qətiyyənlə uyuşmurdusa da, onun ocağı idi. «Anam mənim, Bendisyon Alvarado, mənə güc ver ki, bu qapıdan içəri girə bilim!..» İçəri girməmişdən əvvəl o, bütün məhəlləni azı on dəfə hərləndi, sonra nəfəsini dərib qapını üç dəfə, üç yalvarışa bənzər tıqqıltıyla tıqqıldatdı, sonra elə qapının ağızındaca - günün istisindən alışıb-yanan kölgəlikdə dayanıb gözlədi və bu üfunətli iyin hardan gəldiyini bir müddət anlamadı. Yoxsa bu eybəcər iyi, havanın bürküsü əmələ gətirmişdi, ya da ola bilər, havanı o özü, həyəcədən qarnına düşən ağırdan korlamışdı?.. Nəhayət ki, qapını Manuela Sançesin anası açdı və onu içəri - ağırlaşmış balıq iyi verən geniş, sərin zala keçirib, qızını oyatmağa getdi. O da oturub, bu miskin zalı - yağışın isladılıb qaraltdığı divarları, içi çökmüş divanı, oturacağı deşik kətilləri, dilləri qopmuş pianinonu gözdən keçirdi. Zalda daha heç nə yox idi. - «Heç nə, lənət şeytana, mənə bu miskinliyi görmək üçün bu qədər əziyyət çəkmişəm?!..» Çox keçmədi ki, Manuel Sançesin anası, əlində zənbiltoxuyan qıyıq zala qayıdıb kətillərin birinə oturdu və qızı o biri evdə geyinib, baş-gözünü darayanacan, qəfil qonağın gözünə yaxşı görünmək üçün ən yaxşı çəkmələrini axtaranacan, başını aşağı salıb toxumağa başladı. O isə həyəcanını güclə içində boğa-boğa, dodaqaltı: «Hardasan, ey mənim əzabım, ağrım Manuela Sançes, səni görə bilmirəm, sənin, səhləb çiçəyi

ətri qoxuyan nəfəsini eşitmirəm, bunların əvəzinə, yemək qalıqlarının üfunətlərini duyuram... Axı sən hardasan... qızılgülün hardadır, hanı sənün məhəbbətin... gəl, gəl, qurtar məni bu it əzabından!» - deyə donquldandı. O, beləcə, içini çəkə-çəkə öz-özünə danışdı ki, birdən içəri otağın qapısında Manuela Sançes göründü: onun təsəvvür elədiyi kimi - yuxularında, sayıqlamalarında gördüyü kimi, həm də bir az ayrı cür - yuxunun güzgüdə görünən əksi kimi: ucuz çit paltarda, köhnə ayaqqabılarda, saçları necə gəldi, boynunun ardında daraqla yığılmış, amma yenə də dünyanın ən gözəl və ən qürurlu qadını kimi, əlində alışıb-yanan qızılgülüylə . Bu, elə bir ecazkar mənzərəydi ki, o, ayağa qalxıb, qızın, başını yüngülvari tərpedərək, ağızucu salamaşmağına cavab olaraq, baş əyməyə özündə zorla güc tapdı. Qız şahənə bir səslə: «Allah sizə yar olsun, əla həzrətləri!» - dedi, sonra barmaqlarının arasındakı qızılgülü alışıb yana-yana, divanın bir kənarında əyləşdi, iti baxışını qonağın gözünün içinə zillədi.

« . M ə n , onun yarasa dodaqlarını, suda boğulmuş meyitin suyun içindən baxan donuq gözlərinə bənzər gözlərini gördüm. tüksüz dərisini, torpaq rənginə çalan qırıqlı üzünü, dərisi bir qədər tarıma çəkilmiş əllərini gördüm. O, sağ əlini dizi üstə qoymuşdu, odu ki, barmağındakı prezident möhürlü üzük yaxşı görünürdü. ağ, kətan kostyumu əynindən, asılıqana keçirilibmiş kimi asılmışdı, çəkmələri ayağına yekəydi. belə çəkmələri adətən ölümlərə geydirirlər, senyor! Mən onun gizli fikirlərini oxuyurdum, əfsanəvi hakimiyyət gücünü - Yer üzünün ən qədim, bütün qəddarlıqlarından qəddar, cümlə məmləkətin nifrətini qazanmış, qocalığı, bir kəsin ürəyini zərrə qədər belə olsun ağrıtmayan, halına acınmayan bu ahıl insanın hökmranlıq gücünü duyurdum. o isə kepkasını əlinin içində hərlədə-hərlədə susub danışmır, elə bil mənə hardansa, dünyanın o biri üzündən baxırdı. İlahi, bu nə qaradınməz adamdı!» - qorxu içində fikirləşirdim, özüm isə soyuq bir səslə: «Qulluğunuzdayam, əla həzrətləri.» - dedim. O isə mənim bu sözümə təntənəli bir həyəcanla: «Mən elə-belə gəldim, kraliça! Elə-belə!..» - deyə cavab verdi.

Bu görüş ona rahatlıq gətirmədi. Və o, Manuelanın evini hər gün - siestanın ölgün saatlarında, günün ən isti vaxtlarında, adəti üzrə anasının yanına getdiyi saatlarda ziyarət eləməyə başladı. Manuela Sançesin yanına getmək üçün, o, qəsdən məhz bu saatları seçmişdi ki, hara getdiyindən mili təhlükəsizlik komitəsi xəbər tuta bilməsin, qoy onlar elə bilsinlər ki, həmin saatlar o, qayanın başındakı malikanədə - anasının yanındadı. Lakin o, bilmirdi ki, ondan başqa bütün aləmə məlum idi ki, general Rodriqo de Aqıların əsgərləri onu, damlarla sürünə-sürünə müşayiət edirlər, qəsdən küçələrdə qalmaqla salıb aləmi bir-birinə qatıb-qarışdırır, sonra gülləbaranla bütün bu hay-küyü yatırdırlar ki, onun keçib gedəcəyi küçələrdə hərəkət dayansın. Rodriqo de Aqıların gizli əmrinə görə onun keçib gedəcəyi bütün küçələr saat ikidən beşəqən bomboş olmalıydı, əsgərlər, bu saatlarda öz evlərinin balkonuna çıxanları belə xəbərdarlıqsız güllələmək barədə əmr almışdılar. Lakin ən təcrübəsiz adamlar belə, küçələrdə, bər-bəzəksiz sadə maşın cildində peyda olan prezident limuzinini nəzərlərindən qaçırmamışdılar, maşının içində ağappaq kətan kostyumda əyləşən kəmhövsələ qocanı, onun, gizli hüznə göz yaş axan avazı olmuş üzünü, «ürəyi» tutanda, kim nə deyirsə desin, daha heç nəyi vecinə almayan qocanı görmüşdülər. Onun vücudu başdan-ayağa bir şey deyirdi: o öz qəlbinə hakim deyil və bu dəqiqə, günün bu qızmar saatında - havanın, ərinmiş şüşəyə bənzədiyi bir

məqam, bu kimsəsiz küçələrlə, başı kəsilməyə aparılan qurbanlıq qoyunla onun heç bir fərqi yoxdu. Onun bu qərribə və naməlum halsızlığı barədə söz-söhbətlər, tədricən onun, siesta saatlarını anası Bendisyon Alvaradonun evində yox, Manuela Sançesin sakit komasında - evin gizli bir guşəsində - Manuelanın, qızını bircə an belə olsun qocayla təkbətək buraxmadan, yorulmaq bilmədən şəbəkə toxuya-toxuya, həm də necəsə, gözə görünməyən anasının iti baxışları altında keçirdiyi barədə şaiyələrlə əvəz olunurdu. Manuelanın anasını da başa düşmək olardı. Axı qoca, onun qızı üçün bu qədər pul tökürdü - cürbəcür bahalı oyuncaqlar, əndirəbadi maşınlar alır, qızı, maqnetizmin sirlərinə yiyələndirməyə çalışır, ona, dağ büllurundan pres-papye, cürbəcür astronomik, tibbi cihazlar, manometrlər, metronomlar bağışlayırdı?!.. Bu cihazları o, harda görsə alır, anasının deyintisini qulaqardına vurub öz simicliyini unudur, pullarını zibil kimi səpələyirdi. O, dərin vətənpərvərlik hissiylə Manuela Sançesin qulağına, içindən dəniz səsi əvəzinə, hərbi marşlar eşidilən balıqqulağı qoymağı özünə xəşbəxtlik sanırdı... kibriti yandıraraq, divar termometrinin altına tuturdu ki, Manuela Sançes, civənin min bir çətinliklə yerindən oynayıb yuxarı dırmandığını öz gözləriylə görsün. O, Manueladan heç nə istəmirdi, Manuelaya, öz niyyətini bildirmədən, dinməz-söyləməz baxır, qızı ağlasığmaz hədiyyələrə qərq edir, sözlə deyə bilmədiyini hədiyyələrlə deməyə çalışırdı. Axı, o, bütün arzularını da beləcə, görünən, ələ gələn, konkret maddi nəticəylə həyata keçirməyə alışmışdı. Və günlərin bir günü - Manuela Sançesin anadan olan günü, o, ona pəncərəni açmağı, pəncərədən görünənlərə baxmağı təklif elədi ki, qızın könlü pərvazlansın.

«Mən pəncərəni açdım, senyor və dəhşətdən yerimdəcə donuxub qaldım. Bunlar, mənim zavallı İt Döyüşü məhəlləmi nə günə qoymuşdular?!.. Mən, tələm-tələsikliklə tikilib əhənglə ağardılmış taxta evləri, fəvvarələri hərlənən sintetik gölməçələri, yalançı tovuz quşlarını, tüstüdən düzəldilmiş süni buludları gördüm, senyor... siz bir təsəvvür edin...» Bu, nə vaxtsa dəniz donanmasının zabitləri üçün tikilmiş miskin əyalət mərkəzini andıran əcayib bir yer idi... Bütün bu işlər gecələr - hamı yatandan sonra, gizləncə görülmüşdü: səs-küy olmasın deyə, məhəllənin it-pişişi bircə-bircə güllələnir, yerli camaat evlərindən çıxarılıb hansısa ayrı xarabalıqlara köçürülür, yerdə qalanları sökü, yerinə tamamilə ayrı tikililər quraşdırılır, bir sözlə, tamamilə yeni bir kvartal - Manuela Sançesin kvartalı salınırdı. Bu kvartalı Manuela, anadan olduğu gün, evinin pəncərəsindən görməliydi. - «Budur, kraliça, bax və xəşbəxt ol!» Bu, bir növ qızı hökmdarlıq zirvəsinin möhtəşəmliyindən heyrtləndirmək, hakimiyyətin hüdudsuz imkanlarıyla şirnikləndirmək, onun, çox incə, incə olduğu qədər də qəddar alınmazlığını laxlatmaq cəhdi idi. «Xahiş edirəm, mənə bu cür sıxılmayın, əla həzrətləri! Axı, anam burdadı?!..» O, Manuelanın anasıyla - qızının namusunu qoruyan qarovulçuyula hesablaşmaya bilmirdi, odu ki, ehtirasını boğa-boğa, hirsini- acığını bir təhər uda-uda qalır, Manuela Sançes isə xəfif təbəssümlə gülümsəyərək, ona, qvanabano ağacının meyvə şirəsi qatılmış soyuq su gətirir, o, suyu, qocasayağı aramlıqla - xırda qurtumla, gicgahında lükküldəyən soyuq ağrıya səbrlə dözə-dözə içirdi ki, Allah eləməmiş, birdən Manuela bunu, onun qocalıq əlaməti kimi qəbul edər və onu, ələ beləcə - xəstə, zavallı bir qocanı sevən tək sevər. Manuela Sançesin yanında elə bil o, bir az da tənhalaşır, bütün vücuduyla aramla tənhalıq bataqlığına

qər q olur, bu köməksiz çıxılmazlıq vəziyyətindən üzülə-üzülə, zəngli divar saati öz zəngini çalıb, görüş vaxtının bitdiyini elan edənəcən, heç olmasa, nəfəsiylə də olsa, qıza toxunmaq üçün can verirdi... «Bu saatin zəngi mənim ölüm anımı çalır!» O Manuelanın hüzurunda keçirdiyi son dəqiqələri qəsdən uzada-uzada, havanın hər qurtumunu acgözlüklə uda-uda, vaxtı ləngidir, oyuncaqları, dənizin nəm havasından paslanmasınlar deyə, aramla qutularına yığdı: «Bir dəqiqə, kraliça! Qoy bircə bunları ortadan yığım.» Lakin nə qədər kədərli də olsa, son dəqiqə bitib başa çatırdı, getmək vaxtı yetişirdi! Sabaha qədər isə ucsuz-bucaqsız bütöv bir ömür yaşamaq lazım idi, amma indi - saatin bu yersiz zəngindən sonra, əlində qızılgül donub qalan, qocanın getməyini gözləyən bu bakirə qıza bir də baxmaq üçün bircə an çatışmırdı. Əvvəl-axır o çıxıb getməli olurdu, küçələrdə dolaşan kölgələrə qarışib gözdən itirdi, camaatın gülüş hədəfinə çevrilmək qorxusuyla, xəcalət tərindən boğula-boğula yoxa çıxırdı. Daha xəbəri yox idi ki, artıq çoxdan camaatın gülüş hədəfinə çevrilib, onun sevgi macəraları haqqında az qala hər tində danışırıldı, cürbəcür mahnılar qoşurdular. Bütün ölkə bu mahnıları əzbər bilirdi, bu mahnıları hətta tutuquşular da, patiolar da boğazlarını cıra-cıra oxuyurdular:

General qovrulur eşqin oduna,
Göz yaşının, kədərinin oduna,
Əli yanır sinəsinin oduna...
Sən bir buna bax, buna,
Nə ləyaqəti qalıb, nə özünə hörməti.
Bunu da bilir hamı:
Bu boyda məmləkətə
Şahlıq edir yuxuda...

Çöl tutuquşuları bu mahını ev tutuquşularından, qarğalar onlardan, qalan quşlar qarğalardan öyrənib oxumağa başlamışdılar. Bu minvalla mahnı, məşhurlaşib paytaxt sərhədlərini aşmışdı, bütün ölkəyə yayılmışdı, dəstə-dəstə adamlar bu mahını küçələrdə gəzə-gəzə, xorla oxuyur, milli təhlükəsizlik nazirliyinin hərbi geyimli əsgərlərini görəndə isə dağılışıb hərə bir yana qaçır, mahnının növbəti bəndlərini ağızlarının içində qaça-qaça, hırıldaşa-hırıldaşa qoşurdular:

Bizim əziz general Vətəni murdarladı.
Çox əlləşdi-vuruşdu,
Öz ağı-kamalıyla,
Yeni qanunlar qoşdu Başıyla yox, dalıyla...

Yeni bəndlər gün-gündən artıb, çoxalırdı. Tutuquşular da bəndlər qoşmağa başlamışdılar, bu mahını kökündən kəsib yaddaşlardan çıxarmağa çalışan milli təhlükəsizlik nazirliyinin əsgərlərini də çaşdıran elə bu tutuquşular idi. Hərbi patrullar yeməxanalara, döyüşə tam hazır vəziyyətdə, ağır silahlarla doluşur, boğazlarını cıra-cıra mahnı oxuyan tutuquşuları güllələyir, qəfəslərdən çıxarıb diri-diri itlərə atırdılar. Ən çətini isə, mahnının bəzi açıq-saçıq bəndlərini camaatın dilindən çıxarmaq idi. Bu, camaata, gördüyünü unutturmaq kimi bir şey idi.

Ələlxüsus da, gecələrlə arxa girişdən oğrun-oğrun saraya girib, mətbəxdən ötüşərək, quru təzəklərin tüstüsündə itə-itə, ağcaqanadları qova-qova: - «Sabahacan, kraliçam! Sabahacan!» - dedişi bəndi. Sabahı gün isə o, yenə həmin saatda, yenə qucağı saysız-hesabsız əndirəbadi hədiyyələrlə dolu Manuela Sañçesin yanına gəlirdi. Bu hədiyyələr gün-gündən elə sürətlə çoxalırdı ki, onları yerləşdirmək məsələsi çətinləşirdi. Odu ki, qonşu evləri də Manuelanın evinə birləşdirib nəhəng bir zal düzəltməli oldular ki, Manuela öz qonağını burda qarşılaya bilsin. Zalın o biri hissəsi isə ürəksıxan anbara çevrilmişdi: burda nə desən tapmaq olardı - bütün dövrələrin saatları, müxtəlif markalı qramafonlar - ən sadəsindən tutmuş, silindirlisinəcən, son dəbli, nikelli səs pərdəsi, əllə, ayaqla işlədilən saysız-hesabsız paltartikən maşınlar, qalvanometr, musiqili mücrülər, optik fokslu aparatlar, quru kəpənək kolleksiyaları, Asiya bitkiləri, fizioterapevtik laboratoriyalar, idman kabinələri üçün ləvazimatlar, ayaq üstə qurumuş diri adamlara oxşayan müxtəlif mexanizmlə kuklalar və s. Bu anbarın böyük hissəsinə heç kim girib-çıxmırdı, şeylər necə qoyulmuşdusa, eləcə də tozun altında bozara-bozara qalmışdı, oraları heç süpürmərdülər də, kimin nəyinə lazım idi axı!? Manuela Sañçesin isə, həmin o qara şənbə günü, karnaval gecəsi tacqoyma mərasimindən sonra, ümumiyyətlə, dünya vecinə deyildi...

- Mən həmin o gün - gözəllik kraliçası elan edilən gün bədbəxt oldum! O gecə, həyatımın sonuna nöqtə qoyuldu. Pərəstişkarlarım bir-bir, qəfil ölümlərlə ölməyə başladılar; birinin ürəyi partladı, o birilər əcaib xəstəliklərdən öldülər, rəfiqələrim sə yoxa çıxdılar.» Öz evində oturanda da Manuela Sañçes özünü tamam ayrı, yad bir yerdə hiss eləyirdi, çünki ətrafda nə vardısı, hər şey sökülüb yenidən tikilmişdi, dəyişib ayrı cildə düşmüşdü. O özü də bilmədən, taleyin onun üçün qurduğu məkrli tora keçmişdi, təsəvvürəgəlməz hakimiyyət qüdrətinə malik qoca bir şorgözə əsir düşmüşdü. Ona «yox» - deməyə cürəti çatmırdı, «hə» deməyə isə təqəti yox idi. Qoca isə öz miskin məhəbbətiylə onu qarabaqara izləyir, ona, qan- tər içində, üzünü ağ şlyapasıyla yelləyə-yelləyə, sərxoş baxışlarla baxırdı. Son günlər isə qoca özünü elə itirmişdi ki, Manuela arada bir özü-özünə: «Yəni doğrudan bu, odu?.. - deyə soruşmaya bilmirdi. - «Bəlkə gözümə görünür?!»

Lakin heç nə Manuelanın gözünə görünməzdi. Qocanın yerişini, meyvə suyunu içməyini, həsir kreslodə oturub mürğü vura-vura burnuyla əlindəki stəkanın içinə girməyini Manuela öz gözləriylə görürdü, qocanın mürğüsü dərinləşəndə və o xoruldamağa başlayanda, Manuela oturduğu yerdə dik atılır, qocanın əlindən az qala sürüşüb düşən suyla dolu stəkanı havadaca tutur: «Ehtiyatlı olun, əla həzrətləri!» - deyirdi. Onda qoca, həmin dəqiqə yuxudan ayılır, Manuelanın, yerə düşən stəkanı havada tutmağına məhəl qoymadan, üzünü qorxudan əyilə-əyilə: «Mən yatmamışdım, kraliça! Qətiyyənlə yatmamışdım! Elə belə gözümlə yummuşdum!» - deyirdi. O, ümumiyyətlə, Manuelanın incə bicikliklərini başa düşmür, onun nazıyla oynaya-oynaya, yanında ola-ola, həm də ondan üsulluca uzaqlaşdığını hiss eləməzdi. Hər şey elə beləcə də davam edirdi ki, bir gün qoca, ağlasığmaz dərəcədə ehtiraslı bir vəziyyətdə Manuelanın yanına gəlir: «Bu gecə, kraliça, mən sənə, ağlına gəlməyən hədiyyə edəcəyəm, kosmik hədiyyə! Bu gecə, on ikiyə altı dəqiqə işləmiş sənə üçün göydə ulduz axacaq, kraliça, tək sənə üçün!» - dedi. Bu, o demək idi ki, kometa nəhayət yaxınlaşırdı; bizim üçün bu kometanın gəlişi,

dövrün ən kədərli, ən faciəli hadisəsi oldu. Çünki uzun illər camaat arasında belə şaiyə gəzirdi ki, bizim generalın ömrü, adi Yer vaxtına tabe deyil, kometanın gəlişi ilə bağlıdır. Deyirdilər ki, kometa gəlməyənəcən və o, kometanı görməyənəcən, generala ölüm yoxdu. Bu, onun alın yazısı idi. Yaltaqlar nə deyirlər desinlər, ona ikinci kometanı görmək müyəssər olmayacaqdı. Odu ki, həmin o noyabr gecəsi biz, kometanın gəlişini, dirçəliş gününü gözləyən kimi, əsrdə bir dəfə baş verəcək ən gözəl dünya hadisəsi kimi gözləyirdik və zəngləri, son yüz illikdə ilk dəfə olaraq, onun şərəfinə yox, ölümünə çalmağa hazırlaşırıdık; axşam saat on birdə, düz on bir qulaqbatıran zəng çalınmalıydı... General özü isə kometanın gəlişini, Manuela Sançesin evinin yastı damında, Manuelayla anasının arasında otura-otura, ürəyinin həyəcanlı döyüntüsü eşidilməsin deyə, dərindən nəfəs dərib, bərkdən- bərkdən ah çəkə-çəkə, donuq göyə qorxu içində baxa-baxa Manuela Sançesin, onun bütün bədənini rıqqətə gətirən şirin nəfəsini uda-uda gözləyirdi. Çox keçmədi ki, o, uzaqlardan, kometanın gəlişini həsrətlə gözləyənlərin, pıçıltıyla oxuduqları duaları, dünyanın axırından xəbər gətirən bu əlamətin - sirli möcüzənin qarşısında diz çökən camaatın, yeraltı vulkan təkanlarını xatırladan uğultusunu, təbillərin gurultusunu eşitdi və ömründə birinci dəfə zamanın hüdudsuzluğunu hiss etdi... ilk dəfə, həqiqətən, nə vaxtsa bir vaxt öləcəyini bütün vücuduyla hiss elədi və həmin an gözü Manuelaya sataşdı: - «Bax, kraliça, bu odur!»

Kometa, ulduz kəhkəşanının uzaq ənginliklərindən, kainatın ucsuz-bucaqsız sonsuzluğundan gəlirdi... O, bizim dünyamızdan çox-çox qədim idi, göyün tən yarısına sığmayan qəmli, alovlu meduzaya bənzəyirdi, saniyədə milyon kilometrərlə uça-uça, onu doğma yerinə çəkib gətirən havayla bizə sarı axırdı... Tezliklə hamı onun hərəkətinin səsinə - küləyin dalğalandırdığı dəmir saçağın səsinə eşitdi, hamı onun hüznü simasını, yaşla dolu gözlərini, kainat fırtınasından dağılıb açılan ilanabənzər hörüklərini gördü... O, arxasınca işıqlı ulduz tozu yaya- yaya, qəlpələrini havada vıyıldada-vıyıldada, möhtəşəm zərbələrindən, Yer üzündə, zaman məhfumundan çox-çox əvvəl, nəhəng kömür yarıqları, dərin okean uçurumları açan yanar parçalarını ata-ata gəlirdi. «Bax, kraliça, yaxşı-yaxşı bax... O, bir də yüz ildən sonra gələcək!» - deyə qoca pıçıldadı. Kometanın fosforlu işığı altında, ulduz tozunun dumanında əvvəlkindən daha gözəl görünən Manuela qorxu içində xaç çəkib onun əlindən yapışdı. «Anam mənim, Bendisyon Alvarado, nəhayət bu baş verdi... o, mənim əlimdən tutdu!..» Manuela isə qocanın əlindən nə vaxt tutduğunu hiss eləməmişdi. qarşısında gözlənilmədən açılan əbədiyyət uçurumundan dəhşətə gəldiyindən, özündən asılı olmayaraq, kömək üçün qocanın əlindən - adsız barmağında prezident möhürü qaralan qəddar qocanın incə, şümal əlindən - hakimiyyət ocağında aramla bişib közərən əlindən tutmuşdu...

Biz, bu ilahi möcüzədən - göyün üzünü örtüb, ölkənin üstünə ulduz yağışı tökən bu odlu meduzanın gəlişindən bir o qədər də həyəcanlanmamışdıq, çünki fikrimiz ondaydı ki, görək bütün bunlar nə ilə nəticələncək. Aramızda ən ümitsizlər belə, inanırdılar ki, nə isə olacaq, nə isə, görünməmiş bir hadisə baş verəcək - dünya dağılacaq, xristianlığın əsasları alt-üst olacaq, üçüncü inam erası başlayacaq. Beləcə, böyük dəyişiklikləri gözləyə-gözləyə, biz, səhərəcən küçələrdə qaldıq, sonra yuxusuzluqdan əyilən üz-gözümürlə evlərimizə dağılışıdıq. O gecə biz evlərimizə, ulduz tozu və odlu qəlpələr tökülmüş küçələrlə veyillənə-veyillənə

getdik, süpürgəçilər artıq kometanın səpələdiyi səma tör-töküntüsünü süpürürdülər, biz isə, yenə də heç nəyin baş vermədiyinə, böyük tarixi yalanın qurbanları olduğumuza inanmaq istəmirdik...

Axı rəsmi dairələr, kometanın uğurlu uçuşunu dövlətin, qara qüvvələr üzərində qələbəsi kimi qiymətləndirmişdilər; odlu meduzanın bu uğurlu uçuşu, həm də camaatın, prezidentin ayağına yazdığı əcayib xəstəliklər barədə şayələrə son qoymaq üçün də istifadə edildi, yəni məgər xəstə insan göyləri idarə edə bilərmidi?.. Qəzetlərdə onun, xalqa ünvanladığı rəsmi bəyənəti də dərc olundu. Bu müraciətdə o, ikinci kometanın gəlişinəcən öz vəzifəsində qalacağını qərara aldığı bildirirdi. Musiqi guruldayır, onun ölümünə, dövlət çevrilişinə hazırlanan fişənglər göyə atılırdı. Lakin, o nə musiqini, nə əllərində şüarlar Armas meydanına axışıb gələn camaatın qışqıra-qışqıra: «Vətənin əbədi xilaskarına eşq olsun!.. Qoy o, əsrlər boyu yaşasın!.. Bizdən gələcək nəsillərə xəbər aprasın!..» - deməklərini eşitmirdi. Bütün bunlar, zərrə qədər olsun, onun diqqətini cəlb eləmir, dövlətin ən məsuliyyətli işləri belə yadına düşmür, bütün bu işləri məmurlara həvalə edirdi. Çünki bütün içi, Manuela Sançesin, o gün ovqunun içində alışıb yanan əlinin xatirəsiylə alışıb-yanırdı. O, həmin xəşbəxt anı bir də yaşamaq üçün ölümə də razı idi, buna görə hər şeyi alt-üst eləməyə, dünyanı dağıtmağa dəyərdi. Həmin o anı o, o qədər ehtirasla arzulayırdı ki, məcbur olub alimlərə, yalvarıb onlardan, yalançı kometa, uçan ulduz, alovlu göy əjdahası, bir sözlə, əbədilik qarşısında gənc, gözəl qadının başını gicəlləndirə biləcək təsirli bir göy hadisəsi kəşf etmələrini xahiş etməli oldu. Lakin alimlər ona, yalnız bircə şeyi edə biləcəklərinə söz verdilər, bu da, gələn həftənin çərşənbə günü, günorta saat dördə günəşin batması hadisəsi ola bilərdi. Onun, razı olmaqdan başqa ayrı əlacı qalmadı. Günəşin batması əməliyyatı isə lazımı səviyyədə alındı, günün günorta çağı ölkəyə qaranlıq gecə çökdü, ulduzlar sayrıxdı, güllər bükülüb bağlandı, toyuqlar hindəki yerlərini tutdular, it-pişik bir-birinə qarışdı və o, Manuela Sançeslə yanaşı oturub, onun nəfəsini, qəfil qaranlıqda aldanıb solan qızılgülünün qoxusunu içinə çəkdi. «Bu, yalnız sənin üçündü, kraliça! Bu, sənin qaranlığındır!» Lakin bu dəfə Manuela Sançes ona heç bir cavab vermədi, əlindən də tutmadı və o, daha qızın nəfəsini eşitmədi... Manuela ona yuxu kimi göründü. Onda o, əlini qıza sarı uzadıb, qaranlıqda ona toxunmağa çalışdı, lakin əli boşluqdan asıldı, barmaqlarının ucu, Manuelanın indicə oturduğu stula toxundu. stul, hələ də Manuelanın iyini özündə saxlamışdı, amma qız özü yoxa çıxmışdı. odu ki, o, bütün evi dolaşa-dolaşa, əlini divarlara, küncələrə sürtə-sürtə, yuxulu gözləriylə qaranlığı axtara-axtara, yanıqlı-yanıqlı yalvarıb: «Hardasan, ey mənim bədbəxtliyim, Manuela Sançes?.. Mən səni axtarıram, amma səni, sən qaranlığında tapa bilmirəm. Hanı sən o qəddar əlin, qızılgülün hanı?..» - deyə-deyə gəzdi. O, qaranlığın içiylə, dərin sulara azan üzgüçü kimi - gah əfsanəvi lanqustaya - qalvanometrə, gah ələkeçməyən koral daşlarına - zəngli saata, gah əcaib xərcənglərə - illüziya fokusları üçün ləvazimatlara toxuna-toxuna üzür, lakin bu qaranlıq sulara - hədiyyələr anbarına çevirdiyi bu evdə bircə Manuela Sançesi tapa bilmir, onun, səhləb çiçəyinin qoxusunu andıran nəfəsini eşidə bilmir, yalançı gecənin qaranlığı get-gedə əriyib itir, qəddar işıq, onun xəyallarını dağıdıb seyrəldirdi. Axşamüstü isə, sübh çağı, saat altıda onu, ömründə heç vaxt keçirmədiyi dərin kədər hissi bürüdü və o, özünü qəfildən Allahdan da qoca hiss

elədi... Bu nəhəng, boş evin qaranlığındakı tənhalığını, olsun ki, bu dünyada bir kimsə hiss edə bilməzdi. «Sənsiz dünyamın tənhalığı, mənim kraliçam, bu sirrli qaranlığın içində əriyib əbədiyyətə qovuşdu.» Bu hadisədən sonra o, ölkəni də uzun müddət beləcə - Manuela Sançesi, evin gizli dəhlizlərində:«Hardasan, ey mənim məhvimin Manuela Sançesi?» - deyə-deyə, axtara-axtara idarə elədi. Manuela Sançes isə həmin o gecə, günün üzü tutulanda elə bil qeybə çəkilmişdi.. Ona belə xəbərlər çatdırılırdı ki, guya Puerto-Rikodakı böyük karnavalda kimsə Manuelanı görübmüş, guya orda o, özünü Yelena kimi təqdim eləyibmiş və elə orda da onu kimsə bıçaqlayıbmış . bir qədər sonra da məlum olurdu ki, bu, o deyilmiş... Gah da deyirdilər, guya rumbanın yaradıcısı Papa Monteronun* şərəfinə keçirilən bayramda Manuela rumba rəqsi oynayırmış, sonra yenə məlum olurdu ki, rəqqasə o deyilmiş. Deyirdilər, onu Barlovento adalarında - mağaralar olan yerdə, mağaraların girəcəyində rəqs edənlərin arasında görüblər, deyirdilər, onu Arakatakadakı şənliklərdə, Panama dəflərinin ritmləri altında hərlənən görüblər, sonra da məlum olurdu ki, bu, o deyilmiş: «Onu iblis aparıb, mənim generalım, iblis, ayrı cür ola da bilməz!..»

Onda o, acı kədərdən birçə ona görə ölmədi ki, özünü ölümün ixtiyarına vermək üçün hirsli-hikkəsi çatmadı, çünki bilirdi ki, sevgidən ölməyəcək, bilirdi ki, onun taleyinə belə bir ölüm yazılmayıb. O, bunu həmin o uzaq gecə - hələ hakimiyyətə qədəm qoymamış, görücü-falçı qadının yanına gedib, falına suda baxdırandan, sehrli suyun, onun ovcunda yazılmayanları, kartda, qəhvə çöküntülərində və sairədə görünməyənləri açandan bilirdi. Yalnız əzəl suyun güzgüsü taleyin gizli sirrlərini açma bilirdi. Və həmin əzəl suyun güzgüsündə o, öz ölümünü görmüşdü... necə öldüyünü, öz əcəliylə - yuxuda, iclas zalının yanındakı kabinetində, döşəmənin üstündə üzü üstə uzanan yerdə, ömrü boyu yatdığı həmin vəziyyətində - üzünü, balıq əvəzinə ovuclarının içində gizlədiyi yerdə, nişansız hərbi səhra geyimində, qızılı mahmızlı uzunboğaz çəkmələrdə, naməlum yaşda - yüz yeddi yaşla, iki yüz otuz yaş arasında öldüyünü görmüşdü.

Ömrünün payızında da biz onu eynilə belə bir vəziyyətdə tapdıq, daha doğrusu, onu yox, Patrisio Araqonesin meyitini tapdıq və budur, onun yalançı ölümündən bir çox illər ötəndən sonra biz yenə onun meyitinə tamaşa edirdik - həmin o yerdə, həmin o vəziyyətdə və həmin o geyimdə; lakin həmin o hərc-mərclik dövründə heç kəs heç nəyə əmin deyildi və heç kəs qəti deyə bilməzdi ki, bu, həqiqətən onun ölüsüdür, quzğunların dimdikləyib-parçaladığı, soxulcanların eşib-yediyi bu qoca cəsəd məhz onun meyitidir; çürüyüb eybəcər şəklə düşmüş bu əlin - qəlbi eşqlə çırpınan millət atasının əli, Böyük Qalmaqal əsrinin qənirsiz gözəlindən rədd cavabı aldıqda ürəyini tutan bir insanın əli olduğuna inanmaq qeyri-mümkün idi; bu meyiddə elə bir əlamət, ya nişanə yox idi ki, onun kimliyini müəyyən etmək mümkün olsun. Əslinə qalanda bu, təəccüb doğurmurdu, çünki öz şöhrətinin zirvəsində olduğu vaxtlarda da, onun həqiqətən mövcud olub-olmadığına möhkəm şübhə vardı; hətta ona xidmət eləyənlərin də, onun əsl yaşı və görkəmi barədə aydın təsəvvürü yox idi; o səbəbdən ki, müxtəlif yerlərdə və şəraitlərdə o, müxtəlif görkəmlərdə, qişafələrdə olurdu: yarmarkada toibolada* iştirak edəndə, azı səksən yaşlı qocaya

oxşayır, rəsmi qəbullarda isə, altmış yaşı ona güclə vermək olurdı; bayramlarda isə, o, ortaya qırx yaşlı kişi çevikliyi ilə atılıb meydan sulayırdı. Ona öz etimadnaməsini təqdim edən son diplomatlardan biri - səfir Palmerston, oxunması bizim ölkədə qadağan edilmiş memuarlarında yazmışdı ki, ondan qoca adam təsəvvür etmək çətindir, səfir əsasən də, onun, sarayında hökm sürən ağlasığmaz pintiliyi, qarmaqarışlılığı təsvir eləmişdi: «Mən, dağ kimi qalanmış kağız topalarını, inək təsi, at nəcisi qalaqlarının dövrəsindən hərlənib keçməli olurdum. Dəhlizlərdə, itlərin gəmiriyi sür-sümük çürüyürdü, itlərin özləri isə elə ordaca mürgülüyüdü... Xidməti otaqlarda küllənənlərdən heç biri, mənim bircə sualıma da cavab verə bilmədi və onda mən, o dövrlər artıq yaşayış otaqlarını zəbt etmiş cüzamlı xəstələrə müraciət etdim ki, dövlət şurası salonunun yerini mənə göstərsinlər. Həmin salonda isə toyuqlar dümələnir, qobelenlərdə təsvir edilmiş buğda zəmilərindəki sünbülləri dimdikl əməyə can atırdılar. bir inək, yepiskopun şəkli çəkilmiş kətanı divardan qoparmaqla məşğul idi. Prezidentə gəlincə isə, mən dərhal başa düşdüm ki, o, min ilin karıdır. Yalnız ona görə yox ki, suallarına uyğunsuz cavablar verirdi, həm də ona görə ki, məni görcək, öz təəssüfünü bildirərək, qəfəsdəki quşların nədənsə susmağından möhkəm dilxor olduğunu bildirdi; halbuki, quşlar, həmin an nəfəs dərmədən, cəh-cəh vura-vura oxumaqlarıdaydılar: hətta adama elə gəlirdi ki, sübhün erkən çağında baltadəyməmiş meşədəsən. Qəfildən o, etimadnamələrin təqdim edilmə mərasimini yarıda kəsərək, üzünü işıqlana-ışıqlana, ovuclarını yumurlayıb qulağına apara-apara, başıyla arxanı - bir vaxtlar dəniz çalxalandığı, indi isə tozlu düzənliyin uzandığı pəncərəni göstərərək, məni nədənsə Stitson zənn edərək, var gücüylə: «Eşidirsən, əziz Stitson? Bu, qatır ayaqlarının tappılısidir! Onlar bura qaçır, çünki dəniz qayıdır! Eşidirsəni?!..» - deyə bağırırdı. İnanmaq olmurdu ki, hay-hayı gedib, vay- vayı qalan bu qoca, nə vaxtsa federalçıların cəsur başçısı, xalqın sevimlisi olub, öz hakimiyyətinin ilk illərində keşikçisiz-filansız, bircə maçete ilə silahlanmış vur-tut bircə quahironun və mədəsinin vəziyyətindən asılı olaraq, barmağının bircə işarəsiylə təyin elədiyi millət vəkili və senatorlardan ibarət bir ovuc məyyətin müşayiətilə qəfildən şəhər və kəndlərdə peyda olmağı sevib. O, bu və ya digər kəndə gəlib məhsulun vəziyyəti, mal-qaranın sağlamlığı və hər bir sakinin şəxsi həyatı ilə maraqlanıb. Adətən o, xalqla kənd meydanında, manqa ağaclarının kölgəsində qoyulmuş yelləncək-kreslosunda əyləşərək, üzünü general furajkasıyla yox, o illər geydiyi adi papaqla yelpikləyə-yelpikləyə söhbət edib; və onda adama elə gəlirdi ki, o, bürküdən üzülmüş halda mürgü vurur, ona deyilənləri qulaqardına vurur, yaxud da heç eşitmir; əslində isə o, kəndin kişi və qadınlarının ona dediklərini son sözünəcən eşidib yadında saxlayırdı; o, bu adamları, adlarına, fəsilələrinə qədər tanıyırdı, ölkə sakinlərinin adbaad yığılmış siyahısının - minlərlə rəqəmi, millətin bütün problemlərini, istisna olunmadan, əzbər bilirdi. «Xasinto Morales, bəri gəl, - deyə o, gözlərini açmadan məni çağırırdı. Danış görək, ötən il orduya göndərdiyim oğlun indi hardadı və necədi. Əsgərlikdəki imalələrin ona xeyri oldu, ya yox?» «Salam, Xuan Priyeto, - mənə dedi. - Cins düyən özünü necə hiss eləyir? Yadındadı, mənim cadu-ovsunumdan sonra qulağının soxulcanları necə töküldü?» Mənə isə dedi: «Hə, Matilda Peralta, qaçaq düşmüş ərini qaytardığıma görə mənə nə verə bilərsən? Sən Allah, bir buna tamaşa elə, görürsən, boynuna kəndir salıb gətirmişəm, özünə də

xəbərdarlıq eləmişəm ki, qanuni arvadından bir də qaçmaq istəsə, ömrünün axırınacan ayağında qandal, çürüyəcək».

Məişət məsələlərində olduğu kimi, ictimai işlərdə də o, hər məsələyə dərhal əncam çəkirdi; məsələn, qəssaba əmr edirdi ki, o, oğru xəzinədarın qolunu camaatın gözü qabağında kəssin, hər şey barədə, hətta pomidor və pomidor yetişdirən torpaq barədə belə o, bu sahənin ən təcrübəli ixtisasçısı ədasıyla mühakimə yürüdü; kiminsə bostanında bitən pomidorun dadına baxıb, onu müşayiət eləyən aqronomlara, alimlərə: «Bu torpağın gübrəsi çatışmır, özü də hansı gəldi yox ha, ulaq peyini. Özü də dişi eşşəyin yox, erkək eşşəyin peyini! Göstəriş verərəm, dövlət hesabına gətirərlər!» - deyə bildirir və gülə-gülə yoluna davam edirdi.» «...Bir dəfə o, mənim pəncərəmə boylanıb sevinə-sevinə: «Paho, bu sənsən, Lorensa Lopes?! Tikiş maşının necə işləyir?» - dedi. O, bu maşını mənə, azı iyirmi il bundan əvvəl bağışlamışdı. dedim, «çoxdan canı çıxıb, neynəmək olar, bu dünyada heç nə əbədi deyil - nə insanlar, nə əşyalar.» Lakin o, dedi ki, mən heç nə qanmıram, dünya əbədidir, sonra evə girdi və onu küçədə gözləyən məiyyətinə büsbütün unudaraq, burqacın köməyiylə tikiş maşını sökəməyə, hissələrini bir-bir maşın yağıyla yağlamağa başladı. Beləcə, tikiş maşınıyla bir xeyli əlləşdi. o, ləhləyir, buğa kimi fısıldayıb finxırırdı, əlləri, pal-paltarı, üz-gözü də maşın yağına bulaşmışdı. üç saatdan sonra tikiş maşını, təzə maşın kimi işlədi!» Bəli, o vaxtlar o bu cür adam idi, ən xırda məişət işiylə dövlət əhəmiyyətli iş arasında fərq görmürdü, bunları eyni ciddilik və inadkarlıqla həll edirdi, o vaxtlar o, səmimi- qəlbdən inanırdı ki, insanlara xoşbəxtlik bəxş etmək, ölümü isə, fərasətin və fəhmin köməyi ilə aldatmaq olar. İndi isə o heysiz bir qoca idi! Halbuki bir vaxtlar onun hökmü o qədər əzəmətli və kəsərliydi ki, o, kimdənsə saati soruşanda: «Saat neçəni əmr etsəniz, mənim generalım!» - cavabını alırdı və həqiqətən də o, günləri, həftələri könlü istədiyi kimi idarə edir, ona lazım və sərfəli olanda, gündüzləri gecə, gecələri gündüz bilməyi əmr edirdi; qəbul olunmuş ənənəvi bayram günlərini də o, istədiyi kimi dəyişdirirdi, təqvim elə tərtib edirdi ki, onun ölkənin bu və ya digər rayonuna gəlişi hansısa bayramla bir vaxta düşsün ki, özünü başqa yerdə də həmin bayrama çatdıra bilsin; hər yerdə də onu, gölgəsi, əli maçəteli olan, ayaqyalın hindu, qaragün senatorları və taxta qəfəslərdə döyüş xoruzları müşayiət edirdi: o, tamaşaçılarla, bu və ya digər xoruza görə ucadan mərc gəlir, təbil səsini andıran əcaib qəhqəhəsindən qalyeranın taxta meydançası titrəyirdi; bu qəhqəhə, musiqinin səsini də, göyə atılan fişənglərin parıltısını da asanca batırırdı, çünki biz hamımız onunla birgə qəhqəhə çəkməli, o susub həyəcanlananda, izzirab içində susmalı, onun xoruzları bizim xoruzlara qalib gəldikdə, bu qələbəni sürəkli alqışlarla qarşılamaalıydıq; xoruzlarımız onun xoruzlarına basılmağa elə ustalılıqla öyrəşmişdi ki, bu savaflarda demək olar, heç vaxt pərtlik olmurdu; yalnız bir dəfə Dionisio İquaranın qoçaq xoruzu qarşısız alınmaz sərt bir həmləylə, adlı-sanlı qonağın göyümsov xoruzunu altına basıb boğazını üzmüşdü; o vaxt hamımız qorxudan yerimizdə donub qalmışdıq, general isə qalxıb Dionisioya tərəf yönəlmişdi və onun əlini sıxaraq: «Afərin! - demişdi. - Əsl kişisən!» Onda iş elə gətirmişdi ki, bu oyun generalın kefinin yuxarı vaxtına təsadüf eləmişdi, odu ki, Dionisioyun xoruzunun ədəbsizliyi onun kefini poza bilməmişdi. Əksinə, bu yeni növ hiss-həyəcana görə bir növ ona minnətdarlıq hissi duymuşdu.

Prezident: «Bu xoruzu neçə verim?» - deyər soruşanda, Dionisio İquaran çəkinə-çəkinə: «Peşkəşdi, cənab general, - demişdi - götürün». Dionisio İquaran, camaatın alıqışı, musiqi və fişəng səslərinin sədaları altında evinə yollananda və yol boyu hamıya, məğlubedilməz, qırmızı xoruzunun əvəzinə ona peşkəş verilmiş altı ədəd yarlı-yaraşlıq, cins xoruzu göstərər öyünəndə, çoxları ona qibtə eləmişdi; lakin elə həmin gecə Dionisio İquaran yataq otağına girib qapını arxadan bağlamışdı, bir şüşə əldəqayıрма qamış romunu başına çəkib, özünü qamakın kəndirindən asmışdı... çünki zavallı, generalın bu yüksək mükafatına, ənamına layiq görülmüş şəxsi hansı bədbəxtliyin və fəlakətlərin gözlədiyini yaxşı bilirdi; generalı isə belə şeylər əsla düşündürmürdü, bütün bu təntənəli mərasimlərdən və səfərlərdən sonra, görüş vaxtı hal-əhval tutub söhbət elədiyi, yaxud, sadəcə, adlarını çəkdiyi adamların başına bu qədər faciəli hadisələrin gəlməsi də niyəsə onu düşündürmür, arxasınca uzanan «arzuolunmaz şəxslərin» qanlı izi də onu narahat eləmir; onu sevənlərin yeganə qisməti lənət və ölüm idi; adi söhbətlər zamanı kimsəninə onun adını səhv deməsi, ya hər hansı sözü başqa şəkildə işlətməsi kifayət idi ki, onu müşayiət edən muzdlu əlaltıları bu təsadüfi xətanı, heç bir günahı olmayan bu adamın təqibinə başlamaq işarəsi kimi yozsunlar.

O, ölkə boyu əcaib armadil* yerışıyla gəzib dolanır, üz-gözü tük basmış, qatı tər iyi verən vücuduyla qəfil gözlənilməzliklə evlərin birində, yaxud, kiminsə mətbəxində peyda olurdu; ilk baxışda, fağır yolçunu andıran bu adamın gəlişi ev sakinlərinin canına vəlvələ salır, o, totunayla** gil badyadan su götürür, onu finxırtıyla içib yangısını söndürür, yaxud, qazana yaxınlaşıb əlini onun içinə soxur, ət tikələrini seçib götürür, ağızını marçıldada-marçıldada, köpənəcən yeyirdi; o elə sadəydi ki, bu sadəlikdən adamların canına niyəsə üşütmə düşürdü, amma özünün ağızına da gəlmirdi ki, indən belə onun təşrifinin lənətli izi, ya nişanəsi həmişəlik olaraq bu evdə qalacaqdı; bir də o, bunu hansısa siyasi məqsədlərlə yox, sonralar da olduğu kimi, xalqın məhəbbətini və pərəstişini qazanmaqdan ötrü eləyirdi, çünki bu məhəbbətə ehtiyacıydı, bir də ona görə belə eləyirdi ki, əslində, o çox sadə adam idi, necə görünürdüsə, elə həmin o adam idi. Həmin dövrdə hakimiyyət onun üçün, sonralar toxluqdan çiyirilmiş payızında olduğu kimi, adamı tədricən içinə soran bataqlıq yox, coşqun sel idi və həmin bu sel, bizim hamımızın gözləri qarşısında, ən qədim və dərin qatlardan fişqırır üzə çıxan axın kimi bir şey idi; hakimiyyət onu idarə eləmir, o, hakimiyyəti idarə edirdi və bar verməli olan ağacı barmağıyla göstərməyi kifayət idi ki, həmin ağac bar versin, balalamalı olan heyvanı göstərməyi kifayət idi ki, o heyvan balalasin, hansısa məqsədə yetmək istəyən adamı göstərməyi kifayət idi ki, həmin şəxs öz məqsədinə çatsın; o, yağışı, məhsula ziyan verəcək yerlərdə dayandırır, onu quraq torpaqlara yağmağa məcbur eləməyi də bacarırdı. - «Senyor, bütün bunları mən öz gözlərimlə görmüşəm!» Onun haqqında yayılan bu sayaq əfsanələr, o, hakimi-mütləq olub, özü də buna inanandan çox-çox əvvəllər yaranmışdı, hələ o illərdə yaranmışdı ki, o, müxtəlif əlamətlərə, qara-qura yuxuların, vəhylərin yozumuna, cadu-pitiyə inanırdı. Məsələn, o, yenicə başladığı səfərini yarıda kəsirdi ki, nə var-nə var, başı üzərindən uçub keçən piqma quşu bir-iki ağız cükküldəyib, yaxud xalqla baş tutmalı görüşü başqa vaxta keçirirdi ki, bəs anası Bendiyan Alvarado toyuq yumurtasında iki özək aşkar edib; bir dəfə isə - növbəti səfəri ərəfəsində, onu hər yerə müşayiət edən məiyyətdən, özünün

söyləməyə cəsarəti çatmadığı nitqləri onun əvəzinə söyləməli olan senatorlardan və millət vəkillərindən o səbəbdən imtina etmişdi ki, həmin gecə o, qorxulu yuxu görmüşdü... görmüşdü ki, böyük, mebelsiz bir otaqda, onu dörd tərəfdən əhatəyə almış, qəssab bıçaqlarıyla yaraqlanmış boz pencəkli kişilərin arasındadı. onlar, irişə-irişə, əllərindəki bısaqla onu kəsib-doğrayırlar, ha tərəfə çönürsə, ha yana gedirsə, üzünü yaralamağa, gözlərini oyub tökməyə köklənmiş bu bıçaqlarla üzləşdikcə, özünü, bu əcaib təbəssümlü, ölü rəngli, qaradınmaz qatillərin arasında, qovulub boğazlanmış heyvan kimi hiss edir, onlar, bu qurbanlıq mərasimini başa çatdıracaq ən sonuncu və həlledici zərbənin kimin vuracağını və bununla da, kimin birinci olaraq onun qanından içmək şərəfinə nail olacağını götür-qoy edirlər; lakin o, artıq nə qorxu, nə qəzəb hiss edir, daxilində qəribə bir əminamanlıq duyur, həyat bədənini tərk etdikcə, bu dinclik canına bir az da çox yayılırdı; öz cismini, çəkisini daha duymurdu. ruhunu, qəlbini anlaşılmaz bir rahatlıq, izah olunmaz bir aydınlıq sarmışdı. o hətta gülümsəyirdi: öz qatillərinə, öz qismətinə gülümsəyirdi. və budur, nəhayət onlardan biri - yuxuda onun oğlu olan şəxs, əlindəki qəssab bıçağını onun qasığına soxub sonuncu havanı buraxdı. və qanı otağın ağ divarlarına, bu dəhşətin ağılığına çiləndi. «Onda mən qana bulaşmış ponçomu üzümə çəkdim, üzümü örtüm ki, diri olarkən mənə tanımayanlar, ölü halımda da tanıya bilməsinlər və yerə yığıldım, can verməyə başladım.» Yuxu o qədər real idi ki, o özünü saxlaya bilməyib onu öz həmyerlisinə - səhiyyə nazirinə danışdı, nazir də bu sayaq ölümün artıq tarixdə təsvir edildiyini söyləməklə onun xofunu bir az da artırdı. «Eynilə belə bir ölüm, mənim generalım!» Və səhiyyə naziri, general Lautaro Munyosun kənarları yanmış, qalın kitabını əlinə alıb eynilə bu cür qətlə təsvir olunduğu epizodu oxudu. «Hə, hər şey mənim yuxumda olduğu kimi idi, ana! Mən onu dinləyərkən, hər şeyi yenidən xatırladım, unuttuğum ən xırda detalları belə xatırladım... məsələn, necə yuxudan ayılandan sonra havanın küləksiz olmasına baxmayaraq, iyirmi üç pəncərənin öz-özünə açıldığını xatırladım. yuxuda da mənə düz iyirmi üç bıçaq zərbəsi vurulmuşdu. Bu nə dəhşətli uyarlıqdı?!» Uyarlıq, tək bir bununla bitmədi, yuxum, bir növ çin oldu, elə həmin həftə hərbi qüvvələrin səhlənkarlığı, yaxud, bilərəkdən yaxalarını kənara çəkməsi nəticəsində senata və ali məhkəməyə quldur basqıları baş verdi; hücum edənlər, milli sərvətimizin - senatın altını üstünə çevirdilər. o senatın ki, bir zamanlar müstəqillik uğrunda mübarizənin fədailəri ordan, millətimizin suverenliyini elan etmişdilər; senat yandırıldı, yanğının alovları gecə yarısındanək tuğyan etdi, bu dəhşətli mənzərəni prezident iqamətgahının balkonundan da aydınca seyr etmək olurdu, yanğın, bu tarixi binanın özülündən belə əsər-ələmət saxlamadı və kiminsə, nəinki binanın özünü, onun xatirəsini belə yaddaşlardan birdəfəlik silməyə çalışdığı xəbəri isə prezidenti zərrə qədər məyus etmədi; bizə vəd edildi ki, cinayətkarlar mütləq axtarılıb tapılacaq və tezliklə Qəhrəmanlar Evinin tam eyni olan bir bina ucaldılacaq; lakin cinayətkarlar tapılmadı, senat binasının xarabalığı isə indi də olduğu kimi qalmağındadır. Senatorlara, ali ədalət məhkəməsinin işçilərinə gəldikdə isə prezident öz yuxusunun bəd yozumunu heç də onlardan gizlətmək fikrində deyildi, əksinə, bir vaxtlar yuxuda aldığı xəbərdarlıqla öz hərəkətlərinə haqq qazandıraraq, qanunvericiləri, iti qovan kimi qovdu, köhnə respublikanın məhkəmə aparatını büsbütün dağıtdı, senatorları, millət vəkillərini, ali məhkəmə hakimlərini isə (onun, onlara artıq heç

bir ehtiyacı yoxidi, o səbəbdən ki, hakimiyyətinin qanuniliyinin təsdiq edilməsinə heç bir ehtiyac duymurdu) mükafatlandırdı - pulu yağış kimi başlarına yağdırdı, sonra da bir-bir uzaq ölkələrə səfir göndərdi, öz yanında isə yalnız bircə nəfəri - öz kölgəsini, əli maçeteli, ayağıyalın, qaraqabaq hindunu saxladı; hindu onu bir an belə tək buraxmır, içəcəyi mayeni, yeyəcəyi yeməyi birinci öz üzərində sınaqdan keçirir, heç kəsi, ona müəyyən olunmuş məsafədən yaxına gəlməyə imkan vermirdi. « Bu hindu, prezident yanımda olduğu saatlarda da qapının ağzını kəsdirib dayanırdı. Söhbət gəzirdi ki, guya prezident mənim oynaşımıdır, əslində isə o, yanıma ayda iki dəfə kart falına baxmağa gəlirdi. Bu, uzun illər davam etdi, o vatlar o özünü, hələ haçansa öləcək bəndə kimi hiss edirdi, hələ də şübhə və tərəddüdlər içindəydi, özü də bunu etiraf edirdi ki, o da səhvə yol verə bilər və kart falına öz vəhşi, fitri instinktindən daha çox inanırdı. O, adətən mənim yanıma, nədənsə qorxub-hürkəndə, canını xof alanda, qorxudan qocalıb qartımış vəziyyətdə gəlirdi; mən, onu ilk dəfə görəndə də o eynil belə bir vəziyyətdəydi. içəri daxil olub əllərini - qurbağa qarnı kimi tarıma çəkilməmiş hamar dərilili, yumru ovcunu mənə uzatdı. mən, bu uzundan da uzun ovsunçu-falçı ömrümdə hələ bu cür gözəl əllər görməmişdim, heç sonralar da görmədim! O, lal yalvarış və ümitsizlik dolu gözlərini üzümə dikib, hər iki əlini stolun üstünə qoydu. görürdüm axı necə içi gizli təşvişdən və özünə inamsızlıqdan doğranıb-tökülür, onu da görürdüm ki, daha ürəyində bircə dənə də olsun, arzu, ümid qalmayıb, bədbinliyə qapılıb və onda məni, onun əllərindən daha çox, hüdudsuz qüssəsi və yalqızlığı heyrətə gətirdi. Onun zavallı qəlbinə, şübhələrdən üzülmüş qoca qəlbinə acıdım və falına baxmağa başladım, lakin onun taleyi, alın yazısı mənim üçün anlaşılmaz, büsbütün qaranlıq qaldı. Nə onun ovcu, nə də digər fal üsullarıyla heç nəyi oxumaq olmurdu... onun kartlara toxunmağıyla, kartlar rəngini dəyişir, bataqlıq suyuna düşən kimi qapqara qaralır, fincanın dibinə çökən qəhvə, bulanıq palçıqə çevrilirdi. Onun şəxsiyyəti ilə bağlı heç bir üsulla heç nə öyrənmək mümkün olmurdu. qəribədi ki, onun onun falında, onunla ünsiyyətdə olan yaxın adamların taleyi apaydın oxunurdu. Orda mən, onun anasını - Bendisyon Alvaradonu görə bildim və ona, anasının lap qocalandan, kar olmağa başlayandan sonra hansısa əcaib quşları necə rəngləyəcəyini də göstərdim, o isə: «Yazıq anam!» - deyib ah çəkdi. O biri dəfə falına baxanda, şəhərimizin qasırgadan necə dağılacağını gördüm, qasırga o qədər dəhşətliydi ki, onun, qadın adını xatırlıdan adı belə iyrənc məsxərə kimi səslənirdi. Bir dəfə isə biz, belində qılınc olan, yaşıl maskalı bir kişini gördük və prezident təşvişlə soruşdu ki, hazırda bu adam hardadı, kartlar cavab verdi ki, bu adam, çərşənbə günləri, o biri günlərə nisbətən prezidentə daha yaxın olur, o dedi: «Aha», sonra soruşdu ki, bu adamın gözləri nə rəngdədir, kartlar cavab verdi ki, işıqda baxanda, onun bir gözü qarapo-şərab rənginə, o birisi, tünd rəngə çalır və o dedi: «Aha!», sonra soruşdu ki, bu adamın niyyəti nədir? Mən, daha dözə bilməyib bütün həqiqəti açıb ona danışdım; dedim ki, yaşıl maska - xəyanət və namərdliyə işarədir, o, təntənəylə: «Aha! - dedi. - Bilirəm o kimdi! Dəqiq bilirəm!» Bu adam, onun yaxın köməkçilərindən biri, polkovnik Miravan idi. bir neçə gündən sonra həmin polkovnik tapançanı qulağına sıxıb özünü vurdu və ölümündən sonra heç bir əlçim kağızı da tapılmadı ki, camaat onun bu intiharının səbəbini bilsin. İnsanların və vətənin taleyini, onun tarixi yollarını o, beləcə, kart falı əsasında

müəyyən edirdi. Yalnız sonralar, adi suya baxaraq, kimin nə vaxt və harada öləcəyini söyləyə bilən, bu sahədə misli-bərabəri olmayan görücü qarı haqqında eşitdiyi gündən, kart falı gözündən düşdü və o, maçete ilə silahlanmış mühafizəçisinin müşayəti ilə hamıdan xəlvət həmin görücünü axtarmağa yollandı, yalnız qatar keçə bilən dağ cığırlarıyla, dərələrin dibiyə yol yeriyə-yeriyə gedib yayladakı tənha bir komaya çatdı; görücü qarı burda öz nəticəsiylə yaşayırdı, bu yaxınlarda ərini itirmiş nəticəsinin üç uşağı vardı, dördüncüsünü də bu gün-sabah doğasıydı: o, qarını qaranlıq bir otağın küncündə, qamakada uzanmış halda tapdı; qarını iflic vurmuşdu, gözləri, demək olar, görmürdü: lakin qarı ona deyəndə ki, əllərini suyla dolu ləyənin üzərinə tut, qaranlıq dağıldı, ləyəndəki su duruldu, saflaşdı, işıq saçıb parıldadı. bu işıq hardansa, suyun dərinliyindən gəlirdi. o. bu suda özünü, güzgüdəki kimi apaydın gördü. rütbə nişanları taxılmamış hərbi- səhra geyimində, uzunboğaz çəkmələrdə, sol dabanında qızıl mahmız, döşəmədə üzüqoylu uzandığı yerdə gördü. qarıdan soruşdu ki, bu harada baş verir, döşəmədə üzüqoylu uzandığı bu yer haradır və qarı, ləyəndəki suyun, işıq şölələrini izləyə-izləyə cavab verdi ki, bu, bu dəqiqə oturduqları otaqdan böyük olmayan bir otaqda baş verir və o, bu otağın içində yazı masasını, elektrik yelqovanını görür, dənizə açılan pəncərə görür, ağ divarları, hansısa atların şəklini və üzərində əjdaha təsvir olunan bayraq görür. Prezident dedi: «Aha!» O, bu təsvirlə, iclas salonunun qonşuluğunda yerləşən kabinetini tanıyırdı... Odu ki: «Bəs mən necə öləcəyəm, öldürəcəklər, ya pis bir xəstəlikdən öləcəyəm?» - deyə soruşdu. Qarı cavab verdi ki, yox, onu nə öldürəcəklər, nə də o, pis xəstəlikdən öləcək, o öz əməliylə öləcək və ölüm, onu yuxuda ikən yaxalayacaq. özü də o, əziyyətsiz-filansız, rahat öləcək. Prezident: «Aha!» - deyib gizli bir həyəcanla: «Bəs bu, nə vaxt baş verəcək?» - deyə soruşdu. Qarı cavab verdi ki, qorxmayın, onun yaşı qədər - yüz yeddi il yaşayacaq, bundan sonra daha yüz iyirmi beş il ömür sürəcək və yalnız o zaman, indicə suda gördüyü hadisə baş verəcək. O: «Aha.» - dedi və xəstə qarını, öz peşəkar cəllad məharətiylə - ona heç bir işgəncə vermədən, öz qızıl mahmızının bağıyla onu üsulluca boğub öldürdü; baxmayaraq ki, bu vaxtacan nə müharibədə, nə də dinc dövrlərdə o, bir kimsəni, yaxud heyvanı şəxsən özü öldürməmişdi, zavallı qarını özü öldürdü, bu, onun öldürdüyü yeganə canlıydı; onu da ona görə öldürdü ki, yer üzündə özündən savayı heç kəs onun harda və nə vaxt öləcəyini bilməsin. Bu əclaflığı uzun-uzadı payız gecələrində də onun ruhunu narahat eləmir, vicdanını zərrəcə də ağrıtmırdı.

Əksinə, o bu hadisəni özünə alqış və öyüd kimi xatırlamağı sevirdi - bax, bu cür zalım və qətiyyətli olmaq gərəkdir; Manuela Sançes, həmin o günəş tutulması hadisəsinin zülmətində qeyb olandan bəri o öz keçmiş əzmini və qətiyyətini dönə-dönə, təəssüflə xatırlayır, özünü, ondan iyrendirməyə çalışırdı ki, xəcalət hissindən qurtulsun, özünü alçaldılmış duymasın, içini yandırır-yaxan məsxərə neşətərini canından çıxarıb atsın; o, tamarinlərin altındakı qamakda uzanır, Manuela Sançes barədə, yarpaqların xışıltısını dinləyə-dinləyə, yuxusuna haram qatan bir nifrətlə düşünür, silahlı qüvvələr Manuela Sançesi quruda və dənizdə, şor çıxarılan ucsuz-bucaqsız ölü səhralarda axtarmaqda ikən, o, hey düşünür, arada bir hikkəylə öz-özünə: «Lənət şeytana, hara yoxa çıxmısan, haralara qaçıb gizlənmisən ki, ünüm sənə yetmir, səsim çatmır, səni heç cür ələ keçirə bilmirəm. ələ keçirə bilsəydim,

onda bilərdin, hakimiyyət nə dem əkdil!» - deyə deyinirdi. İndi o, hikkə və nifrətindən başqa heç nə duymurdu, sinəsinə qoyduğu şlyapası şiddətli ürək döyüntülərindən narın-narın titrəyir, anasının - ondan, nə baş verdiyini öyrənməyə çalışan Bendisyon Alvaradonun sualını sanki heç eşitmirdi. «Gün tutulmasından sonra niyə belə qanıqara gəzirsən, bir kəslə kəlmə də kəsmirsən? Niyə içini yeyirsən?» O, dinməzcə ayağa qalxır, anasını ürəyində söyə-söyə, fil ayaqlarını arxasınca sürütləyə-sürütləyə çıxıb gedir, gedə-gedə, acı heyrətlə, bir Allah bilir, kimdənsə əsəbi-əsəbi: «Yəni doğurdan bu, mənəm? Doğurdan, başım bu qədər xarab olub ki, neyləməyin, necə yaşamağın təhərini bilmirəm?.. Yəni doğurdan mən, daha öz taleyimin ağası deyiləm? Bəlkə hamısı ona görə ki, o qızın evinə, bir zamanlar Santos-İqeronos de Fransisko Lineronun sərin və rahat evinə girdiyim kimi yox, qızın anasının icazəsiylə girirdim?» -deyə soruşurdu.

Fransisko Lineroyla bağlı əhvalat, hələ Patrisio Araqonesdən əvvəl, o öz mübarək çöhərsini xalqa, şəxsən özü göstərməyə məcbur olduğu vaxtlarda baş vermişdi. «O, qapını döymədən, içəri girdi. ona görə girdi ki, könlü belə istəyirdi. saat on biri vuran zəngin sədaları altında içəri keçdi. mən, pationun üstündəki eyvandaydım, onun qızıl mahmızının, saatın zəngiylə həmahəng cingildədiyini eşidirdim; onun, pationun kərpic döşəməsində fil kimi tappıldatdığı addımlarının səsinə eşidirdim, onu bu vaxtacan görməsəm də, vücudunu, boy-buxununu, əzəmətiylə bir təsəvvürümə gətirib o, hələ içəri eyvanın astanasında peyda olmamışdan dəhşətə gəldim; dan quşu qızılı ətirşahların arasında haray çəkir, o da saat on birin olmasından xəbər verir, qvineo bananlarının ətrindən məst olmuş sarıköynək cəh-cəh vurur, ağacın şirəli meyvələr dolu bir neçə budağı pationun çardağı altında yellənirdi; avqust ayının həmin o məşum çərşənbə axşamı günəşinin şəfəqləri yarpaqların, bal dadan sapsarı meyvələrin və bir gün əvvəl ərim Ponsio Dasanın sübh erkəndən gülləylə vurmuş və qanı axsın deyə, çardağın altından, qvineo salxımlarının böyründən asdığı cavan maralın cəmdəyi üzərində oynayırdı... Budur o, içəri girdi, qara-qura yuxularda görə biləcəyindən daha qorxunc və zəhmli, tərdən islanmış xaki rəngli gödəkçədə, silahsız-qundaqsız içəri girdi. amma o, tək deyildi, yanında, əlini maçetenin qulpuna qoymuş qaraqabaq bir hindu dayanmışdı. Mən onun, içi çıxılmazlıqlar dolu, qəddar gözlərini gördüm. O, öz incə, qadın əlini yuxuluymuş kimi, yavaş-yavaş qvineo budağına uzatdı, salxımlardan birini qoparıb acgöz-acgöz yedi, sonra birini də qoparıb yedi, sonra birini də, birini də, meyvələri ağzına basıb marçamarçla elə yeyirdi, elə bil bataqlıq lehməsi sümrülürdü...» O, həm salxımları, həm də gözləriylə Fransisko Lineronun gözəl bədənini yeyirdi. biçarə qadınsa, az qalırdı xəcalətdən əriyib yerə girsin. o çox cavan idi, təzəcə ərə getmişdi və bu cür baxışlardan sıxılırdı, amma onu da gözəl başa düşürdü ki, bu qorxunc adam bura, öz ehtirasını, şəhvətini söndürmək üçün gəlib və olacağa çarə yoxdu, çünki baş vermək üzrə olan vəqiənin qarşısını almağa yalnız bir adamın gücü çatardı - o da bu əjdahanın özünün.

«Mən, ərimin, dəhşətdən tənqiyən nəfəsini eşidirdim. o mənə yanımda oturdu, biz əl-ələ verib, bir müddət daş kimi donub qaldıq, elə bil ürəklərimiz də bir-birinə qovuşdu, bir ürək kimi vurmağa başladı. heybətli qoca isə ikicə addımlıqda dayanmışdı, gözü doymadan, qvineo meyvələrindən basıb yeyir, çəyirdəkləri arxaya tullayır və gözlərini qırpmadan, mənə baxa-baxa ağacın bütün salxımlarının

axırına çıxırdı. o, maral cəmdəyinin böyründən asılmış budağı tamam-kamal soub qurtardı, ayaqyalın hindusuna işarə verib, ərim Ponsio Dasaya: «Çıx çölə, dostumla bir az söhbət elə, səninlə bir məsələni yoluna qoymalıdı!» - dedi. Mən, qorxudan titrətsəm də, başa düşürdüm ki, həyatımı xilas etməyin bircə çarəsi var - bu da, mənimlə etmək istədiyinə imkan vermək, bütün hərəkətlərinə dözməkdi; odu ki, məni soyunduranda, özüm də ona kömək eləyirdim, yoxsa krujevaların içində azıb-qalırdı, nəyi nə cür açmağın təhərini bilmirdi. onun iyrenc iyindən, otağa dolan üfunətindən, az qala boğulurdum. axırda o, pəncəsinin bir zərbəsiylə paltarımı cırdı və məni vəhşi kimi sıxcalamağa, əlini hara gəldi atmağa başladı, mən isə qeyri-ixtiyarı düşünürdüm; «Pərvərdigara, bu gün səhərdən başım marala elə qarışıb ki, qıçlarımın arasını yumağa da macalım olmayıb, rüsvayçılıqdır!» Nəhayət, o öz istəyinə çatdı, ancaq bunu elə tələm-tələsik, elə naşicasına elədi ki, elə bil əldən düşmüş qoca, yaxud indiyəcən qadın görməmiş burnufırtıqlı yeniyetməydi. Öz acizliyindən özü də əməlli başlı pərt olmuşdu, lap qurumsağa oxşayırdı. sıtqayıb ağlayır, sidik kimi isti göz yaşları axıdırdı. sifəti o qədər kədərli, gözləri o qədər qüssəliydi ki, üzündən də yetimsayağı bir kimsəsizlik, yazıq yalqızlıq yağırdı ki, ona ürəyim ağırıdı. ona da, elə dünyadakı bütün kişilərə də yazığım gəldi, barmaqlarımın ucuyla başını sığallamağa, ona təsəlli verməyə başladım: «Toxtayın, mənim generalım, bu cür dilxor olmağa dəyməzn. Həyat hələ irəlidedir!»

Həmin o dəqiqələr hindu, ərim Ponsio Dasanı bağın dərinliyinə aparıb, orda maçete ilə öldürdü, əks təqdirdə, general özü üçün barışmaz düşmən qazana bilirdi; hindu onu öldürüb, tikə-tikə doğradı, bu tikələri də donuzlar daşayıb apardı, belə ki, zavallı Ponsionu dəfn etməzdən əvvəl meyitini bütövlükdə bir yerə yığmaq mümkün olmadı - bax, o belə bir adamdı».

Keçmiş günlərindən qalan bu sayaq xatirələri beynində dolaşıb, qanını bir az da qaraldır, acı düşüncələr ürəyini sıxır, onu hövsələdən çıxarırdı; o, düşünürdü ki, demə, hakimiyyətinin qatı cövhərində xeyli su qarışığı varmış, belə olmasaydı, o, adicə, miskin bir günəş tutulması kimi cadu-ovsunun qarşısında bu cür aciz qalmazdı. O, domino oyunu masası arxasında əziz dostu, soyuqqanlı və təmkinli general Rodriqo de Aqıllarla üzbəüz oturanda yenə ürəyindən qara qanlar axdı, bu general, hərbiçilərin içində inandığı, etibar elədiyi yeganə adam idi; qaraqabaq, ayaqyalın, mühafizəçi-mələyi podaqra xəstəliyində tutulandan bəri o öz həyatını yalnız bu generala etibar eləyirdi; o, generala baxır və fikirləşirdi ki, bəlkə də bütün bu bədbəxtliklər onun, öz əziz dostuna həddən çox inandığına, ona hədsiz böyük səlahiyyətlər verdiyinə görə baş verir.

«Bu əziz və sevimli dostumun əlləşib-vuruşduğu məgər onun üçün deyildimi ki, məni əl quzusuna çevirsin, məgər o çalışmırdımı ki, məni kaudilyo nişanələrindən məhrum eləsin, bu fərqlənmə nişanlarını ülgücləsin, sivrilib atsın, işləri də qəsdən elə qururdu ki, hamı məni əlil, şikəst hesab eləsin, elə çarəsiz şikəst ki, əmrlərini qulaqardına da vurmaq olar; bu «ekiz tayı» məsələsini də beynimə o salmışdı, məhz onun fırladığıyla, mən başqa bir adamın kölgəsində gizlənməyə məcbur olmuşdum, iş o yerə gəlib çatmışdı ki, o məni, bir sürü keşikçinin əhatəsində belə xalq qarşısında görünməkdən çəkinməyə məcbur etmək istəyirdi, halbuki vaxtı ilə bircə hindu tək canıya: «Yol verin, qurumsaqlar, hökmdar gəlir!..» - bağıraraq, öz

maçetesi ilə izdihamı yara-yara, mənə yol açır və heç bir pis hadisə baş vermirdi... baxmayaraq ki, o vaxtlar biz, hələ alqışların kükrədiyi bu insan meşəsində, kimin əsl vətənpərvər, kimin məkrli xain və quldur olduğunu müəyyən eləməyi bacarmırdıq və yalnız indi bilirik ki, «Yaşasın əsl kişi!.. Yaşasın general!» - deyərək, hamıdan bərk bağıranların çoxu satqın və əclafdır.

Bir hindu isə nəhəng izdihamın öhdəsindən asanlıqla, təkbaşına gəlirdi, bu əziz dostuma isə bütöv bir ordu da kifayət eləmir ki, tələb elədiyim qızı axtarıb tapsın. Belə məqamlar - o, qızın necə sürüşüb aradan çıxdığını, onun, qocalıq şəhvətinin seyrək hasarı arasından necə asanlıqla sivişdiyini düşünəndə, domino daşlarını qəzəblə yerə çırpır, oyunu, ən həlledici məqamında yarımçıq kəsir, dünyanın ən bədab söyüşlərini söyə-söyə çıxıb gedirdi; bir dəfə oyunu beləcə yarımçıq saxlayanda o, qəfildən içində dərin sarsıntı və əzginlik duydu və fikirləşdi ki, bu dünyada hər şey gec-tez öz yerini tutur, bircə o heç cür təsəlli tapa bilmir; o, nəfəsinin dözülməz tənqitmələrlə kəsildiyini, boğulduğunu hiss elədi, günün bu çağında, adətən istinin səngidiyi bir vaxtda köynəyinin, tərdən islandığına təəccübləndi, dənizdən buxarlanan bu gün iyində leş qoxusunu duydu, nəmişin bürküsündən köpüşən şişi göynəyib tütək səsi çıxartdı... o, nə baş verdiyini anlaya bilmədi və özünə təsəlli verə-verə, öz-özünə: «Bürküdür» - dedi.

Lakin bunu da nəgüman halda, mümkün olmayan bir şey haqqında düşünən tək, düşündür hansısa qeyri-müəyyən, məchul bir duyğu onu üzüb əldən salırdı; o, pəncərənin önündə dayanmışdı, çöldən görünən qəribə işığın nə olduğunu, nədən saçıdığını anlamağa çalışırdı şəhər sanki ölmüşdü, bir kimsə gözə dəymirdi, elə bil şəhərdə quzğunlardan savayı bir canlı qalmamışdır lakin quzğunlar da, həmişə mürgülədikləri yoxsullar xəstəxanasının məhəccərlərini tərk etməkdəydilər; deyəsən, şəhərdə qalan yeganə adam, de Armas meydanında dayanan həmin o kor kişidir o, pəncərədən ona zillənən qocanın təşvişini sanki uzaqdan-uzağa duyaraq, çəliyini yuxarı qaldıraraq, ona həyəcanla tələsik işarələr verir, nə isə qışqırır, ancaq nə dediyini anlamaq olmurdu; o, bunu da, baş vermək üzrə olan hansısa növbəti bəddiynin sirli əlaməti kimi yozdu, lakin yenə öz-özünə: «Bu, bürküdür» - deyib uzandı və pəncərələri astaca döyəcəyə-döyəcəyə, adama yuxu gətirən yağışın zümzüməsi altında yuxuya getdi... lakin ayıq yatdı... yuxunun dumanlı süzgəci arasından nə isə şüuruna nüfuz eləməkdəydi o, qorxu içində oynayıb: «Kim var burda?» - deyə bağırırdı. Bu, onun öz ürəyinin döyüntüsüydü, canına vicicə salan isə, günün bu çağında xoruzların nədənsə susması, banlamamasıydı... o susub sakitləşdi və hiss elədi necə əmin-amanlıq gəmisi aramla onu tərk edərək, məchul bir körfəzdə yoxa çıxır; dumana bürünmüş dəniz qəzəblə dalğalanır, kükrəyirdi... qurunun və dənizin bütün məxluqatı - ölümü duymaq qabiliyyətinə malik olan, kataklizmlərin yaxınlaşdığını, ən dərin insan elmindən daha tez görməyi bacaran bütün canlılar dəhşət içində donub qalmışdır nəfəs almağa hava çatmırdı, vaxt-zaman dayanmışdı və iş bu yerə çatanda o, ayağa qalxdı, ayağa qalxanda hiss etdi ki, ürəyi şişib və hər addımı atdıqca, bir az da şişir, qulaq pərdələri partlayıb cırılır, burnundan odlu mayeyə bənzər nə isə süzülür və o, qana bulaşmış kitelinə baxıb: «Bu, ölümdür» - düşündü. lakin ona etiraz elədilər: «Heç cür yox, mənim

generalım, bu siklondur, qasırğadır.» Bu, bir vaxtlar vahid Qəraib səltənətini ayrı-ayrı adalara parçalamış qasırğaların ən dağıdıcısı, ən dəhşətliyi idi. belə bir fəlakətin yaxınlaşdığını isə, bütün insanların içindən yalnız o, öz ibtidai instinktiylə - itlərin və toyuqların təşvişə düşməsindən xeyli qabaq hiss eləmişdi; qasırğa elə qəfil başlamışdı ki, qarma-qarışıklığın içində ona ad tapmağa da macalları olmamışdı. Başlarını itirmiş zabitlər qorxu içində: «Bu, hər şeyin sonudur, mənim generalım! Ölkə yerlə-yeksan olur!» - deyirdilər. Belə olanda, o, əmr verdi ki, bütün qapı və pəncərələri bərk-bərk bağlasınlar, keşikçilərə buyurdu ki, özlərini dəhlizlərdə oturduqları yerdə qayıqla sarınsınlar, göstəriş verdi ki, bütün inək və toyuqları birinci mərtəbədəki otaqlara salıb orda saxlasınlar, bütün əşyaları, olduğu yerlərinə mismarlasınlar və de Armas meydanından başlamış, ən ucqar guşəsində qorxu içində susmuş bu ələm səltənəti qasırğanın vahiməli çöhrəsi önündə lövbər salmış gəmiyə çevrildi; əmr verilmişdi ki, çaxnaşma əlaməti görünən kimi, atəş açılsın, əvvəlcə xəbərdarlıq üçün iki dəfə havaya, bu da kömək etməsə, çaxnaşma salanın özünə atəş açılsın; lakin siklonun qarşısında hər şey aciz idi; qasırğanın, quduzlaşmış həmlələrlə hərlənən pərləri bircə dəhşətli zərbəylə, baş darvazanın zireh poladını yardı, baş giriş yolunu dağıdıb inəkləri havaya sovurdu; o, bu zərbədən elə sarsılmışdı ki, nə baş verdiyini dərk eləmədi... şırnaqları göydən yox, yerlə üfqə vəziyyətdə fişqıra-fişqıra gələn selin su şırımları nəritlə üstünə töküldü; balkonları, vulkan bombaları kimi partladaraq, uçurdu. fırtınanın, dənizin sualtı cəngəlliklərindən qaldırdığı əcaib canlılar havada qövs cızaraq şappıltıyla yerə dəyirdilər. lakin o, bu fəlakətin miqyası və nəticələri barədə düşünmürdü; qasırğanın xaosunda o, qəlbinin, kin və bədxahlıq ədvası dadan tamından həzz almağında idi: «Haradasan, lənətə gəlmiş Manuela Sançes, şeytan qızı, harada gizlənmisən? Qisasımın qasırğasından harada nicat tapırsan?!» Qasırğa yatandan, sakit və mülayim havayla əvəz olunandan sonra isə, dövlət şurasının iclas salonundan, prezidentin, öz yaxın köməkçiləriylə oturduğu avarlı gəmicik çıxdı və şəhəri xarabalığa çevirən bulanıq, lehmə suyun üzüylə üzdü; karetlərin saxlandığı tikilinin yanından ötdü, palmaların ucları və de Armas meydanındakı fənər dirəklərinin işıqları arasından burula-burula getdi. burda, bu lal sulara, kilsə günbəzlərinin ətrfində bitmiş bu kiçik göldə bizim generalın ağına ildırım çaxıntısıyla ani bir fikir gəldi. qəfildən anladı ki, bu hakimiyyəti ilə o, heç vaxt ali qüdrətə sahib olmayacaq. çünki dünyada elə şeylər var ki, ona tabe deyil, onun gücündən xaricdədir, bu fikir ona möhkəm yer elədi və o, uzun müddət bu düşüncənin əsarətindən azad ola bilmədi. gəmicik isə öz işindəydi, kilsələrin künc-bucaqlarına dəyər-dəyər irəliləyirdi, gah zil qaranlıqda gözdən itir, gah əksi, pəncərə şüşələrinin şəbəkələrində gəzişir, gah da adda-budda görüntülərlə kilsənin zümrüd daşlarının, qızılı naxışlarının işartısında sezilirdi; diri-diri basdırılmış vitsekralların, dərddən ölmüş arxiyepiskopların qəbir daşları sönük bir ilğımlarla işarır, Böyük Admiralın boş sərdabəsi - üzərində üç karavella həkk edilmiş sarkofağının qraniti parıldayırdı. o, bu məqbərəni bu məqsədlə tikdirmişdi ki, arzu etdiyi təqdirdə Böyük Admiralın sür-sümüyü bizim ölkədə uyusun; mehrabın arxasında əmələ gəlmiş kanalla üzüb kilsənin iç həyətinə çıxdılar; bura, işıqlı akvarimua oxşayırdı, hörgülü dibində balıq sürüləri o baş-bu başa şütüyür, suyun içində düşmüş günəbaxan zoğlarını yeyirdilər; avarlı gəmicik daha sonra zahidlərin ürəksixan

məskəninə - biskay rahiblərinin monastırına sarı yönəldi və gəmidə oturanlar, suyun altında qalmış boş hücrələri, hovuzla çevrilmiş musiqi salonunun ortasında klavikordların səssizcə yırğalandığını, lal su qatının altında qalmış monastr yeməxanasında isə onlar qızları - monastrın bütün rahiblərini gördülər. onların hər biri öz yerində, uzun masanın arxasında oturduqları yerdə boğulub ölmüşdü; gəmi, eyvanın girəcəyindən keçib monastrı tərək eləyəndə isə hamı heyrətlə baxıb gördü ki, şəhərin yerində, mavi səmanın altında nəhəng bir göl ləpələnir. «Olsun ki, qasırga məni, «Manuela Sañes» adlı əzablardan qurtarmaq üçün qopmuşdu, lənət şeytana, bu Allah-təalanın necə də vəhşi üsulları varmış . Onunla müqayisədə biz quzuymuşuq!..»

O, şəhəri iəində dəfn eləmiş bulanıq gölə - üstü, ölü toyuqlarla örtülmüş ucsuz-bucaqsız sulara, üzərində yalnız kilsə kümbəzinin, bir də mayak fənərinin göründüyü bulanıq sulara, bölgə vitse-krallarının daş saraylarının günəşli eyvanlarına məmnuniyyətlə tamaşa edirdi; bir vaxtlar qul alveri gedən liman ərazisində, qasırgadan xilas ola bilmiş bir ovuc adamın sığındığı adda-budda adacıqlar gözə dəyirdi; adamlar, böyürlərindən asta-asta üzüb ötən avarlı gəmiyə, onun, Sarqas dənizinin qırmızımtıl sıx yosunlarının arasıyla üzürmüş kimi, gölün üzünü başdan-başa örtmüş toyuq ölümlərini yara-yara keçib getməsinə inanılmaz bir təəccüblə tamaşa edirdilər; lakin budur, adamlar, milli bayraq rəngində olan bu Nuh gəmisində oturmuş şəxsi axır ki, tanıdılar, onun kədərli gözlərini, qanı qaçmış dodaqlarını gördülər, göylərin təmizlənməsi, günəşin işıq saçması naminə dörd bir tərəfə xaç çəkən tanış əli gördülər. «Və o, suda batıb boğulmuş toyuqlara da nəfəs verdi, sulara, aşağı çökməyi buyurdu və sular çökdü!» Və kimsə, kilsə zənglərinin şadyanalıq dolu harayına, gurultulu bayram atəşfəşanlığına başlamaq və qasırga əjdahasını qaçırılmış insanı öz mahnılarıyla şərəfləndirmək üçün de Armas meydanına toplaşmış izdihamın hay-həşirinin sədaları altında, onun qoluna girib eyvana sarı apardı. «Axı bu dəqiqə xalq, hər şeydən əvvəl, məhz sizin mübarək sözünüzü, onlara ruh verəcək nitqinizi eşitmək istəyir!» O, dartınıb, müsahibinin əlindən qurtulmaq istədisə də, qurtula bilmədi və bircə andan sonra sarayın eyvanın dayandığını və minlərlə ağızdan yekdil sədayla göylərə ucalan bağırtıları eşitdi: «Yaşasın əsl kişi!» - və bu yekdil səda qasırga kimi canına işlədi... bütün hakimiyəti boyu bu şəhərin önündə, kütlə qarşısında niyəsə həmişə özünü köməksiz duymuşdu, indi də beynindən ildırım kimi bir qəddar fikir keçdik, heç vaxt onun, adi xalq kütlələrindən ibarət olan bu dibsiz uçurumun qarşısında beləcə - bütün vücuduyla, qorxusuz-hürküsz dayanmağa cəsarəti çatmayıb və bundan sonra da çatmayacaq.

Bizlər - aşağıda, de Armas meydanında dayananlar, həmişəki kimi, yenə nə isə ağlasığmayan, irreal bir mənzərənin şahidi olduq; biz, başı üzərində müqəddəslik oreolu hələ də işaran, ağ kətan libaslı qocanın sehrli simasını görə bildik; qoca, dayandığı eyvanın yüksəkliyindən bizə səssizcə xeyir-dua verib, dərhal da qeyb oldu; lakin bizlər üçün bu ani görüntü də kifayət idi; ən əsas o idi ki, o - orda öz yerindədir, gecə-gündüz yorulmadan keşiyimizi, qayğımızı çəkir, o həmişə bizimlədir; o isə, anası Bendisyon Alvarado, balqabaqdan düzəldilmiş nimçədə mais dənini arıtlayarkən, şəhərkənarı malikanəsinin patiosunda ucalan tarixi tamarinlərin kölgəsi altında, hörmə yelləncək-kresloda əyləşərək, əlində, limonad

dolu stəkan, gözlərini yumub, nə haqdasa düşünə-düşünə, arıtlanıb təmizlənən mais toxumlarının xışılısını dinləyirdi; qızmar ilğımın titrədiyi günortanın saat üç radələrində o, hələ də yelləncək-kreslosunda əyləşmişərək, istinin arasından anasını seyr etməyindəydi.

Bendisyon Alvarado isə yan-yörəsində hərlənən toyuqlardan, sayıqlığını itirəni cəld hərəkətlərlə qamarlayıb qoltuğuna sıxa-sıxa, bir qədər nəvazişlə quşun boynunu geriyə qarır, eyni zamanda oğlunu dilə tuturdu ki, bu gün saraya getməyə tələsməsin. «Bütün günü fikir eləyirsən, dilinə heç nə dəymir, axırda vərəm tutacaqsan!» Anası, qoltuğunda çabalayan toyuqla onu tamaha sala-sala yalvardı ki, axşama qədər qalsın, yaxşıca şam eləsin; o da axırda buna razı oldu: «Di bəsd, ay arvad, yaxşı, qalırım.» -o, dedi və yelləncək-kreslosunda aramla yellənə- yellənə, qazanda qaynayan toyuğun incə ətrini ciyərlərinə çəkə-çəkə, talelərimizi düzüb qoşmağa başladı. Biz bilirdik ki, bu dünyada mövcudluğumuzun yeganə təminatçısı odur, o var, o, öz otağındadır, vəba da, qasırga da, hətta zamanın özü də onun önündə acizdir, onun varlığı duyulmayan həyatı təsəvvürə gətirmək belə mümkün olan iş deyildi. o, bizim rifahımız, bizim saədətımız naminə dərin qayğılara qərq olmuş Məsihi; bilirdik ki, o, heç vaxt bizim ziyanımıza iş görməz, axı bizə nə lazım olduğunu da, dəqiqdən dəqiq o bilirdi və bildiyi üçün də, məhz elə buna görə, indiyəcən çərxi-fələyin gərdeşlərinə davam gətirə bilmişdi; onun ölçü meyarı biz idik, bəli, bizə nəyin gərək olub-olmadığı məhz o bilirdi; nəyin sərfəli, nəyin sərfəsiz olduğunu bizim hamımızdan yaxşı bilirdi; ölkənin uzaq şərq sərhədinə - üzərində vətənin ərazi bütövlüyü uğrunda həlak olmuş sonuncu əsgərin adı, doğum və ölüm tarixi həkk edilmiş tarixi daşın olduğu yerə səfərdən sonra onun bu biliyi bir az da möhkəmlənmişdi... - «Ana, mən axır ki, gedib oralara çıxı bildim!» O, həmin yerə çatanda, dincini almaq üçün həmin o tarixi daşın üstündə oturdu və sərhədin o biri tayında, qonşu məmləkətin ərazisində yerləşən, başı üzərindən soyuq yağış əskik olmayan, hisli-paslı dumana bürünmüş ürəksixan şəhəri seyr eləməyə başladı; o, soyuq şəhərə baxır və küçələrdə şütüyən tramvayları, tramvayların salonlarında zövqlə geyinmiş adamları, kiminsə təmtəraqlı dəfn mərasimini görürdü: katafalkın arxasınca, başı lələkli perşeronlar* qoşulmuş karet düzümü hərəkət edirdi, o baxır və kilsənin sütunlu eyvanında qəzetlərə bürünərək yatmış uşaqları görür və təəccüblənirdi: «Lənət şeytana, burda nə qərribə adamlar yaşayır?! Olmaya bunların hamısı şairdi?..» Lakin kimsə böyürdən: «Heç də yox, mənim generalım, bunlar şair-zad deyil, kübarlardır, bu ölkəni onlar idarə edir». - dedi. Həmin səfərdən o, əla əhval-ruhiyyədə qayıtmışdı, çünki özü üçün kəşf eləmişdi ki, dünyada heç bir yer, ona hədsiz həzz verən xarlamış quayyavo** meyvəsinin ətriylə, doğma şəhər-kəndlərin hay-küylü basabası ilə müqayisə edilə bilməz, bu dünyada heç nə, günəşin qürub çağında qəlblərə çökən sirli qüssə və xiffət duyğusunu əvəz edə bilməz və o, bir də bu yoxsul ölkənin hüdudlarından kənara qədəm basmayacaq, ona görə ki, düşmənlərinin dediyi kimi kreslosunu itirməkdən qorxur, - «Ona görə ki, ana, insan - öz meşəsində bitən ağacdı, ona görə ki, insan elə bir heyvandı ki, öz yuvasını yalnız bir halda - özünə yem tapmaq üçün tərk edir».

O, bu sözləri əslində, öz-özünə ölümqabağı - tövbə səmimiyyətiylə deyirdi, siyestanın mürgülü saatlarında isə bu barədə sadəcə düşünür, uzaq-uzaq illərin

arxasında qalmış əski avqust gecəsini - hakimiyyətpərəstliyin də bir həddi olduğunu, öz ölkəsini idarə etməkdən o yana olan hansısa ayrı bir iddiası olmadığını etiraf eləməyə məcbur olduğu gecəni xatırlayırdı; bu, həmin o axşam - kabinetinin бүrkülü əlaqaranlığında qəbul etdiyi gənc əcnəbi ilə - coşqun azadlıq mübariziylə söhbəti zamanı ona məlum olmuşdu; bu, şöhrətpərəst niyyətlərlə yaşasa da, əbədi tənhalığa məhkum edilmiş utancaq bir oğlan idi. onun bu məhkumluğunu dərhal sezmək olurdu, çünki elə insanlar var ki, artıq doğulduğu gündən yalqızlıq damğasını daşıyır; gənc fədai qapının ağzında tərپənməz dayanmışdı, irəli keçməyə ürək eləmir, çünki gözləri hələ, günün bu qızmar çağında qlisiniyaların*** məxsusi, kəskin ətir saçdığı əlaqaranlığa alışmamışdı, bir neçə dəqiqədən sonra o, nəhayət ki, kreslodə əyləşmiş qocanı gördü - qocanın sol yumruğu masanın üstündəydi, prezident, bu sadə və solğun görkəmiylə, rəsmi təsvirlərindən yer-göy qədər fərqlənirdi; kabinetdə keşikçilər yox idi, qoca, silahsız idi, köynəyi tərdən islanmışdı, başının ağrısını ovutmaqdan ötrü gicgahlarına şalfet yarpağı yapışdırılmış adi bir bəndə idi. «Gəncliyimin qıbləgahı, ən işıqlı ideallarımın canlı mücəssəməsi olan bir adamın, içincən pas atmış bu qoca olduğunu dərk etməkdə çətinlik çəkirdim!» Nəhayət, gənc mübariz masaya yaxınlaşdı, işgüzar adamın cingiltili və aydın səsiylə özünü təqdim etdi, qoca da öz növbəsində süst yepiskop əlini uzadıb onunla xoşyana görüşdü və həyəcanlı nitqlə, onun gözləri qarşısında bəşəriyyətin xəşbəxtliyinin sehrli mənzərələrini yaradaraq, bu amansız müharibədə, Alyaskadan tutmuş Pataqoniyaya qədər, bütün mühafizəkar rejimləri birdəfəlik devirmək üçün ondan siyasi kömək və silah istəyən gənc əcnəbini, getdikcə artan bir heyərlə dinlədi: «Lənət şeytana, axı, sən nə üçün başını bu cəncəlli işə soxursan? Axı, nəyin naminə özünü qurban vermək istəyirsən?!» Bu suala gənc əcnəbi duruxmadan qətiyyətlə belə cavab verdi: «Vətənimin şərəfi naminə, zati-aliləri! Vətən naminə! Onun uğranda ölmək - böyük səadətdi!» Onda o, gəncə, rəhm edərək, öz kədərli təbəssümüylə belə söylədi: «Sarsaqlama, bala, yer üzündə bir vətən var - həyat!» Və sol yumruğunu açıb ovcundakı şüşə kürəciyi ona göstərdi: «Bax, bunu görürsən? O ya var, ya yoxdu və bunun sahibi yalnız o şəxs ola bilər ki, bu əşya onda olsun, oğlan! Həyat və vətən məsələsi də belə bir şeydi!»

O bunu, qonağı kabinetdən çıxara-çıxara, əliylə onun kürəyinə astaca vura-vura söylədi və onu beləcə, heç bir şey - çürük qoz belə vəd eləmədən, kabinetindən yola saldı və gənc əcnəbinin arxasınca qapını örtən yavərinə :«Bu uşağa dəyməyin, aydındır? Onu heç izləməyin də... boş yerə vaxt itirmiş olarsınız. O, təhlükəli deyil, əlindən də heç nə gəlmir, boş-boşuna xoruzlanır, beçə kimi, lələklərinin dibi gicişir». Bir çox illərdən sonra, qasırganın ötüşməsi münasibəti ilə siyasi dustaqlara amnistiya, sürgün olunanlara (beyni olanlardan savayı) - vətənə qayıtmaq icazəsi verilən zaman da o, bunabənzər fikir söyləmişdi: «Bu adamlara, heç vaxt vətənə qayıtmağa icazə vermərəm, cins xoruz tükənəndə lələklərinin dibi gicişdiyi kimi bunlarda belə gicişirlər. Özləri də heç nəyə yaramırlar, nəyə yarasalar da, inandırırım sizi ki, siyasətçilərdən, keşikçilərdən də iyrencdilər. Qalanları isə qoy qayıtsın. hamı - dərisinin rəngindən asılı olmayaraq, ölkə quruculuğu, onları bir cərgədə birləşdirə bilər!» Hakimiyyət, əvvəlki kimi, tamam- kamal onun əlində idi - hərbi qüvvələr onu sözsüz dəstəkləyirdilər, ələlxüsus, o, ərzaq və dərman

partiyalarını, həmçinin, sosial təminat fondundan daxil olan vəsaitləri - bir sözlə, təbii fəlakətdən zərərçəkənlərə yardım məqsədilə xaricdən göndərilən nə varsa, hamısını ali komandanlığın arasında bölüşdürdükdən sonra onun hər bir əmrinə müntəzir idi; nazirləri, onun bir sözünü iki eləmir, çünki ailələri ilə birlikdə, istirahət günlərini Qızıl Xaç cəmiyyətinin hərbi-səhra qospitallarının çimərliklərində keçirirdilər; deyək ki, xarici ticarət nazirliyi, xaricdən müftə alınmış qan plazması və tonlarla quru südü səhiyyə nazirliyinə satır, bu nazirlik də aldığı, yoxsullar üçün xəstəxanalarda xırtd eləyirdi; baş qərargahın zabitləri isə öz ehtiyaclarını, səfir Uorrenin, bizim ərazi sularımızda qeyri-məhdud balıqçılıq etmək hüququ əvəzinə, öz ixtiyarımıza verdiyi əlahiddə istiqraz vəsaitlərinin hesabına həyata keçirilən bərpa işləri üzrə proqram çərçivəsindəki ictimai tikintinin podratları hesabına təmin edirdilər. «Əşi, cəhənnəmə ki, qoy köpənəcəm basıb yesinlər!» - deyə o, həmin gün yola saldığı və o gündən sonra heç kimin görmədiyini gənc xəyalpərvərlə söhbətini, ona, ovcundakı rəngli şüşə kürəciyi - kanikanı göstərməyini, ona, «bu kimdə varsa, o, onda var.» - deməsini xatırlayırdı. O, ölkədə gedən bərpa işlərindən ruhlanmışdı, bu məsələ ilə şəxsən özü məşğul olur, ən kiçik detalların belə mahiyyətinə varır, hakimiyyətinin ilk illərində olduğu kimi, hər şeyi təkbaşına özü həll edirdi: seldən sonra lehmə palçıqla örtülmüş şəhər küçələrində qəfildən bataqlıq çəkmələrində və şlyapada peyda olur, şəhərin, onun niyyətlərinə uyğun şəkildə bərpa edilməsini göz qoyurdu; istədiyi o idi ki, şəhər - suyun altında qalıb boğumuş bir yalqızın yuxuda görə biləcəyi şəkildə dirçəldilsin, o, zavallı yalqızın yuxusun gördüyü həmin şəhəri - millət atasının şöhrətini göylərə ucaldacaq əzəmətli, qənirsiz şəhəri, ovcunun içi kimi, apaydın təsəvvür edir, inşaatçılara öz göstərişlərini verirdi: «Bu qülləni iki metr də ucaldın ki, oradan okean gəmilərini görmək mümkün olsun...» - və dərhal qülləni iki metr ucaldırdılar; əmr edirdi: «Bu çayın axarını əks səmtə çevirin.» - bu buyruq da dərhal yerinə yetirildi; o artıq melanxoliya ilə qəm-qüssənin nə olduğunu unutmuşdu, başı tikintiyə elə qarışmışdı ki, bir an belə dincəlmək bilmirdi; dövlət işlərindən o qədər uzaqlaşmışdı ki, uşaqlarla bağlı problem barədə eşidəndə, elə bil başına qaynar su əndərdilər. «Bəs bu uşaqları neynəyək?» - huşsuzluğu üzündən ondan soruşan yavəri bu sualı verməyəydi kaş. Lakin sual verilmişdi və bu sualı eşidən generalın elə bil başına qaynar su əndərmişdilər, o, sanki indicə göydən düşübmiş kimi: «Lənət şeytana, nə uşaq, hansı uşaq?!» - deyə soruşmuşdu Bu yerdə o, uzun müddət ondan gizlədilən bir şeyi eşidib öyrəndi. Demə, növbəti lotereya tirajı keçirilərkən, torbadan lotereya biletləri çıxaran uşaqlar ordu kazarmalarında həbsdə saxlanılırlar, çünki ehtimal olunur ki, uşaqlar dillərini dinc qoymaya və lotereya oyunlarının daimi qalibi olan prezidentin qələbəsinini sirrini açıb söyləyə bilərlər. - «Valideynlər, uşaqlarının harda olmasını öyrənməyə çalışır, bizi günahlandırırırlar ki, balalarını bağlıda saxlayırıq. Biz hər dəfə cavab veririk ki, bu böhtandır, müxalifətin murdar uydurmasıdır, ancaq valideynlər heç cür sakitləşmirlər. Hətta bir dəfə, qiyam qaldırıb kazarmaların birinə soxulmaq istədilər, iş o yerə gəlib çatdı ki, onları minomyot atəşiylə geri oturtmalı olduq. Qan su yerinə axırdı, mənim generalım, əsl gülləbaran idi, lakin biz belə xırda işlərə görə sizi narahat eləmək istəmirdik. Uşaqlar həqiqətən də qala zirzəmisində bağlıda saxlanılır. Əlbəttə ki, onlar üçün hər cür şərait yaradılıb, özlərini gümrəh hiss

edirlər, lakin məsələ burasındadır ki, artıq orda iki minə qədər uşaq yığılıb, indi bilmirik, bu məsələni nə cür həll eləyək ki, nə şiş yansın, nə kabab, mənim generalım!»

Uduzma olmayan lotereya oyunu üsulu qeyri-iradi bir fəhmlə - üzərində rəqəmlər qeyd edilmiş bilyard şarları şəklində tapılmışdı. İdeya, dahiyənə dərəcədə sadə idi, elə sadə idi ki, onun həyata keçirilməsini yubandırmaq olmazdı - odu ki, ümummilli lotereya günü elan edildi. Hələ gün günortaya çatmamış, qızmar istiyə baxmayaraq, bəxtini sınağa can atan, lotereyanın nəcib təşkilatçısına alqış söyləyən çoxminlik izdiham, de Armas meydanına toplaşmışdı; musiqiçilər və kəndirbazlar axışıb gəlmişdilər, ticarət köşkləri təşkil edilmişdi, fritanqi - istiot və balqabaqla birgə qızardılmış pomidor satan alverçilər camaatın arasıyla o baş-bu başa vurnuxur, Nuh əyyamından qalma ruletka və bileti, oyunçunun əvəzinə hansısa qoturun biri çıxardığı lotereya kimi bəsit oyunları oynayırdılar - bütün bu anoxronik fırladaqlar, yoxa çıxmış dünyadan qalan qəlpələri, nəhəng çərxi-fələyin tör-töküntüsü hesabına ondan növbəti ilğım payı qoparmaq cəhdi idi. Budur, günorta saat üçdə lotereyanın oynanıldığı taxta meydançaya, hələ yeddi yaşına çatmamış, oyunun ədalətli keçirilməsinə şübhə qalmasın deyər, tamaşaçıların özləri tərəfindən seçilmiş üç uşaq qalxdı, hər uşağın əlində, içində bilyard kürəcikləri olan torba və bu müxtəlif rəngli torbaların hər birində, xüsusi nəzarətçilərin təsdiq etdiyi, sıfırdan nömrələnmiş on bilyard kürəciyi vardı. Diqqət, xanımlar və cənablar! Hər uşaq, gözüyumulu vəziyyətdə torbadan bir ədəd kürəcik çıxaracaq. Uşaqlar ilk əvvəl əllərində tutduqları göy torbadan, sonra qırmızı torbadan, daha sonra sarı torbadan kürə çıxardılar. Üç uşaq bir-birinin ardınca əlini torbaya salıb, kürəcikləri bir-bir əlləşdirir və əlhavasına, nisbətən soyuq olanı çıxarırdılar... bu barədə onlara qabaqcadan göstəriş verilmişdi. Hər torbada bir kürəcik, qalanlarına nisbətən ona görə soyuq olurdu ki, onu bir neçə gün buzlu suda saxlayırdılar. Beləliklə, uşaqlardan hər biri öz torbasından bir kürəcik çıxarıb camaata göstərir, kürəciyin üstündəki rəqəmi elan edir və elan edilmiş üç nömrə xoş təsadüf üzündən prezidentin biletində göstərilmiş rəqəmlərə tam uyğun gəlirdi. «Bizim də heç ağılımıza gəlmirdi ki, axı, uşaqlar bunu başqalarına danışa bilərlər?!» Belə bir təhlükənin olduğunu anlayandan sonra onları qapalı yerdə saxlamaqdan savayı əlacımız qalmadı. Əvvəlcə üçünü, sonra dördünü, sonra beşini; sonra uşaqların sayı artıb iyirmi oldu və beləcə, çoxala-çoxala getdi, mənim generalım!» O, kələfin ucundan tutmuşdu, odu ki, yavərini, hər şeyi olduğu kimi açıb söyləməyə məcbur elədi və belə məlum oldu ki, lotereya fırladağında ordu və donanma zabitlərinin hamısının əli var, öyrəndi ki, uşaqların ilk beş-on nəfəri ata-analarının razılığıyla meydançaya qalxırmışmışlar və uşaqlara, məhz hansı kürəciyin çıxarılması lazım olduğunu həmin bu valideynlər, lotereya oyununun gedişatına «züy tuta-tuta» öyrədibmişlər. Lakin sonrakı oyunlarda, kürəcikləri çıxaran uşaqları bu fırladağa, zor və hədə gücünə məcbur edibmişlər. Burada artıq valideynlərin razılığı tələb olunmurdu, çünki belə şaiyə gəzirdi ki, meydançaya bircə dəfə çıxan uşaqlar bir daha öz ailələrinə qayıtmır, izsiz-soraqsız yoxa çıxırlar. Növbəti lotereya oyununun keçirilməsi üçün tələb olunan uşaqları tapmaq məqsədilə xüsusi hücum dəstələri təşkil edilərək, gecələrlə evlərə soxulmağa, valideynlər isə uşaqlarını, bildikləri, bacardıqları kimi gizləməyə çalışırdılar. Xüsusi təyinatlı qoşunlar, de Armas

meydanını, ona təqdim edildiyi kimi, heç də ictimai emosiyaları tənzimləməkdən ötrü yox, heyvan sürüsü kimi qabağa təpələn insan kütlələrinin qabağını saxlamaq üçün mühasirəyə almışdı. Dövlət məmurları, yaranmış bu münaqişədə vasitəçilik etmək məqsədilə prezidentin qəbuluna düşmək istəyən diplomatları, ən müxtəlif, özü də sarsaq bəhanələrlə tovlayırlar. Onun, qərübədən də qərübə xəstəlikləri barədə köhnə nağıllar isə, yenidən işə salınır. Məmurların bir hissəsi deyir ki, bəs prezidenti yuxusuzluq əldən salıb, çünki biçarə, yalnız ayaq üstə yata bilir, çünki onun fəqərə sütununda, iquana kərtənkələsinin bel sümüyü kimi diş-diş sümük daraq əmələ gəlib, o biri hissəsi bundan da sarsaq bəhanə gətirirdi: prezident sizi ona görə qəbul edə bilməz ki, qarnından əziyyət çəkir, çünki zati-ailələrinin içində qurbağalar əmələ gəlib. Onlar, ona, uşaqları azad etmək barədə vurulan etiraz teleqramlarının, xahişlərin bircəciyini belə göstərmirdilər, halbuki belə teleqram və xahişlər dünyanın hər yerindən axıb gəlirdi. Hətta Roma papasından gələn teleqramı da ondan gizlətməmişdilər, bu teleqramda Roma papası günahsız körpələrin acı taleyi ilə bağlı öz apostol kədərini bildirirdi. Həbsxanalar, qiyama qalxmış valideynlərlə ağzınacan dolu idi, növbəti lotereya oyununu keçirmək üçün bircə uşaq da tapmaq mümkün deyildi. - «Lənət şeytana, biz çox pis ilişmişik, mənim generalım!» Lakin o, ayaqları altında açılan uçurumun bütün dərinliyini, qəsrin içəri həyətindəki sallaqxanada sürü kimi bir yerə toplaşmış zavallı uşaqları görəndən sonra hiss elədi, yüzlərlə uşağın, həmin o dəhşətli gecədən sonra zirzəmidən çıxıb, neçə ayın qaranlıq zülmətinə öyrəşmiş gözləri günəş işığından tutula-tutula, sərsəm çəpişlər tək, hara gəldi, qaçırdığını görəndə anladı. Onlar işıqda azmışdılar, sayca çox olsalar da, həm də elə bir vəhdət təşkil edirdilər ki, o, bu uşaqların hər birini ayrı-ayrılıqda yox, iki minə qədər müxtəlif uşaq kimi yox, min sifətli, nəhəng heyvan kimi gördü... onlardan, yanıq yun və nəcis iyi gəlirdi, onlar, yeraltı sular kimi uğuldayırdı. Bu heyvanı, dərhal məhv edilməkdən, məhz onun min sifətli olması qorudu, çünki bu saysız-hesabsız həyatların hamısını, yer üzünü lərzəyə salmadan qırmaq mümkün olan məsələ deyildi. - «Heç nə eləmək mümkün deyil, lənət şeytana!» Lakin nə isə eləmək lazım idi və o, ali komandalığın üzvlərinin hamısını yanına çağırırdı, onlar, onun qarşısında dayandılar - zahirən cəsur və zəhmli on dörd nəfər hərbi komandan və sərkərdə dəhşətli qorxu içində olsalar da, cəsur və zəhmli görünməkdən savayı əllərindən ayrı bir iş gəlmədi. O, hərbiçilərin hər birinin gözünün içinə zilləndi və gördü ki, onlar əlbir, o isə təkdir. Bunu görəndən sonra başını dik tutub qətiyyətli səslə onları, hərbi qüvvələrin namuslu adı və şərəfi şübhə altına alındığı bir zamanda hədsiz zəruri olan birliyə çağırırdı. O, qətiyyətlə bildirdi ki, öz sərkərdələrinin təqsirsiz olduğuna zərrə qədər şübhə etmir və yumruqlarını sıxaraq, masanın üstünə qoydu, bununla da nagümanlığını, bütün vücudunu sarmış titrəməni gizləyə bildi. O, hərbiçilərə, öz postlarında qalmalarını, vəzifə borclarını, həmişəki səy və qeyrətlə yerinə yetirmələrini, öz nüfuzlarını itirməkdən qorxmamalarını əmr etdi: «hesab edin ki, heç nə olmayıb, senyorlar, iclas bağlı elan olunur, hər şeyə görə mən cavabdehəm!» Bundan sonra uşaqları qaladan çıxarıb furqonlara yüklədilər və gecənin zülmət qaranlığında, ölkənin ucqar, kimsəsiz bir əyalətinə göndərdilər. ertəsi gün isə o, təntənəli sürətdə rəsmi bəyanat verərək bildirildi ki, guya ordu tərəfindən bağlıda saxlanılan uşaqlar barədəki bütün söhbətlər həyasız bir yalandır, hökumət heç kəsi -

nə uşaqları, nə də, hər kim olur-olsun, həbsdə saxlamır, ümumiyyətlə, ölkədə bir nəfər belə olsun, məhbus yoxdur, dustaqxanalar bomboşdur, kütləvi həbslər barədəki söz-söhbət isə, xalqın vətənpərvərlik ruhunu sasıtmaq istəyən mürtədlərin iyrənc uydurmalarıdır - ölkəmizin qapıları həqiqəti öyrənmək istəyənlərin hamısının üzünə açıqdır, buyurub gələ bilirlər! Bu çağırışa cavab olaraq, ölkəyə Millətlər Birliyinin komissiyası təşrif buyurdu və burnunu soxmadığı deşik qoymadan, hər yeri ələk-vələk elədi, dindirmək istədiyini dindirdi, hər şeyi bütün təfsilatı və təfərrüatıyla saf-çürük elədi, axtarışlar apradı, hətta Bendisyon Alvaradonu da sorğu-suala çəkdi, arvad sonralar çox təəccüblənirdi: «Caducərlərə oxşayan o qanmazlar kim idi?.. Evə soxulub, iki min uşağı çarpayıların altında, sap qutusunda, az qala fırça qablarında axtarmağa başladılar!» Axırda komissiya əmin oldu ki, həqiqətən də məmləkətdə dustaqxanalar bağlıdır, hər yerdə qayda-qanun hökm sürür, bilərəkdən, ya bilməyərkən, qəsdli, ya qədsiz şəkildə insan hüquqlarının və humanizm prinsiplərinin pozulmasına, yaxud nə vaxtsa pozulduğuna dair heç bir dəlil-sübut yoxdur. «Rahat yatın, general! Sağlıqla qalın!» O, pəncərənin qabağında dayanmışdı, komissiyayı geriə aparən gəminin, körpüdən aralanmağına tamaşa edirdi, onlara işləməli yaylığını yelləyə- yelləyə ürəyində: «Əlvida, əziz kütbeyinlər, sizə sakit dəniz və uğurlu yol, xoş getdiniz!» - deyirdi. Sonra köks dolusu nəfəs dərdi: «Vəssalam, bu həngamə də belə bitdi!» Lakin general Rodriqo de Aqılar bilirdi ki, həngamə hələ bitməyib: «Uşaqlar ki, qalıb, mənim generalım!» O, əliylə alını şappıldatdı: «Lənət şeytana, uşaqlar tamam yadımdan çıxmışdı. Doğrudan da, indi bu uşaqları neyləyək?..» Bu cansıxıcı vəziyyətdən, müvəqqəti də olsa, qurtulmaq üçün göstəriş verdi ki, uşaqları, gizlədikləri meşədən çıxarıb, daim yağışlar yağən, küləksiz vilayətlərə göndərsinlər, çünki külək əsməsi xatalı məsələdi, uşaq səslərini kimlərinsə qulağına çatdıra bilər, əmr elədi ki, uşaqları elə bir yerə göndərsinlər ki, orada heyvanlar, əbədi nəmişlikdən diri-diri çürüyür, hətta sözlər də, nəmişlikdən kif atır... ağacların arasıyla isə, sürüşkən dərilili, selikli osminoqlar sürünür; əmr elədi ki, uşaqları, And dağlarının o biri tayına - içində daim dumanlar sürünən oyuq mağaralara aparsınlar, elə bir yerə ki, heç kəs onları tapa bilməsin, o yerdə olduqları bir kimsənin ağına belə gəlməsin, əmr elədi ki, uşaqların yerini tez-tez dəyişdirsinlər - aranın çürük noyabrından, dağətəyinin qızmar fevralına daşsınlar və əksinə; uşaqların, qızdırmadan titrətdiklərini eşidəndə isə, onlara kinə dərmanı və isti odeyal göndərdi. uşaqlar qızdırma xəstəliyinə, Qızıl Xaç Cəmiyyətinin müşahidəçi təyyarələrindən gizlənilib, bir neçə gün çəltik tarlasında, boğazlarınacan suyun içində dayanan vaxt tutulmuşdular; uşaqlar, skarlatina xəstəliyindən əziyyət çəkəndə əmr elədi ki, günəşin gözqamaşdıran şüaları uşaqların gözlərini ağrıtməsın deyə, şüaların və ulduzların parıltısını saxta qırmızı işıqla kölgələndirsinlər; çinarlığın gənələri onları yeməsin deyə, əmr elədi ki, havanı həşarat dərmanı ilə tozlandırınlar; uşaqların başına vertalyotdan konfet yağışı, yağlı dondurma uçqunu yağır, yeni il hədiyyələri göydən paraşütlə atılırdı... o, bütün bunları onun üçün eləyirdi ki, uşaqların taleyinə dair qəti qərarı qəbul eləyənəcən, onlar yaxşı yaşasınlar, keflərini pozmasınlar. Bu sayaq xeyirxah işləriylə o, tədricən özü özünü sakitləşdirirdi və qərəzli: «Bəs bu uşaqları neynəyək?» - sualı da daha onu incitmirdi; bir qədər sonra o, ümumiyyətlə uşaqları unutdu, hüznü yuxusuz

gecələr, bir-birinə bənzər yeknəsəq gündüzlər bataqlığına gömüldü - daha heç bir şey onu narahat eləmir. və onun bu halı, axşamların birinə qədər davam etdi. Çərşənbə gününün axşamı idi. Saat doqquzu vurdu və o, zamanın metal cingiltisini eşidib ayağa qalxdı, saray pəncərələrinin məhəccərlərində mürgüləyən toyuqları qovdu, qabağına qatıb hinə saldı, toyuqlar yerlərini tutandan sonra, adəti üzrə onları saymağa başladı; bu vaxt içəri, növbətçi quşabaxan - mulat qadın girib, gün ərzində yumurtlanan yumurtaları yığmağa başladı; bu dəmdə o, xərcənməmiş illərinin qaynar istisini hiss etdi, qadının döşlüyünün xışiltısı onu cuşa gətirdi və o, qadına yaxınlaşdı. Qadın bütün bədənini titrəyərək: «Ehtiyatlı olun, general, yumurtaları sındırarsınız.» - dedi. O isə: «Cəhənəm ki. - deyib kəl kimi fisıldadı - qoy sınısın.» və ruhunu saran anlaşılmaz duyğudan qurtulmaq naminə - yatmış toyuqların yaşıl zilinə bulaşmış bu mübarək çərşənbə günündə nəyinsə baş verəcyi fikrindən xilas olmaq ümidiylə, pəncəsinin bir zərbəsiylə qadını yıxıb yerə sərđi, ayağı sürüşdü, başı gicəlləndi və o, təsəvvürlər uçurumunun dibinə - ani xilasın ilğimvari dərinliyinə, adamboğan tər dalğalarının, güclü qadın nəfəsinin təlatümlü dənizinə, ona hər şeyi unutturmağı vəd edən boşluğa uçdu. - o, arxada, axar ulduzun qövsvari izini andıran bir iz sala-sala, cingilti, qızıl mahmızının işıqlı izini qarlığa yaya-yaya, qaranlığı üfunətli fısıltılarıyla doldura-doldura, it kimi zingildəyə-zingildəyə uçur, həyat adlanan dəhşətin həzzini duya-duya, gözqamaşdıran ölüm od-alovunun, lal şimşəklərin içindən ötüşə-ötüşə uçurdu... lakin uçurumun dibində, dəryanın qurtaracağında onu yenə həmin bu toyuq hin, yaşıl toyuq zili, toyuqların yuxusuz mürgüsü, donu, sınımış yumurtaların sarısına bulaşmış, titrək bədənli mulat qadın gözləyirdi. - «Görürsüz, dedim axı sizə, general! Bütün yumurtaları sındırdınız!» O isə, doymuş məmnun heysizliklə, növbəti sevgisiz eys-ışrətdən püskürən acı qəzəbini içində zorla boğa-boğa ona:«Say və qeyd elə neçəsi sınıb, pulunu maaşından çıxacağam.» - dedi və getdi. Saat onu göstərirdi. O, fermaya daxil olub, bütün inəklərin damaqlarını bir- bir yoxladı. Girov qadınlar yaşayan tikilinin yanından ötəndə, pəncərədən içəri boylandı və döşəməyə uzanmış zahı qadını gördü - mamaça, bir az əvvəl doğulmuş çağanı qucağında tutmuşdu, ona: «Oğlan oldu, mənim generalım! Adını nə qoyaq?!» - deyirdi. «Nə istəyirsiz qoyun.» - o cavab verdi. Saat on biri göstərirdi. O, adəti üzrə, qarovulu saydı, qıfilları yoxladı, quş qəfəslərinin üstünə örtük çəkdi, bütün otaqların işıqlarını söndürdü. Gecə, yarıya yaxınlaşırdı. ölkədə sakitlik idi, dünya yatırdı. o, öz yataq otağına gecənin bu zülmət qaranlığında yollandı, dəhlizi, mayakın ani parıltıyla hərlənib yoxa çıxan işığı altında ötdü, yataq otağına çatıb lampanı qapının yanındakı asılıqandan asdı. qəfildən qaçıb aradan çıxmaq lazım gəlsəydi, bu lampa ona gərək olacaqdı. - qapını arxasınca bağlayıb, üç qıfılı, üç cəftəni vurub, üç zənciri çəkdi və yığcam unitazında oturub, zalım körpəsini - heybətli şişini nazlamağa, giziltisini ovutmağa başladı, şıltaq körpəsi ovucunun içində kiriyib yatanacan, ağrısı səngiyənəcən oturduğu vəziyyətdə qaldı. Lakin ağrının səngiməyi ilə yenidən baş qaldırmayı bir oldu.

Qəfil qorxu onu ıldırım kimi vurdu - açıq pəncərədən içəri külək doldu, uzaq şor səhrasından əsən külək, yataq otağını, qum dənəciklərinə bənzər, saysız-hesabsız uşaq səsləriylə doldurdu. Ölüm çöhrəli səhrada dolaşan kimsəsiz uşaqların qəlbindən qopan mahnı müharibəyə getmiş cəngavər barədə idi. «Hardadı

cəngavər? Hardadı igid? Bu nə dərdə, bu nə kədə. Qülləyə qalx, onun gəlişinə tamaşa elə, onda görəcəksən ki, məxmər üzülüb tabutda qayıdıb o! Ah bu nə bədbəxtlik!» Uzaqdan eşidilən bu səslər xorunu, ulduz sayrışması da zənn etmək və özünü, bu səslərin, ulduz şərqi olduğu inandıraraq rahatca yuxuya getmək olardı, lakin o, qəzəb içində ayağa sıçrayıb, var gücüylə: «Yetər daha, lənət şeytana! Ya onlar, ya mən!» - deyə bağırırdı. Sözsüz ki, o özünü seçdi. Hələ səhərin gözü açılmamış əmr verdi ki, uşaqları, sement yüklənmiş barjaya doldurub, mahnı oxuda-oxuda, ərazi sularımızdan kənarlara aparsınlar; orda barja dinamitlə partladıldı və uşaqlar, nə baş verdiyini anlamağa macal tapmamış, daş kimi suyun dibinə getdilər. Üç zabit onun hüsuruna gəlib, əmrinin yerinə yetirildiyini bildirəndə, o ilk növbədə zabitlərin hər birinin rütbəsini iki dərəcə qaldıtdırdı və vətənə sədaqətli xidmətlərinə görə medalla təltif etdi, sonra da əmr verdi ki, onları cinayətə kimi güllələsinlər. - «Çünki elə əmrlər var ki, verilə bilər, ancaq yerinə yetirilə bilməz, çünki bu əmrlərin yerinə yetirilməsi cinayətdir, lənət şeytana, zavallı cocuqlar!» Bu sayaq ağır sınaqlar onu bir daha əmin edirdi ki, ən təhlükəli düşmən - rejimin öz daxilindədir, yəni etimad qazanaraq, dövlət başçısının ürəyinə soxulmuş şəxsdir; bir daha əmin olurdu ki, ilk baxışda ona ən sadıq görünən, vaxtı ilə vəzifə pillələri ilə yüksəltidiyi və bu səbəbdən, dayağı bildiyi adamlar, gec-tez onları yedizdirən əli kəsib atmağa çalışırlar - o, belələrini pəncəsinin bircə zərbəsiylə yıxır, onların yerinə, yoxluqdan, ayrılıqları tapıb çıxarır, onları yüksək vəzifələrə təyin edir, fəhmi və barmağının bircə işarəsi ilə onlara müxtəlif rütbələr verirdi: «Sən - kapitansən, sən - polkovnik, sən - general, qalanları isə leytenant! Daha nə istəyirsiniz?!» Sonra vaxt ötdükcə, bu adamların tədricən qarın bağlamağına, enlənib-şişib az qala tikişləri cırılan mundirlərinə sığmamağına tamaşa eləyə-eləyə, ona sədaqətlə xidmət etdiklərini dəyərləndirərək, onları gözdən itirirdi və yalnız iki min uşaqla bağlı bu gözlənilməz hadisədən sonra o anladı ki, onu, bir nəfər yox, hərbi qüvvələrin bütün komandanlığı aldadıb. - «Bircə onu bilirlər ki, süd xərclərinin artırılmasını tələb eləsinlər, iş çətinə düşəndə isə, indicə xörək yedikləri nimçəyə batırmağa hazırdılar, halbuki, onların hamısını mən, Adəm Həvvanı yaratdığı kimi, öz qabırğamdan yaratmışam!» Bu, həqiqətən də belə idi, ancaq nolsun, o, bir an belə dinclik bilmir, onların naz-qozuyla oynamalı, iddia və təkəbbürləriylə hesablaşmalı olurdu. Ən təhlükəli onları isə yanında saxlayırdı ki, onlara göz qoymaq asan olsun, digərlərini sərhəd qarnizonlarında xidmətə göndərirdi, lakin bu tədbirlər də onu, şübhələrdən xilas edə bilmirdi. Vaxtı ilə o, qırqoların dəniz piyadasının ölkəyə desant çıxarmasına, səfir Tomposunun rəsmi məlumatında deyildiyi kimi, heç də sarı qızdırmaya qarşı birgə mübarizə aparmaq üçün yox, yaxud siyasi mühacirlərin iddia etdiyi kimi, xalqın qəzəbindən qorxduğuna görə yox, məhz onların, öz zabitlərinin xatirinə icazə vermişdi. - «Mən istəyirdim ki, onlar bizim zabitləri adam eləsinlər, onlara namuslu olmağı öyrətsinlər, ana! Onlar da öyrədirdilər, bizim zabitlərə, ayaqqabını necə geyməyi, prezervativ və tualet kağızından istifadə etməyin qaydalarını öyrədirdilər, bütün öyrətdikləri də bundan ibarət idi. Hərbiçilərin müxtəlif yönlü dəstələri arasında ixtilaf, ya münaqişə düşsə, başları bir-birinə qarışar, məndən uzaq olarlar, mənim üçün milli təhlükəsizlik idarəsi, baş istintaq agentliyi, ictimai asayiş üzrə milli departament və sair bu sayaq, bir-birindən mənasız və lazımsız o qədər təşkilat və

idarə uydurub yaratdılar ki, indi çoxunun adı yadımda deyil!» Əslində, bunlar, milli təhlükəsizlik xidmətinin müxtəlif adları idi, lakin ona, mənzərəni bu cür təsvir etmək sərfəliydi, guya bunlar, müxtəlif təşkilatlar, müxtəlif xidmətlər idi. Bu ona, çətin vaxtlarda maneəvlər etmək imkanı yaradırdı.

Məsələn, o, milli təhlükəsizlik orqanının əməkdaşlarına təlqin edirdi ki, onlar, baş istintaq agentliyi tərəfindən izlənilir, əslində isə, bu təşkilatların hər ikisi ictimai asayiş agentliyinin müşahidə obyektləriydi. O, zabitləri bir-biriylə toqquşdurur, etibarsız sayılan hərbi hissələrin barıtına dəniz qumu qatılması əmrini verir, birinə bir şey, o birinə tamam başqa bir şey deyir, hamını elə dolaşdırırdı ki, artıq heç kəs onun əsl niyyətindən baş açma bilmirdi. Bununla belə, onlar qiyama qalxdılar: «N» kazarması qiyam edib, mənim generalım!» Onda o, kazarmaya cumub, ağzı köpüklənə-köpüklənə:«Çəkilin yoldan, qurumsaqlar, burda hökmdar - mənəm, hakimiyyət də mənimdir!» - deyə bağırdı. O, ayaq saxlamadan, özlərini itirmiş, beşcə dəqiqə əvvəl onun portretlərini hədəf seçərək, güllə ata-ata məşq edən zabitlərin yanından saymazıya otub keçir və gedə-gedə: «Tərk-silah olsunlar!» - deyə əmr verirdi. Onun hökmü dolu səsində isə, öz gücünə o qədər böyük inam vardı ki, zabitlərin özləri silahlarını yerə atırdılar. O: «Mundirləri çıxarın! - deyə əmr edirdi. - «Bu paltar yalnız kişilər geyə bilər!» Və zabitlər dərhal mundirlərini soyunurdular. - «San-Xeronimo bazası qiyama qalxıb, mənim generalım!» Və o, bazanın ərazisinə baş darvazadan daxil oldu, iri, xəstə ayaqlarını ardınca qocafəndi sürüyə-sürüyə, qiyama qalxmış, lakin onu görcək, quzu kimi sıraya düzölmüş qvardiyaçıların cərgələri arasından keçərək, qiyam qərargahının ortasında tək və silahsız halda peyda oldu amiranə səslə: «Üzü üstə döşəməyə, düdəmələr! Döşəməyə!.. Dədələrindən bixəbər köpəy uşaqları!» Və Baş Qərargahın on doqquz zabiti, müti halda ağzı üstə yerə döşəndi... bir müddətdən sonra onları dənizkənarı kəndlər boyu gəzdirir və torpaq yeməyə məcbur edirdilər ki, qoy hamı görsün ki, mundiri çıxarılmış zabit, qoyun qədərində də deyil. «İt uşaqları! - əsgərlərin arı pətəyi kimi qaynaşdığı kazarmalarda qışqırırdılar, hamı, prezidentin tələb elədiyi kimi, qiyamın təşəbbüskarlarının güllələnməsini, bundan sonra meyitləri od ələyən günün altında ayaqlarından asılmalarını tələb edirdilər ki, qoy hamı görsün, Allaha tüpürənlərin aqibətini öz gözləriylə görsün. «Bax belə, quldurlar!» Tələb yerinə yetirildi, lakin bütün bu qanlı cəza tədbirləri ona dinclik gətirmədi. Guya kökündən kəsdiyi yoluxucu xəstəliklər yenidən yayılmağa başlayır, qorxunc sui-qəsdlər yırtıcısı caynaqlarını yenidən buraxır, hakimiyyət dəhlizlərinin damı altında özünə yuva qura-qura, ən qətiyyətli zabitlərin imtiyazlı kölgəsi altında güc yığırdı. O, əqidəsinə zidd gedərək, səlahiyyətlərinin artıq-urtuğunu onlarla bölüşməyə, bu adamlara etibar etməyə məcbur idi. Çünki onlarsız keçinə bilməzdi, lakin məsələ burasındaydı ki, onlarla birgə yaşamaq, onlarla bir havayla nəfəs almaq da mümkün deyildi, lakin əbədi yaşamağa məhkum edildiyindən, buna məcbur idi. «Lənət şeytana, bu ki, ədalətsizlikdi?!..» Əziz dostu, general Rodriqo de Aqıların niyyətləri ilə əlaqədar qorxunc şübhələr içində yaşamaq qeyri-mümkün idi, bu adamın namusuna və sədaqətinə şübhə eləmək, sözün əsl mənasında, işgəncəydi, lakin. «O mənim kabinetimə girəndə, sifəti meyit rəngindəydi. soruşdu ki, həmin o iki min uşağın aqibəti necə oldu. Doğurdanmı, bütün dünyanın bildirdiyi kimi, biz uşaqları dənizdə boğmuşuq?» O, səsi belə titrəmədən, general Rodriqo de Aqılara bilirdi ki,

bu, yalnız şaiyədir, xainlərin uydurmasıdır. «Mən hər gecə onların hardasa mahnı oxuduğunu eşidirəm!» - o, deyib, əliylə hansısa qeyri- müəyyən istiqaməti göstərdi. Ertəsi gün, səfir Evansı da, uşaqlar barədə gəzən bütün bu söz-söhbətin, böhtandan savayı ayrı bir şey olmadığına inandıra bildi: «Başa düşmürəm, siz hansı uşaqları deyirsiniz? Axı, sizin ölkənizin Millətlər Birliyindəki nümayəndələri özləri dünya ictimaiyyəti qarşısında rəsmi şəkildə bildirdilər ki, uşaqlar sağ-salamatdırlar və məktəbə gedirlər. Sizə bundan artıq daha nə lazımdı?.. Vəssalam, həngamə bununla da bitdi!» Ancaq həngamə hələ bitməmişdi. Günlərin bir günü, gecənin bir yarısı onu yuxudan oyatdılar: «İki, ən böyük qarnizon qiyama qalxıb, mənim generalım! Bundan savayı Konde kazarmaları da üsyan edib, bu kazarmalar isə burdan cəmi bir məhəllə aralıdadır! Üsyana general Bonivento Barbosa başçılıq edir. Görürsüz, necə qudurub?! Onun ixtiyarında, mükəmməl silahlanmış min beş yüz əsgər var. Bütün silah və sursatı onlar, müxalifətin tərəfinə keçən bəzi səfirliklərin köməyi ilə əldə ediblər. Vəziyyət elə də yaxşı deyil ki, oturub barmağını sorasan, mənim generalım! Təcili tədbir görülməsə, hər şey məhv olacaq!»

Əvvəlki illərdə siyasi vulkanın bu sayaq partlayışı, onun mübarizə əzmini, risq etmək ehtirasını yalnız coşdura bilərdi, lakin indi... Məgər o öz yaşının bütün ağırlığını bilmirdimi?.. Onun idarəsinin, demək olar ki, bütün gücü, orqanizminin daxilində gedən gizli dağıntıların bərpasına sərf olunurdu, axı, qış gecələrində ona dözülməz ağırlar verən öz qəddar körpəsini - soyuq havadan şişib qarğıza dönən dəbələk şişini ovutmadan yata bilmirdi; «Uyu, körpəciyim, günüm, günəşim mənim.» Ən əsası isə bu idi ki, o heç cür müəyyən edə bilmirdi ki, kim kimdir, bu miskin sarayda qaçılmaz taleyin sınaq məqamında kimə bel bağlamaq olar. O bu sarayı, bu miskin evi, böyük məmnuniyyətlə, buradan mümkün qədər uzaq olan dılığır bir hindu kəndindəki ütük bir komaya dəyişərdi, elə bir yerə ki, orada heç kəs onu tanımasın, sayını hətta özünün də itirdiyi uzun illər boyu bu ölkənin dəyişilməz prezidenti olduğunu bilməsin, bu, onun çoxdankı arzusu idi. Bununla belə, general Rodriqo de Aqılar, ona, hər iki tərəfi razı sala biləcək kompromislər əldə etmək məqsədilə, qiyamçılara öz vasitəçiliyini təklif etmək niyyətini bildirəndə, rəsmi qəbullarda mürgü döyən, olan-qalan ağılı da itirmiş qocanı yox, ötən dövrlərin nəhəngini, cəsur bizonu gördü. və bu böyük insan, bircə an belə, tərəddüd etmədən, ona dirsəyini göstərərək qətiyyətlə: «Gələ!.. - dedi - Elə şey yoxdu, mən hakimiyyətdən getməyəcəm!» General Rodriqo de Aqılar deyəndə ki, məsələ gedib-getməməkdə deyil, məsələ ondadır ki, «hamı bir nəfər kimi sizin əleyhinizədir, mənim generalım, hətta kilsə də!» O, isə yenə etiraz elədi: «Gözümün beşi aydın, kilsə - həmişə hakimiyyətdə olanın tərəfində olub!» General Rodriqo de Aqılar deyəndə ki, vasitəçilik zəruridir, çünki generallar artıq qırx səkkiz saatdı ki, məşvərət eləyirlərsə də, öz aralarında razılığa gələ bilmirlər, o: «Dəxli yoxdu, qoy nə qədər istəyirlər boşboğazlıq eləsinlər, özün görəcəksən, kimin daha çox verdiyini eşidəndə, hansı qərara gələcəklər!» - «Amma, vətəndaş müxalifətinin başçıları, üzlərindən maskaları atıblar və küçələrdə açıq-açığına mitinq edirlər!» - deyə general Rodriqo de Aqılar, son dəlilə əl atdı. Buna da o: «Lap yaxışı, əmr ver, de Armas meydanındakı hər fənərdən bir nəfəri assınlar, qoy hamı görsün ki, güc kimin tərəfindədir!» - deyə, belə cavab verdi, «Bu, mümkün olan məsələ deyil axı?!.. - general Rodriqo de Aqılar etiraz etdi - onların arxasında

xalq dayanıb!» «Yalandır, - prezident dedi - xalq mənim tərəfimdədir, odu ki, burdan mənim, yalnız meyidim çıxacaq!»

Və həmişə qəti qərar qəbul eləyəndəki kimi, yumruğunu stola çırpdı və yatmağa getdi, inəkləri sağmaq vaxtı çatanda yuxudan oyandı, ayağa qalxanda gördü ki, dövlət şurası iclaslarının keçirildiyi salon, şüşə qırıqları və daş-kəsəklə doludu - məlum oldu ki, Konde kazarmalarının əsgərləri mancanağın köməyi ilə otağı daşa basıblar. Sonra da pəncərələrin sınıq şüşələrindən içəri yanar kürələr atıblar. «Bütün gecəni yatmamışıq, ora-bura qaçıb, yanğını suyla, ədyallarla söndürməkdən, əldən-dildən düşmüşük. yanğın isə ən gözlənilməz yerlərdə baş verirdi, mənim generalım!» O. bu xəbəri biganə görkəmlə dinləyib, cansız ayaqlarını arxasınca sürüyə-sürüyə, içinə qum dolmuş dəhlizlərlə, yanmış xalçaların, qobelenlərin üstüylə addımladı. «Axı mən sizə dedim axı, fikir verməyin!» - «Amma axı onlar kırımirlər?!.. - deyə ona etiraz etdilər - xəbər də göndəriblər ki, yanar kürələr hələ yalnız xəbərdarlıqdı, bir azdan sarayı top atəşlərinə tutacaqlar!» - «Fikir verməyin, lənət şeytana!» - o bunu deyib bağa çıxdı və heç kimə məhəl qoymadan, yenicə açılmış sübhün səssizliyində pardxlanan qızılgüllərin xəfif xışıltısını dinləyə-dinləyə xiyaban boyu yeridi, yeriyyə-yeriyyə hiss eləyirdi ki, dəniz tərəfdən əsən külə onda xoruzvari bir istək oyadır.

«Bununla belə, indi biz neyləməliyik, general?» - «Fikir verməyin, lənət şeytana, axı bir sözü nə qədər təkrar eləmək olar?»

Həmişə günün bu vədəsində elədiyi kimi, fermaya - inəklərin sağımına nəzarət eləməyə yollandı və hər səhər olduğu kimi, içinə altı süd çəlləyi yığılmış, qatırlı araba Konde kazarmalarına yan aldı, südü gətirib gələn arabaçı, prezidentin sözlərini qiyamçılara çatdıraraq, dedi ki, prezident adəti üzrə öz fermasından əsgərlər üçün süd göndərib. - «Tapşırıb ki, südü sizə çatdırım, cənab general, baxmayaraq ki, siz, sizləri yedizdirən əli dişləyirsiniz!» Arabaçı bunu elə ürək açıqlığıyla söylədi ki, general Bonivento Barbosa, südü qəbul etməyi əmr etdi, ancaq şərt qoydu ki, süddən, birinci arabaçı dadmalıdı ki, hamı, südə zəhər qatılmadığına əmin olsun. Nəhayət, dəmir darvazalar açıldı və min beş yüz qiyamçı, eyvanlardan, arabanın Konde kazarmalarının qənbər döşənmiş məşq meydançasına necə daxil olduğuna və meydançanın ortasında dayandığına tamaşa eləməyə başladı. Onlar, general Barbosanın dəşikinin, südün dadına baxmaq üçün əlində bardaq və çömçə necə arabaya dırmaşdığını, necə birinci çəlləyin ağzını açdığını və həmin dəqiqə necə gözqamaşdıran, qulaqbatıran partlayışın zərbəsindən havaya uçduğunu gördülər və daha heç nə görmədilər... və Axirət gününəcən də görə bilməyəcəklər: çünki zavallılar, altı çəllək barıtın müdhiş partlayışıyla havaya sovrulan sarı binanın içindəcə, püskürən vulkanın ağzına düşən tək, bircə anın içində yanıb kömürə döndülər. gör nə idi ki, bu partlayışdan sonra uzun illər həmin yerdə bircə çiçək belə bitmədi! Barıt, Konde kazarmalarından əlavə, yaxınlıqda yerləşən daha dörd binanı da uçurmuş və şəhərin ucqarlarındanək bütün evlərdəki qab-qacağı sındırmışdı; partlayışın dalğasından yüngülcə diksinən prezident: «Vəssalam!» - deyib köks dolusu nəfəs almışdı; sursata qənaət məqsədilə iki cərgəyə düzdürülüb güllələnmiş on səkkiz zabitin meyitini zibil furqonlarında liman qalasından çıxaranda isə prezident: «Vəssalam. - deyib köks dolusu nəfəs almışdı, general Rodriqo de Aqılar isə onun qarşısında mil dayanaraq: «Bütün

siyasi canilər yaxalanıb, dustaqxanalarda yer çatışmır, mənim generalım!» - deyər hesabət verəndə, prezident köks dolusu nəfəs alıb yenə: «Vəssəlam!» - demişdi. Bu qələbənin şəninə çalınan kilsə zənglərinin nikbin harayını, bayram atəşfəşanlığının səs-küyünü, onu vəsf edən, sülh və əmin-amanlığın növbəti yüz ilinin gəlişindən xəbər verən himnlərin təntənəli melodiylərini eşidəndə də: «Vəssəlam!» - deyib köks dolusu nəfəs almışdı. «Vəssəlam, lənət şeytana. - demişdi - bununla da bütün həngəmə sona yetdi!» Bu hadisədən sonra onun. öz gücünə inamı o qədər artmışdı ki, öz şəxsi təhlükəsizliyinə də səhlənkarlıqla yanaşmağa başlamış, bu sahədə bütün hissiyatı elə korşalmışdı ki, günlərin bir günü sübh tezdən inək sağımından sonra saraya qayıdarkən, qızılgül kolunun arxasından çıxıb ona sarı cuman cüzamlı xəstəni belə dərhal sezə bilməmişdi. Cüzamlı, yalnız onun yolunu kəsəndən sonra, titrək barmağı, qara poladı payız çiskinində parıldayan tapançanın tətiiyini basmağa cəhd edəndə, yalnız o an ayılmışdı. sinəsini irəli verib, əllərini geniş açaraq: «Ürəkli ol, qurumsaq, ürəkli ol!» - - deyər bağırılmışdı. Həm də bir vaxtlar görücü-falçının yozduğu kimi, saf bulaq suyunda əks olunduğu kimi yox, tamam başqa cür öldüyünə heyretlənərək: «Kişisənsə, vur!» - deyərək, çığırılmışdı. Cüzamlı da özünü itirib duruxmuşdu, tərəddüd içində qalmışdı, gözləri sönmüş, alt dodağı iradəsiz zəifliklə sallanmışdı... bir qədər sonra isə gürz ağırlığında yumruğun zərbəsindən döşəməyə sərilməmişdi və orda ağnaya-ağnaya çənəsindən dəhşətli təpik zərbələri almışdı, sui-qəsdə məruz qalan isə, başı üzərində sönük-sönük işaran yalqız ulduz görmüşdü və qışqırtımına qaçıb gələn mühafizəçilərin ayaq səslərini yuxudaymış kimi, hardansa uzaqdan eşitmişdi. «Nolub, mənim generalım?!» Bu vaxt beş güllə açıldı, beş göyümtül parıltı bağı işıqlandırdı - cüzamlı xəstə, prezident qvardiyasının - onun cəlladlarının əlinə diri keçməmək üçün daraqdakı patronların beşini də qarına boşaltmışdı. O, qan içində qıvrılan cüzamlı xəstənin meyiti üzərindən adlayıb, əl-ayağa düşmüş saray sakinlərinin hay-həşirini gur səsiylə batıraraq, əmr elədi ki, cüzamlı xəstənin meyitini şaqqalasınlər, ətini qaxac eləsinlər, başını duzlayıb hamıya ibrət olsun deyər, de Armas meydanında tamşaya qoysunlar, əmr etdi ki, sağ ayağını Santa-Mariya-del-Altar sərhədinə, sol ayağını qərb sərhədinə - şor çıxarılan səhraya göndərsinlər, əmr etdi ki, bir qolunu aran sakinlərinə, o biri qolunu, meşə sakinlərinə nümayiş etdirsinlər, quyruq yağında qızardılmış tikələrini yeddi iqlimdə, bu iyrənc əyyaşxananın bütün vilayətlərində xalqa nümayiş etdirsinlər, qoy hamı bilsin ki, öz atasına əl qaldıran şəxsi hansı aqibət gözləyir. Bu əmri verib, hələ də qəzəbdən göyərmiş vücuduyla qızılgül kolluğuna girdi ki, keşikçilərin, cüzamlı xəstələri, böcək, kəpənək kimi, süngülərinə keçirib kolluqdan çıxardıqlarına tamaşa eləsin. - «Açın üzünüzü, quldurlar!» Sarayın pillələriylə qalxa-qalxa, iflic olmuş xəstələri təpikləyib oyadır, onlarıdan, onları bu dünyaya kimin gətirdiyini, analarını kimin mayalandırdığını soruşurdu. «Bic köpəkuşağı, barı bilirsiniz bunu kim eləyib?!» O, dəhlizlərlə gedə- gedə: «Çəkilin yoldan, lənət şeytana, hakimiyət gəlir!» - deyər qışqırırdı. Qorxuya düşmüş məmurların, onu «Ölməz» adlandıran soyuqqanlı yaltaqların əhatəsində, özündən sonra arxasınca odlu vulkan axınını bənzer qızmar fisiltisini qoya-qoya getdi və dövlət şurasının iclas salonunda ani şimşək sayrışmasıyla görünüb, öz yataq otağında gözdən itdi, otağın qapısını üç qıfıl, üç cəftə, üç zəncirlə bağlayıb, bulaşmış şalvarını barmaqlarının ucuyla, iyrənə-iyrənə soyunub atdı. Və elə həmin

andan başlayaraq, yenə rahatlığını itirdi. bir dəqiqə belə olsun, sakitləşə bilmədi, məiyyətindən kimlərin, yaxud kimin, cüzamlı xəstənin əlinə tapança verdiyini havanın iyindən bilməyə çalışaraq, hey öz-özündən: onun məxfi düşməni kim ola? - deyə soruşdu. Hiss edirdi ki, bu düşmən hardasa, lap yaxınlıqda, onun lap yanında... kimdisə, o qədər yaxın adamdı ki, onun, öz balqabaqlarını harda gizlətdiyini də bilir, kimdisə, gözləri bütün qapıların deşiyindən onu izləyir, kimdisə, qulaqları bütün divarları dinşəyir və bu adamı, günün istənilən vaxtı sarayda, sarayın istənilən otağında görmək mümkündür. «Mənim öz portretlərim kimi, lənət şeytana!» Düşmən hər yerdəydi, onun varlığı, yanvar küləklərinin əsimində də, bürkülü gecələrin jasmin ətrində də duyulurdu, bu adam onun yuxusuzluğunun özəyində, həmin o vahimənin canındaydı, zülmət qaranlığın içiyə gözəgörünməz, qorxunc kabus ayaqlarıyla sarayın ən gizli künc-bucaqlarını gəzib dolaşır, beləcə, dolaşa-dolaşa, günlərin bir günü, axşam, domino oyunu zamanı ətə-qana doldu: havada bir anlıq asıla qalan qoşa beş daşıyla oyunu başa çatdıran əl, onun əliydi və daxili bir səs ona dedi ki, bu əl, həmin o düşmənin, xainin əlidir. - «Bu odu, lənət şeytana, odu!»

O, bir anlıq duruxdusa da, özünü ələ ala bildi, başını qaldırdı və masanın üzərindən asılmış lampanın gur işığında öz əziz dostunun - sadıq generalı Rodriqo de Aqıların gözəl və ifadəli gözlərinə baxdı və: «Bu, mümkün olan iş deyil. - fikirləşdi - Axı, Rodriqo de Aqılar mənim sağ əlimdi, biz müqəddəs dostluq telləriylə bağlıyıq, o, hər bir işdə mənə dayaq olub». Lakin həqiqətdən qaçmaq olmazdı və o, hər şeyi birdən-birə ayrı rəngdə gördü, illər uzununu ustalıqla qurulmuş, onu tora salıb dolaşdırdıqları oyunu, bütün bu hiylə və kələkləri öz fəhmiylə, bircə anın içində görə bildi! Bu illər ərzində onun heç ağına da gəlməzdi ki, əziz dostu, əslində, ona doğma olan bir insan siyasi fahişələrə, bəxti yeyin siyasətbazlara nökrçilik eləyir! Bunun bir günahı da onun özündəydi, öz mənafeyi xatirinə bu hoqqabazları ən ucqar dəlmə - deşiklərdən gün işığına o özü çıxarmışdı, federasiya uğrunda müharibədən sonra onlara misli görünməmiş imtiyazlar vermişdi. Özü hər cür imkan yaratmışdı ki, onlar elə onun özünə dayaqlanaraq, yüksək mənəbə yetsinlər, sərvət yıqsınlar, elə bir mənəb və sərvət ki, bir vaxtlar, liberal hərəkətinin tufanıyla yer üzündən süpürülmüş aristokratların heç yuxusuna da girməzdi. - «Onların iştahası, düşündüyümdən də böyük imiş, lənət şeytana, qudurmağa bir bax... Gör bir, sən demə, bunlar Allahın sevimlisinin yerinə - mənim yerimə göz dikibləmiş, yarımçıq doğulmuşlar! Bunun üçün də mənim tam etibarımı qazanmış, mənə ən yaxın olan, dövlət sənədlərini mənə imzalatmağa gətirən şəxsdən istifadə etmək qərarına gəliblər!» Həqiqətən də dövlət sənədlərini onun yanına imzalatmağa gətirməyə yalnız bir şəxs - general Rodriqo de Aqıların səlahiyyəti çatırdı, çünki onun bütün fərmanlarını, çıxardığı bütün qanunları məhz Rodriqo de Aqılar rəsmi dilə salıb mətnləşdirirdi, əvvəlcə şifahi, prezidentin mübarək düzəlişlərindən sonra isə yazılı şəkildə ona imzalatmağa gətirirdi, o da hər bir sənədin aşağısına öz baş barmağını basırdı - bu, onun imzasıydı; sonra bu qeyri-adi imzanı dövlət möhürüylə təsdiqləyirdi; onun möhür-üzük şifrəsi, yalnız özü bildiyi xüsusi seyfə saxlanılırdı. O, imzaladığı kağızları Rodriqo de Aqılara qaytaranda, zarafata salıb: «Mənim gözəldən də gözəl, əziz dostum, - deyirdi - daha ayaqyoluna getməyə kağızın var.» Və beləcə, onun sonsuz etimadından istifadə edən general Rodriqo de

Aqılar, öz idarəçilik mexanizmini, dövlət daxilində yaratdığı dövlətini bu minvalla idarə edirdi; görünür, bu, ona, istədiyi qədər gəlir gətirə bilməmişdi. «Onun gözü bununla doymurdu, altdan- altdan Konde kazarmalarının qiyamını hazırlayır, bu işdə ona, yaxın dostu, onun qılıncoynatma müəllimi - birgə holland fahişələrinin qonağı olduqları səfir Norton kömək eləyirdi, məhz həmin bu Norton, diplomatları gömrükxana yoxla-masından və rüsum verməkdən azad edən qanundan istifadə edərək, ölkəyə sursat gətirmişdi, domino oyunu zamanı isə məni tərifləyib göylərə qaldıra-qaldıra deyirdi ki, yer üzündə mənim hökumətimdən loyallıq, insapərvər və ədalətli hökumət tanımır!

Saxta cüzamlının əlinə tapançanı da onlar vermişdi. Əlli min pesoya danışmışdılar, qəsdin muzdunu qatılə verəndə, hər pul bağalamasından pulun yarısını kəsib götürmüşdülər, həmin bu yarımçıq pul bağlamaları, sui-qəsdçinin evində axtarış zamanı tapılmışdı və məlum olmuşdu ki, bağlamaları oğurlanmış hissəsini qatılə, mənim ölümündən sonra, əziz dostum general Rodriqo de Aqılar şəxsən özü təqdim etməliydi. Onlar sui-qəsd pozulandan sonra da sakitləşmədilər və başladılar plan cızmağa ki, qan tökmədən, dinc yolla məni aradan necə götürsünlər, gör iş nə yerə çatdı ki, general Rodriqo de Aqılar mənim barəmdə şahid ifadələri toplamağa başladı. İttihamları da bundan ibarət idi ki, guya mən gecələr yatmıram, güldanlarla danışmıram, qaranlıqda qəhrəmanların və arxiyepiskopların portretləriylə söhbət eləyirəm, termometrlə inəklərin hərarətini ölçürəm, onlara cürbəcür dava- dərman, qızdırmanı salan həb verirəm, sonra, guya böyük admiralə sərdabə tikdirmişəm və guya həmin o admiral, yalnız mənim xəstə təsəvvürümdə mövcuddur, halbuki, mən, pəncərəmin altında lövbər salmış üç karavellanı öz gözlərimlə görmüşdüm! Dəlil-sübut yığırdılar ki, guya mən, külli miqdarda dövlət vəsaitini hər cür mürəkkəb sistemli maşın və mexanizmlərin alınmasına sərf etmişəm, guya astronomları məcbur eləmişəm ki, günəş sisteminin qanunlarını elə dəyişdirsinlər ki, gözəllik kraliçası mənə aşiq olsun, guya o qızı da özümdən uydurmuşam, qocalıqdan ağılımı o qədər itirmişəm ki, iki min uşağı, sementlə dolu barjaya mindirib, açıq dənizdə batırmağı əmr eləmişəm, görürsən bu köpəyüşəğini?!...» General Rodriqo de Aqılar bütün bu zəruri sübutları toplayıb prezident qvardiyasının qərargahında onun bütün zabitləri ilə sazişə girib və qərara alınıb ki, prezident, qocalar evinə göndərilsin; qayanın başında tikilmiş o evdə keçmiş diktatorlar yaşayırdı; bu əməliyyatın, bu ilin mart ayının birində, mühafizəçi və keşikçilərin himayədarı sayılan Müqəddəs Mühafizəçi Mələyin şərəfinə təşkil edilən ənənəvi axşam yeməyi zamanı həyata keçirilməsi qərara alınıb. - «Yəni üç gündən sonra, mənim generalım!» Onda o, bircə hərəkətiylə belə sezdirmədi ki, sui-qəsdə xəbəri var, bircə hərəkəti ilə belə bir kəsdə şübhə oyatmadı ki, hər şeyi bilir və təyin olunmuş gün, öz qonaqlarını - şəxsi qvardiyasının ali zabitlərini qəbul etdi, onları banket stolunun arxasında əyləşdirdi və onlara içki təklif etdi. - «General Rodriqo de Aqılar gəlib əsas sağlığı deyənəcən, bir az boğazımızı isladaq». O, bütün qonaqlarla dostyana söhbət edir, zarafatlaşır, zabitlər isə bir-bir, guya öləri təsadüflə öz saatlarına baxır, saati qulaqlarına tutur, silkələyir, qurur, vaxtı düzəldirdilər - artıq saat on ikiyə beş dəqiqə qalırdı, lakin general Rodriqo de Aqılar hələ də görünmürdü.

Hava, gəmi qazanının istisiylə qızmışdı, ancaq bu, ətirli bir bürkü idi:

qladiolosların, qərənfillərin və tər qönçələrin ətri otağı bürümüşdü, amma nəfəs almağa hava yox idi; kimsə qalxıb pəncərəni açdı - «Və biz hamımız sinə dolusu nəfəs aldıq, sonra yenə saatlarımıza baxdıq, açıq pəncərədən içəri bayram yeməklərinin iştahaçan qoxusu və meh doldu». Ondan başqa hamı tər içindəydi və bir anlıq, hamı özünü necəsə naqolay hiss elədi və özünü oturanlardan, çoxdan ötüb keçmiş illəriylə, qalxanla qorunan kimi qoruyan, qonaqlarına hardansa, öz məkanından - zamana dəxli olmayan dünyasından boylan bu qoca heyvanın geniş açılmış, kiprik çalan gözlərinə baxmaqdan utandılar. - O: «Sizin sağlığınıza... - deyib badəsini, yuxulu zambağı qaldıran tək, yuxarı qaldırdı - sizin sağlığınıza!» O, bütün axşamı badəsini, içkidən bir qurtum da almadan, bircə-bircə zabitlərin badəsiylə toqquşdurdu. Və budur, tam səssizlikdə, saat mexanizminin, sanki məşum uçurumun dibindən gəlirmiş boğuş zəngi eşidildi - saat on ikini vurmağa başladı. Lakin general Rodriqo de Aqılar hələ də gəlməmişdi. Kimsə ayağa qalxdı, sağollaşaraq, aradan çıxmaq istədisə də, amiranə baxışların təsirindən yerinə mıxlandı, daşa çevrilib dondu, prezidentin səsi eşidildi: «Xahiş edirəm, getməyin!» Hamı da başa düşdü ki, saat on ikini vurub qurtarmayanacan hərəkət eləmək, nəfəs almaq, özünü diri göstərmək olmaz. Sonuncu zəng zərbəsi susanda isə qapıların pərdələri açıldı və qonaqlar çoxdan gözlədikləri general Rodriqo de Aqıları - görkəmli xadim, diviziya generalı Rodriqo de Aqıları bütün vücuduyla, dörd bir yanı gül kələmi salatlarıylə bəzədilmiş, içinə dəfnə yarpağı və ləvəngi doldurularaq, təndirdə yaxşıca bişirilib qızardılmış vəziyyətdə, əyninə, beş qızılı badam dənəcikli, boş qolunda, igidliyə görə tikişi olan, sinəsi, on dörd funt ağırlığında medallarla bəzədilmiş parad geyimində, ağızından cəfəri saplağı asılmış halda iri, gümüş məcməyidə oturan yerdə gördülər. Məcməyi bayram süfrəsinin ortasına qoyuldu və iltifatlı ofisiantlar, dəhşətdən daşa dönmüş qonaqlara məhəl qoymadan, süfrəyə gətirilmiş yeməyi bıçaqla doğrayıb bölməyə başladı və hər qonağın qabağında nimçəyə, içi qoz ləpəsi və ədviyyatla doldurulmuş müdafiə nazirinin ətindən iri bir tikə qoydular, axşam yeməyinə başlamaq işarəsi verildi: «Nuş olsun, senyorlar!»

O, o qədər zəlzələlərdən, taleyin uğursuz döngələrindən, odlu səma kürələrinin saysız-hesabsız təkənlərindən sağ- salamat çıxmışdı ki, bizim dövrlərdə daha bir adam belə inanmırdı ki, bir vaxtlar görücü-falçı qadının dedikləri həyata keçəcək və haçansa öləcək. Bir sözlə, daha onun ölümünə heç cür inanmaq mümkün deyildi, bu, ağlasığmaz, mümkünsüz bir məsələyə çevrilmişdi, odu ki, aşkar edilmiş cəsədin, səliqəyə salınıb dəfn edilməsinə icazə sənədləşdirilənəcən, aramızdan ən qatı mövhumatçılar belə boyunlarına almasalar da, gözləyirdilər ki, əgər bu cəsəd həqiqətən onun bədənidersə, bir vaxt deyilənlər nəhayət ki, həyata keçəcək: onun ölüm günü durğun bataqlıqların kifsəmiş suları axar çaylara dolub qalxacaq, qanlı yağışlar yağacaq, toyuqlar beşguşəli yumurtalar yumurtlayacaq, Yer üzünə əbədi sükut və qaranlıq çökəcək - onun ölüm günü dünyanın axır günü olacaq. Onun ölümünə bir də ona görə inanmaq mümkün deyildi ki, diktatura rejimi illərindən salamat çıxan bir çox qəzetlər yenə əvvəlki qaydada onun ölümsüzlüyündən yazır, tarixi xidmətlərini şişirdərək, yazılanları arxiv sənədləriylə təsdiq edirdilər; onun portreləri hər gün qəzetlərin birinci səhifəsində başlıqda göründükcə, bizdə zaman donuqluğu ovqatı yaranırdı: biz, hər gün qəzetlərdə

həmin üzü, paqonlarında beş şöhrət günəşi parıldayan həmin o mundiri görürdük, üzü, fəaliyyət hərarəti və sağlamlıq saçan ləyaqətli bir adamın şəklini görürdük, halbuki, onun yaş həddi çoxdan hamının yadından çıxmışdı.

Qəzetlər bir ucdan eyni faktları - onun gah, artıq çoxdandan açılmış hansısa abidələrin, gah əslində mövcud olmayan hansısa kommunal iş yönümlü idarələrin açılışında, guya dünən, əslində isə keçmiş əsrdə sədrlik etdiyi iclaslarda çəkilən şəkillərini dərc edirdilər. Biz də axı bilirdik ki, bunlar qəzetlərin növbəti yalanıdı, çünki o, Letisya Nasarenonun dəhşətli ölümündən sonra adam arasına çıxmırdı, öz kimsəsiz sarayında tək-tənha yaşayır, dövlət işləri isə elə özü-özünə, onun hüdudsuz hakimiyyəti dövrlərindən bu yana, öz inersiyası hesabına gedirdi. Biz bilirdik ki, o, baxımsızlıqdan xarabalığa çevrilmiş bu binada rahib həyatını yaşayır və indi bizim, kədər və qəm-qüssəylə gecənin düşməsinə baxdığımız həmin bu pəncərələrdən, uzun-uzuadı illər - öz illüziyalar taxtında oturduğu dövrlər, ürəküzən, sıxıntılı axşamların düşməyinə, gecənin yaxınlaşmasına o da baxıb: biz mayakın, hey göz vura-vura. ara-sıra əfsanəvi yaşıl dalğalarla otaqların xarabalıqlarında üzən işığı görürdük; növbəti təbii fəlakət vaxtı sahilyanı qəsəbələrini su basdığından, kasıbların elliklə tökülüşüb məskən saldığı nazirlik binalarının sınıq-salxaq pəncərələrində sönük işartılarla işıq saçan miskin lampaları görürdük; bir az aşağıda tüstüyə bürünmüş şəhəri görürdük, bir vaxtlar əcnəbilərə satılmış dənizin dalğalandığı, indi isə qupquru, nəhəng çalalar boyu sıralanan gümüşü kraterlərin üzəriylə sönük qığılcımlarla çaxan şimşəklərin işığında seçilən üfqü görürdük; onun ölümünün birinci gecəsi biz birdən-birə onun nəhəng imperiyasının hüdudsuz mənzərəsini onsuz gördük; bu imperiyanın titrəməli göllərini, çayların qovşağında yerləşdiyindən havasız, nəmli buxarlar içində əriyən kəndlərini gördük, biz onun mülkiyyətlərini - acgöz, tikanlı məftillərlə hasara alınmış əyalətləri, saysız-hesabsız mal-qara sürülərini, prezidentin şəxsi möhürüylə - vərəsilik damğasıyla damğalanmış əla növ cins inəklərin otladığı sahələri gördük. Biz, onun yaşıyla bağlı cürbəcür zarafatlar eləməkdən doymurduq, yerişini, qədim tısağaların, xüsusən, qoca fillərin yerişilə müqayisə edirdik, qəlyanaltıxanalarda cürbəcür lətifələr qoşurduq ki, guya bir dəfə dövlət şurasına xəbər çatıb ki, prezident ölüb və nazirlər qorxa-qorxa bir-birinə baxa-baxa soruşublar ki, indi bu haqda kim gedib ona xəbər verəcək, ha-ha-ha! Yəqin, o dövrlər belə xəbərlər onu çətin maraqlandırır, çətin ki, o, bütün bu danışılanlar ciddi söhbət, yoxsa adi küçə anekdotu olduğunu anlayardı, çünki o dövrlər onun yaddaş sandığında artıq bir neçə nimdaş xatirələrdən savayı ayrı bir şey qalmamışdı. Deyirdilər, o, yastıdaban, heysiz ayaqlarıyla tənha, yarıqaranlıq kabinetlərlə lal güzgü əksi kimi dolaşdığı an, kabinetlərdən birində qarşısına çıxan nişastalı yaxalıqlı, qısa gödəkçəli adamın onu görəcək, əlindəki ağ yaylıqla kiməsə şərti işarələr verdiyi gözünə görünəndə o: «Əlvida!» - deyibmiş. Bu qəribə təsadüf, deyilənə görə, sonradan rituala çevrilmişdi, saray xidmətçiləri hər onu görəndə ayağa qalxıb ağ yaylıq yellətməli və «Əlvida mənim generalım, əlvida!» deməliymişlər. Lakin məsələ burasındaydı ki, o onları qətiyyənlə eşitmirdi. O dövrlər birdən-birə niyəsə ona elə gəlmişdi ki, quşlarının səsi, səhər-axşam oxumaqdan batır, odu ki, ehtiyatda saxladığı beçə balından quşlara da yedirdir, onların daha gur səslə oxumağı üçün dimdiklərinə kantorin damlalarından damızdırır və fikirləşirdi ki, bu damlalar mütləq quşların

səsinin açılmasına kömək etməli idi, sonra özü də quşlara qoşulub köhnə, unudulmuş mahnılardan oxuyurdu: «Ah, yanvar Ayı!..» və yenə də heç cür başa düşə bilmirdi ki, quşların səsi heç də tutulmayıb, sadəcə, onun qulaqları pis eşidir.

понеделник, 8 июня 2009 г.

Bir dəfə isə, gecə yarısı qulağındakı vıjıltı səsi yerli-dibli yoxa çıxdı, elə bil çilik-çilik olub söndü, qeybə çəkildi, bunun əvəzinə isə qulağına, arada bir uzaqdan-uzağa, hakimiyyət dumanının ilğimində üzən gəmilərin zəif fitləri güclə eşidilən yumşaq hava doldu... sonra o, hansısa qondarma küləklərin səsinə eşitməyə başladı, külək səsinin içinə quş civiltilləri də doldu, quşlar elə bil onun ürəyinin içində cükküldədilər və bu cükkültü onu, quşlarının uzun-uzadı faciəvi lallığı dərindən çəkməkdən xilas elədi; o vaxt dövlət iqamətgahına buraxılan bir neçə adamın, onu saat ikidən bu yana, günün ən isti saatlarını keçirdiyi talvar kölgəsində, hörmə yelləncək kresloda oturan yerdə tapmağa ixtiyarı çatırdı; o, öz yelləncək kreslosunda otura-otura, yuxularının arasından - yaxınlıqdakı məktəbdə oxuyan qızların, sarayın bir o qədər də möhkəm mühafizə olunmayan arxa darvazalarına dırmaşmış onu - yuxusuz mürgülər içində gicgahında saralmış məlhəm otları tərənəmədən oturub qaldığı vəziyyətini müşahidə etməyini, sapsarı gün şüalarının, talvarın yarpaqları arasından üstünə süzülüyündən, ala-pələng bəbirə oxşamağına, manterrayanın - «dəniz iblisinin» ağzı kimi açıq qalan ağzına baxdıqlarını görürdü. «Qoca kaftar!» - deyə qızlar onu cinlədir, o isə onların nə dediyini eşitmir, onlara, havanın titrək bürküsündən baxa-baxa, mehriban- mehriban əl eləyirdi; o, mığmığaların qulaqbatıran vızılısını da eşitmirdi, o ümumiyyətlə heç nə eşitmirdi, bircə bataqlıqlar və dəniz xərçənglərinin iyini eşidirdi, bir də, toyuqların arada bir asta-asta dimdiklədiyi ayaqlarının barmaqlarını tərperirdi. Onun real dünyayla bircə əlaqəsi, cəmi-cümlətəni bir neçə qiymətli xatirələri idi, dövlət işlərindən uzaqlaşdığı gündən bəri o, bircə bu xatirələrlə yaşayır, heç nə fikirləşmədən, dumanlı hakimiyyət havasında gicəllənməklə məşğul olurdu: adamsız, tənha sarayın dəhlizləriylə sürünərək, boş kabinetlərdə gizləndiyi gecələr, orda məruzə vərəqlərinin kənarlarını qopararaq, boş haşiyələrində zərif xəttiylə sönük xatirələrini - onu ölümdən xilas edən xatirələrini yazdığı gecələr, qocalığın ölüm qorxusu yellərinə sinə gərib davam gətirməyə, ona yenə yalnız və yalnız bu xatirələr kömək olurdu.

Belə gecələrin birində o, öz zərif xəttiylə: «Mənim adım Sakariasdır!» - sözlərini yazdı, sonra bu sözü mayakın işığında öteri oxudu, sonra bir də və bir də oxudu; o qədər oxudu ki, öz adı ona yad göründü. Sonra: «Axı bu, sənə nəyinə lazımdı?...» - deyə özü-özündən soruşdu və kağızı tikə-tikə cırıb yerə tökdü. «Mən elə mənəm!» Sonra ayrı kağız götürüb orda yazdı ki, yüz yaşı tamam olub; bu, həmin o dövr idi ki, kometanın ikinci gəlişi də baş vermişdi; əslinə qalsa, o özü buna dəqiq əmin deyildi, çünki kometaların gəlişlərini hansı dövrlər və neçə dəfə gördüyünü dəqiq xatırlamırdı; o biri kağız zolağında isə: «Namuslu döyüşdə yaralananlara eşq olsun, qəsbkarların tapdağı altında ölən cəsur döyüşçülərə eşq olsun!» yazdı; bu yazılar elə bir dövrə aid idi ki, o dövr haqqında indi nə desən, yazmaq olardı. Sonra o, bir parça karton götürüb: «Ayaqyolunda biabırçı əməllərlə məşğul olmaq qadağan edilsin.» - yazdı və kartonu aparıb ayaqyolunun qapısına yapışdırdı: həmin

ayaqyolunun ki, bu yaxınlarda orda o, tamamilə təsadüfən yüksək rütbəli bir zabitin biədəb əl şuluqluğunun şahidi olmuşdu, sonra qayıdıb yenə yadına düşənləri bir-bir yazmağa başlamışdı. «Letisiya Nasareno, - o yazmışdı - mənim yeganə qanuni arvadımdır». Letisiya Nasareno həmin qadın idi ki, ona lap qoca vaxtlarında yazıb-oxumağı öyrətmişdi, odu ki, indi yaddaşında onun xatirəsini oyatmaq istəyirdi, cəmiyyət içində milli bayrağı xatırladan ikirəngli çətiri ilə, boynundakı qara tülkü dərisi ilə o biri qadınlardan fərqlənən birinci xanımın obrazını gözünün qarşısında canlandırmaq istəyirdisə də, arvadı onun yadına yalnız bir vəziyyətdə - çılpaq bədəni ilə miçətkənin arasında, günorta bürküsünün ağappaq işığı içində uzanan yerdə düşürdü; yadına, onun, elektrik ventilyatorunun sərin vıjıltısı altında uyuyan yumşaq, ağ bədəninin yuxulu cizgiləri düşürdü; onun döşünün bərkliyini, it iyinə bənzər iyini, iş üzü görməyən sütül qollarının qoltuğundan gələn kəskin tər iyini hiss edirdi; həmin o tər iyi ki, qoxusu südü çürüdüdü, qızılı paslandırırdı, gülləri soldururdu, lakin sevgi anlarında bu qollar nə qədər gözəl olurdu?!.. Letisiya Nasarenoya ağlasığmaz bir məsələni həll etmək müyəssər olmuşdu - sevgi saatlarında onu soyunmağa məcbur etmək. «Sən Allah, o, uzunboğazlarını çıxart - o deyirdi - yoxsa, mənim döşəkağılarımı bulayacaqsan». - O da onları soyunurdu. - «Sən Allah, o dəbilqələrini də soyun, yoxsa dəmir düymələrin ürəyimin başını deşəcək.» - o da onları soyunurdu, «Sən Allah, o qılıncını da, qayığını da çıxar, hamısını çıxar ki, səni hiss eləyə bilim, həyatım mənim.» - və o, nə əvvəllər, nə də Letisiya Nasarenodan sonra dünyada heç bir qadınla eləmədiyi kimi, əynində nə vardısı, hamısını çıxarıb bir kənara atırdı. «Mənim yeganə və həqiqi məhəbbətim» - deyə ah çəkər və ahlərini həmin o Nuh əyyamının uzun-uzun məruzələrinin kənarlarından soyub çıxardığı saralmış kağız zolaqlarına yazır, sonra bu zolaqları siqaret kimi bürmələyib sarayın içini dörd dolaşaraq, ən gizli yerlərində, dəlmə-deşiklərdə gizlədirdi; onları elə yerlərdə gizlədirdi ki, sonradan tapa bilsin. Odu ki, bu yazılar heç vaxt heç kim tərəfindən tapılmadı.

Letisiya Nasarenonun surəti də, bir gün onun yaddaş borularından süzülüb ha tərəfəsə axdı və onun yaddaşında tək bir xatirə - anası Bendisyon Alvaradonun xatirəsi qaldı; onun son günlərini, qayanın üstündəki malikanəsində, yamyaşıl artırmada, oğlu ölməyini başa düşməsin deyə, qucağındakı ləyəndə qarğıdalı dənələrini qarışdırıb toyuqları çağıra-çağıra, öz yelləncək kreslosunda oturan yerdə ölməyini, tamarinlərin kölgəsində asılmış tor yelləncəkdə yellənərkən, ağrıdan güclə nəfəs aldığı oğlu sezməsin deyə, öz ayaqlarıyla gedib ona meyvə şirəsi gətirməyini xatırladı; ona, heç kimin köməyi və iştirakı olmadan hamilə olan, onu təmtəkcə doğan; diri-diri çürüyüb irinlədiyi xəstə vaxtlarında dinib danışmayan, yalnız ağrıları dözümlü kasasını daşdıranda, oğlundan, təbiətinə uyğun olmayan bir yazıqlıqla: «Bir kürəyimə bax, gör, orda nə var, niyə ora elə od tutub yanır, elə yanır ki, daha dözə bilmirəm!» - deyə xahiş edib köynəyini soyunaraq kürəyini ona sarı çevirərkən, dəhşətdən nəfəsi tutula-tutula, içində qurdlar qaynaşan üfunətli irinli yaralarını gördüyü anasını xatırladı.

Axı o dövrlər, pis vaxtlar idi, mənim generalım, o vaxtlar elə bir dövlət sirri deyilən elə bir məsələ yox idi ki, camaat ondan xəbər tutmasın, elə bir əmr yox idi ki, ona əmmasız əməl edilməsin. Ələlxüsus da bu, bayram süfərsinə ən lətif xörək kimi verilən general Rodriqo de Aqıların qovurmasından sonra məlum oldu. Lakin onu

narahat eləyən, həyəcanlandıran, bu deyildi. Dövlət işlərindəki çətinliklər, Bendisyon Alvaradonun, oğlunun otağı ilə bitişik otaqda, xəstəliyin aramlı alovunda qovrulduğu vaxtlar bütün əhəmiyyətini itirmişdi; onu bura, xəstəliyinin, ağır vəba, qoturluq, yaxud ayrı bir naməlum asiya zəhrimarı olmadığı, bunun hansısa hindu cadusu olduğu və bu cadunun yalnız onu törədənələr tərəfindən aradan götürülməsinin mümkün olduğu, asiya xəstəliklərindən yaxşı baş çıxaran həkimlər tərəfindən müəyyənləşdirildəndən sonra yerləşdirmişdilər. Onda o, bunun ölüm olduğunu anlamışdı və səhər-axşam özünü anasına həsr eləməyə ithaf etmişdi, o, otağın qapısını isəri üzəndən açarlayıb, arvada əsl ana qayğısıyla qulluq eləyirdi; o, böyük məmnuniyyətlə, özü çürüməyə hazır idi, tək heç kim anasının, diri-diri soxulcanlara yem olmasını görməsin; bu məqsədlə əmr də vermişdi ki, anasının bütün toyuqlarını, tovuzquşlarını, digər quşlarını saraya gətirsinlər, tək anası, öz kənd işləri üçün, evi üçün, həyəti üçün darıxmasın; anasının bədənindən gələn üfunətli irin iyini heç kim hiss etməsin deyər, bix ağacının ətirli budaqlarını öz əlləriylə yandıraraq tüstülədir, bu yaralara öz əlləri ilə cürbəcür yaxmalar çəkir, anasının, buna qədər çəkdiyi digər yaxmalardan qızarıb saralan, göyərən bədənini, cadudan ölüm kimi qorxan səhiyyə nazirinin etirazlarına məhəl qoymadan, türk balzamıyla müalicə eləməyə çalışırdı. «Cəhənnəm olsun hamısı, - o, deyirdi - ikimiz də bir yerdə ölsəydik, pis olmazdı!»

Bendisyon Alvarado isə başa düşürdü ki, tək ölür, oğluna öz keçmişindən danışmağa tələsir, olub keçənləri, bütün sirli işlərini heç cür özüylə qəbir evinə aparmaq istəməyirdi; oğluna, doğuşdan sonra içindən çıxarılan ciftin donuzlara atılmasından, küçədən ötürüb keçən cavanlardan hansının, uşağın atası olduğunu müəyyənləşdirməyə çalışdığından, necə boylu olmağından - qəlyanaltıxananın arxa otağında çaxır çəlləklərinin arasında vızıladaşan gümüşü çalarlı göyümtül milçəklərin əlindən göz açma bilmədən, şlyapasını belə başından çıxarmağa macal tapmadan, ayaq üstə dayandığı yerdə hamilə olmasından danışdı. Vaxtından xeyli əvvəl, bir avqust səhəri, qadın monastrının darvazaları altında anadan olarkın, ətirşaha bənzər küçə fənərlərinin solğun işığında, körpənin yumurtalığının birinin əncil böyüklüyündə olduğunu gördüyündən danışdı. - «Sən ağlayırdın və işəyirdin, nəfəsin sinəndən, tuluq zurnasının səsinə çıxara-çıxara, qırıq-qırıq çıxırdı...» Bazar günləri anası onu meydana gətirir, monastr rahibələrinin ona bağışladığı əskiləri körpənin bədənindən açıb çılpaq uşağı camaata göstərirdi ki, bəlkə kimsə dəbəlikdən, raxitlikdən və sairədən müalicə üçün ona ucuz və etibarlı dərman adı məsləhət görə. Ona deyirdilər ki, hamısından yaxşısı, arı balıdı, deyirdilər, alın yazısını pozmaq olmaz, deyirdilər, uşaq böyüyəndə, nəfəsli alətlərdə çalmaqdan savayı əlindən hər iş gələcək; günlərin bir günü isə təsadüfən küçədən keçən qaralıqçı bir fəlcə uşağa yaxınlaşaraq, vay-şivən qoparanacan, körpəyə bir o qədər də məhəl qoyan olmadı. Fəlcə isə uşağa baxıb təəccüblə: «Bu uşağın ovcunda tale xətləri yoxdu ki?! Bu o deməkdir ki, körpə - padşah olacaq!» - demişdi. «Görürsən, demək o, səhv eləməmişdi, oğul...» - anası deyirdi; o isə anasının danışdığı bütün bu tarixi səlnamələri, can verən adamın sayıqlamaları hesab edərək, arvada yalvarırdı ki, keçmişdə olub-keçənləri az eşib-töksün, ondansa, bir az yuxulasın. O, anasına yalvara-yalvara, onu çit döşəkağıya səriyirdi və bu sayaq yaraları incitməyən çoxlu nazik və yumşaq döşəkağılar tikdirməyi əmr etmişdi. Gecələr

anasını böyrü üstə uzadıb, ona, körpə uşağı yatıran tək, lay-lay deyir, qadınsa gözünə yuxu getmədən, əli sinəsində uzanıb qalırdı. - «Bax belə, anacan. Olub-keçənləri yada salmaq lazım deyil. Olan oldu, keçən keçdi, mən də, budu ha, gözünün qabağındayam.» O çalışırdı ki, anasının bu cür diri-diri çürüməsindən saraydan kənar da xəbər tutmasınlar; rəsmi dövlət mənbələri Bendisyon Alvaradonun xəstəliyi barədə saxta bülletenlər nəşr edir, bu bülletenləri ictimai yerlərdə carçılar bərkdən-bərkdən oxuyurdular, bu səbəbdən, prezidentin anasının əsl xəstəliyi barədə söz-söhbətin qabağını almaq heç cür mümkün olmurdu. Carçılar növbəti bülleteni oxuyandan sonra şifahi surətdə təsdiq edirdilər ki, can verənin otağından gələn üfunətli çürümə iyi axır vaxtlar o qədər kəskinləşib ki, həyətdəki cüzamlı xəstələr belə bu iyidən ordan baş götürüb qaçıblar. Onlar danışırdılar ki, can verən xəstəni, başı, yenicə kəsilmiş qoyunların qanında çimdirlər, deyirdilər, arvadın altından yığılan döşəküzülərin irinli ləkələri qaynatmaqla da getmir, prezident özü isə heç fermaya da ayaq basmır, ən çətin məqamlarında baş çəkdiyi arvadlarına belə dəymir, deyirdilər prezident, anası üçün dua oxumağa gələn arxiyepiskopun özünü belə qapıdan qaytararaq: «Burda ölən-zad yoxdu, müqəddəs ata! Camaatın boş şaiyələrinə inanmayın!» - deyib. O, üfunətli iyə məhəl qoymadan anasıyla bir nimçədən, bir qaşıqdan yeyir, hər axşam yatmamışdan əvvəl onu çimdilir, onu ən nəcib itin piyindən bişirilmiş sabunla sabunlayır, anasının vəsiyyətlərini - ölümündən sonra onun heyvanlarıyla necə rəftar edilməli olduğu, onlara necə qulluq göstərilməli olduğu barədə dediklərini ürəyinin başı sökülə-sökülədinləyir və bu söhbətlərdən kövrəlirdi. «Tovuzquşuların lələklərini qoparıb şlyapalara vurmağı qadağan edirəm...» - deyəndə, axıncı kəlmədə anasının səsi əsmişdi. O isə arvadın bədənini qətran yağı ilə yağlamağa davam edə-edə, onun bütün əmrlərinə: «Yaxşı, anacan.» - deyə cavab verirdi. «Quşları bayramlarda oxumağa məcbur eləməyin...» - «Yaxşı, ana.» - deyə o, söz verirdi və arvadı təmiz döşəkağıya səriyirdi. «Qasırgadan qabaq quş yuvalarından yumurtaları yığışdırın, yoxsa ətcəbalalar quşların altında qalıb boğular...» «Yaxşı, ana.» - o deyirdi və arvadın əlini ürəyinin üstünə qoyurdu. - «Sən rahat yat».

O, anasının alnından öpür, çarpayısının yanında döşəmənin üstünə uzanır, üzünü döşəməyə söykəyərək, arvadın yuxusunun istiqamətini izləyir, ölüm yaxınlaşdıqca, get-gedə məntiqə minən sonsuz sayıqlamalarını xüsusi bir diqqətlə dinləyirdi. Günlərin bir günü, sonsuz gecələrlə üst-üstə yığılan qəzəbi, kin-kudurəti, kədərli bir bazar ertəsinin sübhündə, sübhün vahiməli səssizliyində əriyib yoxa çıxdı. Həmin səhər o, yuxudan, doğma anası Bendisyon Alvaradonun nəfəsinin dayanmasına oyandı. Ayağa qalxıb, arvadın yara-xoralı bədənində bürüdüüyü döşəkağını açdı, bir müddət sübhün səsinə - ara-sıra eşidilən xoruz banlarına diqqət kəsildi, sonra qəfildən, səhərin bozuntul ala-toranında, döşəkağıda, anasının bədəninin qalan izi - qadın bədəninin heyratəmiz əksini - sağlam, cavan qadın bədəninin izini gördü; bu, həm də onun anası Bendisyon Alvaradonun - neçə müddətdən bəri əli sinəsində, böyrü üstə uzanıb qalan anası Bendisyonun bədəninin izi idi... anasının, eynilə beləcə, o biri döşəkağıda da sanki yağla çəkilmiş hamar və aydın izi qalmışdı və bu gözəl izdən, üfunət yox, otağın eybəcər, ağır xəstəxana havasına bənzər havasını təmizləyən diri çiçəklərin incə ətri

gəlirdi; sonradan bu döşəkağıları sodayla qaynadaraq, ha cürbəcür sabunlarla yuyurdularsa da, arvadın bədəninin izi, döşəkağının nə üzündən, nə də astarından getmirdi ki, getmirdi; bu iz, parçanın az qala saplarının canına yerimişdi, onun ayrılmaz, silinməz hissəsinə çevrilmişdi. Lakin, binəva oğul bu möcüzənin mənasını və əhəmiyyətini ilk anlar ona görə dərk edə bilmədi ki, bütün vücuduyla ölümə qarşı nifrət və qəzəbdən sarsılmışdı; o, qəzəbdən boğula-boğula, qapını çırpıb anasının otağını tərk etdi və bu zərbə, topdan atılan yaylım atəşi kimi bütün sarayı titrətdi. Elə həmin dəqiqə kilsənin matəm zəngləri çalınmağa başladı, bu zənglərin səsinə o biri kilsələr də qoşuldu və ölkənin dörd bir yanından göyə matəm zəngləri ucaldı. Bu zənglər yüz gün dalbadal - yüz gecə və yüz gündüz, fasiləsiz çalındı. Zənglərin elə birinci çalınmasından camaat, bədənləri üşünə- üşünə anladı ki, o, yenə öz taxtında - iş başındadı, anladılar ki, onun ölüm qarşısında müvəqqəti olaraq, acizləşən dəfolunmaz qəlbi yenidən güc toplayıb yer üzündə dərrakə və insan ləyaqəti deyilən hər nə varsa, hamısına qarşı bir az da qəddarlaşıb və bu dəfəki qəddarlaşmanın səbəbi - iyirmi üç fevral, bazar ertəsinin sübh çağı vəfat edən Bendisyon Alvaradonun faciəli ölümüdür.

Bendisyon Alvaradonun ölümü ilə ölkə tamamilə yeni - qarmaqarışlıq, narahat bir əsrə qədəm qoydu. Bizlərdən heç birimiz o qədər qoca deyildi ki, onun anasının dəfn tarixini dəqiq yadında saxlasın, lakin bu dəfn mərasimi haqda söz-söhbətlər bizim vaxtlara gəlib çatmışdı. Biz bilirdik ki, o, bir daha əvvəlki kimi, anasının sağlığında olduğu kimi olmayacaq - öz keçmiş həyat tərzinə qayıdacaq. Onun bu yetimçilik əhvalını nəyinki, həmin o yüz gün ərzində, sonralar da pozmağa heç kimin cürəti çamadı və o, özü də bu hüznü sarayın - əbədi kədərə qərqlənmiş bu qəm səltənətinin, matəm zənglərinin əbədi olaraq donub qaldığı, saatların, yalnız bir vaxtı - Bendisyon Alvaradonun ölüm vaxtını göstərdiyi, hamının ağır -ağır köks ötürə-ötürə danışdığı, qarovulun ayağıyalın gəzdidiyi, rejimin ilk günlərindən toyuqlara azadlıq verildiyi, o matəmli gündən sonra görünməz adama çevrilən, qəlbi gücsüzlükdən və ələmdən qan axıdan monarxın icazəsi olmadan, heç bir hərəkətə icazə verilmədiyini sarayın sakinlərinin gözünə görünmədi; həmin vaxtlar isə, həyatın, ölümün çürüdə biləcəyindən daha pis çürütdüyü bədəniylə buzla bərkidilmiş taxta tilişkələri ilə dolu tabutda yatan anası təntənəli matəm izdihamının çiyində ölkənin ən ucqar məhəllələrinə aparılırdı ki, hər kəs mərhuməylə son vida görüşünün şərəfinə nail ola bilsin. Külək, hər tərəfdən asılmış matəm bayraqlarını yellədir, cənazəni, zəhlətökən, darıxdırıcı matəm musiqisi ilə, bir vaxtlar prezident qatarını dinməz üzlərlə qarşılayan həmin camaat qarşladı; cənazə, bir vaxtlar darvazaları önündə hansısa alverçi-qadının, sonradan padşah olacaq körpəsini doğduğu monastran girəcəyinə də qoyuldu; bu münasibətlə, monastrın həmişəbağlı darvazaları, bəlkə də yüz il ərzində birinci dəfə taybatay açıldı, atlı əsgərlər hinduları, mal sürülərini qovan kimi, məbədin qapılarına sarı qovdular, camaatı tufəng qundaqlarıyla döyə-döyə sürükləyib monastrın içinə saldılar, içəridə isə camaat, pəncərələrin şəkəli şüşələrinin rənglərindən sıxıla-sıxıla, zər-xarlı geyimli doqquz yepiskopun, mərhumənin ruhuna oxuduqları dualar altında döyüklü qaldılar. Kilsə xoru «Allah dərgahına doğru»nu oxuyur, məbədin çölündə yağış yağır və yağa-yağa, bir vaxtlar padşah olacaq uşağın doğulduğu gün təzəcə cücərməyə başlayan ətirşahları sulayır, monastır xadimləri, şərab və donuz

qabırğaları, təsbeh və içinə müqəddəs su yığılmış şüşələr satır, alver hər pationun, daşdan hörülmüş girəcəyində gedir, yeməxanalarda musiqi çalınır, arakəsmələrdə şıdırğı rəqs gədirdi; sonu, qurtaracağı olmayan bir bazar günü idi; uzun illərdən bəri gözlənilən bayram şənliyi gəlib yetmişdi; bu şənlik, bir vaxt Bendisyon Alvaradonun gümrah vaxtlarında, oğlunun ardınca federasiya uğranda mübarizəyə getdiyi həmin gizli cığırlarla, dumanlı dərələrlə irəliləməkdəydi. Həmin o odlu- alovlu müharibə illəri o, tersiananın* odlu titrəməsindən yerə yığılanda, anası qoymamışdı ki, oğlu ordu atlarının tapdığı altında qalıb əzilsin, naməlum, yad dənizin sahillərində yaşayan əhali üçün qorxulu olan təhlükələri əvvəlcədən duyub anlamağı da oğluna anası öyrətmişdi; arvad vitse-kralların abidələrindən, ümumiyyətlə, heykəllərdən yaman qorxurdu, bir də xərçənglərdən qorxurdu, ona nəyə görə elə gəlirdi ki, xərçənglər körpələrin göz yaşını içir; həmin o taleyüklü gecə, bomboz yağışlar dumanı içində əriyib itən nəhəng Hökumət Evini görəndə isə arvadın, həyəcədən əl-ayağı əsib titrəmişdi və o gecə arvadın heç ağlına belə gəlməzdi ki, nə vaxtsa bir gün o, elə həmin bu binada, oğlunun, üzü üstə döşəməyə düşərək, qəzəbdən boğula-boğula, dönə-dönə özü-özünə: «Sən hara ilim-ilim itdin lənət şeytana ana bu seyrək kol- kosun içində necə azdın indi üzünə yığılan milçəkləri kim qovacaq?» - deyə inildəyəcəyi həmin bu möhtəşəm sarayda öləcək. O, ağır-ağır köks ötürür, Bendisyon Alvarado isə həmin məqam, öz tabutunda - platan yarpaqlarından hörülmüş örtüyün altında üfunətli iylər saçan bataqlığın içi ilə irəliləyən izdihamın çiyinləri üstə üzür, üzə-üzə, arada bir gah hansısa kənd məktəbinə, gah səhralıqdakı şor yığılan baraka, gah da ucqar bir hindu kəndinə qonaq oldur, kəndlərin ən gözəl evlərinə daxil olurdu; tabutun önünə, Bendisyonun gənclik illərinin portreti qoyulurdu: bu portretdə Bendisyon ona görə gözəl və ecazkar görünürdü ki, portret çəkilən gün, zorla da olsa, yaxalığına naxışlı diadema taxmağa, üzünü pudralamağa, dodaqlarını boyamağa icazə vermişdi, ömründə ilk dəfə əlində zanbaq tutmuşdu. - «Əlinizdəki gülü elə yox, bax belə tutun, senyora! Onu, guya bilməyərəkdən ətəyinizə salın...» - ona demişdilər və həmin bu pozada şəklini, Avropa monarxlarının şəklini çəkən venetsiyalı fotoqraf çəkmişdi; bu portreti də - dövlətin bir nömrəli xanımının portretini həmin o venetsiyalı düzəltdirmişdi; portreti bu səbəbdən tabutla yanaşı qoyurdular ki, sübut olsun ki, tabutda yatan, həqiqətən Bendisyon Alvaradonun özüdür və camaat, şəkillə tabutdakı üzünü tutuşdurub uyğunlaşdırarsın. Bir sözlə, hər şey əvvəlcədən düşünülmüşdü: meyitin vəziyyəti ciddi nəzarət altındaydı, dərisinə çəkilmiş kosmetika və parafin layı vaxtı-vaxtında dəyişilir, yağışlar vaxtı mərhumənin göz dəliklərinə yığılan kif təmizləndirdi; ordu dərziyələri mərhumənin paltarına elə nəzarət edirdilər ki, baxanda, adama elə gəlirdi, meyiti indicə geyindirib bəzəyiblər; meyitin başındakı (qız vaxtı taxmağa müyəssər olmadığı) ağappaq bakirəlik fatasının təmizliyinə də onlar nəzarət edirdilər.

«Qoy bu büt-pərəstlərdən bircəsi belə desin ki, sən öz portretinə oxşamırsan, ana!» Əsrlər ötdükcə, burda - hakimiyyətin yalnız və yalnız ona məxsus olduğunu unutmağa heç kimin haqqı olmadığı bu məmləkətin ən kasıb kəndlərində, ən ucqar, çəngəllik meşələrində belə, hakimiyyətin yenə yalnız və yalnız ona məxsus olacağına heç kimin şübhə eləyə bilmədiyi kimi, buna da kiminsə şübhə eləməyə cəsarəti çatmazdı. Günlərin bir günü, gecənin bir yarısı, bu məmləkətin gözdən-

könüldən uzaq, sakit yerlərindən birində, sanki Nuh əyyamından qalmış yelkənli gəmi peyda oldu, avarlarını suda şappıldada - şappıldada, göyertəsində ara-sıra yanan işıqlarıyla qaranlıqlarda görünüb yox oldu; sahildəki camaat, keçmiş, gözəl günlərin yenidən geriye döndüyünü zənn edərək, gəmini, bayram təbillərini vura-vura qarşıladı. «Yaşasın əsl kişi!» - yer-yerdən qışqırıqlar eşidildi. Haqq naminə geri dönənə eşq olsun!» Sonra camaat suya doluşdu, üzə-üzə gəmiyə can atdılar ki, ora cürbəcür, şirəli meyvələr və ayrı yeməklər çatdırsınlar. Onlar, gəminin naxışlı haşiyəli məhəccərlərinə dırmaşib ordan göyertəyə soxulurdular ki, üzüb gətirdikləri nemətləri, vətənin taleyini adətən domino oyunlarında həll edən dövlət başçısının ayaqları altına düzsünlər; lakinin bunun əvəzinə, onları tabutun önünə çəkib gətirdilər. Camaat heyrət içində, daş duz və buz qırıntılarıyla bəzədilmiş tabutun önündə donub qalırdı; tabut isə prezident kayutunun tən ortasında, dörd bir tərəfi güzgülu otaqda qoyulmuşdu ki, güzgülu divarlarda birə on çox görünsün. Beləcə, bu qədim gəzinti gəmisini bir neçə ay, zamanın yuyub Yer üzündən sildiği müvəqqəti adaların yanından ötüb keçə-keçə, elə bir uzun-uzadı səyahət elədi ki, axırda saysız-hesabsız axınların töküldüyü vahiməli, sulu çəngəlliklər içində, həmişəyaşıl çiçəklərin ağı başdan çıxardığı yerdə, zamanın qurtaracaq nöqtəsində azdı və elə orda, dünyanın axırında dayazlıqda lövbər saldı, taxta çarxlarının pərləri qızılı qumda xırçıldayıb sındı, gəmi yarıyacaq lehməyə batdı, döyülmüş buz da, daş duz da əriyib axdı, mərhumənin meyiti şişib taxta tilişkələrin arasında yırğalandı. - «Və elə həmin o an möcüzə baş verdi, mənim generalım! Məhz həmin o dəqiqə biz baxıb gördük ki, o, gözlərini açdı... gördük ki, onun gözləri yanvarda açılan akonita çiçəyi kimi, ay daşı kimi işim-işim işıldayır. Biz hamımız bir nəfər kimi, onun nəfəsindən, tabutun şəffaf şüşəli qapağının tərlədiyini, üzünə tər damcılıqlarıyla örtüldüyünü gördük. sonra bir də baxıb gördük ki, o, gülümsəyir... Siz təsəvvürünüzə belə gətirə bilməzsiz, onda orda nələr baş verdi, mənim generalım, ağılınıza belə gətirə bilməzsiz, biz hansı təlatümlərin şahidi olduq, öz gözlərimizlə nələr gördük?!.. Qısır madyanlar elə ordaca balaladılar, qupquru şoranlıqda şapan-şapan güllər açdı, lal-karlar öz səslərindən döyüklüb qaldılar, «Möcüzə! Möcüzə! Möcüzə!» - deyə beşcə dəqiqə qabaq lal-kar olan adamlar çıxırışdı, camaat hücum çəkib tabutun qapağını xıncım-xıncım sökdü, mərhumənin bədənini az qala tikə-parça elədi, çünki hər adam tabutdan yadigar kimi nə isə götürmək istəyirdi: odu ki, bir batalyon əsgər göndərməli olduq ki, ağı başından çıxmış kütləni bir təhər sakitləşdirsinlər. Camaat dörd bir yandan, bütün Qəraib adalarından gəmiyə axışmağa başladı - sizin ananız Bendisyon Alvaradonun, ilahidən ona verilmiş, təbiət qanunlarına sinə görə bilən sehri qüvvə alması xəbərini eşidənlərin ardı-arası kəsilmirdi. Bu adamlar, ananızın kəfəninə saplarını belə satdılar, bu sapdan tikilmiş duaları, tabutun içinə yığılmış suyu, onun müqəddəs kraliçə libasında təsvir olunmuş kağız ikonalarını satdılar, camaat isə bir ucdan elə hey axışib gəlirdi, dəhşətli basabas yaranırdı, itələşə-itələşə özlərini gəmiyə təpənlər, sanki adam yox, qabağına çıxan hər bir şeyi təpikləyib dağıdan, ayaq səsləri zəlzələ səsinə xatırladan şüursuz, vəhşi öküz sürüsü idi. Siz o səsləri elə indi də eşidə bilərsiz, mənim generalım, diqqətlə qulaq assanız, elə burdan eşidə bilərsiz. Qulaq asın!» Onda o, ovuclarını bardaq kimi büküb, uğultusu bir qədər azalan qulağına tutdu, diqqətlə sakitliyə qulaq asdı və göy gurultusunun uğultusunu

andıran - «İlahi, anam mənim, Bendisyon Alvarado!» - deyən səsləri eşitdi, sonra pəncərədən, nəhəng adam kütləsini, üfucəcən yeri-göyü tutan, işıq seli kimi saraya yaxınlaşmaqda olan yanar şam axınını - gurultulu izdihamı gördü. . Bu, onun anası idi, onun canı-ciyəri Bendisyon Alvarado. doğulub boya-başa çatdığı, ömrü boyu qorxub çəkindiği ətürpədən xatirələrindən bədəni lərzəyə gəlmişdi; o vaxt bu təşrif, dörd bir yanın qanlı ət iyi verən qızgın müharibə günlərinə təsadüf eləmişdi, amma indi Bendisyon Alvaradonu şəhərə dinc əhali gətirib gəlirdi; bu şəhərdə daha nədənsə qorxmalı bir şey yox idi, çünki oğlu əmr vermişdi ki, bütün tədris kitablarından vitse-krallar haqqında yazılmış səhifələr qoparılsın, abidələr məhv edilsin, - «Və ümumiyyətlə, sənə yuxuna haram qatan bütün abidələr məhv ediləcək!» Onu, tabutda yox, elə-beləcə açıq göyün altında, yalın çiyinlərində aparən dinc kütlənin arasında daha qorxudacaq bir şey yox idi; cənazə, üstünə dağ hündürlüyündə yığılan qızıl hədiyyələrin altında itib bata-bata, uzun- uzadı vaxtlardan bəri kədər içində uyuyan meşələrdən, düzlərdən, dağlardan keçib gedirdi; iflic xəstələrin qızıldan düzəldilmiş qoltuq ağacları, gəmi qəzalarından qurtulanların qızıl ulduzları, uzun müddətdən bəri sonsuzluq dərdindən üzüldükləri halda, birdən-birə yaxınlıqdakı kolluqda təcili surətdə uşaq doğan qadınların Bendisyon Alvaradoya hədiyyə etdiyi qızıl gəlinciklər meyitin üstünə qalanmışdı. O yenə həmin o müharibə illərindəki kimi, adam axınının mərkəzində, dünyanı alt-üst edə biləcək möhtəşəm izdihamın tən ortasında idi, Bibliya köçərilərinə bənzər insan dənizinin - mal-qara sürülərini başlı-başına buraxıb, qoltuqlarında mətbəx ləvazimatları, həyatlarının qalan hissəsini harda, necə keçirəcəkləri özlərinə də məlum olmayan çaşqın adamların arasındaydı; bu adamların bircə ümidi - bir vaxt hadisələrin ən qızgın çağında bu yerlərə federalizm ideyalarından çox, dənizin nə olduğunu görmək arzusuyla gələn və başına qırmızı lent bağlayaraq: «Yaşasın liberal partiyası! Yaşasın felderalistlər, lənət şeytana!» - deyib çığırən oğlunu güllədən qoruyan Bendisyon Alvaradonun möcüzəli dualarına idi. Bendisyon Alvaradonun meyitini şəhərə gətirən dilənçilər ordusu, ölkəni mütəmadi olaraq, çapıb talayan o biri quldur dəstələrinin hamısından məsuliyyətsiz və şüursuz idilər; «Bu, sizin hakimiyyətiniz dövründə öz gözlərimizlə gördüklərimizin ən dəhşətli idi, mənim generalım! Dünya üzə hələ belə şey görməmişdi. - Siz bir baxın, mənim generalım, görün, bu, nə möcüzədi!» Və o, nəhayət başa düşdü ki, yer üzündə həqiqətən möcüzə var, odu ki, qolunda qara matəm lenti, sapsarı hiddətli hüzn içində, anası Bendisyon Alvaradonun bütün xeyirxahlıqlarının müqəddəs möcüzələr olduğunu və bu möcüzəni var gücü və bütün dövlət imkanlarıyla sübuta yetirməyin vacib olduğunu anladı. Bu məqsədlə o, ən savadlı nazirləri Romaya göndərərək, Roma Papasının nunsisini öz hüzuruna - bir fincan şokoladla peçeniye içməyə dəvət elədi. O, onu çox sadə şəkildə - diri güllərdən yığılan talvarın altındakı tor yelləncəyində köynəksiz-filansız oturan yerdə, üzünü şlyapasıyla yelləyə-yelləyə qəbul elədi; nunci onunla üzbəüz, təklif olunan yelləncək kresloda əyləşdi. - «Bu kresloda əyləşməyi mən yalnız sizə təklif edirəm, müqəddəs ata!» - deyə o, isti şokaladla dolu fincanı əlinə götürüb xırda qurtumlarla içə-içə söhbətə başladı. Nunci, təzəcə ütülənmiş sutanada* idi, ondan sütül lavanda iyi gəlirdi; bu yerlərə məxsus tropik sıxıntıya, bürküyə, tozanağa və rəhmətlik

Bendisyonun quşlarının, ara-sıra talvarın işıqlı məsamələrindən aşağı damızdırdıqları nəcisə məhəl qoymadan, laqeyd üzüylə ona qulaq asırdı. O, şokoladı qız utancaqlığıyla içir, peçenyeni qəsdən aramla çeynəyirdi ki, şokaladın son qurtumunu udub söhbətə başlayacağı anı bir qədər uzatsın. Nunsi, uzun illər bundan əvvəl, əməköməcinin çiçəkləməyə başladığı gözəl günlərin birində başqa bir nunsinin - sadələvh qocanın oturduğu həmin kreslodə əyləşmişdi və öz həmsöhbətinin diqqətini xristian dininə cəlb edərək, Foma Akvinskinin fitri vergilərini təhlil etməklə məşğul idi. - «İndi isə mən sizi bir məsələdən agah eləməliyəm, müqəddəs ata. Sən saydağını say, gör fələk nə sayır! - deyirlər. İş elə gətirdi ki, daha mən də dindar oldum... Daha mən də dindar olmuşam». - O, gözlərini belə qırpmadan, əvvəlki kimi nə Allaha, nə İblisə, ümumiyyətlə, bu işıqlı dünyada heç nəyə inanmasa da, tək bircə şeyə inanırdı: - anası Bendisyon Alvaradonun, bütün həyatı boyu nümayiş etdirdiyi fanatikliyinə və bu nümunəvi həyat fəaliyyətinə görə müqəddəs simalar sırasına daxil edilə biləcəyinə. Anasının müqəddəsliyini sübut etmək üçün o, nə camaatın uydurduğu şişirdilmiş əfsanələrə - məsələn, guya mərhumənin meyiti aparılarkən, qütb ulduzunun, matəm izdihamının səmtinə yönələrək, onunla bir hərəkət eləməsinə, nə də, guya ayrı-ayrı yerlərdə musiqi alətlərinin özü-özlərinə çalmasına əsaslanmadı. Onun arxalandığı əsas dəlil - Bendisyon Alvaradonun can üstə olarkən bədəninin izi qaldığı ağ döşəkağı idi, həmin bu nazik, çit döşəkağı, qəribəydi ki, qadının yara-xoralı qoca vaxtının yox, gözəl cavanlıq illərinin bədən izlərini - qadının, sağlığında kimi, əli sinəsində, böyrü üstə uzanmış vəziyyətini olduğu şəkildə qoruyub saxlamışdı; oğlu, onun, incə güllərin ətirli qoxusunu andıran canlı tər qoxusunu duya-duya, bu möcüzənin sehrindən həyəcanlanıb cuşa gələrək, civildəşən quşların səsinə dinləyə- dinləyə, döşəkağıda qalan möcüzəli izi barmağıyla sıgallayır, «Bir baxın, müqəddəs ata! Möcüzədi! Quşlar da onu tanıyır!..» - deyərək, nunsiyə, qadının. döşəkağının həm üzündə, həm astarında qalan əksini göstərirdi; lakin nunsi diqqətçil və sayıq idi, odu ki, döşəkağıda ustad rəssamların əl işlərini - vulkan külündən düzəldilmiş təsvirləri, şəkillərdə süni çatlar yaratmaq ustası olan ara rəssamların sənətkarlığını asanca seçdi və bu tapıntısına ürəyində bircə gilə belə olsun tərəddüd eləməirdi; bütün bunlar, rənglərin oynaq çalarlarından bəlli olurdu; nunsi, dünyanın harmoniyasını və gözəlliyini, vaxtın getmək əvəzinə, həzin-həzin üzdüyü bir yerdə - təbiət muzeyində, Yer kürəsinin dairəvi cizgilərini ləzzətlə müşahidə etdikcə anlamışdı; odu ki, nəhayət, gözünü döşəkağıdan çəkməyi qərara alıb mülayim, həm də konkret şəkildə bildirdi ki, çitin üzərinə həkk olunmuş qadın bədəni heç də Allahın gizli niyyətinin məhsulu deyil: «Qətiyyənlə elə deyil, əla həzrətləri! Bu, öz peşəsində olduğu kimi, fırlıdaqçılıq sənətində də əli gətirən hansısa çevik rəssamın əl işidi. Rəssam sizin sadələvhlüyünüzdən istifadə edərək, yağlı boyaların yerinə, divar rənglənmə keyfiyyətsiz rənglərlə işləyib, əla həzrətləri! Bu rəngləri adi skipidardan düzəldirlər, sonra ona təbii kauçuk, gips əlavə edirlər... bu da onun qurumuş qabığı... kətanın həmişənəmiş vəziyyəti isə, sizə deyildiyi kimi, ananızın təri yox, rənglərin tünd düşdüyü yerlərin zeytun yağından islanmasıdır. Odur ki, mən ürəkdən təəssüf edirəm, əla həzrətləri!» Sidq-ürəkdən kədərlənmiş nunsi, tor yelləncəyində otura-otura gözünü qırpmadan, bircə dəfə belə olsun, sözünü kəsmədən, ona qəribə, asiyasayağı tərkidünyalıq vəziyyətində, dinməz-söyləməz

baxan, qulaq asdıqca, donub daşlaşan qocaya bundan artıq daha heç nə deyə bilmədi.

O, döşəküzünün möcüzəli çevrilmələrini öz gözləriylə, öz iki gözüylə gördüyünə baxmayaraq, nunsinin bircə sözünə belə etiraz eləmədi, ağzını açmaq üçün dodaqlarını belə tərptəmədi: - «Axı, səni o döşəkağıya mən özüm bükmüşdüm, anam mənim, bax, bu əllərimlə bükümüşdüm, həmin o sübh çağı yuxudan oyananda, dünyanı alt-üç edib sanki dənizin dibinə çökdürən ölümünün sakitliyində həmin o möcüzənin şahidi mən olmuşdum axı, lənət şeytana!..» Bütün bunların heç birini o, nunsiyə demədi, iquana kipriklərini çalmadan, gözünü ikicə dəfə qırpdı, zəif-zəif gülümsədi, sonra içini çəkib yavaşca: «Yaxşı, atacan, qoy siz deyən kimi olsun. Amma, sizi xəbərdar edirəm ki, dediyiniz bu sözlərin məsuliyyətini ömrünüzün son gününəcən daşımalı olacaqsız. Sözbəsöz təkrar edirəm: bir daha heç vaxt, heç yerdə, qəbir evinəcən, dediklərimi unutmayın: siz, bütün ömrünüz boyu dediyiniz bu sözlərin məsuliyyətini daşımalı olacaqsız. Mən, daha sizə cavabdeh deyiləm, müqəddəs ata!» - dedi. Həmin o bəd həftə elə bil dünya nəfəsini içinə çəkib dondu, o isə bütün həftəni dilinə çörək vurmada, tor yelləncəkdə uzanıb yellənə-yellənə, çiyində oturmağa adət edən quşları yelpiklə qova-qova, arada bir talvarın məsamələrindən düşən gün şüalarını da quş bilib onları da yelpiklə hürküdə-hürküdə keçirdi. O həftə ərzində nə bir adam qəbul edildi, nə bir əmr verildi; ictimai asayiş qoruyan idarələrin fəaliyyətsizliyi üzündən isə bir dəstə fanatiklər ordusu Apostolik nunsiaturaya basqın etdi, nunsiaturanın muzeylərindəki tarixi sərəvətlər darmadağın edildi, siestanın bu saatlarında adəti üzrə içəri həyətin hovuzunda dincələn nunsiyə hücum edildi, onu yaxalayıb, lümlüt soyundurdular, küçəyə çıxarıb orda, camaatın gözü qarşısında başına min bir oyun açdılar. - «Təsəvvürünüzə gətirirsiniz, mənim generalım?» O, bu xəbərlərə, yenə öz tor yelləncəyində oturduğu yerdə, yerindən tərptənmədən, qaşının ucunu belə tərptənmədən, qulaq asdı, nunsinin, eşşəyə mindirilib, küçələr boyu gəzdirilə-gəzdirilə pəncərələrdən başına çirkab suları tökülə-tökülə, camaatın dörd bir yandan ona: «Ey, Vatikan xanımı, bəlkə bir uşaq doğasan, ay yekəqarın!» - deyib çığırması xəbərini də beləcə, sakit üzlə qarşıladı və nəhayət, xəbər gələndə ki, nunsiyə yarımcan vəziyyətdə sürütləyib bazarın zibil yığnağına atıblar və indi o, orda min bir üfunətli zir-zibilin içində ölümcül vəziyyətdə qalıb, o, nəhayət tor yelləncəyindən qalxıb çiyinə qonan quşları milçək kimi üstündən qova-qova iclas zalına yollandı. O, ora, qolundakı qara, matəm lentini açmadan, üzündəki hüçür örtüyünü sanki əlləriylə soyub daxil oldu. Yuxusuzluqdan altı tuluqlanmış gözləriylə dörd bir yanına baxıb, nunsiyə üçün xüsusi sal qayırılmasını və onun, üçgünlük ərzaq ehtiyatıyla həmin sala mindirilərək, Avrop sarıdan gələn gəmilərin yolu üstündə açıq dənizin ortasına buraxılmasını əmr etdi ki, vətənin qüdrətinə toxunan yadelli gəlmələrin axırının nə ilə qurtardığını hamı öz gözləriylə görsün. «Qoy Papa birdəfəlik sırğa eləyib assın qulağından ki, o, öz Romasında, qızıl taxtında Papadı, daha burda yox, lənət şeytana!» Bu kəskin tədbirin əməlli-başlı nəticəsi oldu və o biri ilin axırına yaxın Bendisyon Alvaradonun müqəddəs simalar sırasına düşməsi - kanonizasiyası məsələsinə yenidən baxıldı. Ölməz bədənin ziyarətinə icazə verildi və tabut, kafedral kilsənin baş kürsüsündə qoyuldu, xor həmd-səna oxudu, Vatikan elan edilmiş müharibə vəziyyətinə son qoyuldu,

Armas meydanına toplaşan camaat Allaha şükür edir, əldə edilmiş sülh münasibətiylə şüarlar səsləndirirdilər; təcili surətdə ritual konqreqasiya auditoru Müqəddəslər Müqəddəsindən, prokurordan və Bendisyon Alvaradonun müqəddəsliyinə şübhə qalmasın deyə, onun həyatını bütün incəliyinəcən öyrənmək üçün gələn eritreyalılar* postulatoru, monsenyor Demetrio Aldousdan müsahibələr alındı. «Siz burda istədiyiniz qədər qala bilərsiz,» - deyə prezident eritreyalının əlini əlinin içində saxlaya-saxlaya, qəhvəyi dərilili bu afrikalının qəlbinə yol axtara-axtara danışdı; işin yaxşı tərəfi o idi ki, həmin bu eritreyalı, həyatı çox sevirdi, iquana yumurtası yeyir, xoruz döyüşü üçün, mulat qadınlarının ehtiraslı rəqsləri üçün, bir sözlə, hamımızın həzz aldığımız şeylər üçün, mənim generalım, o da sino gedirdi. Odu ki, bu ilahiyyətçinin üzünə bağlı qalan qapı olmadı, üstəlik, belə bir sərəncam da verildi ki, ona heç kim mane olmasın, qoy o, öz gözləriylə görsün ki, bu sonsuz qəm dəryasına qərq olan vilayətdə insan gözündən kənar qala biləcək bir şey yoxdu, Bendisyon Alvaradonun, yuxarı qüvvələr tərəfindən bəxş edilmiş müqəddəsliyini şübhə altında saxlaya biləcək bir şey yoxdur. - «Bütün ölkə sizin ixtiyarınızdadır, müqəddəs ata - buyurun, baxın!» Əsgərlər qarşısında, öz cavan, təmiz dərilərini nümayiş etdirməyə gələn cüzamlılılarla dolu Apostolik nunsiaturada səliqə-səhman işləri aparırdılar; müqəddəs Vitta rəqsindən şəfa tapanlar, bu möcüzəyə inanmayanlara, iynələri göz qırpımında saplamaqlarını nümayiş etdirirdilər; ruletka oyunundan dövlətlənənlər öz uduşlarının səbəbini, yuxularına girib onlara uduş nömrələrini qabaqcadan söyləyən Bendisyon Alvaradonun köməyi ilə izah edirdilər; nunsiaturanın həyətinə, xəbərsiz itənlərini axtaranlar, suda boğulanların meyitlərini tapanlar, əvvəllər acından günorta duran, indi var-dövləti başından aşanlar gəlirdi və bu adam axını ardı-arası kəsilmədən, bir vaxtlar kannibalları qoşalülə tufənglə məhv edən Uolter Reylicin qədim tıbağa çanaqlarıyla bəzədilmiş kabinetindən keçib gedir, həmin bu kabinetdə oturan yorulmaz eritreyalı, heç kimdən heç nə soruşmadan, heç bir mükəlliməyə girişmədən, laqeyd üzülə hamıya qulaq asır, tər içində üzə-üzə, yüzlərlə adam bədəninin iyinə, kabinetin havasızlığına məhəl qoymadan, ucsuz siqaretlərdən birini o birinə calaya-calaya, Bendisyon Alvaradonun müqəddəsliyinin şahidlərinin dediklərini diqqətlə vərəqə köçürür, sonra onların hər birini ya adını yazmağa, ya hansısa işarəylə, yaxud, barmağının iziylə imza atmağa məcbur edirdi. - «Eynilə sizin kimi, mənim generalım!» Hərə öz imzasını bacardığı kimi atıb həmin dəqiqə otaqdan çıxır, içəri, bayaqkıdan heç nəyi ilə fərqlənməyən başqa birisi daxil olur və budu ha, başlanırdı: «Məni vərəm tutmuşdu, müqəddəs ata.» - «Məni vərəm tutmuşdu...» - o biri sözünün dalını gətirənəcən eritreyalı yazırdı - «İndi isə qulaq asın, görün, mən necə oxuyuram!» Bir başqası daxil olur: «Mən kişilikdən düşmüşdüm, müqəddəs ata. - deyirdi. - İndi isə budur, baxın. İndi səhər-axşam elə bu kökdə də gəzirəm». - «Mən kişilikdən düşmüşdüm.» - eritreyalı silinməyən mürəkkəblə yazırdı ki, bu yazıları insanlıq tarixinin sonunacan heç kim poza bilməsin. «Mənim qarnımda diri heyvan böyüyürdü, müqəddəs ata.» - «Mənim qarnımda diri heyvan böyüyürdü.» - o biri tünd qəhvədən içib gözünün acısını ovuda-ovuda, növbəti siqarın odlu kötüyünün tüstüsünü ciyərlərinə çəkə-çəkə, yenilməz, tərli sinəsini qabağa verib yazırdı. - «Bu kahin əsl kişidi, mənim generalım!» - «Bəli, senyor, o, əsl kişi idi. Belə kişiler indi çətin ələ düşər».

Auditor, bircə dəqiqə başını yuxarı qaldırmadan, axşamcan fasiləsiz-filansız çalışır, gecə düşəndə belə istirahət eləmir, çimib, yamağı-yamağa calanan kətan cübbəsində, acından üzülən vücuduyla liman hamballarına qoşularaq, uzun taxta stolun arxasında oturub it yalına bənzər şorbada içir, qızardılmış balığın pulunu əliylə təmizləyir, qaranlığa işıq saçan tıxlarını dişlə qoparır, şorbanı hindular kimi qaşqsız-filansız, eləcə kasadan başına çəkirdi. «Siz bir onu görəydiniz, mənim generalım, o qarmaqarışğın, o boyda millətin içində, marimonda* və yaşıl qvineo yükünü, dənizi olmayan Santyaqo-de-los Kabalyerosun, Kurasao və Quantanamunun** güzgülü otelləri üçün, dünyanın ən gözəl və ən qəmli adaları üçün sütün fahişələr daşıyan, həmin o kirli yelkənçi- dənizçilərin arasında.» «Bir yadınıza salın, gəmilər ləngər vurub dənizə çıxanda biz nə günlərə düşürdük. Matilda Arenelsin evindəki tutuquşunun tale söyləməyi necə, yadınızdadı?.. Şorba dolu kasalarının içindən sürünüb çıxan dəniz xərçənglərini xatırlayın. Siz, müqəddəs ata, özünüz də dediniz ki, elə bil biz elə buralarda - İt Döyüşü kvartalının göbəyində anadan olmuşuq!» Müqəddəs ata çimərlikdə futbol oynayır, akkardeonda, yerli virtuozlardan heç də pis çalmır, həvəskar müğənnilərdən geri qalmır, bizim söyüş söyənlərin qabağına beş qoyaraq, qəliz dənizçi söyüşləriylə latınca söyür, əxlaqsız bazar adamlarının komalarında dənizçilərlə içib keflənirdi; deyilənə görə, hətta bir dəfə kimisə kafirliyinə görə təpiyinin altına salmışdı. «Onlar bir-birini o ki, var yumruqladılar! İndi nə əmr edirsiniz, nə edək, mənim generalım?» Əmr gəldi ki, dalaşanları ayırmayaq, əksinə, onların döyüş dairəsini bir az da genişləndirək ki, rahatca vuruşsunlar. Və bilirsiniz nə oldu?! «Kahin qalib gəldi, mənim generalım!» «Kahin? Mən elə də bilirdim. O, əsl kişidi!» O, hamının zənn elədiyi kimi elə-belə, adi adam deyildi, Apostolik nunsiaturada keçirdiyi bütün keşməkeşli illər öyrənə bilmədiklərini o, həmin o qızğın gecələr öyrənmişdi. Həmin gecələrin birində isə yağışlı bir axşam o, prezidentin sayıq təhlükəsizlik xidmətini aldatdığını zənn edərək, gizlicə gedib çıxdığı kəndin kənarındakı qəramətli malikanədə bildiklərindən daha çox şey başa düşmüşdü. Həmin o gecə o, tavandan şırhaşırıla süzülüb tökülən yağışın altında islana-islana, qorxudan əsə-əsə bütün malikanəni ələk-vələk eləmiş, künc-bucaqları gözdən keçirmişdi və bədəni ən çox, Bendisyon Alvaradonun, öz qulluqçuları üçün ayırdığı, dörd bir yanı zəhərli çiçəklər basmış yataq otağında əsim-əsim əsmişdi. - «Axı o, çox xeyirxah qadın idi, çox təvazökar idi! Qulluqçularının yatağına çit döşəkağılar səirdi, özü isə sınıq-sökük əsgər çarpayısında, qupquru həsirin üstündə yatırdı; o, onlara öz gəzinti paltarlarını - ölkənin bir nömrəli xanımının paltarlarını geyməyə icazə verirdi; qulluqçular vannada yuyunanda, onun ətirli duzlarından istifadə edir, arvadın başı işə qarışanda - quşlarının lələklərini rəngləyəndə, odunlu sobanın üstə öz tərəvəz şorabalarını bişirəndə, qonşularına lazım olacaq şəfqətli otlar əkəndə, çılpaq bədənləriylə, bürünc şir ayaqları üstə dayanan nəhəng vannanın rəngli köpüyün içində uzana-uzana əsgərlərlə mazaqlaşırıdılar. Qulluqçular daim gecələr onu yuxudan oyadırdılar. «Mədəmi sancılar doğrayır, senyora!» O da ayağa qalxıb, xəstəyə, çeynəmək üçün kress* toxumları verirdi; «Oğlumun gözləri çəpləşir!» - və o, anaya epasot bişməsi verirdi: «Mən ölürəm, senyora!» - deyə onu yuxudan oyadırdılarsa da, ölən olmurdu, çünki bütün qonşuların canı onun əlində idi. O, elə sağlığından müqəddəs idi, ata, özünü bütün çirkəbdən öz bakirəliyi ilə qoruyurdu,

bu yad təmtərağın içində, həmin bu günah dolu malikanədə öz bakirə dünyasına qapılıb yaşayırdı; onu ordan prezident sarayına - damından, vedrədən axırmış kimi yağış tökən, yağış damlaları royalın dillərini, dəbdəbəli qonaq otağının, Bendisyon Alvaradonun: «Bu stolun arxasında oturmaq - mehrabı təhqir eləməkdə.» - deyərək, heç vaxt arxasında oturmadiğı ağappaq stolunu təbil kimi çalan xarabaya zorla gətirib gəldik. Siz bir fikir verin, müqəddəsliyin fəvqünə bir baxın, ata!» Lakin Bendisyon Alvaradonun qonşularının bu cənfəşanlığı, auditorun iblisənə fəhmini çaşdırma bilmədi və o qayanın üstündəki malikanənin sahibəsinin bütün bu hərəkətlərinin səbəbinin, onun, xeyirxahlığından çox, yad mühitin qorxusu, kasıbçılıq vərdiş olduğunu, sadəcə, bütün o qaralmış palıddan yonulmuş neptunların, yerli iblis qalıqlarının, bir vaxt rəqs gecələri təşkil edilən boş zallarla süzən hərbi mundirli mələklərin, bir sözlə, hər şeyin Bendisyon Alvarado üçün anlaşılmaz və maraqsız olduğunu anladı. Beləliklə, auditor buralarda, Abissiniyanın bürkülü səhralarından arxasınca sürünüb gələn həqiqəti - üçüzlü vahid Allahın izini belə tapa bilmədi. - «Axı, o, həqiqəti, olmayan yerdə axtarırdı, mənim generalım, odu ki, heç nə tapa bilmədi, belə-belə işlər!» Lakin monsenyor Demetrio Aldous bir şəhərdə öyrəndikləri ilə kifayətlənmədi, ata minib ölkənin buzlu ucqarlarını gəzə-gəzə, Bendisyon Alvaradonun müqəddəsliyinin dəlillərini həmin bu dövlət haləsinin əlinin çatmadığı yerlərdə axtarmağa başladı. Auditor, uzunətəkli pañosunda, yeddi arşınlıq uzunboğazlarında iblis ruhu kimi birdən-birə dumanın içindən peyda olaraq, əvvəl hamını qorxuya salır, sonra özü də, heç vaxt bu cür qara dərilili adam görməyən camaatın marağına təəccüblənirdi. O, hamıya, ona əlləri ilə toxunmağı təklif edirdi ki, adamlar, ondan kömür iyi gəlmədiyini anlasınlar; o, qaranlıqda camaata dişlərinin parıltısını nümayiş etdirir, kişilərə qoşulub əyyaşlıq edir, pendiri qara camaat kimi, əliylə qoparıb yeyir, hamının içdiyi totuma cecəsindən içirdi.

Hiyləgər eritreyalı beləcə, ucqar kəndlərin gözdən-könüldən uzaq yeməxanalarında yeyib içə-içə, camaata qaynayıb qarışa-qarışa, bir vaxt bu tərəflərdə, dörd bir yanından, boz quş balaları, qızılı tükanalarla, quaçarakalarla dolu qəfəslər asıldığından güclə yeriyən quşsatan qadını tanıyan adamların inamını qazanmaq istəyirdi; həmin bu quaçarakalar, qu quşu cildinə salınan bu adi boz quşlar, matəm havalı ölgün bazarlarda avam kəndlilərə sırınmaq üçün rəngləndirdi. «O, adətən bax orda otururdu, ata, ocağın lap yanında oturub gözləyirdi ki, bəlkə kimsə onunla yeməxananın arxa otağında, çaxır çəlləklərinin üstündəki həsirdə yatmaq istəyər. O, qarnını doyuzdurmaq üçün, kiminlə desən yatmağa hazır idi, ata. Bircə nahara, vəssalam. Ona bircə o lazım idi, çünki başını heç cür dolandıra bilmirdi; avam kəndlilərə sırıdığı quşların rəngi də, bircə dəfə yağış yağan kimi yuyulub gedirdi, tovuzquşuların quyruqları elə yoldaca qopub düşürdü. Əslinə qalsa, bu işlərlə də elə avamlığından məşğul olurdu; bir sözlə, o, quşların hesabına yaşayırdı, bu düzəngahın hesabına yaşayırdı, necə istəyirsiz, elə də başa düşün, o ki qaldı adına, indi kimin yadındadı o vaxt onun adı nə idi, hər halda Bendisyon Alvarado deyildi, bu, bizim adlardan deyil, bu, dənizətrafi yerlərin adıdı, müqəddəs ata!»

Sən buna bax bir!.. Bu yerinəcən hər şeyi bitdi-bitdi öyrənib bu qara iblis-prokuror, bunu da, o biriləri də, elə hey qurdalaya-qurdalaya axtarır, eritreyalının yolunda

min bir maneələr yaradan prezident təhlükəsizlik xidmətinin gizli agentlərinin bütün söylərinə, onun üçün ustalıqla qurduqları saxta torlara baxmayaraq, yeni-yeni həqiqətləri ortaya çıxarırdı. - «Necə bilirsiniz, mənim generalım, onu, bu uçurumun başında ovlamağın vaxtı çatıbmı? Atının büdrəmək vaxtı necə, çatıbmı?» Lakin yenə eritreyalının şəxsi təhlükəsizliyi təmin edilməklə, güdülməsinə davam etdirmək əmri alındı, öz missiyasını yerinə yetirmək üçün ona tam azad şərait yaradılması xüsusi bir ciddiliklə tapşırıldı: «Mən bunu inadla tədab edirəm, bu, mənim ali isəyimdir, yerinə yetirin!» Bu cür qərar verməklə o anlayırdı ki, riskə gedir, anası haqqında yaranmış əfsanəvi mifi - Bendisyon Alvarado mifini təhlükə altına salır, eritreyalının səyi ilə uzaq keçmişin damğalı xatirələrini - bir vaxtlar həyat eşqi ilə, lakin cır-cındır içində, ayaqyalın yaşayan, öz bədənin hesabına dolanan, xoruz quyruğunu rəngləyib tutuquşuların dalına calaya-calaya quakamaya* quşu əvəzinə satan, tükü tökülmüş xəstə toyuqları, hinduşkanın yelpincvari quyruqlarıyla bəzəyib camaata, cənnət quşu adıyla sırıyan, bu yaraşığı və avam qadını biabır olmaq təhlükəsində qoyur.

Məlum məsələydi ki, heç kim bu qadına inanmırdı; dumanlı istirahət günləri bazarda tək-tənha dolaşan, bir quşa yüzə peso verənə, qalan quşları az qala, havayı bağışlamağa hazır olan bu tənha quş alverçisinin avam bicliyinə kim uyardı axı?!.. Yaylaq yerlərində də bu sərsəm dilənçi qadını demək olar ki, hamı yaxşı tanıyırdı, lakin onun şəxsiyyətini heç cür dəqiq müəyyənləşdirmək mümkün olmurdu, çünki xaç suyuna salındığı monastrlarda onun doğum günü barədə heç bir sənəd tapılmamış, kilsə şəhadətnaməsi belə ortaya çıxmamışdı; bunun əvəzinə, oğlunun birdən-birə nə az, nə çox, üç şəhadətnaməsi tapılmışdı: doğum gününü təsdiq edən üç fakt birdən; belə çıxırdı ki, onun oğlunun üç müxtəlif adı vardı, əsası üç dəfə müxtəlif şəraitlərdə qoyulmuşdu, üç dəfə üç tarixdə vaxtından əvvəl doğulmuşdu. Bütün bunlar, bizim ölkənin tarixçilərinin - bizim tarixi yaradanların, onun yaranma tarixinin ört-basdır edilməsi üçün həqiqəti yalanla qarışdıranların əməlləri idi; lakin bütün bunlara baxmayaraq, eritreyalı demək olar, məsələnin kökünü axtarıb tapmışdı, bütün o yalan dumanlarını yarıb, axır ki, aydınlığa çıxmışdı; «Bu sirri aşkar eləmək bir o qədər də çətin olmadı, mənim generalım; boz Kordelyer dərələrində, düzlərində əks-səda verən atəş səsi eşidiləndə və buzlaqların önündən, əbədi qarlar içində uyuyan yüksəkliklərdən, axar çayların nəhəng sularının kükrədiyi yerlərdən, botanik ekspedisiyanın alim-həkimlərinin, hinduların belində otura-otura, öz sirrli otlarını topladıqları ucuiti qayaların önündən, vəhşi maqnoliya güllərinin bitdiyi, bol yemək və isti geyim verən uzuntüklü cins qoyunların otladığı dağ mənzərələrindən, ucsuz-bucaqsız qəhvə sahələrindən, kimsəsiz eyvanları kağız güllərlə bəzədilmiş əyalətlərdən, bürkülü səhrayla dağ çaylarının gurultusu arasındakı sərhəddə yaşayan xəstələr yığnağından, dənələrindən şokolad düzəldilən, qırmızı giləmeyvəsi və gülləri olan qalın yarpaqlı kakao ağacıyla xaincəsinə kürəyindən vurulub öldürülən qocanın ölü bədəninin iyini axşam küləkləri gətirən yerlərdən, günəşin tərپənmədiyi, yandırıcı tozun, qarpız-yemişin, iki yüz millik ərazinin yeganə orkestrinin, yeganə məktəbin yerləşdiyi Atlantiko departamentinin, arıq, qəmli inək sürüsünün yanından uçurumun sonsuzluğuna yuvarlanan atın ətürpədən kişnərtisi eşidiləndə, yazıq heyvan, sulu qvanabano kimi dığırılanıb düz uçurumun dibinə - qvineo kollarının arasında yerə dəyib şappıldayaraq, qırqovulları

hürkütdü, sonra dərindən bir ah çəkdi. - «Onu vurdular, mənim generalım, pələng ovu tufəngindən atdılar, Anima- Sola* dərəsində!» «Mənim mühafizə təcrübəmə, qəti məzmunlu teleqramlarıma məhəl qoymadan, köpək uşağı?.. Lənət şeytana, indi görərlər mən kiməm!» - deyə o, hirsindən sarala-sarala hədələyirdi; əslinə qalsa, o, hansısa agentlərin, onun sözündən çıxmasından çox, nə isə vacib, əhəmiyyətli bir şeyin ondan gizlədilməsi ilə əlaqədar əsəbiləşmişdi; Onun şimşək saçan bu qəzəbini tez bir zamanda sakitləşdirməyə ürək eləyənlər tapıldı. O, hadisə barədə məlumat verənlərin nəfəsinə belə diqqətlə qulaq asır, yaxşı bilirdi ki, yalnız əsl həqiqəti bilənlər yalan danışmağa cəsərət edərlər. O, kimin satqın olub-olmadığını dəqiqləşdirmək üçün ilk növbədə zabitlərin qarınlarının altındakılan anlamağa çalışırdı. - «Sən o adam deyilsən ki, heç nə olduğun halda, səni həmin o heç nədən yapıb düzəltmişəm? Sən o adam deyilsən ki, gecələri qupquru döşəmədə ağnayırdın, indi mənim hesabıma qızıl cıqqalı çarpayıda yatırsan? Sizi hansı ana doğub?» O, kiminsə, onun şəxsən imzaladığı, üzünün möhürüylə qətranladığı teleqramını qulaqardına vurduğunu yaxşı başa düşürdü; bu səbəbdən də təhlükəsizlik tədbirləri ilə şəxsən özü məşğul olmaq qərarına gəldi və belə bir əmr verdi: «Əmr edirəm: qırx səkkiz saat ərzində Demetrio Aldous tapılıb diri vəziyyətdə yanıma gətirilsin, ölüsü tapılsa belə, mənim yanıma diri vəziyyətdə gətirilməlidir və işdi, əgər o, ümumiyyətlə, tapılmasa, onun, mənim hüçürümə gətirilməsi mütləqdir». Əmr o qədər aydın və qorxulu idi ki, elan olunmuş vaxt başa çatmamış, bir-birinin ardınca xəbərlər gəldi: «Onu dərən dibindən tapdılar, mənim generalım! Onun bütün yaraları, hansı möcüzəyləsə, orda bitən qızılı çiçəklərin məlhəmindən sağalıb. O, bizlərdən diridi, mənim generalım, sapsağlam və zədəsizdi və bütün bunlar, xatirəsini murdarlamağa cəhd edən adama bir daha öz xeyirxahlığını və insanpərvərliyini sübut edən ananızın, həmin bu güllərə şəfa qabiliyyəti verən sehrlə qüvvəsinin nəticəsidir». Bu adamı iplə qarğıya sarıyıb qrendyorlar dəstəsinin müşayiəti ilə gizli hindu cığırlarıyla dağlardan üzə aşağı endiriblər; qabaqda atlı çapır, kilsə zəngləri cingildəyə-cingildəyə dörd bir yana xəbər yayırdı ki, əla həzrətlərin istəyi yerinə yetirildi, Demetrio Aldous tutulub diri gətirildi. Onu prezident sarayına gətirib, səhiyyə nazirinin şəxsi nəzarəti altında, hörmətli qonaqlar üçün ayrılmış yataq otağında yerləşdirdilər ki, orda öz missiyasını başa çatdıra bilsin, hər biri, üç yüz əlli səhifə olacaq yeddi qorxulu cildi hazırlayıb qurtara bilsin: «Mən, Demetrio Aldous, Allahın əmri ilə, Müqəddəs ritual konqreqatının auditoru, prokuror və postulator, bu ilin aprel ayının on dördüncü günü, yer üzündə ədalətin bərpası naminə, Allahın bərqərar olması naminə imza atıram və imzamı öz möhrümlə təsdiq edərək, bildirirəm ki, burda yazılanların hamısı həqiqətdir, həqiqət və yalnız həqiqət». - «Budur, baxın, əla həzrətləri!» Və həqiqətən, hər biri qətran möhürlə möhürlənmiş həmin bu Bibliyaya bənzər yeddi nəhəng cildlərdə yazılanların hamısı həqiqət idi; bu aydın və qəddar həqiqətləri, həsir kreslosunda oturub üzünü şlyapası ilə yelləyə-yelləyə gözünü qırpmadan oxunanlara qulaq asan və hər öldürücü həqiqətdən sonra güclə seçiləcək səsiylə «aha» deyən daşsifətli, donuq qocaya, yalnız əsəbləri tam sakit adam oxuya bilərdi. «Aha» - deyə o, şlyapasıyla naharın qalıqlarına yığışan aprel milçəklərini qovaraq, bəzən kösöv kimi yandırcı həqiqəti həqiqət dalınca udmalı olurdu. «Bütün bunlar uydurmadı, əla həzrətləri, gülməli bir məzhəkədir...» - o, qulaq asır və yenə

sakitcə «aha» - deyirdi, çünki əslinə baxsan, bütün bu yazılanlar həqiqətən elə məzhəkə idi və bu tamaşanın müəllifi, özü də bilmədən, o, özü olmuşdu; anasının meyitinin ümumxalq tamaşasına çıxarılmasından tutmuş, Bendisyon Alvaradonun diri-diri çürüməsi barədə yayılan söz-söhbətlərə birdəfəlik son qoyulmasınacan; yaxud tabutun buz qırıqlarıyla doldurulub, oba-oba gəzdirilməsi tamaşa, sirk deyildimi?!... - Yaxud, anasının ölüündən sonra, yaratdığı möcüzələrindən xəbər tutanda, meyiti təntənəli izdihamın müşayiəti ilə ölkənin, dindən-imandan uzaq, ucqar yerlərinə göndərilməsi. Ona bircə şey lazım idi: hamı başa düşsün ki, anasına, bütün bu uzun-uzadı təhqiramiz illərdən sonra müqəddəslik verilib və bu müqəddəslik ona, əzablı gənclik illərinin - əzab-əziyyətlə, min bir zəhmətlə quş quyruqları rənglədiyi illərinin, o fani günlərinin əvəzinə verilib. - «Mənim ağıma belə gəlməzdi ki, həmin bu matəm izdihamından, camaatı aldatmaq üçün istifadə edəcəklər!» Sən demə, elə birinci gündən izdihamı yalan müşayiət edirmiş... - hər şey ondan başladı ki, suçiçəyi çıxaranların yaraları camaatın gözü qarşısında, birdən-birə yoxa çıxıb təmizləndi; məlum məsələydi ki, pulun hesabına; sonra iki yüz pesoya bir adam qəbirdən xortladı - ağzı torpaqla dolu, vahiməli cır-cındır içində izdihamın qarşısında yerin içindən çıxdı; sonra bütün bu möcüzələrin, dövlət dairələrinin fırılacağı olduğunu deyən qaraçı qadına səkkiz yüz peso verdilər ki, o, camaatın gözü qarşısında, dediyi o qələtə görə cəza əlaməti kimi ikibaşlı uşaq doğsun.

Bir nəfər belə olsun, pul almayan möcüzə şahidi tapılmadı; ən başlıcası isə o idi ki, bütün bunların, mərhumənin oğluna yaltaqlıqdan savayı ayrı bir şey olmadığını Demetrio Aldous, hələ istintaqın əvvəlində yəqin etmişdi. - «Xeyr, əla həzrətləri, bütün bunlar, sizin əyanlarınızın murdar fırıldaqlarıdır!» Bu, onun hakimiyəti dövründə baş verən ən əxlaqsız, ən dinsiz-imansız, ən gözəçarpan fırıldaq idi. - «Çünki, bütün bu möcüzələri düzüb-qoşanlar, pullu şahidlər yığanlar, sizin rejimin ən sədaqətli ardıcılıarı idi, əla həzrətləri!» - «Aha!» - «İzdihamı aparana da onlar idi, ananız Bendisyon Alvaradonun paltarının tikələrini camaata, müqəddəs təbərrik kimi satanlar da onlar idi.» «Aha!» - «Ananızın üzünü təsvir olunmuş ikonaların, profili həkk olunan medalların istehsalını da onlar açmışdı» - «Aha!» - «Onun saçlarını satıb dövlətlənənlər də onlar idi.» - «Aha!» - «.tabutunun suyunu satanlar da.» - «Aha!» - «Kələ-kötür rənglərlə mərhumənin bədəninin yeri həkk edilən döşəkağıları satanlar da. - bu döşəkağıları bir əldən, yüz-yüz hindu bazarlarında altdan satırdılar.» - «Aha!» - «Tabut, kilsənin baş nefesində qoyulduğu zaman mərhumənin cənazəsi önündən keçən sonsuz adam axını dəhşətli surətdə aldadılmışdı; mərhumənin cəsədi ona görə dəyişilməz qalmamışdı ki, bu bədəni, camaata izah olunduğu kimi, müqəddəs idi, yaxud ona görə yox ki, oğlunun şəninə, meyitin dərisi mum və kosmetikayla örtülmüşdü, ona görə yox ki, bu cəsəd sadəcə, təbiət muzeylərinə düzülmüş heyvan müqəvvaları kimi, adi qaydada, içinə saman təpilməmiş müqəvva idi.» - «Aha!» - o dedi və tezliklə bütün bu deyilənləri öz gözüylə görmək imkanı qazındı: «Mən, şüşə sərdabənin qapağını açanda, qara matəm lentləri mənim nəfəsimdən ovulub töküldü, cansız kəlləyə taxılmış portağal güllərindən çələngi çıxaranda isə gördüm ki, at tükü kimi möhkəm saçların, demək olar, hamısı, təbərrük kimi satılması üçün kökündən qoparılıb və onda mən, səni qucağıma götürdüm, ana; sənin qurumuş sümüklərini fatanın cırıq-sökük tikələri ilə

birgə götürdüm; sən günün altında qurudulmuş balqabaq kimi yüpyüngül idin; səndən, qədim sandıq dibinin iyi gəlirdi; mən, sənin içində nəyinsə qızdırmalı titrəməylə vurnuxduğunu eşidirdim və düşünürdüm ki, bu, sənin ruhunun pıçıltılarıdı, lakin bu, öz iti bıçaqlarını içəridə oynada-oynada, səni yalaya-yalaya səni içindən yonan güvə idi; odu ki, mən səni uzun müddət qucağımdan yerə qoymadım, çünki sən elə mənim əllərimdəcə ovulub dağılırdın, hissə-hissə sökülürdün; axı, sənin bütün içalatın ovulub çıxarılmışdı; daha, əli sinəsinin üstə yatan xəşbəxt ananın bədənindən əlamət qalmamışdı; bədənindən qalan kövrək toz dumanı əllərimin içindəcə, sümüklərin, arada bir fosforlu qılgılcımları ata-ata külə çevrildilər; qoyma şüşə gözlərsənə, qürub çağı kilsənin, al qırmızı işığa bürünən mərmər döşəməsi boyu birə kimi atıla-atıla gəzdilər; sən, heç nəyə çevrilmişdin, ana, ovulmuş ana tozuna dönmüşdün və əsgərlər, bu tozu bellərlə yığıb tabutun içinə tökürdülər.»

Bütün bunlardan sonra da bu fəsiq, donuq zalımın üzünün əzələsi belə, tərپənmədi, onun, iquana gözüne bənzər hərəkətsiz gözlərində nə onda, bu hadisələr baş verən zaman, nə də bu dünya üzündə onu həqiqət aynasıyla üzbəüz qoyan yeganə adamlarla təkbətək qalanda heç bir ifadə yaranmadı. Onlar, adi karetlərdən heç nəyi ilə fərqlənməyən sadə, gerbsiz karetə oturub, pərdələrin arasından, bir vaxt dəhşətli ölümlər və nakam sevgilər barədə, zəhərli güllər, istək öldürən sirli bitkilər barədə kitablar satılan, indi isə Bendisyon Alvaradonun bədəninin müxtəlif hissələri, əyninin geyimindən tikə-parçalar - yalançı təbərrüklər düzülən giriş darvazalarının kölgəsində istirahət edən dilənçilər sürüsünə baxırdılar. Monsenyor Demetrio Aldous, gözünü alver meydanından çəkib, istintaqın müsbət nəticələri barədə danışmağa başlayanda, o, öz həmsöhbətinin fikrini o dəqiqə tutdu. - «Mən əmin oldum ki, bu kasıb adamlar sizi, öz həyatları qədər sevirələr». Həqiqətdən də axı, xəyanət deyilən nə vardısı, Demetrio Aldous prezident sarayında görmüşdü, yüksək dövlət vəzifələrində işləyənlərin, özünü gözə soxanların tamahkarlığının, ucsuz yarınmağının, xəbis yaltaqlığının şahidi olmuşdu, kasıb kütlələr arasında, dilənçilər içində, heç nəyi olmayan, öz hökmdarlarından da heç nə ummayan adamlarınsa, sadıq məhəbbətini görmüşdü; bu adamlar ümumiyyətlə, heç kimdən heç nə istəməzdi; onlar, başları üstə duran hökmdarı, torpaq kimi görünən və ələgələn olduğundan, ona toxuna biləcəklərinə görə ilahi bir sevgiylə sevirdilər. - «Allahın özünün paxıllığı tutası bir işdi, əla həzrətləri!» Lakin əla həzrətlərinin, bu etirafı eşidəndən sonra da qaşının ucu belə tərپənmədi, halbuki ayrı vaxt olsaydı, onun ürəyi gizli bir sevinclə şirin-şirin gizildəyərdi, içini çəkib həyəcanını içində boğa-boğa özü-özünə fikirləşərdi: «Sizsə istəyirdiniz ki, məni heç kim sevməsin, müqəddəs ata, ələlxüsus da indi, bu məmləkətdən gedib öz uydurma dünyanızın qızıl qüllələri altında mənim bu biabırçı vəziyyətimdən və ələmimdən həzz alacağınız bir vaxt, mənə burda - üstümə yıxdığınız həqiqət yükü altında, bu dərdi mənimlə bölə biləcək qayğıkeş anasız, öz istəyimlə seçmədiyim anadan olmağım qazandığım həmin bu məmləkətdə - əsrlərdən bəri olduğu kimi qalan vecsiz mənzərəli, nəcis iyli, razılığım olmadan, adıma yazılanlara dünyasında inanılmayan bu tarixsiz məmləkətdə, pərdəli karetin içində belə qırx dərəcə istisi, doxsan səkkiz faiz nəmişliyi olan, tozundan nəfəs tutulan, arada bir qəhvədan kimi yüngül fit verən şişimin ağrısından qovrulduğun bir yerdə, qəbullarda bircə partiya domino

oynamağa adam tapılmayan və bütün bu həqiqətlərə inana bilən birçə adamın olmadığı bir ölkədə tək tənha qalım, müqəddəs ata?.. Özünüzü mənim yerimə qoyun, müqəddəs ata!» O, güclə seziləcək tərzdə içini çəkib, iquana kipriklərini yüngülcə qırparaq, monsenyor Demetrio Aldousdan xahiş etdi ki, bu söhbət aralarında qalsın - «Siz mənə heç nə deməmisiniz, ata. Mən həqiqəti bilmirəm, oldu?» Monseyor Demetrio Aldous da söz verdi: «Əlbəttə, əla həzrətləri, siz, həqiqəti bilmirsiniz. Bu söhbət, öz aramızda qalacaq, sizə kişi sözü verirəm.» Bendisyon Alvaradonun müqəddəslik titulu alması haqqında iş, onun müqəddəsliyini sübut edə biləcək faktların azlığı səbəbindən, yarımçıq dayandırıldı, Romanın qərarıyla, hökumətin rəsmi razılığı əsasında, onun amvonluqdan* çıxarıldığı elan edildi, bu qərarla həmçinin, ictimai asayişin qorunmasına, hər hansı üsyan xarakterli çıxışlara nəzarət gücləndirilsə də, uçyançılar dəstəsi, de Armas meydanında kafedral kilsənin darvazalarının şalbanlarından ocaqlar qalayanda, Apostolik nunsatura sarayının, mələklər və cəngavərlər təsvir olunmuş rəngli şüşələrini daşla sındırıb tökəndə, yerli mühafizə qüvvələri heç bir müqavimət göstərmədi. - «Onlar hər yeri dağıdıb sökülər, mənim generalım!» O, öz yelləncəyində sakit-sakit yırgalanır, qaşının ucu belə tərپənmirdi. «Onlar, monastrları mühasirəyə alıblar, rahibləri acından öldürmək istəyirlər. Onlar, kilsələri, missionerlərin evlərini yarıır, dinə aid nə varsa, məhv edirlər, mənim generalım!» Yüksək rütbəli zabitlərin hamısı bir adam kimi, əmrin yerinə yetirilməsində aciz olduğunu, bu kütləvi həyəcanın, qan qırığının qarşısını ala bilmədiyini boyunlarına almayınca, o, heç bir tədbir görmədən, laqeyd üzüylə öz yelləncəyində yellənə-yellənə, diri güllərdən hörülmüş talvarın kölgəsində oturub qaldı. Yalnız bu kütləvi etirafdan sonra o, yelləncəkdən qalxıb, uzun ayların düşüncələrinə qərq olduğundan, daxil ola bilmədiyi kabinetinə sarı addımladı, orda, xalqın yekdil rəyini ifadə etmək məsuliyyətini öz üzərinə götürdüyü barədə qərar qəbul etdi və bu qərarı, silahlı qüvvələri xəbərdar etmədən, nazirlərlə məsləhətləşmədən, öz fəhmiylə yaratdığı dekretə əks etdirdi. Dekretin birinci maddəsi - azad və suveren xalqın ali istəyi ilə Bendisyon Alvaradonun vətəndaş müqəddəsliyini elan edir, Bendisyon Alvaradoya Millətin Himayədarı, Əzabkeşlərin Şəfaverəni, Quşların Mürəbbiyəsi titullarını verirdi, Bendisyon Alvaradonun andan olan günü isə, həmin maddədə mili bayram elan edilirdi. İkinci maddə - bu dekretin rəsmləşdiyi gündən, Vatikan dövlətinə və onun əhalisinə, bütün qayda-qanunuyla, hüquq normalarına və beynəlxalq konvensiyalara uyğunlaşdırılmış əsaslarla müharibə elan edirdi. Üçüncü maddədə - cənab yepiskopun təcili surətdə ölkədən çıxarılması, o biri yepiskopların, apostolik prefektlərin, gəlmə kahinlərin və rahibələrin, ümumiyyətlə, din xadimlərinin, yaxud kilsə işləriylə hər hansı bir əlaqəsi olan yerli, yaxud, gəlmə adamların qovulması qərara alınır. Bu adamların hamısına ölkənin ərazisində, yaxud hər hansı bir bəhanəylə ərazi sularının əlli dəniz milinədək yaxında olmaq qəti qadağan edilirdi. Və nəhayət, dördüncü maddə - bütün kilsə əmlakının müsadirə edilməsini elan edirdi. Məbədlər və monastrlar - məktəbləri, şumluq sahələri, əmək alətləri və mal-qarasıyla bir yerdə, kilsələrə məxsus şəkər zavodları, fabriklər, emalatxanalar, bir sözlə, hər şey - din xadimlərinin ayağında olan, əslində isə kilsə mülkiyyəti sayılan hər bir şey müsadirə edildi. Bütün bunlar, dekret ictimaiyyətə çatdırıldıqdan, ucadan

oxunandan və ali hökmdarın möhürüylə təsdiq ediləndən sonra, Bendisyon Alvaradonun və onun quşlarının ölümündən sonrakı əmlakı elan edildi. «Tabe olun və əməl edin!» O, dekretdə yer almış bütün bu maddələrin yerinə yetirilməsinə, atəşfəşanlığın rəngli fişənglərinə, kilsə zənglərinin, Bendisyon Alvaradonun övliyalar sırasına keçməsi şərəfinə çaldığı qələbə marşlarına məhəl qoymadan, şəxsən özü nəzarət edirdi ki, anasının müqəddəs ruhu bir daha növbəti yalanın qurbanına çevrilməsin. O, hakimiyyət cilovlarını yenidən öz əlinə aldı, öz atlas əlcəkli incə əlləriylə kobud cilovlardan möhkəm yapışdı; bir vaxtlar elədiyi kimi, kasıb komalara girib toyuqların qırt oturuşuna, yaxud kələçənin axtalanmağına baxarkən, camaat onu pilləkənlərdə saxlayıb, nə vaxtsa şəhərin küçələrində keçirilən atçapma mərasimlərini, çuvalıçı qaçış yarışlarını bərpa etməyini xahiş edir, o da onların xahişini yerinə yetirirdi. O, yenə əvvəlki kimi, hər işə özü qarışıq, kilsə əmlakının inventarlaşma aktıyla şəxsən tanış olmaqdan boyun qaçırmır, müsadirənin gedişinə özü rəhbərlik edir, göz qoyurdu ki, onun göstərişləriylə həyata keçirilənlər arasında - dövlət sənədlərinin həqiqəti ilə real həyatın dəyişkən həqiqətləri arasında, xırdaca belə boşluq olmasın. O, kralın saysız-hesabsız sərvətlərini gizlicə, ikidibli çamadanlarda, xüsusi məharətlə tikilmiş korsajların altında ölkədən çıxarmaq istəyən möhtəşəm kilsə icmalarının sürgünlərinə də şəxsən özü nəzarət edirdi. Kasıblar qəbiristanlığında basdırılan həmin bu sərvətlər, uzun illərin axtarışlarına baxmayaraq, Federasiya uğrunda döyüşənlər tərəfindən də tapılmamışdı. Odu ki, belə bir əmr verildi: bircə kilsə xadimi, bir dəst alt paltarı dəyişəyindən savayı özüylə yük apara bilməz; bundan savayı, onlara, gəmiyə yalnız çılpaq, lüt anadangəlmə vəziyyətdə minməyə icazə verilirdi. Hamı əmrə tabe oldu: heç nə qanmayan, yaxalarından əl çəksinlər deyə, ömürlərinin axırınacan lümlüt gəzməyə hazır olan kobud kənd kahinləri, din dairələrinin, titrəmədən heydən düşmüş prefektləri, mötəbər, keçəl yepiskoplar, onların ardınca qadınlar - minilməmiş madyan təbiətli, utancaq rahibələr, səhralıqda tərəvəz əkməyə öyrəşən sadə missioner qadınlar, incə biləkli bakirə-selesiankalar*... - hamı da lüt anadangəlmə, dünyaya gəldikləri dərillərində; onlara baxdıqca, bu adamların sinfi mənşəyi, sosial vəziyyəti və məşğuliyyəti haqqında fikirləşməyə məcbur olurdun; onlar, möhtəşəm axınla gömrüyün nəhəng binaları arasından, kakao tayları və qarmağa keçirilmiş çay balığı qaxaclarıyla dolu çuvalların böyründən ötüb keçdikcə, hürkmüş qoyun sürüsünü xatırladırdılar; ventilyatorların pərləri yolçuların saçlarını dalğalandırır, qadınlar döşlərini əlləriylə örtə-örtə, bir- birinin arxasında gizlənə-gizlənə, iquana gözlərinin ifadəsiz baxışını, nizamsız axınla yeriyən çılpaq qadın bədənlərinə zilləyən, daş heykəl kimi donuq qocanın qarşısından ötüb keçirdilər. Sonuncu qadın ölkənin ərazisini tərk edənəcən o, gedənləri laqeyd üzüylə, tam ehtirassız baxışlarla müşahidə edirdi. - «Hamısı, bir nəfər kimi, rədd olub getdi, mənim generalım!» O isə hiss elədi ki, qadınlardan hansı birisizə - o birilərindən heç nəyi ilə fərqlənməyən, hürkmüş qadınlardan arasından, ani baxışıyla seçdiyi bir qadın onun yaddaşına ilişib qalıb; bu, dolu və sağlam bədənli, ətli yançaqları, iri döşləri olan adi, enlikürək bir qadın idi, kələ-kötür əlləri vardı, saçları bağban qayçısıyla kəsilmiş, dişləri, balta kimi iti və seyrək idi, burnu dik, ayaqlarının altı yastı idi; bir sözlə, o birilər kimi adi, sırası rahibə idi; o, o dəqiqə anladı ki, bütün bu qadın sürüsünün içindən, ürəyi tək bir onu istəyir,

bircə o, başını qaldırıb üzünə belə baxmadısa da, yanından ötüb keçəndə, özündən sonra ürəktitrədən, tünd meşə heyvanı iyi qoyub getdi; onda onun az qaldı nəfəsi kəsilə, gözlərini azca çəpləşdirdi ki, o qadını bir də görsün və elə bu vaxt gəmiyə minənlərin siyahısını oxuyan zabit ucadan; «Nasareno Letisiya!» - deyə qışqırdı və qadın kobud kişi səsiylə: «Burda!» - deyə cavab verdi. Bu ad, içinə beləcə daxil oldu və həmin o «burda» - yla qəbir evinəcən, onun ömrünün bir hissəsinə çevrildi; bu qadın da beləcə həyatına daxil oldu və son, ümitsiz xəyalları yaddaş uçurumlarında əriyib itən dövrlərəcən xatirində yaşadı; yaddaşı onun surətini yerli-dibli yoxa çıxdıqca, onu dönə-dönə xatirində canlandırır və ençiz kağız zolağında: «Mənim ruhumun Letisiya Nasarenosu, bir bax gör, mən sənsiz nə hala düşdüm...» - yazırdı. O, bu kağızı, beçə balını gizlədiyi gizli divar mücrüsündə gizlədir, arada bir, dəqiq əmin olanda ki, onu heç kim görmür, çıxarıb bir də oxuyur, yenə bürməliyib gizlədir və yenə həmin o unudulmaz, şəffaf yağışlı günü, bu barədə heç bir əmr verməsinə baxmayaraq, Letisiya Nasarenonun vətənə qaytarıldığını bilən gün, keçirdiyi gözəl anları yaşayırdı. Bomboz yük gəmisi üfəqdə itdikcə o, əvvəl özü-özünə elə-belə:

«Letisiya Nasareno...» - deyə pıçıldadı, sonra bərkdən-bərkdən: «Letisiya Nasareno!!...» - deyə qışqırdı ki, bu adı unutmasın və elə bircə bu, prezidentin təhlükəsizlik xidmətinin, Letisiyanı Yamayka monastrından oğurlayıb vətənə qaytarması üçün kifayət oldu. Ağzını dəsmalla bağlayıb, əyninə qolsuz köynək geyindirib, küncləri qətranla möhürlənmiş, şam ağacından yığılmış və üstündə qara hərflərlə: «Şüşə! Yuxarı! Qaytanlanmasın!» - yazılmış konteynerə - taxta yeşiyə soxdular. Bu konteynerin, prezident zirzəmisinin şampanlarından içmək üçün istifadə olunacaq iki min səkkiz yüz ədəd büllur bədəni ölkəyə rüsumsuz keçirilməsi barədə icazəsi vardı; konteyneri gəmi gömrükxanasının zirzəmisində aparırdılar. Güclü yuxu dərmanlarıyla yatırılmış Letisiya ordan birbaşa saraya gətirilmiş və çılpaq vəziyyətdə cansıxıcı qonaq otağının çarpayısına uzadılmışdı; o, onu sonralar da elə o vəziyyətdə - günorta saat üçün ağappaq işığında, miçətkənin altında çılpaq bədəniylə uzandığı yerdə xatırlayırdı. O, burda, müxtəlif dövrlər yatan yüzlərlə qadın kimi - bu yatağa heç bir istəyi olamdan ötürülən, lüminal içirildiyindən, letargiya vəziyyətində olan və həmin yuxulu vəziyyətdə yaşadığı qadınlar kimi yatmışdı. Onda o, Letisiya Nasarenoya dəymədi, qadını uzun müddət uşaq heyrətiylə gözdən keçirərək, bədəninin bu qədər dəyişdiyinə, bu bədənin, gömrüyün barakında gördüyü qadın bədəninə qətiyyətlə bənzəmədiyinə təəccüb elədi. Qadının saçları burulmuş, bədəninin bəzi hissələri qırılmış, əllərinin, ayaqlarının dırnaqları qırmızı lakla laklanmış, dodaqları, yanaqları boyanmış, kipriklərinə sürmə çəkilmiş, dərisinə cürbəcür ətriyyat vurulmuşdu deyə, ondan sirli, cazibədar heyvan iynin əvəzinə, şit kosmetika iyləri gəlirdi. Bütün bu kosmetika örtüyü elə bil onun çılpaqlığını itirmişdi. - «Heyvərələr hər şeyi korlayıblar, dərdə bir bax!» O elə hey Letisiyaya, onun narkotik yuxudan keyiyən üzünə, tədricən yuxu bataqlığından çabalayıb çıxmasına, oyanmasına baxır, onu, ətrafını tədricən görməyini müşahidə edirdi. - «Bu, məni dəli edib ağılımı başımdan çıxaran Letisiya Nasareno idi, ana!» Letisiya isə miçətkənin yüngül dumanı içindən ona baxan daş kimi donuq qocanı görəndə, qorxudan dik atıldı, bu anlaşılmaz, ağır sükutun vahiməsindən dili tutuldu, heç ağına da gəlmədi ki, yaşının sayı,

hakimiyyətinin hüdudu bilinməyən qoca, həmin an ondan daha çox qorxuya düşüb. Qoca isə həmin an özünü, ilk dəfə qadınla təmasda olduğu əlamətdar gündən daha tənha və köməksiz hiss eləməyə başlamışdı, bir vaxtlar çayda - əsgərlərin əyləndiyi bir küçə qadınını çimən yerdə görəndə düşdüyü çaşqın vəziyyətdən betər günə düşmüşdü. Onda o, o qadını heç əməlli-başlı görməmişdi də, bircə səsini eşitmişdi; qadının, suyun altına girib-çıxdıqca, inək kimi finxırıb təngiməyini eşidir, bədəninin hüdudsuz nəhəngliyini təsəvvüründə canlandırır, qaranlıqda onun tənha, sirrli gülüşünü eşidir, çimməkdən uçunan bədəninin həzzini duyurdusa da, üç müharibədə iştirak edib artilleriya leytenantı rütbəsi almasına baxmayaraq, qadın görmədiyindən, iflic vəziyyətdə donub yerində qalmışdı. Lakin çox keçməmişdi ki, ömrünün axırınadək elə-belcə, bakirə qalmaq qorxusu o biri qorxulara üstün gəlmişdi və o, əynindəki pal-paltarı, silah-sursatı soyunmadan, qayıqlı, corablı, yüklü, silahlı özünü çayın içinə atmış, silah-sursatıyla çayın ortasında bir səs-küy qoparmışdı ki, qadın, əvvəl elə zənn eləmişdi ki, bu, yolu çaydan keçən hansısa atlıdı, amma görəndə ki, bu, cəmi-cümlətəni çaya düşən, qorxaq, yazıq bir kişidi, əlini rəhmlə ona uzadaraq, onu qaranlıq sükutun içiyə öz ardınca apara-apara geriye qanrılıb, qaranlığın içindən ana nəvazişi ilə ona: «Çiyində bərk yapış, - demişdi - yoxsa su aparar səni. Özü də barmaqlarının ucunda dayanma, dizi üstə otur, rahat nəfəs al, yoxsa boğularsan». O da onun dediyni eləmişdi; onda o, qadının dediklərini uşaq kimi yerinə yetirə-yetirə, özlüyündə: «Anam mənə Bendisyon Alvarado, bu qadınlara, özlərini hansı an necə aparmağı, kişi kimi olmağı kim öyrədib?» - deyə fikirləşirdi. O, bu fikirlərdə ikən, qadın, onun əynindəkiləri - döyüş üçün zəruri olan, bu axınla əzablı mübarizədə isə ona mane olan əşyaları soyundururdu; su xirtdəyinə çatsa da, onu qorxudan, qadının, qətranlı sabun iyi verən bədəni xilas edirdi. Sonra necə olmuşdusa, qadın, onun qayışının düymələrini açdıqca qəfildən əli, suyun içində üfürülmüş qurbağa kimi üzən nə isə yekə bir şeyə dəymiş və qadının, vahimədən az qala ürəyi dayanmışdı, əlini qorxu içində geriye çəkib ondan uzaqlaşmış, ağızının içində: «Get ananın yanına, qoy o səni ayrısına dəyişsin, yoxsa bu cür sən heç nəyə yaramırsan!» - deyə-deyə ondan uzaqlaşmışdı.

İndi yenə həmin o qorxu, bəlkə ondan bir az da betəri onu, Letisiya Nasarenonun bədəninə görəndə bürümüşdü və anlamışdı ki, bu qadının rəhmdil köməyi olamadan, heç cür onun sirli sularının qoynuna baş vura bilməyəcək. Odu ki, bu rəhmdil köməyin intizarında, qadının üstünü döşəkağıyla örtüb, qramafonda ona, bədbəxt Delqadınanın, günahkar məhəbbət haqda mahınısını, val yeyilənədək oxutdururdu; o, Letisiya Nasarenonun yataq otağındakı gül vazlarına parçadan düzəldilmiş yalançı güllər qoymağı əmr etmişdi, çünki diri güllər, qadının bircə toxunuşundan solurdu; o, Letisiyanın hər şıltaqlığıyla oynamağa razı idi, tək o, həmin o qapısı bağlı otaqda çılpaq vəziyyətdə o qədər otursun ki, bu qoca, lakin imkanlı adamın sevgilisi olmaqdan savayı ayrı əlacı olmadığını anlasın. Letisiya isə bunu həmin dəqiqə başa düşdü və məsələni uzatmadan, əmrlərini verməyə başladı: «General, pəncərəni açın havam çatdır!» Qoca bu əmri yerinə yetirən kimi, o dəqiqə ardı gəlirdi: «Bağlayın! Ay düz üzümə düşür!» Qoca itaətlə onun bu əmrini də, o biriləri də yerinə yetirirdi və gündən-günə elə bil daha itaətkar olurdu; günlərin bir günü isə, şəffaf yağışlar yağan gün, qoca ürəklənib, özünü pallı-

paltarlı Letisiyanın yatağına saldı, qadına dəyib-toxunmadan, yanında uzanıb susdu. Beləcə, qadınla böyür-böyürə uzana-uzana, uzun-uzadı gecələr keçirdi, onun, get-gedə isinən nəfəsini, bədəninin sirli qorxusunu - vəhşi heyvan qoxusunu duydu. Arada bir, Letisiya yuxudan ayılıb onu yatağında görəndə dik atılır: «Gedin burdan, general!» - deyə üstünə çımxırır, o, mədəni surətdə yataqdan düşürdüsə də, qadın yuxuya gedən kimi, yenidən özünü onun yanına salırdı. Düz bir il o, beləcə - Letisiyaya dəyib-toxunmadan, yuxudan oyananda, onu öz yanında görməyə öyrəşdirdi; qadın, bir müddət, hakimiyyət həzzlərini, min bir həyat sevincini onun bədənini seyr eləməyə dəyişən qocanın qəlbinin gizli arzularını anlaya bilmirdi. Günlərin bir günü - növbəti şəffaf yağışlar yağan gün, ürkək qoca axır ki, yuxulu Letisiyayla təmasda olmaq qərarına gəldi və bir vaxtlar elədiyi kimi, nə vaxtsa bir küçə qadınının çimdiyi çaya palı-paltarlı girdiyi kimi, əynindəkiləri soyunmadan, nişansız səhra geyimində, qılınclı qınında, şalvarının cibində bir dəstə açar, sol tayında qızılı mahmız parıldayan əsgər uzunboğazlarında özünü Letisiyanın yatağına salıb, qəti hücumə keçdi; Letisiya, vahimə içində yuxudan dik atılıb qocanın qucağından çıxmağa çalışdısa da, onun qəti inadını hiss edib bicliklə yaxa qurtarmağı qərara aldı. «Yəhər-qayışınızı çıxarın, general, yoxsa toqqalarınızla döşümü kəsərsiz». Qoca ləvazimatlarını çıxaranda, Letisiya ardını tələb elədi: «Mahmızınızı açın, general, yoxsa ulduzları qoltuqlarımı cızır! Cibinizdəki açarları da çıxarın, onlar böyrümə dirənib». O da, qılınclı qınıni soyunmaq qərarına gəlməyə üç ay vaxt getməsinə baxmayaraq, onun bütün tələblərini yerinə yetirdi. «Bunlar məni boğur, general!» - bir ay da frençi soyunmağına getdi. - «Bu düymələr adamın lap qəlbini cızır, general!»

Bu, Letisiya tərəfindən qəsdlə uzadılan, qocanı qəzəbləndirmədən, qarşılıqlı güzəştlər üzərində qurulan uzunmüddətli, çətin, soyuq müharibə idi və müharibənin sonunda - Letisiyanın oğurlanmasının üçüncü ildönümündə axır ki, onların arasında nə isə baş verdi, lakin nə o, nə də o biri başa düşə bilmədiklər ki, baş verən nə idi. Adi gecələrin birində onun, tale xətləri olmayan yumşaq ovucları, rahibənin hansısa gizli qadın simlərinə toxundu və Letisiya yuxudan, ehtirasdan titrədə-titrədə ayıldı, bədənini zəli kimi sarılan vəhşi heyvanı özündən uzaqlaşdırmağı ağına belə gətirmədi, bircə yazıq səslə: «Uzunboğazlarını soyun, yoxsa mənim holland döşəkağılarımı bulayarsan!» - dedi. Sonra qoca onları çıxardıqca, ardını gətirdi: «Şalvarını soyun, qurşağını çıxar, hər şeyini soyun, yoxsa səni hiss eləmirəm, həyatım mənim!» Və o, birdən-birə özünü, bir vaxt anasının onu o, anadan olan gün monastrın darvazası ağzında, ətirşah güllərinin sayrısan yarpaqları önündə doğduğu kimi - tam azad hiss elədi; sonra özündə döyüş öküzüünün gücünü hiss edərək, bircə həmləyə hər şeyi alt-üst edib, Letisiya Nasarenonun dişlərinin, gəmi dorunun cırıltısına bənzər cırıltısı eşidilən sükut uçuğunun dibinə üzü üstə yığılıb qaldı. - «Nasareno Letisiya!..» - «Burda!» - «Və o, mənim saçlarımdan ikiəlli yapışdı ki, həmin o dibsiz burulğanda mənim kimi, tək-tənha ölüb itməsin...» Lakin qoca, Letisiyanı həmin o burulğanda təmtək qoydu və unatdı, özü də tək-tənha, firtilğının uzun-uzadı, sulu sapları arasında dolaşa-dolaşa, sarsıntıdan üzülə-üzülə, özü-özünü göz yaşlarının şor sularında axtardı: «Anam mənim Bendisyon Alvarado, bu şirin əziyyəti dadmadan, bu qədər uzun ömrü necə yaşamaq olardı?» Az qala bağırsaqlarınacan işləyən anlaşılmaz, əzablı-şirinli ağırlardan başını itirə-itirə,

bütün bədənini titrədən bu qızdırmanın nə olduğunu, niyə özünü bu cür - başı kəsilmiş heyvan kimi hiss elədiyini, bu şəffaf örtüklü yorğan-döşəyin holland döşəkağlarını bulayan şəffaf cövhərin nə olduğunu, nəhayət, həmin bu şəffaf yağışlı gün nə baş verdiyini, büllur havanın niyə birdən-birə üfunətli iylə iyləndiyini anlamadan, ağlayırdı, siz anlamırdınız ki, sadəcə olaraq, qurtarmışdınız, mənim generalım!..

Axşama yaxın biz saraydan, iylənmiş inək cəmdəklərini yığışdırdıq, bu fantastik xarabalıqda cüzi də olsa, nə isə sahmana oxşar bir şey yarada bildik, amma yenə tapdığımız meyiti müvafiq görünüşünə - əfsanəvi hökmdar görünüşünə salmağa qabiliyyətimiz çatmadı; biz meyitin dərisini balıqtəmizləyən bıçaqla qaşdıq, dənizin dibinə batıb qalan gəmilərin üstünü örtən mamır qatına bənzər sürüşkən örtüyünü birtəhər soya bildik, sonra onu qətran yağıyla yağlayıb duzlu məhlulda yuduq ki, çürümə ləkələri yoxa çıxsın, quzğunların, meyitin üzündə oyub açdığı dəlmə-deşiklərə doldurulmuş mumun üstünü quru nişastayla pudraladıq, yanaqlarına çəhrayı boya, dodaqlarına pomada çəkib, üzünə həyat rəngi verdik, içiboş göz oyuqlarına şüşə gözlər taxdıqsa da, cəsəddə, ümumxalq nümayişinə çıxarımaq üçün zəruri olan hökmdar siması yarada bilmədik. Bir yandan məhkəmələr gedir, işlər oxunur, dövlət şurasının iclas zalında, əsrlik despotizmin qalıqlarına qarşı mübarizəyə, ümumxalq birliyinə, mərhumun qırmağından salamat çıxan mülkiyyətin - dünənəcən qorxunc qocanın toxunulmaz əmlakı sayılan nə varsa, hamısının azad surətdə bölünməsinə səsləyən şüarlar eşidilirdi. Onun ölüm xəbəri, inadlı şəkildə gizlədilməsinə baxmayaraq, sehrli bir sürətlə göz qırpımında ölkənin dörd bir yanına yayıldı, bir vaxt vətəndən didərgin güşənlər geriyyə döndülər; uzunmüddətli sürgün illərində qarşılıqlı iddialarını unudan liberallar və konservatorlar, hakimiyyət iyi hələ də burunlarından getməmiş ali rütbəli generallar, axırıncı üç mülki nazir, baş arxiyepiskop, bir sözlə, qoca despotun, qoz ağacından uzun stolunun arxasında görmək istəmədiyi camaat geriyyə qayıtdı, sonra həmin bu adamlar min cür tədbir tökməyə başladılar ki, prezidentin ölümünü xalqa necə çatdırsınlar ki, hay-küy qalxmasın, xalq kütlələri kor-təbii surətdə küçələrə tökülüşməsin. Nəhayət, bu qərara gəldilər ki, xəbər, iki bülleten şəklində xalqa çatdırılsın: bir nömrəli bülletəndə prezidentin səhhətinin yüngülcə pozulması və onun, məhz bu səbəbdən, bir sıra rəsmi ictimai tədbirlərdə və audiensiyalarda şəxsən iştirak edə bilməməsi açıqlanırdı; iki nömrəli bülletəndə deyilirdi ki, əla həzrətləri, öz yataq otağından, təbii bir səbəb üzündən - qocalıq zəifliyindən çıxma bilmir. Həmin bu bülletenlərin ardınca, bürkülü bir avqust günü, çərşənbə gününün səhər şəfəqi çəhrayı rəngə bürünən vaxt, kilsə zənglərinin səsi hökmdarın ölüm xəbərini elan etdisə də, yenə heç kim onun ölümünə, ölənə məhz o olduğuna inana bilmədi. Nə idisə, onun ölüm xəbəri bizi möhkəm çaşdırmışdı, üfunətli meyiti əl-qolumuzu keyitmişdi, bəlkə də biz ona görə bu günə düşmüşdük ki, onda bu əlləmə qocanı əvəz edə biləcək adamın kim ola biləcəyini təsəvvürümüzdə belə gətirə bilmirdik, axı o, xudbinliyindən, sağlığında özünə davamçı seçmək haqqında nəyinki heç fikirləşməmişdi, bu barədə ümumiyyətlə, eşitmək belə istəmirdi; qocalıq hikkəsiylə, ölümündən sonra olacaqları müzakirə etməkdən boyun qaçırır, ələxüsus da, dövlət aparatı yeni, şüşəli beton binaya köçəndən və o, öz iqamətgahında tək-tənha qalandan bəri bu barədə söz düşəndə, yüz bəhanəylə

söhbətin mövzusunı dəyişirdi. O, orda, yuxunun içi ilə gəzirmiş kimi, təzəklərin arasıyla dolaşır, qızılgül kollarının altında, xəstəlikdən çox, qocalıqdan ölənlərdən, cüzamlılardan və ifliclərdən savayı kimsəyə əmr verməyə ürək eləməirdi. Amma elə ki, söz yenə davamçıdan, vətənin gələcək taleyindən düşürdü, o dəqiqə tərsliyi tutur, bütün müəyyənliklər qeyri-müəyyənliyə çevrilir, bütün cümlələr müdrik bir uzaqgörənliklə müşayiət olunurdu. - «Məndən sonra dünyada nə baş verəcəyi haqqında fikirləşmək, ölümün özü qədər qaranlıq məsələdi! Sizin nəyinizə lazımdı axı? Nədən belə narahat olursunuz? Mən, başımı yerə qoyan kimi siyasətçilər yığışib bu andır ölkəni, bir vaxt böldükləri kimi böləcəklər! Bax görürsüz, bu bölüşmə mərasiminə keşikilər də tökülüşüb gələcək, dövlətlilər də özlərini yetirəcək və hər şeyi çapıb talayacaqlar, kasıblarasa yenə də heç nə catmayacaq, onların güzəranı əvvəlkindən də pis olacaq. O bədbəxtlərin taleyi belədi, nəcisə beşcə qəpik verən tapılsa, bu adamlar dalsız doğulmağa başlayacaqlar! Elə də olacaq, görürsüz!» Sonra o, kiminsə, bir vaxt onun şan-şöhrətli dövrlərində dediyi kəlamı misal gətirib, özü-özünü rişxəndlə ələ salıb gül-gülə deyirdi ki, onu, ölümündən sonra Yerusəlimdə, peyğəmbərin məqbərəsiylə yanaşı yerləşdirməyə zəhmət çəkməsinlər, çünki o, cəmi üçcə gün ölü qalacaq. - «Bir də, bütün bu söhbətlər boş cəfəngiyyatdır. Sizə bu gün ağlasığmaz görünən məsələlər, gün gələcək, həyata keçəcək. Mən əbədiyəm!» Həqiqətən də o vaxtlar onun taleyi və şəxsiyyəti ilə bağlı məsələlərə heç kim şübhəylə yanaşmırdı. Heç nəyi sübut eləmək olmadığı kimi, heç nəyi rədd eləmək də mümkün olmurdu. Biz hətta, dəqiq bilə bilmirdik ki, bu, onun bədənidi, yoxsa yox. Biz, vətənimiz haqqında, onun tarixini əhatə eləyən tarixdən savayı ayrı bir tarix bilmirdik, onun, öz istəyinə uyğun yaratdığı Kainat ölçülərinin dəyişib, zamanın özünü belə, öz istədiyi şəkildə axmağa məcbur etdiyi vətəndən savayı, ayrı bir vətən tanımırdıq. Tarixin bu səhifələri, ölkənin mənzərəsiylə bir, onun xatirələr bulağının lap çeşməsində, yaddaşının dumanlı, ucqar bir döngəsində parlayıb yox olurdu; o, bu xatirələrlə sarayın içiylə məqsədsiz-filansız, daim alçaqlığın yuva saldığı, bircə dəfə belə olsun, xoşbəxtlik qığılcımı çırtlamadığı dəhlizlərlə gəzib dolaşır, yelləncəyin ətrafına qarğıdalı dəni tökə-tökə toyuqlarını yedirdir, qulluqçusunu lazımsız əmrlərlə çərlədir, gah limonad dolu stəkan gözünün qabağında ola-ola, buzlu limonad tələb edir, sonra ona barmağının ucuyla belə toxunmur, gah hansısa stulu bir yerdən götürüb başqa bir yerə qoydurur, sonra əksinə, əvvəlki yerinə gətirtirdir; - bütün bu xırda şıltaqlıqlar, onun tamahkar hakimiyyət hərisliyi ocağına atdığı son, miskin kömürlər idi; o, ölkəni, heç nə eləmədən, mürgü içində, uzaq uşaqlıq xatirələrində gicəllənə-gicəllənə idarə edir, hərdən bir mürgülərinin içində nə işə aydınlaşır, köhnə konstruktorun, hakimiyyətə gəldiyinə qədərki dövrün hansısa detallı onu mürgüdən ayıldır, bu nəhəg ölkəyə - bu sonsuz tropik bitkilər, keçilməz bataqlıqlar, qədim, dibsiz uçurumlar şahlığına, bir vaxt cəsur ovçuların, canavarları yalın əllərlə tutduqları yerlərə nəzər salır, «Bax belə!» - deyərək, şəhadət barmağını ağına soxub damağına dirəyə-dirəyə fikrə gedirdi. Sonra danışdı ki, bir dəfə - bir qaynar cümə gününün axşamı o, əvvəl küləyin uğultusunu eşidərək, sonradan onun qəribə qoxusunu - köz iyini hiss edibmiş və baxıb görübmiş ki, sən demə bu, külək yox, günün günorta çağı göyün üzünü tutub, qabağına çıxanları dağıdıb sökən, özündən sonra çimçilpaq mənzərələr, aara-

sıra göy işığı qoya-qoya, yaxınlaşan çayırtkə bulududu; çayırtkəldən sonra Yer üzü, yarandığı günün mənzərəsini xatırladırdı; o, bu fəlakəti yaxşı xatırlayırdı, xoruzların kəsik boğazlarından damcı-damcı yerə süzülən qanı xatırlayırdı; o gün həmin o böyük, qədim kənddə bir qadın vəfat eləmişdi; o, dəfn mərasimində iştirakını da yaxşı xatırlayırdı - anasının əlindən tutaraq, cırcındırla bəzədilmiş meyit uzadılan xərəyin ardınca ayağıyalın yeriyirdi, çayırtkələr isə, elə hey külək kimi uğuldaya-uğuldaya bir ucdan uçub gəlir, meyitin üstünə, saysız-hesabsız güllər kimi səpəlirdilər; - Bizim ölkə o vaxt bu vəziyyətdə idi! Adamlar, ölümlərini tabutsuz basdırırdılar, çünki heç nələri yox idi. O, bir dəfə kiminsə artıq istifadə edib özünü asdığı iplə, başqa birisinin özünün asdığından da şahidi olmuşdu. Bu ip, kənd meydanının tən ortasında bitən ağacın budağından asılı vəziyyətdə qalmışdı, ancaq o biri adam özünü asandan sonra qırılıb ona görə yerə düşmüşdü ki, ip artıq çürümüşdü, özünü asan bədbəxt isə yerə yığılıb kilsəyə yollanan qadınların gözü qarşısında çənə ata-ata çırpınmağa, qadınları qorxutmağa başlamışdı. O, ölməmişdi. Onu, özünü nə üçün asması ilə maraqlanmadan, döyənəklə döyə-döyə ayağa qalxmağa məcbur eləmişdilər. Bu, kim idisə, qərib bir adam idi; qərib də o adam sayılırdı ki, onu yerli kilsəyə gələnlər tanımasınlar. Hə, demək, onu döyənəklə döyə-döyə ayağa qaldırılmışdılar, ayaqlarına çin qandalları vurub, qızmar günəşin altına - yeddi küləyin qovşağına, özü kimi bədbəxtlərin arasına atmışdılar. - «Həmin o illər vəziyyət belə idi, Allahın qüdrəti dövlətdən üstün olan o dövrlər hal-qəzəyə bu cür idi!» Hakimiyyətə gələn kimi, o, bütün kənd meydanlarındakı ağacları kökündən kəsmək əmrini verdi ki, dar ağacları bazar günləri camaatı qorxutmasın, çin qandallarıyla aparılan ictimai işgəncələri ləğv elədi, tabutsuz dəfnləri qadağan elədi, onun bərqərar olacağından xəbər verən o dövrləri xatırladan hər bir şeyi qadağan elədi. Dağlara dəmir yolu çəkirdi ki, heyvərə qatırların ucbatından baş verən qəzaların qabağı birdəfəlik alınsın, qəhvə plantasiyalarında bal-maskaradlar keçirmək üçün sahələrə, otuz qatırın belində otuz royal göndəriləndə baş verən bədbəxt hadisə bir də təkrarlanmasın. Bu qəza haqqında hətta xaricdə də çox yazırdılar və danışdırdılar, amma hadisənin əsl mahiyyətini ondan savayı heç kim bilmirdi; o da ona görə ki, hadisə baş verən zaman bircə o, təsadüfən pəncərədən boylanmış və qarlı zirvənin kənarında büdrəyib bir-birinin ardınca uçurumun dibinə yuvarlanan qatır karvanını görmüşdü. Bunu bircə o görmüşdü, uçurumun dibinə uçan qatırların dəhşətli kişnərtisini, royalın, karvanın süqutunu müşaiyət edən, göy gurultusuna bənzər akkordlarını bircə o eşitmişdi; ölkənin yerdə qalan hay-küy həvəskarları isə gecə-gündüz, hələ də daş-kəsəyin üstə ağ toz dumanı dayanan uçurumun ətrafında vurnuxur, Avstriyadan gətirilən bu royalların, hansı möcüzəylə tikə-parça olub uçurumun dibinə dağılmasının səbəblərini araşdırırdılar. Bu qəzanın acı mənzərəsi, dillə deyə bilmədiyi ayrı vəziyyətlər də dönə-dönə onun gözələri qarşısında canlanırdı - kövrək xatirələri, bəzi həyat lövhələri, yaxud qızdırmalı vaxtlarında eşitdiyi hadisələr.... Bəlkə də, ola bilsin, bütün bunları o nə vaxtsa, siyasi və ictimai durğunluq dövrlərində həzz ala- ala, səyahət haqqında oxuduğu kitabların səhifələrində oxumuş, bu kitablarda təsvir olunan qravürləri saatlarla beyninə həkk eləmişdi?! «Bir də ki, indi daha bunun nə əhəmiyyəti vardı ki? Bütün bunlar həqiqət idi, ya uydurma idi - fərqi nə idi ki? Onsuz da zaman keçdikcə, hər şey həqiqətə çevriləcək, hər əhəmiyyətsiz şey çönüb ciddi həqiqət olacaq!» -

deyirdi və həqiqətən də, elə bilirdi ki, onun əsl uşaqlığı, uşaqlıq çağları heç də göründüyü qədər uzaqda - kövrək xatirələr bataqlığında, inək təzəklərinin tüstüsündən yaranan və həmin dəqiqə də orda yoxa çıxan hansısa adda-budda, qırıq-qırıq assosiasiyalarda yox, elə burdaca - onu hər gün saat ikidən dördəcən gül-çiçəkli talvarın altındakı məktəbli partasının arxasında oturdub oxumağı öyrədən yeganə qanuni arvadı Letisiya Nasarenonun yanında keçirmişdi. Bu, qadının böyük şücaəti idi; o, bu dərslərə bütün rahibəlik qabiliyyətini, son gücünü sərf edirdi, qoca da onun bu səylərinə, öz nəhəng iradəsinin gücüylə, bütün qəldini və qabiliyyətini tədrisə həsr etməklə, tükənməz qocalıq hövsələsiylə cavab verirdi.

Dünyada hər şeyi unudub: «Pəncərənin önündəki şam ağacı yu-xu-lu şəhin için-də-dir» - deyər, höccələyə-höccələyə özü öz səsini eşitmədən, oxuyurdu; anasının narahat quşlarının səs-küyündən, onu ümumiyyətlə, heç kim eşitmirdi, o da elə hey ucadan oxuyurdu: «Hin-du ma-zı ban-ka-ya qoyur... A-ta qəl-ya-nı tən-bə-ki i-lə dol-du-rur... Se-si-li-ya pen-dir, ka-hı, çu-ğun-dur, xa-ma, do-nuz pi-yi, si-yənək, şə-kər sa-tır. Sesiliya hər şey satır.» - deyirdi və gülürdü, rahibənin ona, ibrətamiz səslə, uşaqlara dərs verən müəllimə ədasıyla söylədiyi mətnin sözlərini, mığmığaların vızıltısına uyğun ritmlə oxuyur, sonra bütün dünya, bütün Yer üzünü bu səslə bürünürdü və bu hüdudsuz, kədərli ölkədə məlum həqiqətlərdən savayı, heç bir şey qalmırdı; gözə dəyən, ələ gələn cəmi bir neçə şey - göydəki ay, qoyun və banan, don Viktorun öküzü, bir də Otiliyanın gözəl paltarları qalırdı. Onun bu qıraət dərsləri, səhər-axşam hər yerdə, hər adamın qulağının dibində səslənməyə başlayırdı, portretləri kimi, hamını qarabaqara izləyirdi. Hollandiyanın maliyyə naziri, prezidentin rəsmi qəbulunda baş tutan söhbətin işgüzar havasından, özü də bilmədən, ona görə azıb çıxdı ki, qaraqabaq qoca, ipək əlcəkli əlinin hərəkətiylə nazirin sözünü kəsərək, onu da özüylə bərabər: «Mən ana-mı se-virəm. İs-ma-yıl a-da-nı ax-ta-rır-dı. Xanım po-mi-dor ye-yir-di.» - deyər oxumağa məcbur elədi. Beləcə oxuya-oxuya, o, barmağını metronom kimi tərpədə-tərpədə, pauzaların müddətini ölçür, bu çərşənbə axşamına verilən ev tapşırıqlarını söylər təkrarlaya-təkrarlaya, istəyinə nail olur - Hollandiyanın təqdim elədiyi sənədlərin ödəniş vaxtı uzadılırdı. - «Bu barədə bir gün vaxt tapıb söhbət edərik, cənab nazir!» Sübh tezdən qızılgül kollarının altında oyanan korlar, cüzamlı, iflic xəstələr, ibadət mərasimlərindəki kimi oxuya-oxuya, onları xaçın altından keçirən acıqlı qocanı görəndə, mat-məəttəl qalırdılar: - «Göylər sultanıyam mən - qanunu sevirəm mən, bəsirətli adamlar tənha səhrada ulayar! Mayak - hündür qaladır, işığıyla gəmiləri gecəyə yollayan qaladır!» O, Letisiya Nasarenonun ona bəxş etdiyi bu gecikmiş xoşbəxtlikdən nəşələnə-nəşələnə, cümlələrin hər birini üç dəfə oxudu. Zamanın özü Letisiya Nasarenonun idi, - «Mənim həyatım Letisiya Nasarenonun!» Siestanın bürkülü xərçəng iyi hopmuş ağır havasında Letisiya Nasarenonun ilə böyür-böyürə, tərdən nəmlənmiş döşəkağının üstündə, elektrik ventilyatorlarının, yarasa qanadına oxşar pərləri altında uzanmaqdan savayı ayrı ləzzətli bir şey yox idi; «Sənin yançaqlarının işığından savayı ayrı işıq yox idi, Letisiya, sənin, totemik idolların döşünə bənzər döşlərinədən, yastıdaban ayaqlarından, şəfqətli sədəfotu budağı qoxuyan iyindən, bir də, bir vaxtlar, tənha bir səhər səhəri dünyaya gəlib, bataqlıq çürüntüsünün iyini ciyərlərinə çəkdiyən uzaq Antiqua adasının canüzən yanvar istisindən savayı heç nə yox idi!» Onlar, xüsusi fəxri qonaqlar üçün ayrılmış yataq otağına çəkilir, belə

vaxtlar heç kim onlara mane olmağa, otağın qapısına beşcə metr yaxına getməyə belə ürək eləmir. - «Çünki mən çox məşğulam - mən oxumağı və yazmağı öyrənirəm!» Onu həтта, kənd camaatının, Sarı titrətmədən qırılıb tökülməsi xəbəriylə də, narahat eləməyə ürək eləmir; - o öyrənirdi, ürəyinin döyüntüləri Letisiyanın vəhşi heyvan iyindən həssaslaşıb metronomun zərbələrinin ritmini ötüb keçirdi, o öyrənir və təkrar edirdi: «Cırtıdan bir aya-ğı üstə rəqs e-dir! Eş-şək də-yir-ma-na ge-dir! O-ti-li-ya yay-lı-ğı-nı ya-xa-la-yır! Yay-lıq «a» hərfi ilə yazılır!» Letisiya isə bir qulağı onda, sevgi məşğələləri zamanı bulanmış döşəkağıları yığışdırır, onu ılıq vannaya salır, ətirli sabunla sabunlayıb lifləyir, sonra şəfqətli otlardan dəmlənmiş suya çəkir və onunla bir təkrarlayırdı: «x» hərfi «xor», «xaç», «xırman» və sair bu kimi sözlərdə əvvəldə yazılır!» Sonra o, onun ayaqlarının quruyub qaxaclaşmış qatlarını, qaşınmadan qızaran dərisini kakao dənələrinin yağıyla yağlayır, balaca körpələri pudralayan kimi, sısqa yançaqlarını ağ tozla pudralaya-pudralaya, nəvazişlə şillələyir və: «Bax, bu, Hollandiya maliyyə nazirinə görə! Al! Al!» - deyirdi. Sonra Letisiya onu, günahlarını yudurtmaq üçün, bir vaxt ölkədən qovdurduğu kilsə əyanlarını geri qaytarmağa məcbur elədi; - axı xəstəxanalarla, yetimxanalarla, digər Allaha yaxın yerlərlə kimsə məşğul olmalıydı?!.. İş bu yerə çatanda, bir müddət heç bir şey alınmadı, qoca ona kinli üzünü göstərib: «Heç vaxt!» -dedi. İctimaiyyətin gözü qarşısında bir dəfə qəbul olunmuş qərarı dəyişməyə heç kimin gücü çatmaz; lakin Letisiya, inadından dönmədi, onu sevgi anlarının ən tənənfəs döngələrində yaxaladı, dilə tutub: «Bircə bunu xahiş eləyirəm sənən, həyatım mənim, bircə bunu! Qoy bu zavallı dindarlar öz yerlərinə qayıtsınlar, axı, onlar heç vaxt sənin bir işinə qarışmayıblar, heç vaxt heç bir işinə burun soxmayıblar!» - dedi. O isə həmişəki hövsələsiz ehtirasında boğula-boğula: «Heç vaxt, əzizim, - deyirdi - eşşək əvəzinə hinduları minib gəzən, ucuzlu şüşə muncuqları qızıl nariqerilərə* və arrekadalara** dəyişən bu arvadağızların geri qayıtmasına icazə verməkdənsə, ölərəm!» Buna cavab olaraq, Letisiya onun şəhvətli istəklərini rədd edir, bədəninə toxunmağa icazə vermir, inadla, dövlətin musadirə etdiyi kilsə məktəblərinin ruhani idarələrinə qaytarılmasını, kilsə mülkiyyətindən sekvestrin götürülməsini, şəkər zavodlarının, kazarmaya çevrilmiş məbədlərin monastrlara qaytarılmasını xahiş eləməyinə davam edirdi. Onda o, qətiyyətlə üzünü divara çeviririb: «Bu Allah quldurlarına, neçə yüzilliklər boyu ölkənin ciyərlərini yeyib sökən bu quzğunlara imkan verməkdənsə, sənin bu sonsuz məhəbbətinin ləzzətli əzablarından imtina eləsəm yaxşıdı. Heç vaxt! Onların ayağı buralara dəyməyəcək!»

«Lakin onlar geri qayıtdılar, mənim generalım!»

Onlar ölkəyə sizin gizli əmrinizə əsasən, ən darısqal, gözəgörünməz cığırlarla, gözdən-könüldən uzaq limanlarda sakitcə, gizlicə dayana-dayana qayıdırdılar. Letisiyanın xahiş elədiyi adamların, demək olar, hamısı geri qayıdırdı, onlara dəyən zərər artıqlamasıyla ödənilirdi, müsadirə olunmuş əmlakı - bütün mülkiyyəti kilsəyə qaytaranda, vətəndaş kəbinləri və boşanmaları haqqında qanunlar ləğv edildi, məktəbin kilsədən ayrılması haqqında qanun ləğv edildi. - Bendisyon Alvaradonun müqəddəslər sırasına daxil edilməsinə etiraz qarşı cavab olaraq, qəbul edilmiş bütün qərarlar ləğv edildi, Allah ona rəhmət eləsin! «Sənə daha nə lazımdı?» Letisiya Nasarenoya isə hələ çox şey lazım idi, odu ki, günlərin bir günü

qocaya: «Qulağını qarnıma qoy, - dedi - onda görərsən ki, qarnımda böyüyən uşaq, səsinə necə səs verir.» Letisiya özü də içindən, bətnindən, dölətrafi bol suların qoynunda yırğalanan canın səmindən qorxub diksindi. «Sənin qanıdı...» - Letisiya dedi; onda qoca, eşidən qulağını onun qarnına dirəyib dinlədi və körpənin ürək döyüntülərini eşitdi. «Bizim günahın övladıdı, - Letisiya dedi - günah dolu sevgimizin övladı, bizim oğlumuz - Emmanuel adlanacaq oğlumuz... bu, müqəddəs addı, onun alnında, mənsub olduğu əsil-nəcabətin işarəsi parlayacaq, anasından o, fədakarlığı, atasından - böyüklüyü mənimsəyəcək, o da atası kimi, taleyin hökmüylə, bütün canlı aləmin rəhbəri, aparıcı qüvvəsi olacaq, lakin əgər atası müqəddəs altarın önündə, bu vaxtacan qadağalı eyş-işrət, kafirlik sayılan bu əlaqəni qanuniləşdirməsə, o, göylər tərəfindən lənətlənib, bic doğulan uşaqlar sırasında, öz vətəni tərəfindən gözdən salınacaq!» Onda o, yatağın üstündəki naxışlı örtüyü kənara atıb ayağa qalxdı, nəfəsi, gəmi sobasının gurultusu kimi uğuldaya-uğuldaya, qəzəblə: «Heç vaxt! - deyə çığırdı - Ölərəm, evlənmərəm!» - deyib nəhəng ayaqlarını döşəmə boyu sürütləyib xışıldada-xışıldada, gün-gündən yadlaşan sarayın, Bendisyon Alvaradonun rəsmi dəfn matəminin son gecəsindən sonra xüsusi ecazkarlıqla şövqlənən zallarından keçərək, gözdən itdi. Pəncərədən matəm pərdələri açılmışdı deyə, otaqları günəşin gur işığı bürümüşdü, dənizin nəfəsi içəri dolmuş, eyvanlarda güllər açmışdı, çöldən, hərbi marşların səsi eşidilirdi; bütün bunlar, onun vermədiyi əmrin şərəfinə idi, bu əmri o verməmişdisə də, şübhəsiz ki, bu, onun üslubunda olan əmr idi; əmrdə, onun təmkinli qətiyyəti, üslubu hiss olunurdu. Odu ki, o, əmri qəbul elədi. - «Razıyam!» Sonra yenə onun vermədiyi, lakin mətniylə razılaşdığı ayrı bir əmrlə bağlı məbədlərin qapıları açıldı, monastrlar və qəbristanlıqlar müqəddəs ataların ixtiyarına verildi, kilsə bayramları və müqəddəs orucluq bərpa edildi; açıq pəncərələrdən, ona dua edib diz çökən camaatın xoş səsi eşidilirdi, onlar Allahın yerdəki nümayəndəsinin ölkəyə qədəm qoyması münasibətiylə şadyanalıq edirdilər. Bu nümayəndə, Letisiyanın göstərişiylə, gəmilərdən birində gətirilirdi; bu, Letisiyanın yataq otağında birdən-birə ağına gəlib, özbaşına qəbul elədiyi və camaatın gözü qarşısında hörmətini itirməmək üçün, rəsmi surətdə təsdiq etməyə məcbur olduğu qərarlardan biri idi. Letisiya, onun, pəncərədən gizli təcüblə müşahidə etdiyi ucsuz-bucaqsız dindarlar izdihamının təkanverici qüvvəsi idi; bu izdiham, say etibarıyla Bendisyon Alvaradonun külünə sitayiş etmək üçün, bir vaxt küçələrə çıxan fanatiklər ordusundan qat-qat çox idi. Bendisyon Alvarado xatirəsi hər cür üsullarla məhv edilirdi; həmin bu möminlər kütləsi Bendisyon Alvaradonun külünü, quruyub çürümüş gəlinlik fatasının ovuntularını küləyə verirdilər, adı yazılmış qəbirüstü lövhə tərs üzünə çevrilib sərdabənin üz tərəfinə - divara həkk edildi ki, bu yerlərdə ömrü boyu boz quşları qu quşuna çevirməkdən ötrü fırçası əlindən düşməyən mərhum quş alverçisini yada sala bilən bir iz qalmasın. - «Və bütün bunlar sənin əmrinlə, sənin istəyinlə baş verdi ki, ayrı bir qadının xatirəsi, sənin mənə olan sevginə kölgə sala bilməsin, mənim dərdim, Letisiya Nasareno, it qızı!» Letisiya onu elə bir yaş həddində dəyişdirmişdi ki, bu yaşda insanı dəyişmək mümkün deyildi, belə yaşda insanı yalnız ölüm dəyişdirə bilərdi; evlənməkdən yüz bəhanə ilə boyun qaçırıb, uşaq şiltaqlığıyla dediyi: «Ölərəm - evlənmərəm» söhbətini isə Letisiya yataqdaca, şirin sevgi dəqiqələri ərzində usta fəndlərlə kökündən kəsmişdi,

üstəlik, onu, təzə qurşaq taxmağa məcbur eləmişdi, «yoxsa, qoca, qara quzunun dərisində azmış zınqırovu kimi yellənə-yellənə qalmışdı.»; O, onu, bir vaxt gözəllik kraliçalarıyla vals oynadığı laklı uzunboğazları geyməyə, ölənəcən ali hakimiyyət simvolu kimi taxmağa məhkum olduğu qızıl mahmızı, uzunboğazın sol tayına keçirməyə, Böyük Admiralın ona şəxsən bağışladığı, qızılı saplarla, baftayla işlənmiş epoletli ağır kitelini - gün üzünə çıxmadığı uzun illərdən bəri, prezident karetinin pəncərəsində dərin fikirlərə qərq olmuş profilinin, qəmli baxışının, ipək əlcəkli əlinin hüznü hərəkəti göz qırpımında görünən vaxtlardan bəri geymədiyi kitelini geyməyə, kişi ətri vurmağa, döyüş qılıncını, bütün orden- medallarını, Roma Papasının, müsadirə edilmiş kilsə əmlakının geri qaytarılmasına görə onu təltif etdiyi Tanrı Dərgahı ordenini, kavalər lentini taxmağa məcbur elədi. - «Sən mənə lap bayram yemişi kimi bəzədin!» Sübh tezdən həmin bu görkəmdə Letisiya onu, təmtəkcə, müşayiətsiz-şahidsiz, tül fatasının dumanı içində, yeddi aylıq biabırçı qarnını ikimərtəbəli kətan tumanının - gips təkər kimi kobud, qalın alt və sürüşkən üst tumanın altında gizlədə-gizlədə, mum şamların və pəncərələr boyu solan portağal budaqlarının qarışığından, qəlyanaltı iyi verən ala-qaranlıq iclas zalına apardı. Onlar, bədheybət zalın dörd bir tərəfindən, usanmadan çalxalanıb uğuldayan ucsuz-bucaqsız adam dənizinin sahilində don vurmuş kimi key vəziyyətdə, tər içində yanaşı dayanmışdılar. Zalın bütün giriş-çığışları bağlı idi, pəncərələr, dövlət gerbli qalın pərdələrlə tutulmuşdu; - zal, ölüm qoxusu saçan, anlaşılmaz, ölü bir mərasimə - onların kəbin mərasiminə hazırlaşdı; bu mərasim, dövlət sirri kimi gizlin saxlanılmalı, dünyada bircə adam belə bu haqda bir şey bilməməliydi. Letisiya, havasızlıqdan boğulur, bətninin qaranlıq sularında üzən körpəsinin səbrsiz təkirlərindən əziyyət çəkirdi. - bu, onun körpəsi idi, onun oğlu idi. - «Axı sən özün istəyirdin ki, oğlun olsun! Bu da oğlan!»

Təntənəli geyimli arxiyepiskopun, harasından çıxdığı məlum olmayan asta səsiylə Allahın şərəfinə oxuduğu duaları dəhlizlər boyu mürgüləyən qarovulçulara belə gedib çatmırdı., Zəhmli qocaya: - «Sən, Letisiya Mercedes Mariya Nasareno ilə evlənməyə razısanmı?» - sualını verərkən, az qala ürəyi dayanan arxiyepiskopun qorxusu, ana bətninin dərin sularında azmış dalğıcın qorxusu qədər anlaşılmaz və qaranlıq idi. Bu vaxta qədər heç kimin ona bu sualı verməyə cəsarəti çatmazdı. Necə yəni, o, kimisə özünə arvad eləməyə razıdırmı?! Heç vaxt heç kim ona belə bir sual verə bilməzdi! Cavabında o, gözünü yüngülcə qırpıb: «Razıyam!» - dedi və ürəyinin döyüntüsündən sinəsində tərənənən orden-medalların cingiltisi eşidildi. «Razıyam!» sözü yenilməz qürurla səsləndi və elə həmin an Letisiya Nasarenonun bətnindəki körpə dölətrafi sularda öz istiqamətini müəyyənləşdirib işığa sarı yön aldı. Letisiya, ağrıdan üçqat olub tənqiyə-tənqiyə: «İlahi, pərvərdigara, sənə müqəddəs qanunlarını, öz şəhvetini doyurmaqla yerinə yetirən sadıq rahhibəni əhv et! Sənə cəzanı qəbul edirəm, ilahi!» - deyə, çanaq sümüklərinin cırıltısını gizləmək üçün, naxışlı paltarını cırıb sökdü və ikilaylı tumanının dolaşığından, öz yarımçıq bicini çəkib çıxartdı. Körpə, təzə doğulmuş buzov ölçüsündə, elə buzov kimi də köməksiz idi. Letisiya körpəni əlinə alıb yuxarı qaldırdı, onu rəngbərəng altarın zəif işığında gözdən keçirib oğlan uşağı olduğunu dəqiqləşdirdi. - «Siz necə istəmişdiniz, mənim generalım - oğlan!» Bu müqəddəs, Emmanuel adı daşımali olacaq, lakin heç bir əməli ilə Allahın adına şərəf gətirə bilməyəcək bu körpə,

çəlimsiz bir oğlan uşağı idi; atası onu, qurbanlıq daşının üstünə qoyub göbəyini öz qılıncıyla kəsərək, yeganə qanuni oğlu elan etdi və həmin gündən bəri uşaq, bütün hüquqları onun ixtiyarına verilmiş diviziya generalı təyin edildi. - «Onu xaç suyuna salın, müqəddəs ata!»

Bu qəribə hadisə, qədəm qoyan yeni dövrün müqəddiməsinə çevrildi, dəhşətli, ağır dövrlərin başlanğıcı oldu. O dövrlər camaatın yadında, küçələrin, hələ səhərin gözü açılmamışdan, xüsusi karton lövhələrlə dövrəyə alınmasıyla qalmışdı; ordu, bazar alverçilərini tufənglərin qundağıyla o baş-bu başa qova-qova, hay-küy sala-sala, camaatın gözünün odunu alırdılar ki, hamı pəncərə və eyvanlarını kip bağlasınlar; heç kim, küçələrdən güllə kimi ötən, qızıl dəstəkli limuzini görməməliydi; damlarda, bacalarda hansısa təsadüf üzündən gizlənib oğrun-oğrun aşağı boylanmaq nəsb olanlarsa, küçələrdən yel kimi vıyıldayan hökumət limuzinini, prezidentin şəxsi limuzinini - maşının içində, başında, kənarları güllü fetr şlyapa, boğazında bir düjün tülkü dərisi oturan balacaboy rahibəni görürdülər; görməmişin oğlu oldu, günorta çıraq yandırdı! Biz, hər çərşənbə, səhər tezdən, bazarın girəcəyində maşından düşüb, balaca generalın əlindən tutaraq, bir dəstə əsgərin müşayiəti ilə bazara girən Letisiyanı görürdük; o illər uşağın üç yaşı ancaq olardı, həm də uşaq o qədər arıq və çəlimsiz idi ki, oğlandan çox, qızılı saplarla işlənmiş hərbi mundir geyimli qıza oxşayırdı; mundir uşağın əyninə elə kip otururdu, elə bil o, elə mundirdə doğulmuşdu; bu mundiri o, diş yeri təzə-təzə yarılandan - Letisiya onu arabada, atasının təmsil etdiyi rəsmi mərasimlərə gətirəndən, anasının qucağında otura-otura, öz ordusuna tamaşa eləməyə başlayandan bəri geyirdi; bu forma, həndbol oyunlarının sonunda camaatın, gənc generalın şərəfinə səsləndirdiyi alqışlar altında, anasının əlləri üstə göylərə qaldırıldığı vaxtlardan onun əynində idi; həmin bu formada o, milli bayram münasibətilə keçirilən paradada, üstü açıq avtomobildə otura-otura, anasının döşünü əmirdi; Letisiya, camaatın, süddən üfurlənmiş döşünə buzov kimi təpilən körpə generalı çoxmənalı baxışlarla süzə-süzə, bir-birinə göz vurmasına qətiyyənlə məhəl qoymurdu; diplomatik qəbullarda isə uşaq, artıq heç kimin köməyinə ehtiyacı olmadığı vaxtlardan iştirak etməyə başlamışdı; bu qəbullara o, tək-cə hərbi mundir geyməklə kifayətlənmiş, atasının mücrüsündən öz zövqünə uyğun seçdiyi döyüş medallarını da sinəsinə taxırdı; bu, qəribə təbiətli, ciddi bir oğlan idi, artıq altı yaşında, cəmiyyət içində özünü lazımi səviyyədə apara bilirdi, böyük adamlarla, bərabər tərəf müqabili kimi, şampan əvəzinə, meyvə şirəsindən qurtum-qurtum içə-içə, söhbət edirdi; qəribədi ki, o, adamlarla münasibətdə çox mədəni və qılıqlı idi, bu keyfiyyətləri kimdən qazandığı məlum deyildi; düzdü, bəzən elə də olurdu ki, qəbul mərasiminin ab-havası, qara buludlarla dolmuş kimi tutulur - zavalı vəliəhd əsnəməyə başlayır və yuxulayırdı. Onda sanki zaman dayanır, söhbətlər, cümlənin yarısından qırılıb havadan asılı qalır, hərəkətlər donur və kiminsə: «Sakit, balaca general yuxuya gedib!» - deyən asta pıçıltısı eşidilirdi; sonra adyutant onu, məzəmmət dolu təbəssümünü yelpiclərinin arxasında gizlədə-gizlədə: «Biabırçılıq! Əla həzrətlərin gözündən iraq!» - deyən rəsmiyyətperəst xanımlar və sıgallı casuslar yığnağını yara-yara otağına aparırdı; general isə beyninə yeritmişdi ki, guya bunlardan xəbərsizdi, hətta özü-özünü inandırmışdı ki, ona, yüzlərlə bic uşağın arasından seçib yeganə oğlu elan elədiyi bu balaca uşağın hoqqalarına fikir vermək düzgün deyil, belə xırda

məişət məsələlərinə məhəl qoymaq, Letisiya Nasarenonun saysız-hesabsız iddialarına məhəl qoymaq kimi bir şeydi. Hə, demək, çərşənbə günlərinin sübh çağı o, öz oyuncaq generalının əlindən tutaraq, bir sürü kazarma aşbazı və əsgər forması geymiş başkəsən quldurların müşayiəti ilə şəhər bazarına gəlirdi. Bu adamlar, sübhün kal şəfəqləri altında canlı adamlardan çox, ölü ruhlara oxşayır, günəşin, Qəraib dənizinin sonsuz səthi üzərində yaratdığı ani, sehrli mənzərə qədər gözlənilməz təsir bağışlayırdılar; onlar, bellərinəcən limanın üfunətli sularına girir, ordan birbaşa bu ticarət limanına, Martinikidən gül-çiçək, Paramaribodan zəncəfil gətirib gələn çəkili yelkənli gəmilərə soxulub, onları tar- mar edirdilər; qabaqlarına çıxan hər kəsi talayıb soyur, gözlərinə dəyən hər bir şeyi hücumla ələ keçirirdilər; balıqçıların ovunu əllərindən alırdılar; hətta satdıq donuzlara yem əvəzi verilən tullantı balıqları belə qamarlayırdılar; donuzları tufəngin qundağıyla döyür, bir vaxt qulların çəkisi ölçüldüyü Nuh əyyamından qalan, lakin hələ də işləyən tərəzilərin içənlə yığılmış tullantı balıqları da yığışdırırdılar; həmin bu tərəzidə, onun hakimiyyətinə qədərki qədim dövrlərdə, Seneqaldan gətirilən ilahi gözəlliyə malik qul qadınlar və onların ağırlığında qızıl ölçülürdü.

«Onlar hər şeyi söküb talan elədilər, mənim generalım! Bunlar çəyirtkədən də qorxulu həşəratdı!» Qoca, günbəgün yetişib sulana-sulana, növbəsini gözləyən bu söhbəti, həmin o çərşənbədən sonra açmadı; bu söhbət, o biri çərşənbədən sonra da açılmadı; Letisiya, şəxsən onun eləməyə cəsəret eləmədiklərini eləyəndən sonra da. Letisiya boynundakı tülkünün parıldayan gözlərinə hürən bir sürü küçə itlərinin müşayiəti ilə özünü quş və tərəvəz satılan piştaxtaların arasına salır, hürüşməyə məhəl qoymadan, ədalı yerləşilə ticarət zalının nəhəng arakəsmələri ilə, bədii təsvirlərlə işlənmiş dəmir sütunların arasıyla, sarı şüşədən düzəldilmiş nəhəng yarpaqların və dəmir budaqların, çəhrayı şüşədən tökülmüş nəhəng almaların, mavi şüşədən tökülmüş, içi əfsanəvi bitki səltənətiylə dolu bolluq buyuzlarının altıyla gəzməyinə davam edirdi. O, ən şirəli, yeməli meyvələri, ən təzə, tərəvətli tərəvəzləri seçib götürürdüsə də, əli dəyən meyvə o dəqiqə öz təzəliyini, tərəvətini, gözəlliyini itirib solurdu; bu, onun əlinin qəribə, naməlum xüsusiyyəti idi - toxunduğu hər bir şeyi məhv edib korlamaq. Onun ani toxunmasından, təzə, isti çörək quruyub kiflənirdi, barmağındakı nişan üzüyünün qızılı isə qaralırdı. Lakin, o, bu xüsusiyyətini heç cür boynuna almaq istəmir, bazar alverçiləriylə mübahisə edib hay-küy salırdı ki, guya onlar təzə mallarını gizlədib, qəsdən pislərini, çürüklərini ona sırıyırlar. «Bu eybəcər manqoları ancaq donuzlara yedirtmək olar! Fırıldaqçılar! Auyamalarını* mənə elə soxuşdururlar, elə bil mən kar-zadam, bunun, düşük musiqiçi kimi özü-özünə cingildəməyini eşitmirəm!» Bir qədər sonra bazarın o biri başından onun ayrı çığırtısı gəlirdi: «Guya indi, bu mal ətidi? Qancıqlar! Bu, içi qurd basmış təzəkdi, təzək!» «Baxan kimi, görünür ki, bu qaban qabırğaları yox, xoleradan gəbərmiş eşşəyin sümükləridi, it qızları!» O, beləcə, qoltuğu zənbilli aşbazlarıyla, əli vedrəli əsgərləriylə dörd bir yanı çapıb-taladıqca, dil boğaza qoymur, səsi batanacan uluyurdu. Letisiyanın bu quldursayağı çığırtıları, Şahzadə Edvard adasının qar basmış tülkü yuvasının iyini hələ də özündə saxlayan boynundakı tülkü dərilərinə qısqıran itlərin hürüşündən daha ətürpədən, söyüşləri, danışan tutuquşuların, sahiblərinin böyük məmnuniyyətlə Letisiyanın üzünə demək istədikləri, lakin heç cür deyə bilmədikləri söyüşləri mənimsəyən qırmızı

quakamayaların söyüşlərindən daha qəliz və kobud idi. Onlar ləzzətlə Letisiyanın üzünə: «Oğru Letisiya, fahişə-rahibə!» - deyib çıxırırdılar. Həmin bu sözləri, bazarın qülləsi alıtndakı dəmir sütunlarda, tozlu şüşə yarpaqların üstündə oturan tutuquşular çıxırırdı; burda onlar, bazarın içinə düşən quldursayağı çaxnaşmadan, hər çərşənbənin sübh çağı təkrar olunan bukanyer sambapalosundan** çox-çox yuxarıda - əlçatmaz bir yerdə oturdular; bütün bu mənzərə, səsi gün-gündən mülayimləşib mehribanlaşan, hərəkətləri bişdikcə, oyuncaq qılıncını zorla da olsa, arxasınca sürüyə-sürüyə, özünü kişiyyə oxşatmağa çalışan, əl boyda oyuncaq generalın uşaqlıq dövrünün ən yaddaqalan əlaməti idi. Uşaq, bütün bu soyğunçuluğun baş verdiyi bazar qalmaqalına tam sakit və laqeyd idi, özünü, anasının öyrətdiyi kimi, alicənab kökdən hesab olunması üçün qürur və ləyaqətlə aparırdı; Letisiya isə, başlarına al-əlvan parçadan çalma sarımış, dinməz, qarabuğdayı qarıların gözü qarşısında həyasız ləçər kimi ən pis küçə söyüşlərini işə salıb, hamını bazarın çirkabına salıb-çıxarırdı; qarılar, onun yeddimərtəbəli söyüşlərinə dinməzəcə qulaq asır, bu biabırçı talanı laqeyd üzlərlə, müqəddəs simaların portretlərindəki tək, gözlərini belə qırpmadan, üzlərini yelpicləriylə yelləyə-yelləyə müşahidə edirdilər; adama elə gəlirdi, onlar nəfəs belə almırlar; sonu, Letisiya Nasarenonun, balaca generalın əlindən tutaraq, əsabələrinin müşayiəti ilə, quduz itləri yara-yara: «Hesabı dövlətə göndərərsiz, hamısı ödəniləcək!» - deyə-deyə, çıxışa sarı addımlamasıyla bitən bütün bu biabırçılıq, bu abırsız soyğunçuluğu sakitcə qəbul etmək üçün bütün bu baş verənlərə, tənbəki yarpağına bükülmüş koka yarpağının məstedici kürələrini ağızlarının içində çeynəyə-çeynəyə baxır, içlərini gözə dəymədən, yüngülcə çəkib: «İlahi! Əgər bütün bunları general bilsəydi!?!.. Kaş heç olmasa, ucundan-qulağından ona çatdıraydılar!» - deyirdilər. Zavallı qarılar elə bilirdilər ki, general, az qala bütün dünyanın bildiyi bu biabırçılıqdan xəbərsizdi, arvadı Letisiya Nasarenonun hindu piştaxtalarından, eybəcər şüşə qu-quşularından tutmuş, balıqqulağından yığılmış çərçivəli güzgülərəcən, mərcan külqabıllaracan, ərəblərin dükanından, matəm lentləri üçün nəzərdə tutulmuş taftanı, ticarət küçəsində, küçə zərgərlərinin piştaxtalarından qızıl balıq, yumulu yumruq quruluşlu amuletli, qızıl boyunbağları çırpışdırdığını bilmir; yazıq zərgərlərin əlindən isə, Letisiyanın üzünə: «Sən, boynundakı o tülkülərdən də betərsən.» - deməkdən savayı ayrı bir şey gəlmirdi. O, ac gözlərinə dəyən hər şeyi qamarlayır, rahibəlik həyatından mənimsədiyi yeganə xasiyyətini - pis, səviyyəsiz zövqünü və lazım oldu-olmadı, dilənmək ehtiyacını beləcə təmin edirdi.

Fərq bircə burasındaydı ki, əgər bir vaxtlar o, vitse-kralın, jasmın qoxuyan kvartalının girişlərində dilənərək, xırda-xuruş yığırdısa, indi nəhəng hərbi furqonları, xoşuna gələn qiymətli əşyalarla doldurub, haqq-hesabın hökümətə göndərilməsi bəhanəsiylə aradan çıxırdı. Bu, «pul hesabının», Allahın özünə təqdim olunmasına oxşar bir şey idi, çünki artıq çoxdandan bəri idi, ölkədə bir kimsə dəqiq bilə bilmirdi ki, bu tərəflərdə ümumiyyətlə, dövlət adında bir şey var, yoxsa görünənlər, onun kölgəsidir. Biz, de Armas meydanının qarşısındakı təpəlikdən qala divarlarını görürdük; bir vaxt tarixi nitqlərin səsləndiyi, naxışlı pərdəli pəncərələri və gül vazları ilə məşhur eyvanları olan hakimiyət evini görürdük. Gecələr bu bina, göy üzündə üzən gəmiyə bənzəyirdi və nəinki, şəhərin

istənilən küncündən - dənizin yeddi minlik məsafəsindən görünürdü; bu bina, əsasən, məşhur şair Ruben Darionun ölkəyə gəlişi münasibəti ilə ağ rənglə rənglənilib, dörd bir yanından şar kimi dəyirmi fonarlarla işıqlandırılından bəri gözə çarpmağa başlamışdı. Lakin, bütün bunlar da cəm halda yenə bizi, prezidentin, həmin bu ağ divarların arasında, həmin bu hökumət evində yaşadığına inandıra bilmirdi. Əksinə, bizim əlimizdə dəqiq əsasımız vardı, belə güman edə ki, bütün bunlar, vur-tut gözdən pərdə asmaqdı; hər bə məşininin, prezidentin qocalıqdan mistisizm aləminə qərq olması, ictimai tədbirlərdən, əyləncələrdən uzaqlaşması, özünün öz üzərinə epitimya* qoyması, ömrünün son günlərində bütün qabiliyyətlərini itirdiyini gizlətməsi, ruhunu dərviş əbasıyla sakitləşdirərək, canını yüz cür dəmir avadanlıqlarla rahatlaması barədə söz-söhbətlərə son qoyması üçün normal həyat barədə tamaşa düzəltməsi idi; həm də danışdı ki, o, tək bir qara çörək və quyu suyuyla dolanır, yataq həzzlərini isə, biskay monastrlarının, dərviş əbası geymiş çılpaq xidmətçiləri ödəyir; deyirdilər, o, beləcə, zorla cinsi əlaqəyə girdiyi bir qadına görə, bircə Allahın köməkliyi ilə hələ bütün ali ordenləri ala bilməyən bu rahibənin ondan uşaq doğmağının günahını yuyanacan, bu vəziyyətdə də qalacaq. Lakin bütün bu söz-söhbətlər, söhbət olaraq da qalır, hər şey, öz əvvəlki qaydasında - onun hüdudsuz kədər səltənətində olduğu kimi, yenə öz yoluyla davam etməkdəydi, çünki hakimiyyətin açarları hələ də Letisiya Nasarenonun əlindəydi və o, pul hesablarının dövlət tərəfindən ödəniləcəyini bildirəndə, onu da bildirməyi unutmurdu ki, bu, şəxsən prezidentin öz arzusu. «Hesabı hökumət ödəyəcək!» - ilk günlər bu ifadə azca da olsa, ümid işığı yaradırdısa, günlər ötdükcə, öz dəyərini, ciddiliyini itirirdi: «Hesabı hökumət ödəyəcək!» Hadisələr bu minvalla davam etməyindəydi ki, uzun-uzadı illərdən sonra günlərin bir günü, cəsarətli kreditorlar, əllərində çamandanları, özlərini prezident sarayının qəbul bölməsinə yetirdilər. Ən qəribəsi o idi ki, bizə nə «hə», nə də «yox» deyən olmadı. Növbətçi bizi, çox qanacaqlı və cavan bir zabit oturmuş yığcam qəbul otağına ötürdü, orda zabit öz növbəsində, bizə gülər üzlə qəhvə təklif etdi: «Prezidentin öz məhsulundadı, cənablar!» Bundan sonra o, bizə, pəncərələri dəmir çərçivəli, tavanları ventilyatorlu, gur işıqlı, ağ kabinetləri göstərdi; bu kabinetlər elə təmiz, elə işıqlı idi, hər şey o qədər saf və insanpərvər idi ki, bizlərdən hər birimiz özümüzü itirə-itirə biri-birimizdən: «Bəs deyilən o çürük hakimiyyət havası hanı? Öz işləri ilə tələsmədən, sakitcə məşğul olan bu ipək köynəkli məmurlar, bu mülayim adamlar necə qəddar və simic ola bilərlər axı?» - deyə soruşduq. Cavan zabit isə bizi hey saray otaqlarıyla gəzdirirdi; o bizi, Letisiya Nasarenonun, sübh şəhi və səhərin təmiz havası, kor və iflic xəstələrin üfunətindən korlanmasın deyə, dibindən kəsilən qızılgül kollarıyla bəzənmiş içəri həyəətə apardı və bizə, bir vaxt kənizlərin yaşadıkları hinəbənzər barakları göstərdi... pas atmış tikiş məşinlərini, hərəmxana sakinlərinin iki-iki, bəzən üç-üç yatdığı kazarma çarpayılarını göstərdi və izah elədi ki, bu qəfəsəbənzər biabırçı barakı söküb, yerində kiçik kilsə tikəcəklər; o, bizə prezident sarayının ən müqəddəs yerini - günorta günəşinin işığından qızılı rəngə çalan diri güllərdən hörülmüş talvarın altında dayanan, yaşıl taxtalardan yığılmış stolu, prezidentin, Letisiya Nasareno və oğluyla - bu stolun arxasında oturmağa ixtiyarları çatan yeganə adamlarla təzəcə nahar elədiyi yeri göstərdi; əfsanəvi seybanı - prezidentin, siestanın ən bürkülü

saatlarını, ikirəngli parçadan tikilmiş milli bayrağın kölgəsində keçirdiyi yelləncəyi, süd fermasını, pendir düzəldilən dəzgahları göstərdi; biz, prezidentin, hər səhər süd sağımına nəzarət etmək üçün gəldiyi yolla geriye qayıdanda isə cavan zabit ayaq saxlayaraq, palçıqın içində qalan uzunboğaz çəkmənin izini göstərib: «Baxın, bu, onun izidir!» - dedi. Və biz, nəhəng çəkmənin izinə baxa- baxa, yerimizdəcə donub qaldıq. Bu izdən möhtəşəmlik və əzəmət duyulurdu; bu, tənhalığa öyrəşən bəbirin, hökümranlığı izi idi; bu izə baxdıqca, bizim hər birimiz özümüzü, prezidentin özündən çox, ecazkar hakimiyyət havasının bizə məlum olmayan gizli sirlərinin yaxınlığında hiss etdik və hər şey onunla bitdi ki, yüksək rütbəli hərbiçilər, ali komandanlığın, dövlətin, nəhayət, prezidentin özünün hüquqlarından daha böyük imtiyazlara malik olan özündənrazi, yekəxana qadına qarşı üsyana qalxdı.

Şöhrətdən başı gicəllənən, özündən süni surətdə kraliçə düzəldən Letisiya Nasareno həddini o qədər aşdı ki, axırda baş qərargah daha dözə bilməyib, bizlərdən birini əla həzrətlərin yaxınlığına buraxmağa məcbur oldu: «Yalnız bir adam, - bizə dedilər, - qoy, o, generalın kürəyi arxasında baş verənlər barədə, heç olmasa, ucundan-qulağından da olsa, bir arayış versin.»

- «Məsələ də bax, belə alındı ki, mən onu gördüm. O, öz qar kimi ağappaq otağında tək idi. Divarlardan cins ingilis atlarının qravürləri asılmışdı. O, yumşaq kreslodə söykənəcəyə ehmalca söykənmiş vəziyyətdə oturmuşdu, başının üstə ventilyator pərləri hərlənirdi. O, orden-medalsız, bürünc düyməli, ağ, əzik, kətan formadaydı, ipək əlcəkli əli, üstündə üç cüt eyni qızılı çərçivəli eynəkdən savayı heç nə olmayan yazı stolunun üzərində idi. Kürəyinin arxasında, içi insan dərisinə bənzər cilidli, tozlu mühasibat kitabları ilə dolu rəflər vardı; sağ tərəfində, dəmir tor vurulmuş açıq pəncərədən bütün şəhər, dənizə qədər bircə quş görünməyən buludsuz, açıq səma görünürdü. Mən özümü çox yüngül hiss edirdim, çünki onun, əshabələrinə nisbətə, çox sadə görkəmi vardı; portretlərindəkindən fərqli olaraq, ev görkəmində idi, bəlkə də buna görə ona ürəyim ağrıdı; ona aid olan hər bir şey nimdaş və qoca idi; o özü isə çarəsiz xəstəlikdən üzülmüş xəstələr kimi o qədər zəif idi ki, «əyləşin» deməyə belə, gücü çatmadı və o, ipək əlcəkli əlinin hərəkəti ilə mənə oturmağı təklif etdi və harasa kənara baxa-baxa, nəfəsindən gələn amonyak iyi kabinetin içini doldura-doldura, ağır xışıltı ilə nəfəs ala-ala, məni dinləməyə başladı; sonra uzun müddət pul sənədlərini gözdən keçirdi. Abstrakt təfəkkür ona yad olduğu üçün mən, məktəb dərsliklərində keçdiklərimdən istifadə edərək, bu kağızlarda nədən yazıldığını sadə sözlərlə ona izah etdim. Mən ondan başladım ki, Letisiya Nasarenonun borca götürdüyü taftanın uzunluğu, burdan Santa Mariya-del-Altaracan gedib-qayıtmaq qədərdir, yəni yüz doxsan dəniz milindən çox; onda o: «Aha» - dedi; edə dedi, elə bil bu sözü özü-özünə dedi. Sözümlü onunla bitirdim ki, Letisiyanın borcları, sizin, əla həzrətlərinin güzəştini nəzərə alsaq, son on ildə lotereya oyununun altı ən böyük uduşuna bərabərdir. Onda o, yenə: «Aha» - dedi və ancaq onda gözü gözümə sataşdı. Onun gözündə eynək yox idi və mən gördüm ki, onun gözləri ürkək və qəmlidi, danışanda isə səsi elə qərribə çıxırdı, elə bil sinəsində fisqarmon çalınırdı. «Sizin gətirdiyiniz dəlillər inandırıcı və ədalətlidir!» - o dedi. Bəli, o dövrlər o, məhz belə idi; Letisiya Nasareno onu istədiyi kimi dəyişib, Daş dövründən qalan vəhşi Bendisyon Alvaradonun mağara tərbiyəsini canından çıxartdığı dövrlər, onu yalnız bu səviyyədə görmək olardı. Letisiya ona, süfrə

arxasında yox, ayaq üstə yeriyə-yeriyə, bir əlində kasa, o biri əlində qaşiq, dala-qabağa var-gəl eləyə-eləyə, nahar etmək adətini tərgitmişdi, indi onlar üçlükdə, çiçəkli sarmaşıqlardan hörülmüş talvarın altındakı bağ stolunun arxasında nahar edirdilər; nahar vaxtı o, uşaqla üzbəüz otururdu, Letisiya özü isə böyükdə oturub hər ikisinə seçmə ədalar, yeməyin bədənə daha çox fayda verməsi üçün xüsusi qəbul qaydalarını öyrədirdi; Letisiya onlara, stol arxasında düzgün vəziyyətdə - kürəyi stulun söykənəcəyinə söykəyib oturmağı, çəngəli sol, bıçağı sağ əldə tutmağı, tikəni düzgün çeynəmək qaydasını - başını dik tutaraq, ağızını açmadan on beş dəfə bir ovurdunda, on beş dəfə o biri ovurdunda çeynəməyi öyrədirdi və ərinin, arada bir bütün bunların kazarma intizamına oxşadığını deməsinə qətiyyətlə məhəl qoymurdu. Nahardan sonra Letisiya onu, rəsmi dövlət xəbərlərini - xüsusi təsisçisi və fəxri redaktoru şəxsən özü olduğu qəzeti oxumağa məcbur edirdi. Letisiya bu qəzeti ona nahardan sonra, pationun nəhəng artırmasında, kölgədəki yelləncəkdə uzanıb mürgüləmək istəyən vaxt oxutdururdu. - «Dövlət başçısı, dünyada baş verən bütün hadisələrdən xəbərdar olmalıdı.» Letisiya qızıl çərçivəli eynəyini onun burnuna taxır və o, öz xəbərlər müjdəçisinin, şişirdilmiş sulu cümlələrlə dolu səhifələrinə yola düzəlirdi; Letisiya, oğlunun idman məşğələləri ilə məşğul olur, monastrda öyrəndiyi top-top oyununu uşağa öyrədir, əla həzrətləri isə belə məqamlar qəzetlərdə nəşr olunmuş qədim foto-şəkillərini nəzərdən keçirirdi; bu şəkillər o qədər qədim idi ki, çoxunda o, özü-özünə oxşamırdı, elə bil nə vaxtsa, lap çoxdandan onun əvəzinə ölmüş əkiz tayı idi; kometanın gəlişindən bu yana, bircə iclasın keçirilmədiyini, keçən çərşənbə isə nazirlər şurasının iclasında sədrlik etdiyi zaman çəkilən şəklinə baxır, burnunu az qala, sətirlərə dirəyə-dirəyə, yüksək rütbəli nazirlərin, onun adından yazdıqları aforizmlərlə, tarixi fikirləriylə tanış olur, sonra tutqun avqust gününün istisindən üzül-üzül: «Bu nə zay qəzetdi, lənət şeytana! Bu yazıq camaat bunu necə oxuyur?!» - deyə-deyə, siestanın boğanaq havasında yuxuya gedir, hər belə duzsuz qıraətdən beynində azca da olsa, nə isə qalırdı və həmin o cüzi olan nə isə, onun beynində yeni ideyaların yaranmasına təkan verirdi, onda o, qısa, dayaz yuxusundan ayılıb Letisiya Nasareno vasitəsi ilə öz nazirlərinə müxtəlif tapşırıqlar göndərirdi; nazirlər də öz növbələrində, onun fikirlərini, bu xanımın dedikləri əsasında müəyyənləşdirməyə cəhd edərək, cavablarını elə Letisiya vasitəsi ilə verirdilər. «Çünki mənim rəmmalım sən idin, bircə sən mənim fikirlərimi oxuya bilirdin, demək istədiyimi deyə bilirdin, mənim ən qəliz fikirlərimi yalnız sən nizamlaya bilirdin, sən, mənim səsım idin, mənım şüurım və qüvvəm idin, sən - mənım, dünyanın dörd bir yandan daim üstümə odlu axınla yeriyan sonsuz uğultu içində lazım olanları eşidən ən iti qulağım idin.» O, belə deyirdi, əslinə qalanda isə, bəhrələnib istiqamətləndiyi ən etibarlı xəbərlər mənbəyi ümumi saray tualetlərinin divarlarında yazılan anonim xəbərlər idi; bu informasiyalardan o, heç kimin, «Hətta Letisiya, sənın özünün belə», deməyə cürət eləmədiyini həqiqətləri öyrənirdi; o bu informasiyaları sübh tezdən, inəklərin səhər sağımından sonra, gündüz növbətçiləri onları divarlardan yuyanacan oxuyur və tualetlərin divarlarını hər gün ağartdırmağı əmr edirdi ki, heç kim öz qəlbinin çirkabını, içinin acığını bəyaz divarlara tökməyə heyfslənməsin; həmin bu imzasız məktublardan o, öz zabitlərinin dərdlərini öyrənir, onun köməyi ilə yüksək rütbəyə çatıb üzü dönənləri, ürəyində ona nifrət edənləri bircə-bircə tanımağa başlayır və

məhz beləcə, insan qəlblərinin gizli guşələrinə baş vurduqca, özünü tam qüvvətli hiss edirdi; bu qəblərə o, çox asanca, ifşa güzgülərinə - tualetlərin divarına - boylandıqca, baş vururdu.

O dövrlər o, uzun-uzadı illər bundan əvvəl tərgitdiyi mahnılarını yenidən oxumağa başladı; yenə miçətkənin dumanı içində Letisiya Nasarenonun, ləpənin vurub dayaza atdığı balina cəmdəyinə bənzər bədənini nəzərdən keçirə-keçmə: «Di oyan, Letisiya, mənim qəlbimdə artıq səhərdir! Həyat davam edir! Dəniz sahilini sıgallayır!» - oxuyurdu. Həyat beləcə davam edir, Letisiya Nasarenonun - bircə boş bir şeydən savayı - səhərlər onunla bir yataqda oyanmaqdan savayı, istədiyi hər bir şeyi ondan ala bilən yeganə qadının qəribə əhvalatları davam edirdi. Hər axşam o, sevgi nəşələrindən doyardan sonra öz otağına gedir, öz subay yataq otağının qapısından, işdi, birdən qovhaqov düşərsə, ona mütləq lazım olacaq yanar lampasını asır, kilidi üç dəfə açarlayıb, üç zənciri, üç cəftəni bağlayır, Letisiya Nasarenoya qədər olduğu kimi və Letisiyadan sonra, ömrünün son gecəsinədək olacağı kimi, geyimli-keçimli, üzü üstə döşəməyə düşüb, suda boğulan tənha adamın yuxusunu görürdü. Lakin hər səhər o, inəklərin sağılmasına nəzarət eləyəndən sonra Letisiyanın digər, yeni arzularını həyata keçirməkdən ötrü - onun tamahkar gözünü, rəhmətlik anası Bendisyon Alvaradonun hüdudsuz vərəsəliyi müqayisəyə belə gəlməyən bahalı hədiyyələrlə doldurmaqdan ötrü yenidən Letisiyanın yataq otağına - hələ də vəhşi heyvan iyi qoxuyan otağa qayıdırdı. Lakin məsələ, tək Letisiya ilə qurtarmırdı, Letisiyanın hansısa antil adalarından tökülüşüb gələn qohumlarının da tamahkar gözünü doymurmaq lazım gəlirdi; bu, bir sürü, heç nəyi olmayan, bircə Nasareno nəslinə aidiyyəti olan yoğun səslə, ac-yalavac şogöz dəstəsi idi. Letisiyanın qohum-əqrabası, bütün duz, tütün, içməli su satışını ələ keçirdilər, ordu rəhbərlərinin arasında bölüşdürülmüş ticarət sahələrinə də soxuldular. Demək, məsələ beləydi ki, ac-yalavac Nasareno sülaləsi onun-bunun tikəsini əlindən qamarlaya-qamarlaya camaatın hesabına dövlətlənməyə başladılar və guya bütün bunlar prezidentin razılığıyla həyata keçirilirdi; əslində isə qərarı Letisiya verir, prezident də bu qərarla razılaşmalı olurdu. Həmin o dövr o, Letisiyanın təkidiylə, vəhşi edamları - adamları dörd atın arasında şaqqalamaq cəzasını ləğv etdi və bu dəhşətli cəza növünü, yadelli desantın ölkədə olduğu illər, desantın komandanının şəxsən ona bağışladığı elektrik stulu ilə əvəz etməyə cəhd etdi; yəni ki, bizdə də ölüm cəzasının ən müasir növündən istifadə edirlər. Bu məqsədlə o, liman qalasının dustaqxanalarına - ən cansız siyasi dustaqların təcrübə dovşanı kimi saxlanıldığı dəhşətli laboratoriyalara baş çəkdi: işə salınanda bütün şəhərin elektrik enerjisini udan ölüm taxtının idarə sistemi bu adamların bədənində sınaqdan keçirilməliydi; biz bu eksperimentlərin vaxtını dəqiq bilirdik; bunu təyin eləmək bir o qədər də çətin deyildi, işıqlar qəfil sönürdü və biz, dəhşətdən itən nəfəsimizlə qaranlıqda donub qala-qala, liman qəlyanaltıxanalarında ölənlərin ruhunu, badə qaldıraraq, bir dəqiqəlik sükutla yad edirdik və bilirdik ki, bu adamlar, bir dəfə yox, bir neçə dəfə ölürlər; biz bilirdik ki, dustaqların çoxu birinci dəfədən ölmürdü, yarımcan vəziyyətdə kabab kimi tüstülənə-tüstülənə qayıxdan asılıb qalır, cəlladlardan hansısa əməliyyatı iki-üç dəfə təkrar edəndən sonra, bu yazıqları gülləylə vurub öldürməyincə, dəhşətli ağırlardan xır-xır xırıldayırdılar. - «Hər şey sənə istəyin naminə idi, Letisiya! Türmə kameraları

sənin istəyin naminə boşaldılmışdı, sənin naminə mən düşmənlərimi əfv edib vətənə qayıtmalarına icazə verdim!»

Pasxa qabağı o, vicdan azadlığını bərqərar edən, zidd fikirliliyə görə cəzaları qadağan edən qərarı rəsmiləşdirdi, çünki ömrünün payızının yetkin çağı o, səmimi qəlbdən anladı ki, ən qatı düşmənlərinin belə, əfsanəvi yanvar gecələri Letisiya Nasareno ilə onu göyərtədə, bircə alt tumanında oturan vəziyyətdə, ayın işılatdığı nəhəng qarnını görmək şərəfinə nail olan yeganə qadınla keçirdiyi xoşbəxtliyin ən xırdaca payına da olsa hüquqları çatır; onda o, Letisiya ilə birlikdə Vavilon hökmdarlarının göndərdiyi, Yağışlar Bağında əkilən gümüşü söyüdləri, leysan yağışın, günəşin büllur şüalarıyla kəsilməsini, yaşıl cəngəlliklər içində itib-batan Qütb ulduzunu seyr edir, radioların, dünyanın bütün pataxtylarının adı və meqagerts rəqəmləriylə dolu olan şkalasını gözdən keçirir, Letisiya ilə birlikdə dünyanın qarmaqarışq səsləri və öz orbitləri ətrafında ətürpədən uğultu yaradan planetlərin səsi içində hər axşam Santyaqo de Kubadan verilən, hər fəsli ürək kövrəldən - «Təki sabaha sağ çıxaydıq» sözləri ilə bitən radiatormanın növbəti fəslinə qulaq asırdı. Gecələr, yatmamışdan əvvəl isə o, uşaqla məşğul olur, ona silahlar barədə, hansı silahın harda işlədilməsi barədə danışdı; axı bu, onun xırdalıqlarına qədər bələd olduğu yeganə sahə idi?!.. Siyasi müdriklik dərslərinə gəldikdə isə o, hər dəfə uşağa eyni şeyi təkrar deyirdi: «Əgər sözünün yerə düşəcəyindən şübhələnirsənsə, heç vaxt əmr vermə!» hər dəfə də uşağı, bu kəlamı onunla birlikdə təkrar eləməyə məcbur edirdi ki, o birdəfəlik başa düşsün ki, yüksək vəzifəyə malik olan şəxs yeganə səhvi - yerinə yetiriləcəyinə dəqiq əmin olmadığı vəziyyətdə əmr verməyidi; məlum məsələydi ki, bu, yetkin dövlət xadimindən, həyat təcrübəsi görmüş müdrik atadan çox, nəfəsindən artıq süd iyi gələn heysiz qocanın məsləhətiydi və işdi, əgər Allah-tala uşağa da bu qədər ömür bəxş etməli olsaydı, o, bu məsləhəti qəbir evinə yadından çıxarmayacaqdı, çünki bu düsturu ilk dəfə altı yaşında - atasının rəhbərliyi altında ağır qurğudan atəş açdığı gün eşitmişdi, odu ki, yaddaşına, həmin bu dəhşətli gurultuyla bir həkk olunmuşdu; biz isə o dəqiqə başa düşdük ki, həmin bu ağır qurğudan açılan atəş, yaxın tezlikdə baş verəcək təhlükəli təbii fəlakətin xəbərdarlıq əlamətidir, çünki atəşdən sonra dəhşətli bir qasırğa - yağışsız, lakin şimşəkli, gurultulu bir qasırğa başladı; bir gurultu qopdu, elə bil yeraltı vulkanların hamısı birdən oyandı, Komodoro Rivadavia tərəfindən isə vahiməli qütb küləyi əsməyə başladı; külək dənizi alt-üst edib, bütün sularını çalxaladı, köhnə ticarət limanı meydanında məskən salan köçəri sirki, saman çöpü kimi hərəyib özüylə apardı və biz, bir qədər sonra su boyu trapessiyalarda üzən filləri, suda boğulmuş klounları və zürafələri torla tutmağa başladığımız; onlar buralara, qasırğanın ilk həmləsindən düşmüşdülər, külək onları ordan, trapessiyaqarışq, dənizə salmışdı; həmin bu dəlisov qasırğa az qala, lövbərində, sonradan Ruben Dario adı ilə məşhurlaşan gənc şair Feliks Ruben Qarsia Sarmento gələn banandaşıyan gəmini də batıracaqdı; gəmi yalnız qasırğa qutarandan, düz bir saat sonra bizim limana daxil ola bildi.

Günorta saat dörd olardı, qasırğanın təzələdiyi hava, cücülərin şən vızıltısıyla dolmuşdu, dəniz sakitləşmişdi; əla həzrətləri, öz yataq otağının pəncərəsindən boylanaraq, qasırğanın çalxalayib sağ böyrü üstə yıxdığı və indi heysiz-heysiz limanın, qızıllı, hamar sularıyla üzən ağ gəmiciyi gördü; sükanın arxasında kapitan

dayanmışdı və gəminin geriye yan almasına, şəxsən özü rəhbərlik edirdi, kapitanın yanında isə, əynində tünd mahud gödəkcə və ikibortlu jilet olan sərnəşin dayanmışdı; general bu adam haqqında, növbəti bazar gününədək heç nə eşitməmişdi, bazar günü isə Letisiya Nasareno, ərindən ağlasığmaz bir şey xahiş elədi: «İstəyirəm, biz bu axşam Milli teatra, poeziya gecəsinə gedək!» O, Letisiya ilə bu poeziya gecəsinə getməyə razılıq verdi. Həmin axşam biz prezidenti, düz üç saat ayaqüstə dayana-dayana, havasız zalın istisindən tər tökə-tökə, gecədən bir neçə dəqiqə əvvəl məcburən əynimizə geydirilən parad kostyumlarında boğula-boğula gözlədik. Və nəhayət, budur, milli himn səsləndi və biz əl çala-çala, tafta paltarın üstündən boynuna qara tülkü dərisi taxmış, buruq lələkli şlyapalı, dolubədənli rahibənin göründüyü dövlət lojasına sarı çöndük; qadın, alqışlara məhəl qoymadan, general mundiri geymiş oğlan uşağını yanında oturtdu, oğlan isə, zanbaq rənginə çalan əlcəyini çıxarıb camaata əl elədi; anasına görə, qədim vaxtların şahzadələri camaatı bu cür salamlayırmış; hökumət lojasında daha heç kim gözə dəymirdi, lakin, o, ordadı, biz onun gözəgörünməz iştirakını - dinc qəlbimizin sakitliyini poeziyanın üsyankar havasından qoruyan insanın iştirakını hiss edirdik... axı bizim sevgi hissimizin ölçüsünü, ümumiyyətlə, hisslərimizin ölçüsünü, az qala ölüm vaxtımızı belə o müəyyənləşdirirdi. Bəli, o, ordaydı, lojanın, bizlərə görünməyən, qaranlıq küncündə, şairin görə bilmədiyi yerdə oturmuşdu, şair, əzəmətli səsiylə onun gözünə möhtəşəm minotavr kimi görünürdü; bu səsin ahəngi, sanki darısqal zaldan yox, açıq dənizdən gəlirdi; bu səs, qeyri-ixtiyari əla həzrətlərini, oturduğu lojadan da, bu zaldan da bütün bu yer ölçülərindən yuxarıya - qızıl şeypurların çalındığı yerlərə qaldırdı, şeypurların bu gümüşü sədaları altında Marsın və Minervanın triumfal girişləri - şöhrət səltənətinin triumfal girişi göründü. - «Sizin şöhrətinizin yox, mənim generalım!» O, pəhləvan-cəngavərləri, adamı ölümcül qapan qara itləri, dəmir nallı döyüş altarını, kobud lələkli şlyapalı, əlinizəli, cüssəli bayraqdarları, bu cəngavərlərin qəribə, yad bayrağı zəbt etdiyini gördü. - «Sizin silahınızın hesabına zəbt etmədilər, mənim generalım!» O, vətəndaş müharibəsində ayaqyalın əsgər kimi döyüşdüyü vaxtlar, qızdırmalı sayıqlamalarda duyub hiss etdiklərinə - vətənin şərəfi və əbədiliyi naminə qızmar yay günəşinə, soyuq qışın qarına və küləyinə, gecəyə, şaxtaya, ölümə meydan oxuyan bütöv bir qəzəbli gənclər ordusunu gördü, gurultulu alqış partlayışı içində özünü xırda və miskin hiss etdisə də, öz qaranlıq küncündən camaata qoşulub əl çala-çala, öz - özünə: «Anam mənim, Bendisyon Alvarado, zəfər, buna deyərlər! Buna baxanda, camaatın mənim üçün elədikləri heç nədi!» O, özünü tənha və atılmış, bürkünün və uzunayaqlı ağcaqanadların dumanı altında əzilmiş hiss edir, fəxri lojasının qızıl naxışlı sütunlarına, rəngi itmiş məxmərinə görə xəcalət çəkirdi. - «Lənət şeytana, axı bu, necə ola bilər ki, bu hindu dalını yuyan əl belə bir gözəl əsər yazsın?» Qoca, ona tam aydın olmayan bu poetik dildən, qəlbini dərinliklərinəcən rıqqətə gələrək, özünə yer tapa bilmir, yekə ayaqlarını möhtəşəm sətirlərin təntənəli ritminə uyğunlaşdırmağa çalışaraq, qəzəbli fil kimi o baş-bu başa var-gəl edir, arada bir Letisiya Nesarenonun, pationun nəhəng ağaclarının budaqlarından yığılmış triumfal girişində təşkil etdiyi ehtiraslı, zil səsləli xorun ritmi altında yuxuya gedirdi; o, qəlbini rıqqətə gətirən bu şeirləri tualetlərin divarlarında yazır, poemanın yadında qalan parçalarını süd fermasında,

isti təzək dağının üstünə çıxıb birnəfəsə əzbərdən oxumağa hazırlaşdı ki, bu məqam, karet sarayında dayanan prezident limuzininin arxasında qoyulmuş dinamit, nəzərdə tutulan vaxtdan əvvəl partladı... - «Bu, dəhşət idi, mənim generalım, elə möhkəm partlayış olmuşdu ki, biz maşının dəmir-dümürünü hələ bir neçə aydan sonra şəhərin müxtəlif kvartallarından tapırdıq. Məhz bu maşında, Letisiya Nasareno hər çərşənbə elədiyi kimi, bazarı çapıb-talamağa yollanacaqdı. «Odu ki, sui-qəsd onun üçün hazırlanmışdı, mənim generalım, ayrı bir kəs üçün yox!» Burda o, alnına vurub: «Lənət şeytana, necə olub ki, mən bunu hiss eləməmişəm?» Həqiqətən də, onun əfsanəvi duyumu hara yoxa çıxmışdı?! Axı, son bir neçə ayı tualet divarlarındakı yazılar da, həmişə olduğu kimi ona qarşı, yaxud nazirlərdən hansınasa qarşı yox, məhz, dişlərini, generalitetin mənafeyinə, kilsə knyazlarına qıcıyan həyasızlaşmış Nasarenolara qarşı yönəlmişdi. Düzdü, o, belə hesab eləyirdi ki, bir vaxtlar bu divarlarda anasının müqəddəsliyi əleyhinə yazılan təhqiramiz yazılar kimi, bu yazıların da elə bir təhlükəsi yoxdu, bütün bunlar, tədricən adi söyüşə çevrilən tutuquşu kəkələməsindən savayı, bir şey deyil, tualetin isti havasından yaranan acığın nəticəsidir; o, bu acığın böyüyüb şişərək, bir gün belə bir hay-küyə səbəb olmasına əslində o özü şərait yaradırdı ki, camaat, içindəki acığı beləcə çıxarıb soyusun, amma daha belə yox ki. bir dinamitin əvəzinə ikisini bir qoysun?!.. İşə bir bax ki, dinamit gör bir gəlib hara çıxmışdı?!.. Hakimiyyətin göbəyinə! Bu, necə ola bilərdi axı, necə ola bilərdi?!.. Poeziyanın qanadlı sətirlərinə bu dərəcədə uyaraq, öz incə pələng duyumunu necə itirə bilərdi? Necə olmuşdu ki, o, bu köhnə tanış qoxunu - təhlükə hissini qoxusunu vaxtında duymamışdı? Bu nə biabırçılıq idi?!.. O, təcili surətdə bütün generaliteti - təşviş içində ağaran on dörd zabiti yanına çağırırdı; uzun illərin məcburi xidmətindən sonra onlar yenidən iki addım yaxınlıqlarında, adi insan bədəninə malik olması daim heyret doğuran qocanı gördülər. - «O, bizi iclas zalında sırayı əsgər formasında öz taxtında, prezident kreslosunda oturduğu yerdə qəbul elədi; ondan skunsdan gələn sidik iyi gəlirdi; gözündə nazik, qızıl çərçivəli eynək vardı; son günlərin portretlərində onun üzündə bu eynək təsvir edilməmişdi; o hədsiz dərəcədə qoca və bizdən ağlasığmaz dərəcədə uzaqdaydı; ipək əlcəklərini soyunanda, biz gördük ki, onun əlləri heç də qoca hərbi əllərinə oxşamır, bu əllər qadın əlləri kimi incə idi və bu adamdan qat-qat cavan, incəqəlbli adamın əllərinə oxşayırdı; qalan hər bir şey isə perqament kağızı kimi süni və bədheybət idi; biz diqqətlə baxdıqca gördük ki, həyatının son nəfəsi onun etibarsız müvəqqəti bədənində dolaşmaqdadır, bu nəfəs - inadkar hakimiyyətpərəstlik, bölünməz, mütləq hökmranlıq həvəsi idi; içində qara tüstü kimi dolaşan bu xəbis iblisi saxlamaq, vəhşi atın cilovunu çəkib saxlamaq qədər çətin idi; bizim hər birimiz onunla, baş komandanla rəsmi görüş qaydasıyla görüşürdük; o isə bircə kəlmə belə olsun, danışmır, başını belə tərpətmirdi; sonra hamılıqla onun əhatəsinə yarım dairəvi şəkildə düzülən kreslodə əyləşdikdə isə o, eynəyini çıxarıb sınaıçı nəzərlərlə bir-bir bizim hər birimizi gözdən keçirməyə başladı; o, bizim gizli fikirlərimizin xəlvət döngələrini, bu gizli fikirlərin aramla öz xəlvət yuvalarına sürünmələrini görür, onları dinməz- söyləməz, bir-birinin ardınca qəddarcasına ifşa edirdi; bu prosesə onun, bir dumanlı axşam barmağının işarəsiylə bizlərə hərbi rütbələr təyin etdiyi gündən bu yana, kimin nə qədər dəyişildiyini müəyyənləşdirməsinə sərf etdiyi vaxt qədər vaxt lazım oldu.

O öz baxışlarıyla nə qədər bu zabitlərin beyinlərini oyurdusa, sui-qəsdin məhz bu on dörd gizli düşmənin arasında təşkil olunduğuna bir o qədər əmin olurdu; sonra nə oldusa o, birdən-birə özünü bu adamların arasında o qədər tənha və köməksiz hiss elədi ki, kirpiklərini iquana kimi qırıp başını qaldırdı və onları birliyə səslədi. - «Bu gün birlik qədər bizə lazım olan ayrı bir şey yoxdu, çünki söhbət, vətənin taleyindən və hərbi qüvvələrin qeyrətindən gedir!» O, onlara təmkinli olmağı, üzərlərinə düşən fəxri vəzifələri layiqincə yerinə yetirməyi tövsiyyə etdi; sui-qəsdin təşkilatçıları təcili surətdə tapılıb, hərbi ədliyyəyə təhvil verilməliydi. «Bu qədər, cənablar.» - deyə o, sui-qəsdin təşkilatçılarının bu adamlardan biri, yaxud hamısının birlikdə olduğuna qəti əmin olaraq, sözünü yekunlaşdırdı.

Letisiya Nasarenonun həyatının, Allahın yox, məhz onun əlində olduğunu, onu, əvvəl-axır, lənət şeytana, mütləq baş verəcək təhlükədən yalnız müdrikliyi qoruya biləcəyini anladıqca, qəlbinin qanla dolub tikə-tikə sökülüyünü hiss edirdi. O, Letisiyanı, ictimai tədbirlərdə iştirak etməkdən imtina etməyə, ən tamahkar qohumlarını, hərbi generallığın mənafe dairəsindən rədd olmağa məcbur edirdi; az-çox qananları konsul təyin edir, ən lütləri isə, bazarın yabanı kolları arasından axıb gedən çirkab suların içində görünürdülər; bir gün o, uzun illər iştirak etmədiyi nazirlər kabinetinin iclasında yenidən peyda oldu, öz kreslosuna əyləşərək, ruhani idarələrin dövlət işlərinə qarışmasını qəti qadağan etdi. - «Səni düşmənlərdən qorumaq üçün, Letisiya!» Sonra öz generalitetini bir daha dişinə vurub bu qənaətə gəldi ki, o görüşdən sonra yeddi hərbi rəis ona ortabab münasibətdədi; o ki, qaldı müdafiə nazirinə, o, onun köhnə tanışı idi; beləliklə, onun bel bağlamadığı altı nəfər hərbi rəis qalırdı, onun gecələrini uzun-uzadı uzadan, Letisiya Nasarenonun ölüm məhkumluğuna möhür vuraraq, yuxularına zəhər qatan altı tapmaca qalırdı; bəzən ona elə gəlirdi ki, onun tələb etdiyi bütün təhlükəsizlik tədbirlərinə baxmayaraq, ələxüsus çörəyin içindən balıq tıxı çıxandan sonra bütün yeməklərin dadına baxdırmağı məcbur etməsinə baxmayaraq, Letisiya Nasarenonu onun gözləri qarşısında öldürürlər; Letisiyanın yaşadığı otaqların havası hər gün yoxlanırdı, çünki o qorxurdu ki, zəhər, cücüləri qırmaq üçün işlədilən aerosol şüşəsinə də doldurula bilər; nahar vaxtı Letisiyanın rənginin saralmasından diksinirdi, yataqda sevişdiyikləri yerdə səsinin xırıldamasından titrəyib əsirdi, ona elə gəlirdi ki, Letisiyanın içdiyi suya, sarı titrəmə mikrobları, gözünə tökdüyü damcılara isə kuporos qata bilərlər; müxtəlif növ qəsd üsulları barədə qəramətli fikirləri, o günlər onun həyatının hər dəqiqəsinə zəhər qatır, gecənin bir aləmi, ona həqiqət kimi görünən vahiməli yuxularından - Letisiyanın, hindu cadugərlərinin cadusundan qan-qəltan içində üzdüyünü gördüyü yuxularından dik atılırdı. O, Letisiyanın başına gələ biləcək yüzlərlə təsadüfi, real təhlükələrdən az qala havalanırdı, odu ki, Letisiyaya, hər şübhəli şəxsə güllə açmağa hüququ olan ən amansız qvardiyaçıların müşayiəti olmadan, küçəyə çıxmağı qəti qadağan etdi. Bütün bunlara baxmayaraq, Letisiya yenə hər çərşənbə saraydan çıxır, o, pəncərənin qarşısında dayanaraq, Letisiyanın, balaca oğluyula, yenicə zirehlənmiş avtomobilə minməyinə tamaşa edir, təhlükələrdən qorunma duasını əliylə havada cızaraq, ürəyində: «Anam mənim, Bendisyon Alvarado, onları qoru! Ona tuşlanan güllələri geri qaytar, zəhərlə dolu piyaləni kənar elə, gizlini aşkar elə!» - deyirdi.

O, Letisiya Nasarenonu müşayiət edən qvardiyaçıların, de Armas meydanından

verdiyi signalını eşidinəcən, Letisiya oğluyla, mayakın sübh işığından qızaran pationun yolu üstə görünəcən, bircə dəqiqə belə olsun, rahat olmurdu. Letisiya isə səfərdən, həyəcanlı və xoşbəxt əhval-ruhiyyədə qayıdır, rahat səsiylə, maşından diri hinduşkaları, Enviqado orxideyasını, yeni il axşamı yandırılacaq rəngli işıqları və sairəni düşürən mühafizə dəstəsinin əsgərlərinə müxtəlif əmrlər verirdi; belə günlər küçələr, adətən, generalın sərəncamıyla, cürbəcür işıqlar və transparantlarla qəsdən bəzədilirdi ki, onun narahatçılığı bütün bu al-əlvanlığın içində əriyib itsin; o, Letisiyanı piləkənin başında, boynundakı tülkü dərisinin naftalin iyini, turşumuş tər qoxusunu, yağlı saçlarının iyini ciyərlərinə çəkə-çəkə, qarşılıyır, həyat yoldaşının sağ-salamat olmasına sevinirdi; o, Letsiyaya, talayıb gətirdiyi növbəti şikarını yataq otağına ötürməkdə kömək edir, özünü son dərəcə xoşbəxt hiss edir və belə hesab edirdi ki, bu cür xoşbəxtliyin dadını, ümumiyyətlə, bilməsən yaxşıdı! Bu bədbəxtliyin qarşısını almaq tədbirləri bir-bir tapıldıqca, onu bir az da dərin kədər hissi bürüyürdü, bütün qoruyucu duaları elə bil bu fəlakəti bir az da yaxınlaşdırırdı; hər gün həmin o dəhşətli çərşənbəni - Letisiya Nasarenonun həyatı üçün əbədi qorxu və təşvişlərdən yoğrulan o günü yaxınlaşdırırdı, odu ki, o, hövsələsi daralardala: «Axır olacağa çarə yoxdu, nə olur-olsun, lənət şeytana! Qoy lap bir az da tez olsun!» - deyər fikirləşdi. O, beynindən keçən bu ani fikrin fərqi varmamış, fikri, əmr almış kimi ildırım sürətiylə yerinə yetirildi - kabinetə iki adyutan daxil olub Letsiyanın və uşağın, indicə bazarda quduzlaşmış itlər tərəfindən parçalanıb yeyilməsi barədə hesabat verdilər.

«İtlər onları diri-diri yedilər, mənim generalım! Amma bu, bizim adi küçə itləri deyildi, dəriləri köpək balığının dərisi kimi hamar, sarı gözlü, vəhşi qoyun itləri idi! Kimsə onları Letsiyanın boynundakı tülkü dərisinə qısqırtmışdı! Altmış it, mənim generalım, altmış eyni sifətli, eyni biçimli it! Heç kim gözünü belə açmağa macal tapmamış, onlar tərəvəz piştaxtalarının arxasından atılıb Letsiyayla uşağın üstünə cumdular. Bizsə güllə açmağa ürək eləmədik ki, güllələr itlərin əvəzinə, onlara dəyə bilərdi, mənim generalım!»

Bu, iblisin qanlı qiyaməti idi, dəhşətli ölüm burulğanı idi, içindən, gah Letsiyanın, gah da uşağın əlləri yalvarışla göyə uzanan vahiməli it yumağı idi; hər iki qurban göz qırpmında, itlərin acgözlüklə təpişdirdiyi ət parçalarına çevrildilər və bütün bunlar bazar camaatının gözü qarşısında - yüzlərlə adamın qarşısında baş verdi; bəzilərinin üzü dəhşətdən əyilmişdi, o birilər intiqam hissiylə alışıb-yanan gözlərinin sevincini gizlədə bilmir, bəziləri isə ürək ağrısıyla ağlayırdılar; çox keçmədi ki, bu qanlı tamaşa sona yetdi və hamı, yerdə, Letsiyadan qalan fətr bənövşələrlə bəzədilmiş şlyapanı gördü... üst-başlarına qan sıçramış, dəhşətdən yerlərində donub qalan göyərtisatan arvadlar səssizcə: «İlahi, generalın razılığı olmasaydı, bu, heç vaxt baş verə bilməzdi!» - deyib içlərini çəkdi. Bütün bu mənzərə, qanlı tərəvəzlərin arasından yalnız ətsiz sümükləri yığıb-yığıdırmağa macal tapan prezident qvardiyasının biabırçı gücsüzlüyünü nümayiş etdirdi. «Tək bir ağappaq sümüklər, mənim generalım!» Düzdü, sümüklərdən savayı uşağın medalları, oyuncaq padşahın balaca qılıncı, Letisiya Nasarenonun nəyə görə, bazardan bir mil aralıda, liman sularının qoynunda üzən tumac ayaqqabıları, rəngbərəng şüşələrdən yığılmış muncuq və zireh parçasından düzəldilmiş pul kisəsi də tapıldı - «Bu əşyaları biz sizə təqdim edirik, mənim generalım, həm də bax, bu

üç açarı, qaralmış qızıl nişan üzüyünü və bu əlli sentavonu - beş onluq sentavonu. Buyurun, sayın, xahiş edirik! Bundan savayı orda heç nə tapılmadı!»

Əgər o bilsəydi ki, cəmi bir neçə ildən sonra həmin bu taleyüklü çərşənbə günü baş verənləri unudacaq, bütün bu faciənin onun üçün bir qara qəpik əhəmiyyəti olmazdı, amma o gecə o, qəzəbdən hönkür-hönkür ağlaya-ağlaya, səhəri, adamyeyən itlərin ulaşması altında açdı, uzun müddət heç cür bu itlərə hansı növ cəza verəcəyini təyin edə bilmədi, çünki belə hesab edirdi ki, itlərin öldürülməsi, Letisiya ilə uşağın təkrar ölümüdür, çünki onlar hələ ki, bu heyvanların qarnındadırlar; o, tərəvəz bazarının dəmir pavilyonunu sökdürüb yerində, səhləb çiçəkləri əkilmiş bağ saldırmağı, bağın ortasında, mərmər xaç ucaldılmasını əmr etdi, xaç, mayakdan uca və parlaq olmalıydı ki, gələcək nəsillər, generalın özünün, abidə sökülməmişdən çox-çox əvvəl unutduğu bu tarixi qadın barədə unutmasınlar; bu abidəni isə adi gecələrin birində partlatdılar və bu partlayış heç kimi təəccübləndirmədi; səhləb çiçəklərini isə donuzlar yedilər; bağ, durğun və üfunətli gölə çevrildi; lakin general bu mənzərəni heç vaxt görmədi, təkcə ona görə gömədi ki, öz sürücüsünə əmr vermişdi ki, maşını, lap dünyanın başına hərlənməli olsa da, bir vaxt tərəvəz bazarının yerləşdiyi o ərazidən sürməsin, həm də ona görə ki, nazirlikləri şüşəli binaya köçürəndən və sarayda bir ovuc xidmətçisiylə təmtək qalandan bəri o, ümumiyyətlə, şəhərə çıxmırdı; sarayda saraylıq əlaməti qalmamışdı, o, Letisiya Nasarenonun sarayda şahlıq iddiasıyla qurub düzəltdiyi nə vardısı, hamısını məhv eləməyi əmr etmişdi; bu hadisədən sonra o, generalitet üzrə ara-sıra xırda-xuruş göstərişlər verməklə, nazirlər kabinetinin, arada bir, qəliz məsələlər həll olunan və prezidentin rəyi tələb olunan iclaslarında iştirak etməklə vaxtını keçirir, qalan vaxtları, tək-tənha, kimsəsiz dəhlizlərdə, boş otaqlarda məqsədsiz-mənasız gəzib-dolaşırdı; bundan savayı, o, gecədən keçənədək, seybanın kölgəsində oturub, Baltimordan gətirdiyi konfetlərə qonaq eləyə-eləyə, çılpaq qadın şəkilləriylə dolu jurnallardan dürtüşdürə-dürtüşdürə, onu, xarici borclarını, ölkənin ərazi sularının hesabına ödəməyə razı salmağa çalışan səfir Uilsonun xəbis təşriflərinə də dözməli olurdu; o, səfirə doyunca danışmağa şərait yaradır, özü isə lazım olanlara qulaq asır, lazım olmayanları isə sadəcə, eşitmirdi; səfirin çərənləməsi həddindən artıq darıxdırıcı olanda isə o, bu mənasız söz axınını qulaqardına vurur, bunun əvəzinə, ara-sıra, yaxınlıqda yerləşən qızlar məktəbindən axıb gələn qızlar xorunun, yaşıl ağacda oturan qırmızı quş haqqında oxuduğu mahnılara qulaq asırdı; hava qaralanda isə o, səfiri patiodan yola sala-sala, qonağı başa salmağa cəhd edirdi ki, o ondan, bir dənizdən savayı, ürəyi nə istəyir, tələb eləyə bilər. - «Dənizsiz pəncərələr mənim nəyimə gərəkdi? Bu boyda tənha evdə dənizsiz mən nə edərim? Sübh, yaxud, qürüb çağı dənizin, yanar bataqlığa oxşadığı mənzərəni görməsəm, necə yaşayaram? Dekabr gecələri mayakın yaşıl işığına məhəl qoymadan, sınıq şüşələrdən uğultuyla içəri dolan küləklərsiz necə yaşaya bilərəm? Mən - o adam ki, öz dumanlı səhralığını ataraq, qızdırmalı titrəmətdən üzülə-üzülə, özümü vətəndaş müharibəsinin alovuna, tərcümeyi- halımda yazıldığı kimi, dərin vətənpərvərlik hissindən, yaxud, bəzilərinin hesab elədiyi kimi, fırlıdaq məqsədi ilə, yaxud federalizm ideyaları uğrunda da yox, təkcə bu dənizi görmək üçün saldım! Qalan hər şey boş məsələdi, mənim əzizim, Uilson, odu ki, siz ayrı bir şey fikirləşin.» - deyərək o, əlini yüngülcə səfirin çiyinə toxunduraraq, onunla

xudahafizləşirdi. Səfiri yola salandan sonra isə geri - öz iqamətgahına qayıdır, bir vaxt rəsmi idarələrə mənsub olan boş kabinetlərin işıqlarını yandırır; günlərin bir günü isə axşamçağı o, sarayın dəhlizlərində, hansı təsadüf üzündənsə buralarda azıb qalan inəyə rast gəlir, onu pilləkənlərə sarı qovdu, heyvan, ayağı xalçanın dəlmə-deşiyinə ilişdiyindən kəllə-mayallaq aşır, baş gözünü partlatdı və bununla da acından üzülən cüzamlı xəstələri ağlasığmaz dərəcədə sevindirdi; xəstələr cumub cəmdəyi bölüşdürdülər; Letisiya Nasarenonun ölümündən sonra bütün cüzamlılar və ifliclər, korlar geri qayıdaraq, əvvəlki kimi, bağda, qızılgül kollarının altında yaşayırdılar, yenə əvvəlki kimi, ondan bir çimdik şəfqət duzu dilənir, ulduzlu gecələrdə mahnılar oxuyurdular; o da onlara qoşulub: «Susanna, yanıma gəl, Susanna!» -nı oxuyurdu; axşamüstü saat beşdə isə tövlənin pəncərəsindən yola boylanıb mavi döşlükdə, qısa corablarda məktəbdən qayıdan hörüklü qızlara baxır, tamahdan nəfəsi darala-darala, əlcəkli barmaqlarını pəncərənin dəmir qəfəsində oynada-oynada onları yanına çağırırdı: «Ay qız - ay qız, bir bura gəl, gəl, səni əlləyim!» - deyirdi. «Vay dədə, vay! Biz ondan ilan gözlü iblisdən qaçan kimi qaçırdıq! O isə qızların qaçdığını görüb: «Anam mənim Bendisyon Alvarado, indiki qızlar necə də cavandı?!» - deyər fikirləşirdi; ona, özünə gülməkdən savayı, heç nəyə yaramadığını boynuna almaqdan savayı heç nə qalmırdı; daim nahara dəvət elədiyi səhiyyə naziri gözünün içinə baxıb nəbzini yoxlamaqla qane olmayıb, qocalıq sklerozunun qarşısını almaq, yaddaşının durğun kanallarını bağlamaq üçün ona sulu dərman yazanda isə o, onun ağzından vurub: «İşim-gücüm yoxdu, dərman içəcəyəm! - deyirdi. - Mən, bircə müharibə illəri tutulduğum titrətmə xəstəliyindən savayı heç bir xəstəliyə tutula bilmərəm!»

Axır vaxtlar isə o, bütün dünyaya arxa çevirib, dünydan küsmüş adamlar kimi, təmtəkcə nahar eləməyə başlamışdı; böyük zəka sahibi, səfir Meyriləndin dediyinə görə, qədim Mərakeş kralları məhz bu cür nahar edirdilər; o, nahar vaxtı, dümdüz, başı dik oturmağa çalışır, çəngəli sol, bıçağı sağ əlində tutaraq keçmiş müəlliminin qoyduğu qayda-qanunla, tikəni yaxşı-yaxşı çeynəyər-çeynəyər yeyirdi; sonra bütün sarayı başdan-başa gəzib dolaşaraq, bal gizlətdiyi gizli divar hücrələrini axtarır, tapdığı yeri ikicə saatdan sonra yenidən itirir və axtarışa təzədən başlayırdı; ordan bal əvəzinə, bir vaxt siqaret kimi büküb dəlmə-deşiyə soxduğu kağız bükmələrini tapırdı... çox-çox qədimlərdə, keçmiş dövrlərdə o, bu kağız zolaqlarını, artıq çox illər keçdiyindən və nə yazdığını unutduğu cümlələri yenidən yazmaq üçün kağızların haşiyələrindən qoparırdı: «Sabah çərşənbə axşamıdır...» - zolağın birində yazılmışdı, o birində isə: «Sənin ağ yaylığında qırmızı saplarla kiminsə adının baş hərfləri yazılıb, amma bu, sənin adın deyil, mənim hökmdarımdır.» - yazılmışdı; o, bundan heç nə anlamadı və o biri zolağı açır oxudu: «Canım Letisiya Nasareno, gör bir sənəzət nə günlərə qalmışam.» - «Letisiya Nasareno» - bu ada o, demək olar, hər kağız zolağında təsadüf edirdi və heç cür başa düşə bilmirdi ki, özündən sonra bu qədər yazılı ah-uf, bu qədər dərd- qəm qoyub getmiş bu bədbəxt kimdi. - «Özü də mənim xəttimin bura nə dəxli var, lənət şeytana?» Bu onun xətti idi, özünü sakitləşdirmək üçün tualetlərin divarlarını: «Yaşasın general!» - yaza-yaza bəzəyən solaxayın təkrarolunmaz kalliqrafiyası idi. O, artıq öz zıqqılığına görə, səviyyəsinin, quru qoşun qüvvələrinin, yaxud dəniz donanmasının sırası əsgərdən də aşağı düşməsinə görə, kağız zolaqlarında karandaşla yazılmış adından savayı heç

nəyi qalmayan adi monastr rahibəsindən ötrü üzülməyinə görə əsəbiləşmirdi; sadəcə, bütün bunların, həmin o taleyüklü çərşənbə günündən sonra, adyutantların onun yazı stolunun üstünə qoyduğu əşyaları - Letisiyanın və uşağın şeylərinə əl vurmaqdan imtina etdiyindən sonra nə olduğunu xatırlamırdı; onda o, üzünü yana çevirib: «Bu çəkmələri aparın burdan, bu medalları da, ölənləri yadıma sala bilən nə varsa, yığışdırın burdan.» - demişdi. Odu ki, onlara aid bütün əşyaları Letisiyanın yataq otağına - onun bir vaxtlar ehtiraslı siesta saatlarını keçirdiyi otağa yığmışdılar. - «O otaqların bütün qapı- pəncərələrini mıxlayın ki, lənət şeytana, mən əmr eləsəm belə, heç kim ora girə bilməsin. Bu əmri verdikdən sonra o, uzun illər dəhşətli qıcolmalar içində qovrula- qovrula, Letisiyanı uşağıyla bir gəmirən itlərin ulaşmasına qulaq asır, hər hansı itlərin, dəri soyulan məntəqələrə göndərilməsinə ürək eləmir və yenə fikirləşirdi ki, onlara əzab vermək - əziz mərhumlara əzab vermək deməkdi; günlərlə tor yelləncəyinə pərçim olub, doğmalarının qatillərini unutmağa çalışaraq, qəzəbini içində boğur, qatilləri evinin içində gördükcə, alçalıb təhqir olunurdusa da, bu miskin vəziyyətə o səbəbdən dözməyə məcbur olurdu ki, o günlər, hələ qatillərin boynunu sındırmaq gücü yox idi; o, əzizləri üçün təntənəli dəfn mərasimi təşkil etmədi, yanına başsağlığı verməyə gəlməyi də qadağan etmişdi; matəm elan etməmişdi - nəhəng seybanın kölgəsində, öz yelləncəyində, acığından dil-dodağını gəmirə-gəmirə, öz saatını - öz vaxt - vədəsini gözləmişdi; bir dəfə isə yaxın tanışlardan biri həmin seybanın altında, generalitetin rəyini ifadə edərək, ona, guya generalitetin, xalqın, bu dəhşətli faciəni sakit dözümlə keçirdiyinə görə fəxr etdiyini demişdi. «Hər yerdə sakitlik və səliqə-sahman hökm sürür. Onda o, azca seziləcək tərzdə gülümsünüb: «Axmaq- axmaq danışmayın, dostum! - dedi. - Elə ən pisi də odu ki, sakitlik və əminamanlıqdı! Demək, bu bədbəxt faciənin adamlara zərrə qədər də təsiri olmayıb!» O günlər o, bütün qəzetləri sətirbəsətir, soldan-sağa, sağdan-sola oxuyur, orda rəsmi xəbərlərdən savayı daha nə isə tapmağa çalışır, rədioqəbuledicini yanına qoydururdu ki, bircə vacib xəbəri belə ötürməsin və nəhayət, günlərin bir günü arzusuna çatdı - Verakurs radiostansiyasından Riobambaya qədər bütün radiostansiyalar xəbər verdi ki, milli təhlükəsizlik xidməti sui-qəsd təşkilatçılarının izinə düşüb. «Bəs necə, kərtənkələ uşağı!» - o öz- özünə, dodaqaltı dedi, radio isə ardını xəbər verirdi ki, sui-qəsdin təşkilatçıları, şəhərkənarı fahişəxanaların birində, minomyotdan atəş açılan binada aşkar edilib. «Bax belə, - deyə o dərindən nəfəsini dərdi - yazıq insanlar!» Lakin bütün bunlardan sonra, o yenə donuq üzüylə, fikrindən keçənləri, azacıq da olsa, üzünə buraxmadan, öz tor yelləncəyində uzanıb qaldı və öz-özünə: «Anam mənim, Bendisyon Alvarado, sən məni intiqam üçün qoru, əlimdən tut, mənə ilham ver!» - deyə-deyə yalvardı. O, anasının, onun yalvarışlarını eşidib xahişini yerinə yetirəcəyinə o qədər arxayın idi ki, tez bir zamanda özünü ələ alıb, dərd-qəm yükünü axır ki, bir kənara ata bildi. Bunu, baş qərargahdan onun yanına hesabata gələn ictimai asayişə məsul milli təhlükəsizlik zabitləri o dəqiqə hiss etdilər. «Mənim generalım, sui-qəsdin üç təşkilatçısının üçü də, ictimai asayişin mühafizə dəstələri ilə atışmada öldürüldülər, ikisi həbs edilib San-Xeronimo kameralarında yerləşdirilib!» O isə əlində meyvə şirəsi, öz tor yelləncəyində otura-otura: «Aha.» - dedi və sərrast atıcı əli ilə hamıya meyvə şirəsi süzdü. - «. .O, həmişəkindən bir az da müdrik və həssas idi, o qədər

həssas və diqqətçil idi ki, bizim ürəyimizdən keçənləri o dəqiqə hiss elədi və bizə siqaret çəkməyə icazə verdi. Bu, nə isə, ağlasığmaz bir şey idi. vəzifə başında siqaret çəkməyə icazə vermək!» «Bu ağacın altında biz hamımız bərabərik.» - o dedi və bazarda baş verən cinayətin necə qurulması və həyata keçirilməsi barədə, Şotlandiyadan, ayrı-ayrı partiyalarla səksən iki ov itinin gətirilməsi barədə, bu səksən iki itin iyirmi ikisinin müxtəlif səbəbdən ölməsi barədə, qalan altmışının cinayət məqsədi ilə təkə Letisiya Nasarenonun boynundakı tülkü dərisinə yox, Letisiyanın özünə və uşağına qısqırdılması üçün xüsusi təlim keçməsi barədə ətraflı məruzəni sakitcə dinlədi. - «İtlərə bax, bu əşyaları iylədiblər, mənim generalım! Onlara saray çamaşırxanalarından oğurlanmış bax, bunları - Letisiya Nasarenonun korsajını, bax, bu yaylığı, bu corabları, uşağın bu mündirini iylədiblər, mənim generalım! Siz bu əşyaları tanıyırsız?» O, ona təqdim edilən əşyalara baxmadan, sakitcə: «Aha!» - dedi və diqqətlə izahatın ardına qulaq asdı: «Həmin bu altmış itə, hürmək lazım gəlməyəndə, susmağı öyrədibmişlər, onları insan ətinə dadandırılmışlar, mənim generalım, Allahın işığına həsrət qoyub bağlı saxlaymışlar; onlarla bir neçə il, paytaxtdan yeddi mil aralıdakı baxımsız cin formasında təlim keçiribmişlər; bu fermada Letisiya Nasarenonun və uşağın boyu ölçüdə, onların geyimi geydirilmiş müqəvvaları tapılıb, bundan savayı itlərə, bu portretləri və qəzet foto-şəkillərini göstərərək, uşağı və Letisiyanı üzdən tanımağı öyrədibmişlər.» - deyə hərbiçilər ona, səhifələrinə həmin şəkillər yapışdırılmış albomu göstərdilər ki, o, görülən işin dəyərini başa düşsün. - «Hərə öz xidməti borcunu yerinə yetirir, mənim generalım!» O isə, yenə onlara baxmadan bircə öz «Aha» - sını dedi və onda onlar ona, söhbətin ən vacib yerini açdılar; guman var ki, təşkilatçılar özbaşlarına hərəkət etmirdilər, onlar, mərkəzi xarıcdə yerləşən hansısa gizli təşkilatın agentləri olublar. - «Bu, onların emblemidir, əla həzrətləri!» Və onlar ona, gizli təşkilatçıların emblemini - qaz lələyi ilə çarpazlanmış xəncər emblemini göstərdilər, o da: «Aha!» - dedi. Daha sonra onlar öz məruzələrinə davam edərək, bildirdilər ki, bütün təşkilatçılar, əvvəlki cinayətlərinə görə ədalət mühakiməsi orqanlarından gizlənen adamlardır. Sonra hərbiçilər ona, bu adamların, polis məntəqələrindən yığılan cürbəcür foto-şəkilləri yapışdırılmış albomu göstərdilər: «Bax, bu üçü öldürülüb, bu ikisi isə həbs edilərək, San-Xeronimonun zirzəmilərində saxlanılır, mənim generalım! Onların taleyini necə həll etmək barədə qərarı siz verməlisiz! Bu, iyirmi səkkiz və iyirmi üç yaşlı Maurisio və Qumaro Ponse de Leon qardaşlarıdır. Onlardan biri, silahlı qüvvələr sıralarından qaçıb, daimi yaşayış yeri yoxdur, heç yerdə işləmir; o biri, kənd məktəbində dulusçuluqdan dərs deyir; bu adamı görəndə, həmin itlər sevincdən quyruqlarını hərleyir, bütün davranışlarıyla ona öz sədaqətlərini göstərirlər və bizcə bu, həmin o şəxsin günahkar olmasına şəksiz sübutdur, mənim generalım!» O, bu sözdən sonra da öz «aha»sını dedi, üstəlik günün nəticələri barədə rəsmi göstərişlərində, istintaqı aparən bu üç zabitin şərəfinə tərifli sözlər də qeyd etməyi unutmadı və onları: «Vətənə sədaqətli hərbi əsgər xidməti» medalı ilə təltif etdi; o, bu medalı zabitlərə şəxsən özü təqdim etdi və elə həmin təqdimat mərasimində də, Maurisio və Qumaro Ponse de Leon qardaşlarına güllələnmə hökmü kəsən hərbi məhkəməni yaratdı: «Əmr, əla həzrətləri fikrini dəyişməzsə, oxunduğu dəqiqədən qırx səkkiz saat ərzində yerinə yetirilməlidir!»

Bütün bu qırx səkkiz saati o dərin fikirlər içində, öz tor yelləncəyində tək-tənha uzana-uzana, əfv barədə dünyanın dörd bir səmtindən axıb gələn yalvarışlara kar vəziyyətdə qaldı; radioyla Millətlər İcmasında gedən mənasız çərənləmələrə, bir qisim ölkələrdə unvanına yağdırılan söyüşlərə, digər ölkələrdə tərifiylənib müdafiə edilməsinə qulaq asdı; sonra öz nazirlərini qəbul edib, rəhmdillik barədə danışıqlara da, qəti qərar qəbul edilməsinə tələb edənlərə də eyni diqqətlə qulaq asdı; yolunu azmış iki qoyunun taleyindən narahat olan Roma Papasının şəxsi göstərişiylə qəbuluna can atan nunsini qəbul etməkdən imtina etdi; bütün ölkənin, onun susmasından narahat olub təlaşa düşməsi barədə xəbərlərə, uzaqdan eşidilən güllə-baranın səsinə qulaq asan tək, dinməz-söyləməz qulaq asdı. - «On bir ölən, səksən iki yaralanan var, mənim generalım, gəmi tam yararsız vəziyyətdədi!» - «Yaxşı.» - deyərək o, yataq otağının pəncərəsindən, limanın girəcəyində alovlanan tonqala baxa-baxa dedi. Bu, San-Xeronimo hərbi bazasında ölüm cəzası kəsilmiş qardaşlar üçün hökmün yerinə yetirilməsini gözlədikləri son gecənin başlanğıcı idi. Həmin o dəqiqələr ərzində o, onların foto-şəkildə gördüyü üzlərini - eyni qaşları, bir cüt su damlası tək, bir-birinə bənzəyən üzləri təsəvvürünə gətirdi; onları, qorxudan əsim-əsim titrəyən bədənləriylə, tənha, köməksiz üzlərlə, boğazlarında nömrə yazılmış lövhəciklərlə, ölümə məhkumlar kamerasının fasiləsiz, gur işığı altında təsəvvürünə gətirdi və hiss elədi ki, onların da fikri bu dəqiqə ona yönəlib, hiss elədi ki, onlar, əfv ediləcəklərinə ümid bəsləyir və Allaha yalvarırlar; onun bircə hərəkətindən belə nə edəcəyini müəyyən eləmək mümkün olmurdu; o, öz adı iş gününü həmişəki qaydada başa vurdu, yataq otağının qapısı ağzında, onun hər dəqiqə qəbul edə biləcəyi yeni qərarını ictimaiyyətə çatdırmaq üçün növbə çəkən növbətçi zabitlə görüşərkən, zabitə baxmadan, etinasızcız halda: «Gecəniz xeyrə qalsın, kapitan.» - dedi, lampasını qırmağa keçirib üç qıfılı, üç kilidi bağladı, üç zənciri çəkib üzünü üstə döşəməyə uzandı və hökmün qəddarlığından nəfəsini içinə çəkib qaralan şəhərin küçələrində, ara-sıra həyətlərdə hürüşən itlərin səsinə, sanitariya maşınlarının sirenasını, hansısa şübhəli bayram şənliyində atılan fişənglərin və musiqinin səsinə dinləyə-dinləyə, həssas bir yuxuya getdi; gecənin bir aləmi kilsə zənglərinin səsinə yuxudan ayıldı... sonra bu səsə ikinci dəfə ayıldı, üçüncü dəfə, pəncərələrin şüşələrini və dəmir çərçivələrini cırmaqlayan yağışın səsinə ayıldı, yerindən, qaban tərpnəsinə bənzər dolama-dolaşmaq, ağır bir hərəkətlə - əvvəl dalını qaldıraraq qabaq ayaqlarına dirənərək, sonra başını qaldıraraq, ayağa qalxdı; beləcə, ağır qaban hərəkəti ilə ayağa qalxandan sonra zabitə əmr verdi ki, əvvəla itləri onun pəncərələri altından yığışdırıb hara istəyirlər aparsınlar ki, onların səsinə bir daha eşitməsin, amma öldürməsinlər, heyvanlar qocalıb əldən düşənəcən, dövlətin hesabına saxlanılsın; ikinci əmr bu idi ki, Letisiya Nasarenonu və uşağı həmin o taleyüklü çərşənbə günü müşayət edən günahkar əsgərlər azad edilsin; üçüncü əmr - Maurisio və Qumaro de Leon qardaşlarının təcili surətdə edam edilməsi barədə idi; özü də hərbi-səhra məhkəməsinin qərarındakı kimi, güllələnmə yoluyla yox, dörd ata bağlanıb şaqqalanmaqla; Ponse de Leon qardaşları, əmrdə yazıldığı kimi, atlarla şaqqalandı, bədənlərinin ayrı-ayrı hissələri nəhəng matəm səltənətimizin ayrı-ayrı məhəllələrində gözəgörünən yerlərdən asıldı ki, camaatın canına vəlvələ salsın. «Yazıq uşaqlar...» - o, nəhəng fil ayaqlarını sürütləyə-sürütləyə öz-özünə deyirdi, sonra qəfildən ehtiraslı bir səslə özü-özünə: «Anam mənim, Bendisyon Alvarado,

mənə kömək elə, əlimdən tut, apar! Mənə, bu günahsız qana görə qisas ala biləcək bir adam bəxş et.» - deyə yalvarırdı. Özü də gecə-gündüz belə bir adamı arzulayırdı; elə bir adamı ki, fitri güdmək qabiliyyətinə malik olsun. O, bu adamı öz sayıqlama xəyallarında təsəvvürünə də gətirmişdi; gizli bir həyəcanla onu, rastına çıxdığı adamların arasında - onların gözlərinin dərinliklərinə baş vura-vura tapmağa çalışır, ətrafındakıların səsinə diqqət kəsilib onu, səsinin hansısa bənzərsiz ahəngindən tanımaq istəyirdi; arada bir, öz içinə - qəlbinin səsinə də diqqət kəsilirdi, yaddaşının künc-bucağını eşələyə-eşələyə, onu orda da tapmaq ümidini üzmək üzrəydi ki, həmin bu adam onun gözləri qarşısında qəfil bir gözlənilməzliklə, öz ecazkar gözəlliyi ilə özü peyda oldu. - «Bu, mənim gözlərimin bu vaxta qədər görüb seçdiyi adamların ən bənzərsizi idi, anacan!» O, keçmiş zadəganlar sayığı geyimdəydi; əynində, ilgəklərinə qardeniyalar taxılmış Henri Poul frakı, Pekover şalvarı və parıldayan gümüşü parçadan jilet vardı; bu, buzov böyüklüyündə, adamgözlü, qaraqabaq dobermanıyla Avropanın ən kübar salonlarında parlağa alışıb bir adam idi - «Xose İqnasio Saens de la Barra. - deyə o, özünü təqdim etdi - Qulluğunuzda olum, əla həzrətləri!» Bu, kübar cəmiyyətinin azad fikirli nümayəndələrindən sonuncusu, bizim vətəndaş müharibəsinin qasırgasında əriyib itən, federalist kaudilyosu ordusu tərəfindən darmadağın edilən vətən torpaqlarından, böyüklük iddiası, nəhəng, melonxolik torpaqları və fransız ləhcəsiylə bir silinmiş otuz yeddi yaşlı, yeddi xarici dil bilməsindən, Dovil müsabiqəsində qazandığı dörd ov prizindən savayı heç nəyi olmayan, əsil-nəcabətli, gözəl kapral idi; orta boylu, qədd-qamətli, dərisi dəmir rənginə çalan, saçları, bir kəkilini çıxmaqla, qara rənglə rənglənmiş bu iradəli adam, möhkəm dodaqlarıyla, son dərəcə iti, qətiyyətli baxışlarıyla salon salon qobelenlərində təsvir olunan idillik bahar peyzajlarının fonunda rəngli foto-şəkillər üçün poza qurmağı xoşlayırdı; kapralı görcək, əla həzrətləri sinəsi dolu rahat nəfəs dərdi: «Bu, odur! Mənə lazım olan adam - budu!» Və Xose İqnasio Saens de la Barra, bircə şərtini kəsdikdən sonra bizim generalın yanında xidmətə düzəldi: «Əla həzrətləri mənə səksən beş milyon peso həcmində pul vəsaiti ayırır ki, həmin bu məbləğ barədə mən, sizdən savayı, heç kimə tabe olmadığım kimi, sizdən savayı heç kəsə də hesabat vermirəm. Öz tərəfimdən də söz verirəm ki, iki il müddətinə sizə, Letisiya Nasarenonun və oğlunuzun əsil qatillərinin başlarını təqdim eləyəcəm!» Şərt qəbul olundu. - «Razıyam!» General, Xose İqnasio Saens de la Barranı qısa müddət ərzində bir çox sınaqlardan keçirərək, qəlbinin gizli labirintlərinə baş vurub, iradəsinin nə dərəcədə qüvvətli olmağına, sədaqətinə əmin oldu, onun, heç nəyi şişirmədən iş gördüyünün şahidi oldu, xarakterinin ən zəif cəhətinin şahidi oldu və bu ən zəif cəhəti dəqiqləşdirdi; ən sonuncu sınaq - Xose İqnasio Saens de la Barranın, düşünəlməmiş bir cəsərlə generalı udduğu amansız domino oyunları idi. «Bu, mənim görüb tanıdığım cəsur adamların ən cəsərlisi idi, anam mənim!» O, son dərəcə səbrli idi, qəhvənin yetmiş iki dəmləmə üsulunu bilirdi, malyuskaların cinsini ayırd edirdi, not qrammatikasından, korların əlifbasından başı çıxırdı, o, uzun-uzadı, dinməz-söyləməz mənim gözlərimin içinə baxa bilirdi və mən, bu sakit baxışların altında bilmirdim, başımı hara soxub gizlədim; çeçələ barmağındakı saf sulu almazını işıldadan incə əl hərəkətlərinin qarşısında çaşıb özümü itirirdim; bilmirdim, onun qəddar və sayıq bir ədayla,

ayağının altında mürgü vuran, arada bir dərisini - diri məxmər örtüyünü tərpədən nəhəng itinın əlindən canımı hara qoyum, losyon ətri qoxuyan bu adamın əlindən hara qaçım, bədən əzizləməkdən və ölümdən qorxmayan bu heyvətəməz gözəllik sahibinin əlindən hara qaçım və bir gün mənə, qətiyyətlə hərbiyə oxşamadığımı, yalnız hansısa ali məqsədlərə görə hərbi olduğumu deməyə bu adamın cürəti çatdı. - «Siz bu hərbiçilərin tayı deyilsiz, general! Bu adamlar, xırda ambissiyalı, sıravı, primitiv adamlardı. Onlar üçün rütbə hakimiyyətdən irəlidi, onlar idarə etməkdən çox, əmr verməyi xoşlayırlar, nəyə yox, kiməsə xidmət edirlər, odu ki, onları idarə etmək o qədər asandı ki, xüsusən birinin arasını o biriylə vuranda.» - o dedi və mən, bircə əziz dostum, Allah ona rəhmət eləsin, Rodriqo de Aqıları çıxmaq şərtiylə, bütün idarəçilik dövrümdə heç kimə vermədiyim hüquqları verdiyim bu parlaq adamdan öz fikirlərimi heç cür gizlədə bilməyəcəyimi fikirləşib gülümsündüm. «Və beləcə, general öz-özlüyündə Xose İqnasio Saens de la Barranı öz daxili, gizli imperiyasının sahibi elan etdi. Bu, gizli repressiyalar və qətlər xidməti idi, bu xidmətin dəqiq yeri də məlum deyildi; bu proses bütün ölkə boyu gedirdi və eyni zamanda heç yerdə heç nə baş vermirdi, həm də hər şey elə bil irreal idi, çünki bu işlərə görə məsuliyyət daşıyan yox idi, lakin, həm də bütün olanlar mövcud həqiqət, bu dəhşətli fantastika həm də acı reallıq idi; o öz görünməz qüvvəsiylə, hələ ali hərbiçilər onun yüksək səviyyəli sirayətəddici qüvvəsini hiss edəndən çox-çox əvvəl, dövlətin digər repressiv orqanlarını özünə tabe eləmişdi» - general özü də bu qorxulu prosesin nə ilə nəticələncəyini əvvəlcədən bilmirdi. - «Mən, şahzadə geyimli iblisin fitvasına uyub, bu acgöz adamyeyənin caynağına nə vaxt keçdiyimi hiss eləmədim.» Günlərin bir günü isə o, prezident sarayına, içi kokos qozuyla dolu qalın çuval gətirib gəldi və onu, əl- ayağa dolaşmasın deyə, bir kənara qoydurmağı əmr elədi. - «Bunu, lazımsız arxiv materilları yığılan şkafa soxun!» Çuvalı şkafa soxdular və bu barədə untdular, üç gündən sonra isə, sarayın divarlarına hopub, buxar kimi güzgülərin üzünə çökən meyid iyindən nəfəs almaq olmurdu; biz, bu eybəcər üfunətin kökünü mətbəxdə axtardıq, tövlələri yoxladıq, bu iyi kabinetlərdən siqaret tüstüsüylə qovmağa çalışdıq, o isə müşavirə zalına doldu. Çürümüş qızılgül iyini xatırladan bu üfunəti, ən gizli dəlmə-deşiklərə - heç vaxt heç bir iyin gedib çatmadığı, hətta vəba illəri xəstəliklə yoluxmuş küləyin havası belə dəymədiyi yerlərə dolurdu; iy bizim ağılımıza gəlməyən yerdən - arxiv materiallarıyla dolu şkafın içindən - Xose İqnasio Saens de la Barranın göstərişiylə qoyulmuş, guya kokos qozuyla dolu, kobud çuvaldan gəlirdi; məlum oldu ki, bu çuval, onun generalla razılaşdığı kimi, ilk ödənişinə görə doldurulmuşdu; hər bir yiyəsinin ölüm səbəbi göstərilən şəhadətnaməsi olan altı ədəd kəsik baş. Burda, ürək damarlarının qocalıq sklerozundan on dörd may tarixində vəfat etmiş, radikallar partiyasının bünövrəsini qoymuş sonuncu böyük müharibə əlili, daş dövrünün nümayəndəsi, patrissiyalar nəslindən olan doxsan dörd yaşlı Nepomuseno Estralin, onun oğlu, atasıyla eyni gündə, həmin ürək xəstəliyindən əlli yeddi yaşında vəfat edən qomeopat - həkim Nepomuseno Estrad de la Fuentenin, şəhadətnaməsində göstərilədiyi kimi, sərxoşluq əlbəyaxasında itiüclü alətlə ağır bədən xəsarəti almış iyirmi bir yaşlı Eliser Kastorun, gizli abort nəticəsində otuz iki yaşında həlak olmuş Lidise Santyaqonun, o birilərin öldüyü gün alkoqol zəhərlənməsindən ölən otuz səkkiz yaşlı, rəngli şar istehsalçısı Roke Pinsonun -

yəni gözəgörünməz Xasintanın, «On yeddi oktyabr» gizli hərəkatının lideri, ölüm şəhadətnaməsində göstəriləyi kimi, nakam məhəbbəti uğrunda özünü, ağzına dirədiyi tapançadan atıb öldürən otuz iki yaşlı Natalisio Ruisin başları vardı.

- Beləlikl, altı baş, əla həzrətləri! Bu qəbzi qəbul etməyiniz barədə imza atın!» O, ciyəri dəhşətdən və üfunətdən az qala ağzına gələ-gələ qəbzi imzalamışdı: «Anam mənim, Bendisyon Alvarado, bu adam vəhşiymiş! Onun, o seçmə incə ədaləri hara, ilgəyindəki gül hara, bu qaniçənlik hara?» ona isə ucadan: «Mənə bir də tasaxo* göndərməyin, naço**; şifahi izahlarınız kifayətdi.» - demişdi. Lakin Xose İqnasio Saens de la Barra bu sözə etiraz edərək: «Bizim sizinlə bağladığımız müqavilə kişi sözüdü, əla həzrətləri! Yox, əgər əsl həqiqətin gözünün içinə dik baxmağa sizin bir yeriniz çatmırsa, onda götürün, bu da sizin qızılınız, gəlin xudahafizləşək! Bu nə hərəkatdı?!.. Şəxsən mən özüm, işdi, əgər tələb olunarsa, doğma anamı belə güllələyərəm!» - demişdi. «Di yaxşı, Naço, - deyə general sülhpərvər səslə demişdi

- bu qədər dərinə getmək lazım deyil, öz vəzifə borcunuzu yerinə yetirin!» Odu ki, yenə bir ucdan saraya, içinə guya kokos doldurulmuş, içi başla dolu həmin bu kobud parçalı çuvallar daxil olmağa başladı. Generalın da içəlatı az qala ağzına gəlirdi və o: «Bunları burdan rədd edin!» - deyə əmr edirdisə də, başlara əlavə olunan şəhadətnamələrdə yazılanlara qulaq asıb növbəti qəbzi imzalayırdı; bu minvalla o, ümumi sayı doqquz yüz on səkkiz ədəd ən barışmaz siyasi düşmənlərinin başının alınması barədə qəbzlərə imza atdı və həmin gecə, başların sayı bu rəqəmə çatanda, yuxuda özünü, səhralıqda yeridicə, arxasınca baş barmağının uzun-uzadı uzanan izini qoyub gedən hansısa eybəcər bir heyvanın simasında gördü və yuxudan, ağzı öd dada-dada ayılıb, sübh çağı fermada baş verə biləcək hansısa təlatümdən xoflanaraq, sönük xatirələr dəryasına qərq olaraq, kəsik başları hesablayır, hesabladıqca da elə bil qocalır, qulağının dibində cırıldayan zəhlətökən cırcıramanın səsinə, çürük otların arasından eşidilən cücülərin cızıltılarıyla qarışıq salırdı; - «Anam mənim, Bendisyon Alvarado, - o fikirləşirdi - axı, nəyə görə mənim bu qədər düşmənim olmalıdı? Əsl günahkarlarsa bir yanda qalıb!»

Düşmənlərin sayına gəldikdə, Xose İqnasio Saens de la Barra ona izah etmişdi ki: «Altmışına görə altı yüzünü, altı yüzünə görə altı minini, altı mininə görə altmış milyonunu qazanacağıq!» «Bu ki, bütün ölkədi, lənət şeytana, - deyə o, çığırılmışdı - belə getsə, biz bu işi heç vaxt başa çatdırma bilməyəcəyik!» - Lakin Xose İqnasio Saens de la Barra sakitcə: «Rahat yatın, general! Bizim işimiz, onlar bitib tükənəndə sona bitəcək!!!» - dedi. «Vəhşinin dediyi sözə bir bax!»

Bu adamın heç nəyə, zərrə qədər olsun, şübhəsi yox idi, öz niyyətlərindən bircə addım belə geri çəkilmək, beyninə girmiş fikirlərini ayrıları ilə əvəz eləməyə, işıq ucu boyda belə yeri yox idi; o, iti doberman kimi, daimi iştirakıyla sahibində özünəinam və arxayınlıq yaradırdı; Xose İqnasio ilk dəfə onun kabinetinə, dünyada yeganə qorxmaz və ən qəddar adama - tək bir sahibinə tabe olan, civə kimi parlaq əzələli, sürüşkən dərilə nəhəng iti ilə, həmin bu yekəpər dobermanla daxil olanda general: «İti qapının o üzündə qoyun.» - demişdi. Lakin Xose İqnasio Saens de la Barranın generalın sözüne əməl eləmək fikri yox idi: «Bu mümkün deyil, general! Dünyada hələ elə bir yer yoxdur ki, ora mən Lord Köxelsiz ayaq basım!» Odu ki, it daim öz yiyəsi ilə bir kabinetə daxil olur, sahibi generalla kəsilmiş başların

gündəlik hesabatını çürüdənəcən, sakitcə onun ayaqları altında mürgüləyir, general səsini ucaldanda, dikəlib bütün vücuduyla amansız sıçrayışa hazır vəziyyət alırdı; - «Onun, dəhşətli dərəcədə qadın gözünə bənzər, insan gözləri mənə fikirləşməyə mane olurdu, mən onun insan nəfəsindən diksinirdim; növbəti çuvalda öz köhnə adyutantlarımdan birinin başını taparkən, qəzəb içində yumruğumu stola çırpanda, onun üzü göz qırpımında buğlandı, bədəni, qaynar qazan kimi pıqqıldadı, dişlərini qııcıdı və o mənim üstümə atıldı.» Bu adyutant, onun sınaqdan çıxmış, çoxdankı domino müqabili, həm də demək olar, tanış, dostu idi, odu ki, qəzəbini heç cür gizlədə bilmədi: «Daha bədi, lənət şeytana! Yığışdırın bu hərə-mərcliyi!» Lakin Xose İqnasio Saens de la Barra, həmişəki kimi onun hirsini, hansısa dəlil-sübutla yox, vəhşi itlərin qəddar təlimçisi üsullarıyla yatırdı. Gecələr general, onunla, vassalı kimi rəftar edən bu yeganə adama - Saens de la Barraya tabe olduğuna görə özünə min bir lənət yağdırır, bu tipin, onun daxilində qurduğu imperiyaya qarşı öz-özlüyündə, təkbaşına üsyan edir, tədricən bütün dövlət strukturlarına sirayət etməyə başlamış kölə tabeçiliyini canından çıxartmağa çalışırdı. - «Günü sabah bu biabırçılığa son qoyulacaq - o, ağzının içində deyirdi - daha bədir, lənət şeytana! Hər şey bir yana, Bendisyon Alvarado məni, əmr yerinə yetirmək üçün yox, əmr vermək üçün yaradıb!» Lakin bütün gecəni fikirləşib qurduqları, Xose İqnasio Saens de la Barra öz itiylə onun hüzurunda peyda olduğu an bircə dəqiqənin içində darmadağın olurdu və general yenidən, ilgəyinə diri qardeniya taxılmış gur səslə, losyon ətri qoxuyan, nişastalı qolçaqlarında zümrüd sancaqlar bərq vuran, zəhmli çəlikli, incə ədalarından göz qamaşan, bu ən lazımlı və ən dözülməz adamın şikarına çevrilirdi; - «Gözümə dəyən adamlar içindən!» - deyə fikirləşirdisə də, onu görən kimi: «Şişirtmək lazım deyil, naço, öz vəzifə borcunuzu yerinə yetirin!» - deyirdi və yenə bir ucdan, içi kəsik başlarla dolu çuvalları qəbul edir, növbəti qəbzələrə imza atır, ayağının altını hiss eləmədən, sonsuzluğa çökən tək, etibarsız hakimiyət qumluğunun içiylə harasa aşağı enir, dibə çökürdü; səhərlər isə hər addımda, hər birindən yalnız dəniz görünən pəncərələrin qarşısında ayaq saxlayıb özü-özünə: «Bu dünyada nələr baş verir? - deyirdi. - Saat artıq on birdir, bu evdə isə bircə adam belə gözə dəymir! Burda kimsə var?..» - deyə ucdan çağırırdısa da, səsinə səs verən olmurdu. - Sarayda tamam tək idi deyə, çox vaxt ona elə gəlirdi ki, öz sarayında yox, hardasa yad bir yerdədi. - «Eşşəklərin belindən ağır yükləri boşaldıb yalın ayaqlarıyla dəhlizlər boyu, içi tərəvəz və toyuqla dolu zənbilləri daşıyan bir düjün əsgərim hara yoxa çıxdı?, gecələrlə solan güllərin əvəzinə, təzələrini qoymaq üçün güldanların iyli sularını çölə töküb, üfunətli gölməçələr yaradan çərənçi arvadlarım hanı?; «Susanna, yanımda gəl, Susanna sevginin həsrətindəyəm...» mahnısını oxuya-oxuya, quş qəfəslərinin havasını dəyişib içini təmizləyən, eyvanlarda süpürgələriylə xəlçələr çırpın qadınlarım hanı?; hər qapının arxasında ayaq üstündə işəyən və sidiyiylə müşavirələr zalının divarlarında dəvə şəkilləri çəkən sısqa, bic uşaqlarım hanı?; yazı stollarının siyirtmələrində yumurtlayan toyuqları qova-qova otaqlardan çıxaran həyəcanlı məmurlarım hanı?; ümumi tualetlərdə əsgərlərlə eys-ışrətlə məşğul olan fahişələrım hanı?; diplomatlara hürən saysız-hesabsız itlərim hanı?; mənim iflic xəstələrimi pilləkənlərdən qovub, qızılgül kollarının altında yatan cüzamlıları rədd eləyib, yaltaq əyanlarımı məndən kim uzaqlaşdırıb..?» O, generalitətdən olan-qalan yaxın

dostlarını, o birilərdən güclə ayırır, onlara, cangüdənlərin, yeni yaxınlarının kürəyi arxasından baxırdı; ona, tərkibi tamamilə ayrı bir adam tərəfindən təsdiq olunan Nazirlər Kabinetinin iclasında çıxış eləməyə böyük minnətlə icazə verirdilər; - bu, onun fikirlərini qabaqlayaraq, bütün dövlət işlərini, onunla məsləhətləşmədən, həll edən qara, hüznü pencəkli, nişastalı yaxalıqlı altı elmlər doktoru idi. «Lənət şeytana! Hökumət mən özüməm!» - deyə o, arada bir özündən çıxırdısa da, Xose İqnasio Saens de la Barra ona sakitcə: «Qətiyyə, general! Siz, hökumət yox, hakimiyyətsiniz!» - deyə izah edirdi. Axşamlar o, darıxmaqdan üzülə-üzülə, domino oynayır, tərəf müqabillərinin ən usta oyunçu olmasına baxmayaraq, üzücü darıxmadan xilas ola bilmir, ha bic fəndlərlə üzləşirdisə də, bircə partiya belə uduzmaq ona müyəssər olmurdu. Naharı hər dəfə, ən azı bir saat ona görə gözləməli olurdu ki, nəzarətçilər, hər tikənin dadına bircə-bircə baxmadan, onu stola yaxın buraxmırdılar; gizli divar mücrülərindən, içi bal dolu bankalar yoxa çıxmağa başlamışdı, odu ki, o, Saens de la Barraya şikayətlənərək: «Bu nə hakimiyyətdi? Məgər mən belə hakimiyyət deyirdim?» - deyirdi. Saens de la Barra da cavab verirdi ki, ayrı cür hakimiyyət olmur. - «Olanı budur, general!» Bir zamanların büsatlı cənnət həyatı - istirahət günlərinin bazarını xatırladan saray həyatı onun letargik yuxusuna çevrildi və o, yeni həyatını, gündə-gündə dördcə saat, yerli radisostansiyanın verdiyi bədbəxt sevgi barədə romana qulaq asmağın intizarında yaşamağa başladı; o, romanın hər fəslini, top yelləncəyində uzana-uzana, əlində, içilməmiş meyvə şirəsiylə dolu stəkan tuta-tuta dinləyir, gözləri dolur, növbəti fəsil başa çatanadan sonra, radioromanın baş qəhrəmanı olan cavan qızın ölüb-ölməyəcəyi sualıyla özünü üzüb əldən salırdı. Xose İqnasio Saens de la Barra, bu barədə də onun üçün informasiya toplayıb xəbər verirdi ki: «Bəli, general, qız öləcək!» - «Qoy ölməsin, lənət şeytana! - o, əmr etdi - qoy bütün adamlar kimi ərə gedib uşaq doğsun, sonra qocalıb ölsün!» Və Saens de la Barra, generalın, hakimiyyət illuziyalarında rahatlığı üçün ssenarini dəyişdirməyi əmr etdi. O gündən sonra radioromanların qəhrəmanları, onun icazəsi olmadan, ölmür, əsərin keçmiş fəsilərində ölmüş personajlar onun arzusuylla dirilir, mənfi qəhrəmanlar vaxtından əvvəl cəzalandırılır, müsbət qəhrəmanlar xoşbəxt olurdular; bu xoşbəxtliklər, onun əmriylə baş tuturdu; bütün bunlar, fəaliyyət illuziyası yaradaraq, onun həyatına nə isə bir dolğunluq gətirirdi; axı, lap çoxdanna, nə iləsə məşğul olmağa özünə iş tapmırdı; axşamlar, saat səkkizdə, əlində lampa, öz malikanəsində gəzib dolaşdıqca, belə məlum olurdu ki, artıq kimsə itləri yemləyib və prezident qvardiyasının otlaqlarının işığını söndürüb, kimsə qulluqçuya yatmaq əmri verib və o yatıb; mətbəx - tərtəmiz yığışdırılmış, döşəmələr yuyulmuş, üstündə ət doğranan taxtalar, qaşınıb karbolla dərmanlanmışdı; kimsə onun görəcəyi işləri artıq yerinə yetirmişdi; sonra məlum olurdu ki, kimsə pəncərələrin şpinqaletlərini də endirib, kabinet qapılarının açarlarının yalnız və yalnız onda olmasına baxmayaraq, bütün qapılan da açarmışdı; vestibüldən, onun yataq otağınacan asılan divar işıqları, o əlini düyməyə uzatmağa macal tapmamış, bir-bir söndürdü və o, qaranlıqda əsir düşmüş monarx kimi, ayaqlarını ağır-ağır çəkə-çəkə, izinə heç kim düşə bilməsin deyə, qara məxmərin içindəki mahmızını ardınca sürüyə-sürüyə, əksi güzgülərə düşmədən, yeriyirdi; pəncərələrin önündən keçib getdikcə, həmin dənizi - yanvar ayının Qəraib dənizini görürdü; o, dənizə düz iyirmi üç dəfə baxdı və iyirmi üç dəfənin iyirmi

üçündə də onu öz yanvar mənzərəsində - üzünə qırmızı örtük çəkilmiş cənnət bataqlığına oxşar vəziyyətdə gördü. O, hər axşamını beləcə, bu minvalla keçirdi; həmin o avqust axşamı da yenə hər şey olduğu kimi idi; qaranlıqda ayaqlarını xışıldada-xışıldada öz otağına getdiyi yerdə o, yolüstü, hələ də melisa kolu bitən dibçək, çoxdan ölmüş quşların qəfəsləri, anasının, diri-diri çürüyüb canını tapşıracağı əzablar kəcavəsi həmişəki yerində dayanan otağa - Bendisyon Alvaradonun yataq otağına baş çəkdi. «Gecən xeyrə qalsın, ana!» - səssizcə deyib uzun müddətdən bəri eşitmədiyi: «Gecən xeyrə qalsın, Allah amanatında, oğul!» - cavabını yenə də eşitmədi. Anasının otağından çıxıb, işdi, əgər qalmaqal düşərsə, qaçıb aradan çıxmaq üçün karına gələcək lampayla yoluna işıq saça-saça, öz yataq otağına gedirdi ki, birdən-birə bədəni qorxudan qıc olub gərildi - lampanın işığı, hardasa qaralığın dibində, Lord Kōxelin, kösöv kimi işaran bəbəklərində közərirdi... kişi odekalonu ətri gəldi və general bu odekalon ətri gələn adamın ona olan nifrətini, hakim gücünü hiss etdi.

O, zülmət qaranlıqda duranın kim olduğunu, əyninə parad kostyumu geyib bura, bu gecənin tarixi bir gecə olduğunu ona xatırlatmaq üçün gələn adamın, Xose İqnasio Saens de la Barra olduğunu gözəl bilsə də: «Kim var burda?» - deyər soruşdu. - «Bu gün on iki avqustdur, general! Böyük, tarixi bir gündür! Sizin hakimiyyətə gəlişinizin düz yüzüncü ildönümüdür! Odur ki, general, dünyanın dörd bir tərəfindən qonaqlar təşrif buyurub! Bəs necə?! Axı belə bayramda, ən uzun ömür ərzində belə, cəmi birçə dəfə iştirak etmək müyəssər olur. Bu günü bütün ölkə qeyd edir, bəs siz?!» O, Xose İqnasiyonun inadkar tələblərinə - bu yaddaqalan gecəni, xalqın gurultulu alqışları və odlu məhəbbətinin şüarları altında keçirmək barədə bütün xahişlərinə cavab olaraq, öz yuxu kamerasına həmişəkindən bir az da tez çəkilib, üç kilidi və üç qıfılı bağladı, üç zənciri çəkib soyunmadan, orden- medalsız, kobud kətan formasında, sol tayı qızıl mazzımlı uzunboğazlarında döşəməyə uzanaraq, üzünü balısa basan kimi, ovuclarına basdı və elə bu vəziyyətdə - öz əbədi vəziyyətində, bizim, onu bir vaxt tapacağımız vəziyyətdə - quzğunların didib-dağıtdığı, dərisi min bir həşərat və dəniz yosunları basdığı vəziyyətdə donub qaldı və yuxusuz gözələrinin içiylə, dumanlı şəhin arasıyla uzaqdan eşidilən bayram atəşfəşanlıqlarının, şən musiqinin, təntənəli kilsə zənglərinin cingiltisini, şüarlar çığıra-çığıra, lil axını kimi irəliləyən kütlələrin səsinə eşitdi; o, bütün bunları eşidir, qəmlənməkdən çox, təəccüblənir və öz-özünə: «Anam mənim, taleyim mənim, Bendisyon Alvarado! O vaxtdan artıq düz yüz il keçir! Lənət şeytana, vaxt necə də tez gedir!» - dedi.

.Deməli o, elə ordaydı, özü də bu, onun oxşarı yox, məhz özüydü, qəbul salonunda, ziyafət masasının üstündə, dünyasını dəyişmiş Papa kimi təmtəraqlı geyimdə, tərədən-dırnağacan gül-çiçəyin içində, bir dəfə nə vaxtsa ölüb uzandığı kimi, həmin bu stolun üstündə çürüdüüyü kimi, sağlığında kin-küdurətindən bir az da qatı, kinli ölümüylə, içinə pambıq tıxanmış şişkin, ipək əlcəklərdə, sinəsi, abırsız əlaltılarının düzüb-qoşduğu əldəqayırma müharibələrdəki uydurma qalibiyyətlərinə görə qazandığı saysız-hesabsız orden-medallarla dolu, tovuzquşuna bənzər, al-əlvan parad mundirində, uzunboğazının sol tayındakı qızıl mazzımla, çinlərindəki on ədəd Kainat Generalının qəmli günəşiylə (bu rütbəni ona lap ölümqabağı

vermişdilər) hamının görə biləcəyi elə yaxın bir yerdə uzanmışdı ki, ilk dəfə onun real varlığına bizdə bircə damla belə şübhə yeri qalmadı; hərçənd ki, əslinə qalsa, ictimaiyyətin nümayişinə çıxarılan, bizim müşavirə zalında hələ də axıracan inana bilmədiyimiz rəsmi xəbərin hər sözünü götür-qoy elədiyimiz vaxt, qonşu zalda şamların aram odunda elə bil get-gedə pörtüb qızaran bu meyit qədər bu dünyada ona az oxşayan, hər ədasıyla ondan seçilən ikinci bir adam yəqin ki, tapılmazdı. - «Məni hərbi yük maşınlarının boğuc uğultusu oyatdı: silah-sursatın, boyunlarından asılı avtomatların ağırlığından beli bükülən yaşıl dəbilqəli əsgərlər dəstə-dəstə, hələ də adamsız səkilərlə addımlayır, girişlərdə gizlənir, yol ayrıcılarında dayanır, dövlət binalarının darvazaları önündə ayaq saxlayırdılar; onlardan bəziləri günün altında bərq vuran lülələrini böyürlərinə qoyub, alış-veriş küçəsindəki piştaxtaların altına uzanmışdılar, o birilər, ağır pulemyotlarını vitse-kralın məhəlləsindəki evlərin damına çıxartmışdılar; butun bunları mən öz gözlərimlə gördüm; patioadan yığdığım tər qərənfil dəstəsini qoymağa yer axtara-axtara, eyvanın qapısını açanda isə əsgərlərin çəkmələrinin küt tappılısını və kobud danışıqlarını eşitdim; leytenantın başçılığı altında bir dəstə patrul onun-bunun qapısını döyəcəyib, alverə başlamaq istəyən dükanları bağlamağı tələb edirdi. - «Əmri yuxarılar verib! Bu gün milli bayramdı!» Qərənfilin birini leytananta tullayıb soruşdum ki, bu nə hay-həşirdi, niyə küçələrdə bu qədər əsgər var?!.. Leytenant gülü havadaca tutub əvvəl çiyinlərini çəkdi: «Biz də heç nə bilmirik, əzizim.» - dedi, sonra mənə göz vurub uzun-uzadı qəhqəhə çəkdi, - «Bəlkə rəhmətlik dirilib, hə?» Bu sözlərdə qəribə heç bir şey yox idi, əksinə, bizlərə, onun bu dünyadakı varlığının sona yetməsi, dərk olunmaz və təəccüblü gəlirdi və biz onun, dövlət işləriylə maraqlanmadığı uzun illərdən sonra ölüm yatağından qalxıb hakimiyyət cilovlarını yenidən əlinə yığdığına, tanış çiraqların, əvvəlki vaxtlardakı kimi yandırıldığı ecazkar Hökumət İqamətgahının, ucu-bucağı görünməyən, döşəməsi xalılı dəhlizləriylə enli, yastı dabanlarını həmişəki qaydasıyla, hələ əvvəlkindən bir qədər də şövqlə sürüdüyünə daha asanlıqla inanırıq; biz asanca inanırıq ki, inəkləri qovan, ayrı bir kəs yox, məhz o özüdür; - de Armas meydanının çatlaq plitələri arasından çırtlayan otu qırıp yeyə- yeyə aramla yeriyən, həmin o plitələrin üstündə, palma kölgəsinin altında otura- otura, inəklərin yerişini əsgər çəkməsinin səsiylə qarışıq salan korun yanındaca otlayan inəkləri də o qovmuşdu, küçələrdən hələ də inəklərin ayaq səsləri eşidilirdi və o, ölümə sinə gərərək, evinə qələbəylə dönən xoşbəxt cəngavər haqqında şer söyləməyə başladı; şeri, əllərini, yarımçıq tikililərin böyür-başında qıvrılan şitilləri laqeyd üzləriylə gövşəyən inəklərə açaraq, birnəfəsə dedi - onlar üçün - yem üçün saray pillələrini qalxıb-enməyə öyrəşmiş inəklər üçün oxudu; buralar inəklərin ürəyin yatırdı, odu ki, heyvanlar burda - çöl kameliyalarından çələng taxmış musiqi ilahələrinin və Milli teatrın uçuc-sökük binasını bəzədiyi, liralardan meymunlar sallandığı yerlərdə yem axtarmağa öyrəşmişdilər; susuzluqdan üzülən inəklər, vitse-kral məhəlləsinin, yarıqaranlıq, sərin girişlərinə elə səs-küylə cumurdular, elə bil girişlərdə bir yığın gül dibçəyi yerə dəyib çilik-çilik olurdu, sonra da, susuzluqdan yana-yana başlarını patiodakı nohura soxurdular; heyvanlar nə qədər su içsələr də, onları buralardan qovan olmurdu, çünki inəklərin hər birinin boynunda prezident möhürünün izləri gözə dəyirdi; hamı bu heyvanlara, müqəddəs canlılar kimi baxırdı, hətta əsgərlər belə, ən dar, qızgın

alver gedən küçələrdə onlara yol verirdilər.

Küçə, həmişəki şən karnaval ovqatını, öz iblisanə cəlbediciliyini çoxdannan itirmiş, buşpritlər dövründən bu yana zaman-zaman gəmirilərək, sınıq qabırğaya bənzəməyə başlayan şpanqout və dorların, bir vaxtlar, dənizimiz olanda, gəmilərin, az qala alver piştaxtaları arasında lövbər saldığı, təzə balıq və tərəvəz satılan ərazilərdə yaranmış üfunətli bataqlıqlarda çürüməkdə olan lazımsız avadanlıqların zibilliyinə çevrilmişdi; onun prezidentliyinin ilk illəri, hind bazarının, çevik alış-veriş aparıldığı boş pavilyonlardan axan qatı üfunəti havadan asılı qalmışdı; sonra hindlilər də buralardan çıxıb getdilər, ona heç «sağ ol» da demədilər; - «Bunlara bir bax!» - deyə o, onların ardınca, qocasayağı, səbrsiz hikkəylə çığırdı: - «İtilin, ingilislərin yanına, onların zir-zibilini təmizləməyə!» Hindlilər onun sözlərini eşitmədilər, onlardan sonra bazarda, birdən-birə hardansa - tilsimli boyunbağılar, ilan zəhərinə qarşı təmrinlər satan alverçilər peyda oldu, çürüntüdən, zir-zibildən münbitləşmiş yaxın torpaqlarda isə, bir-birinin ardınca - isi, nazik arakəsmələrlə bölünən, gecə-gündüz yeyilmiş patefon vallarının zəhlətökən xırıltısı altında eşq macəraları altında cırıldayan çarpayıların səsi eşidilən xırda komalar bitməyə başladı; bu çarpayılar, kilsə zəngləri milli matəmin başlanmasını elan edənəcən, əsgər qundaqları altında darmadağın olub getdi. Bəli, kim nə deyir-desin, bu, əsl matəm idi... və kədər də saxta deyildi, çünki onun, uzun müddətdən bəri həsrətə gözlədiyimiz ölümü, bizim özümüzdə də çox şeyi aşkar eləmişdi və hər şeydən əvvəl, onun tutulduğu hansısa monarx mərəzindən gəbərəcəyini, dəfələrlə ağızdan-ağıza gəzən, hər dəfə də yalan çıxan ölüm xəbərinin, nəhayət ki, həqiqət olacağını ümitsizliklə gözləyirdik ki, bunu gözləyə-gözləyə, özümüz az qala öldük, quruyub qaxaca döndük və indi biz, onun son gedişinə, bunun, yenə həqiqət olmadığına görə yox, ona görə inanmırdıq ki, daha buna, özümüz inanmaq istəmirdik, çünki artıq qəlbimizin dərinliyində onun ölümünü istəmirdik; biz artıq təsəvvürümüzə belə gətirmirdik ki, ondan sonra necə yaşayacağıq, ümumiyyətlə, onun əsaslı yer tutduğu həyatımız, onsuz necə davam edəcək. - «O, mənim üçün hər şey idi. bu adam mənə, heç bir kişinin verə bilmədiyi, on iki illik xoşbəxtlik bəxş etmişdi! Onu lap çoxdannan - fermanın xırda pəncərəsindən şorgöz-şorgöz bizlərə - saat beşdə məktəbdən qayıdan mavi paltarlı qızlara baxıb: «Ah, anam mənim, Bendisyon Alvarado, bu sütül bədənlər necə də gözəldi!?» - dediyi vaxtlardan yadımda saxlamışam. Biz onun ac gözlərini, səfir Fourbisin göndərdiyi nabatların cingiltisini qızlara eşitdirmək üçün, içi nabatla dolu yaraşlıq bankanı cındır əlcəklə əlində oynada-oynada atıb-tutduğunu görürdük və çönüb qaça-qaça, ordan uzaqlaşırıdık; tək bircə dəfə - heç kəsin görmədiyini dəqiqləşdirib, oğrun-oğrun pəncərəyə yaxınlaşdım, əlimi güllü bankaya uzatdım, nabatların səsi çox cəlbedici idi; o, mənim əllərimi möhkəmcə, eyni zamanda incə-incə sıxdı, məni, yumşaq pələng hərəkətləriylə havaya qaldırdı, heç bir ağrı vermədən, pəncərədən içəri elə saldı ki, formamın bircə qırçını belə əzilmədi; sonra məni, qatı sidik iyi verən samanlığa uzadıb, mənə nə isə demək üçün ağzını açdısa da danışa bilmədi; onun dili, elə bil damağına yapışmışdı, mənə elə gəldi ki, o, məndən çox qorxuya düşüb; ürəyi elə vururdu ki, hər döyüntüsü, sinəsinə yapışmış köynəyindən hiss olunurdu; rəngi ağappaq ağarmışdı, gözləri yaşarmışdı; bu göz yaşlarını, sonralar mənimlə yatan heç bir kişinin gözündə görmədim; o, qırmaq kimi iti barmaqlarıyla mənim

titrək bədənimini dinməz-söyləməz, elə qüvvətlə, elə ehtiras və incəliklə əlləşdirirdi ki, bu həzzi mən bir daha heç kimdən duymadım; barmaqları qarnım boyu üzüyuxarı sürüşür, arada bir, qıcolmuş kimi gərilirdi və mən, bu əllərin altında döşlərimin gilələrinin böyüyüb qönçə kimi açıldığını hiss edir, samanlığın içində ağnaya-ağnaya, yad kişi təri qoxuyan nəm köynəyə bir az da bərk sıxılırdım; daha ona səfir Beyldriçin nabatları lazım olmadı - indi daha mən özüm, samanlıqda məni əlində, içi yeməklə dolu zənbillə gözləyən qəmli, lakin, sağlam ürəkli bu adamın qucağına yetişmək dəqiqələrini bir daha yaşamaq xoşbəxtliyi ilə tövlənin pəncərəsindən içəri soxulurdum; o, mənim bədənimin iylərini çox sevirdi, mənə də bu iyləri sevməyi öyrətmişdi; o, bizim yediyimiz yeməklərə də, iyimin hopmasını istəyirdi: «Ləzzətli sən, - o pıçıldaırdı - əcəb dizin var... sən öz şirəndə bişmiş böyrəklərini, tərinin duzuna batırıb elə yeyərdim ki...» O, sabahı olmayan hər eşq axşamı, bədənimini başdan-ayağa ehtirasının acı istiotuyla, dəfnə yarpaqlarıyla ədvalayır, yalvarışlarının aram odunda bişirirdi; məni səxavətlə yedirdib doyuzdurur, özü də yeyirdi; sonralar daha mən, nə bu şəhvəti, nə bu səxəvəti heç bir kişidə görmədim; yeyib doyandan sonra, sulu tikanlı dilləriylə bizi yalamaq istəyən inəkləri qovub, özü haqqında, arada bir ürəyinin sıxıldığından, hər şeyə tüpürüb, baş götürüb, buralardan getmək istədiyindən danışardı; özü də bu barədə sakitcə, taleyindən şikayətlənmədən, heç nədən umub-küsmədən, yalnız ümitsiz bir çığırtının poza biləcəyi təmkinlə, elə bil öz-özüylə danışdı; səsi aram idi, dırnaqlı barmaqları yenə bədənimə toxunurdu; bir sözlə, o, mərd və yenilməz idi - mənim həyatımın yeganə mənası idi. On dörd yaşım yenicə tamam olmuşdu ki, evimizə, paqonlarında çoxlu ulduz parlayan iki hərbi gəldi; onlar, içi qızıl dublonlardan* şişib ağırlaşmış çamadanlarla gəldilər; məni valideynlərimlə birgə, gecənin bir yarısı hansısa əcnəbi gəmiyə oturdular və mən beləcə, qürbətdə yaşamalı oldum. Onun ölüm xəbərini eşidənəcən - onun ağuşunu öz darıxdırıcı, miskin həyatım boyu xatırladıqca, gündə yüz dəfə ölüb-dirilməyimdən, hər qarşıma çıxanla yata-yata, bu dünyada ondan yaxşı kişinin olub-olmadığını yoxlayaraq, bir adam kimi hamıdan üz çevirdiyimdən xəbərsiz öldüyünü eşidən günəcən, uzun-uzadı illər elə orda da qaldım; vətənə - qocalıb qartımış vəziyyətdə, müxtəlif kişilərdən doğduğum bir düjün uşaqla, onun, ölüm ayağında, dumanlı xatirələrlə də olsa, məni xatırlayacağı ümüdlə qayıtdım...» Lakin general onu, fermanın pəncərəsində görmədiyi günün səhəri unudub, ayrı birisini, sonra daha bir ayrısını ələ keçirdi... beləliklə, hər axşam, bir-birindən seçilməyən, eyni formalı məktəbli qızlarla məşğul oldu; bu qızların hamısı, elə bil bir-birinə bənzəyirdi, böyründən mavi sürüylə ötdükcə, ona iti dillərini göstərir, «Qoca kaftar!» - deyər çıxışır, şən-şən gülüşür, səfir Rimpelmeyerin hədiyyə verdiyi nabat şüşəsinə əyri-əyri baxırdılar; o isə işindən qalmırdı, qızları bir-bir pəncərəyə çağırır, əlinə keçənin, dünənki, yaxud təzəsi olduğuyula heç maraqlanmır, onların hamısını, dənizçi yaxalılı, mavi paltarlı, vahid canlı şəklində təsəvvür edirdi; bu təsəvvür - gün-gündən artıb çoxalan borcunun əvəzinə, ərazi sularının verilməsi tələbini eşitməmək üçün, ona elektron gücləndiricili qrammofon ruporu bağışlayan səfir Ştreymberqin zəhlətökən, yeqnəsəq mülahizələrini, mürgüləyə-mürgüləyə qulaqardına vurduğu dəqiqələr ruhunu şirin-şirin oxşayırdı. O, bu tələbi və bu tələbin böyür-başındakıları əzbər bilirdisə də, yenə melanxolik bir yeqnəsəqliliklə: «Qətiyyən, əzizim Stivenson!

Dənizdən başqa nə istəyirsən, götür.» - deyir və metal səslə gücləndiricini söndürürdü ki, onun, iqtisadiyyatdan az-çox başı çıxan iqtisadçılarının, çoxdanna bəri: «Biz lütük, mənim generalım, qəpiyimiz belə yoxdu.» - deyə-deyə ona başa salmağa çalışdıqlarını bir də, dönə-dönə təkrar eləməsin. Amma o, onsuz da, bilirdi ki, xəzinə bomboşdu, bilirdi ki, ehtiyatlar çoxdanna dağıdılıb, ölkə borc hesabına yaşayır; yaxşı yadıncaydı ki, müstəqillik uğrunda müharibələr dövründən bu yana yığılan borcları ödəməkdən ötrü ilk əvvəl istiqraz almışdı, sonra gecikdirilmiş ödənişin faizlərini ödəmək üçün ayrı istiqrazlar gəlirdi, sonra faizlərin ödənişi xirtdəyə dirəndi, sonra pul çatışmazlığından qəzəblənmiş kreditorları sakitləşdirmək üçün, pulun əvəzinə, nələrisə vermək məcburiyyəti ortaya çıxdı, kinə ağacı və tütünü ingilislərə, kauçuk və kakaonu hollandlara, dəmir yolu tikintisi konsepsiyasını və su yollarını almanlara, bir sözlə, hər şeyi, gizli, ya açıq şəkildə - əsasən əlbəttə ki, gizlicə - bu yadelli qırqolara verməli olduq; bəzən bu işlər o qədər gizli gedirdi ki, bunlar barədə o, özü sonradan - Xose İqnasio de la Barranın biabırçı ifşasından və ictimai şəkildə qətlindən sonra xəbər tuturdu. - Allah onu, əbədi olaraq, cəhənnəm odunda yandırın! Buna baxmayaraq, həmin o çətin ildən başlayaraq, Hamburq bankirlərinə - xirtdəyinə keçən bu xəsislərə ödəniləcək haqqın təxirə salınması barədə əmr verdiyi həmin o çətin ildən başlayaraq o, yenə hər maliyyə nazirindən: «Bizim ayrı yolumuz yoxdu, mənim generalım!» - sözünü eşidirdi; bu, alaman eksadriyasının limanı mühasirəyə aldığı dövrlər idi; qəfildən reyde çıxan ingilis zirehli gəmisi xəbərdarlıq atəşi açmışdı və mərmilə kilsənin qülləsini dağıtmışdı; lakin bu top atəşləri də onu qorxutmadı. O: «İngilis kralının lap belə... Rədd olsun kayzer! Ölərəm, təslim olmaram!» - deyə bağırırdı və onun kimi ehtiraslı domino həvəskarı olan səfir Çarlz U. Treykolerin köməyi ilə, lap axır məqam - hər şeyin bitdiyi güman edilən son anda xilas edildi; səfirin təmsil etdiyi bu dövlət özünü, generalın Avropa üzrə məsuliyyətlərinin təminatçısı elan edərək, əvəzində, bizim təbii sərvətləri istismar etmək hüququ qazandı. Həmin bu məsələdən sonra ölkə müflis vəziyyətə düşdü, bizzə ömürlük dilənçiyə çevrildik. «Biz, mənim generalım, əynimizdəki alt paltarına görə də borcluyuq.» Onu heç nə çaşdırmadı, əvvəlki vaxtlarda olduğu kimi, səfiri əzəmətlə, pilləkənlərə qədər ötürür, onunla, bütün səfirlərlə xudahafizləşdiyi qaydada, bir xeyli çərənləyəndən sonra çiyini şappıldadaraq: «Xeyr a-a-a, əzizim Beykster! Ölərəm, amma dənizi vermərəm!»

Ödənilməyən bütün borclardan çox onu, etimadını heç cür doğrultmayan, lənətəgəlmiş Xose İqnasio Saens de la Barranın - Letisiya Nasareno və onun körpəsini məhv edən bədxahların başlarından savayı, hamının başını bədənindən ayırtıran bu qatilin günahı üzündən, içində qəbiristanlıq sükutu və kimsəsizlik hökm sürən sarayı narahat edirdi. O, tutuquşuların boğazına nə qədər şəfqətli dərmanlardan damcıladırılsa da, quşların səsi çıxmırdı ki, çıxmırdı; qonşuluqdakı məktəbin qızları da daha yaşıl ağaca qonan çopur quşcuğazın mahnısını oxumurdular; bircə o qalırdı ki, bir kənara çəkilib hər şeyi unudasan; vaxtın qalan hissəsi isə, döşləri kal limon kimi balaca, bərk məktəbli qızların yolunu gözləməyə və onlarla məzələnməyə gedirdi; ya da, siestanın bürkülü saatlarında yamyaşıl talvarın altında təmtəkcə oturub, çoxlu, dadlı yeməklər yeyə-yeyə, ürəyinə yatan televizya filmində baş verən əhvalatın ipini əldən buraxmamaqdan ötrü, arada bir,

yarımürgünün içindən oyanıb, yenidən mürgüləyə-mürgüləyə keçirirdi; bu filimlərdə hər şey həyatdakı kimi deyildisə də, ona elə gəlirdi ki, əsl həyat, yaxud ən azı, onun təsəvvürüncə həyat - elə-belə də olmalıdı; uzun müddət onun ağına belə gəlmirdi ki, bu yaxşı sonluqlu yüngül filmləri - əclaflığın xeyirxahlığa təslim olduğu, məhəbbətin şərə qalib gəldiyi bu filmləri biz, onun zövqünü oxşamaqdan ötrü - Xose İqnasionun tapşırığı ilə, xüsusi radioötürücülərlə, ya da, televizya verlişlərini kəsib, ayrıca kanalla verirdik; biz, hər şeyi bilə-bilə, onu vicdansızcasına aldadırdıq ki, o, özünü xoşbəxt hiss etsin; o da özünü son günlərinəcən, qocalıb lap heydən düşənəcən, xoşbəxt hiss edirdi; axırı-sonu görünməyən, uzun-uzadı qocalıq illərində o bir də, əyinlərindəki dənizçi formalarında tir-tir titrəyən, balaca qızları əlləşdirəndə, özünü belə xoşbəxt hiss edirdi; lakin günlərin bir günü, o soruşanda ki: «Sənə məktəbdə nə öyrətdilər?», mən də cavab verəndə ki: «Mənə heç nə öyrətmədilər, senyor, axı mən liman fahişəsiyəm!» - o dəqiqə məni, qulağına dediyimi təkrar eləməyə məcbur elədi... olsun, elə bilmişdi ki, səhv eşidib; onda mən, dediyimi heca-heca təkrar elədim ki, mən məktəbli deyiləm, liman fa-hi-şə-si-yəm!; dedim ki, məni qətranlı sabunla yuyub, lifləyib dənizçi yaxalılıq mavi paltar geydirib, hər axşam saat beşdə onun pəncərəsi önündən qaçmağı əmr ediblər; özü də mən tək qaçmırdım, böyrümlə, sanitariya polisinin yaxalayıb ələ keçirdiyi, yuyundurulub mənim kimi, məktəbli forması və oğlan botinkaları geydirildiyi, başlarına, at quyrüğündən hörüklər taxılmış fahişələr də qaçırdı; baxın, bu saçlar, başa adi sancaqla taxılır; bizi xəbərdar etmişdilər ki, əlindən heç bir iş gəlməyən, bədbəxt, səfeh qocadan qorxmağa dəyməz, bircə onu edəcək ki, soyundurub, həkim kimi ora-buranıza baxacaq, ola bilsin, yüngülvari əlləşdirəcək. bir sözlə, sizin elədiklərinizi dedilər, mənim generalım, bizsə gözlərimizi yumub, guya ehtirasdan alovlanma-alovlanma: «Ax mənim sevgilim... sevgilim mənim...» - deməliydik, necə ki, hər axşam mən deyirdim, sizin də canınıza yağ kimi yayılırdı; pulu bizə verməzdən əvvəl, bu səhnəni oynamaq üçün bir neçə dəfə məşq elətdirirdilər, pul da nə pul - beş-on qara qəpik, vəssalam: sanitariya vergisini və serjant üçün komisiya xərclərini çıxanda, bizə cəmi dörd ütük peso qalır. Bütün bunları, mənə gözünü qırpmadan qulaq asan qaraqabaq qocanın üzünə dedim».

«Ah, anam mənim, Bendisyon Alvarado, bu qədər zülm çəkmək olar?...» - deyə o, özü-özünə fikirləşirdisə də, nə bir sözüylə, nə hərəkətiylə sarsıntısını biruzə vermir, vəziyyəti dolayısı yollarla aydınlaşdırmağa, xırdalıqları dəqiqləşdirməyə çalışırdı və çox keçmədi ki, o, Dövlət Evinin qonşuluğundakı qızlar məktəbinin artıq çoxdan bağlandığını dəqiqləşdirdi; balaca, məktəbli qızları həmin indi qabağımızdakı banket stolunun üstündə, nə iləsə, sousun içində üzüyuxarı üzən sabalo balığını xatırladan bədəni ilə uzanmış qaraqabaq, şorgöz qocanın caynağından qurtarmaq üçün, şəxsən maarif nazirin özünün, yepiskopun xeyir- duası altında, var-dövlətli, adlı-sanlı ailə başçılarıyla əlbir olaraq, dəniz kənarında yeni, üçmərtəbəli məktəbin tikintisinə vəsait ayırdığını öyrənə bilmişdi; solğun malvların, kimsəsiz düzənliklərin, ay kraterlərinin sönük şüaları - onsuz açılan ilk səhərin zəif işartıları, üstünə səpilən ağappaq gül-çiçək meyitin rəngini bir qədər də saraldırdı... o nəhayət ki, azad idi, öz hakimiyyət əsarətindən, əsiri kim olduğu dəqiq bilinməyən Hakimiyyət Evinin cansıxıcı köləliyindən qurtulmuşdu! Bir vaxtlar bu sərdabə,

həmin bu saray təmir olunanda, sahibinin razılığı alınmadan, içəri və çöl tərəfdən ağ rənglə boyananda o, otaqların, dəhlizlərin divarlarına söykənə-söykənə, kənar bir adam kimi, rəngsazların işinə tamaşa edir, orda onu tanımayan rəngsazlar: - «Burda sizlik bir iş yoxdu, senyor, rəngi korlayırsız!» - deyə üstünə qışqırırdılar. O da, təzəcə ağardılmış divarlara toxunmadan, ehtiyatla sivişib gedirdi. «Aşağı düşməyin, senyor, taxtabəndlər başınıza uçar!» - deyə o biri yandan çıxırırdılar və o, dinməzəcə yuxarıda dayanıb qalırdı. Burda, həmin bu yerdə, balta səmindən, bənnaların qəzəbli çıxıntılarından qulaq batırdı. - «Çəkil, kaftarın biri kaftar, yoxsa gilə yapışarsan!» - o da sırası əsgər itaəti ilə deyilənə tabe olur, geri çəkilir, guya rahatlığı üçün aparılan bu səfeh yenidənqurmanın dözülməz əməliyyatlarına səbrlə dözürdü; özü özünə məxsus olmadığına görə, cangüdənlərinin baxışlarından heç cür qurtara bilmirdi; cangüdənlərin kinli baxışları, elə bil onu qorumaqdan ötrü yox, güdməkdən ötrü ardınca zillənirdi; onlar, onun yeyəcəyi bütün xörəklərdən dadır, yeməklərin yarısını korlayır, bal ehtiyatlarının xəlvəti yerlərini dəyişir, yeriyəndə cingildəməsin deyə, qızıl mahmıza üz çəkir, cürbəcür ehtiyat tədbirləri görürdülər; bütün bu işlər, olsun ki, köhnə dostunu - Saturno Santosa yaman gülməli gələrdi; on bir başkəsənin, səhərdən-axşamacan sirk kəndirbazları kimi, böyür-başına hərlənəmsi, əlli metrlik məsafədən silahın növünü hiss edən, yanib-sönən yaşıl-qırmızı lampalı cihazları, doğrudan gülməliydi; avtomobil karvanı isə elə sürətlə gedirdi, yeddi eyni markalı maşın bir-birilə elə ötüşürdü, elə bil onları qovan vardı; bu ötüşmədə general bəzən tez-tez yerini dəyişən maşınların arasında, özünün hansı maşında olduğunu qarışdırırdı; lakin bütün bu ehtiyat tədbirləri, quzğuna güllə atmaq kimi, mənasız bir iş idi; maşının pərdəsini çəkib çölə boylananda gördü ki, özünü könüllü surətdə dustaq etdiyi bu qədər uzun-uzadı matəm illərindən sonra da, prezidentin limuzinlər karvanının lotusayağı maneələri heç kəsin vecinə deyil; o, kilsə qüllələrindən də yüksəklərə ucalan şüşə qayaya bənzər nazirlik binalarına baxdı, divarda firçayla yazılmış hansısa şüarı pozub təmizləyən hərbi patrula göz qoydu; orda nə yazıldığını soruşanda dedilər: «Yeni vətən qurucusuna eşq olsun!»; şüarın başdan-ayağa yalan olduğunu anladısı da, başını tərpətdi, «yoxsa silməzdilər» - fikirləşdi; dənizə qədər altı bulvar uzunluğunda uzanan kokos palmalı, gül-çiçəkli, geniş bulvarı gördü; əvvəllər bu yerlər bataqlıqıydı; qədim sütunlu eyvanı, bir- birinə bənzər yeni villalar salınmış, yeni şəhərtrafi qəsəbəni gördü; bir vaxtlar zibilxana olan yerdə sıx amazon yaşıllıqlarıyla dövrələnmiş otelləri gördü; əyri- üyrü küçələrlə tısbəgə gedişlə yeriyən sonsuz avtomobil sürüsünü gördü; səkinin gün düşən tərəfiylə veyillənən, günortanın bürküsündən gicəllənən adamları gördü; səkinin kölgə hissəsində isə vergi idarəsinin, harın-harın o baş-bu başa gəzişən məmurları, səkinin kölgə yerində dayanmağa görə haqq alırdılar; odu ki, yazıq camaata, günün altında qovrulmaqdan savayı bir şey qalmırdı!

Amma onu ən çox, getdikcə ətrafına cod hakimiyyət dalğası yayan, nəhəng dəmir tabuta bənzər prezident limuzininin, heç kəsin tükünü belə tərpətməməyi heyrətə gətirdi. Onun donuq gözlərini, həyəcan və təəcübdən səyriyəndə dodaqlarını da heç kəs tanımadı; onun əlinə - ona əhəmiyyət verməyən camaata tərəf yellətdiyi məşhur əlinə də diqqət yetirən olmadı; maşın irəlilədikcə, qəzet və boyunbağı satanların haray-həşiri, dondurma arabalarının cırıltısı, lotereyalı bayraq kimi yellədən

lotereyasatanların ətürpədən çıxartmaları - küçə dünyasının bütün uğultuları arxada qaldı; «Anam Bendisyon Alvarado, gör bir, mənim şəhərim nə günə qalıb?» - deyən qocanın qəlbində nələr baş verdiyinin, bu küçə dünyasına heç bir dəxli yox idi. Buralar elə dəyişmişdi ki, heç haranı tanımaq mümkün deyildi: bir vaxtlar paltarları eyvanların məhəccərində qurudan, şam yeməyinə bir-iki balıq əldə eləmək üçün, qürub çağı xırda dükanlara girərək, alverçilərlə söyüşən ərsiz qadınlar döngəsi hardaydı? Öz dükanlarının qapısı ağızında çöməlib bayıra çıxan hindlilər hanı? Darıxdırıcı mahnılarla ölümü ovsunlayan arvadlar hanı? Valideynlərinə qulaq asmadıqlarına görə əqrəbə çevrilən qorxunc qız şəkli hanı? Hanı, üfunətli bataqlığa çevrilən quldur yuvaları?.. Maşın, küçəni buruldu və onun gözünün qabağına, boynubükük qutanalar gəldi, birdən-birə ürəyi sıxıldı: liman! Bəs liman hanı? Hanı o qaçaqmalçı qayıqları? Bir vaxt desantçıların atıb getdiyi zirehli gəmi hanı? Bəs o zibil iyi hara yoxa çıxıb? Yoox, bu dünyaya nə isə olub, əgər limuzindən düşüb vaqona mindikdən sonra da, onun pəncərədə görünən zərif əlinə məhəl qoyan yoxdusa, bu hakimi-mütləq qocanın əlini heç kim tanımırsa, bu dünyada nə isə baş verib. İndi bu əl - aran yerlərinə yeni dəmir yolu xəttini açan ilk qatarın yarımçıq pəncərəsindən kiməsə hədəv yerə yellənilən mənasız bir əl idi. Qatar, bir vaxtlar malyariya bataqlığı olan ətirli çöllərdən keçib, qara-qışqırıqçı bataqlıq quşlarının dolaşdığı düyü zəmilərinin yanından ötərək, prezident möhürü vurulmuş inək sürülərini hürküdərək, ağlasığmaz mavi çalarlı düzənliklərlə sarı şütüyürdü; o isə vaqonun, səyahətdən çox matəm mərasimlərinə daha çox yarayan, qara, məxmər üzvlü kupesində oturaraq, özü-özünə: «Lənət şeytana, bəs mənim köhnə, dördayaqlı qatarım hanı? Hey çıxırışan meymunlar hanı? Hanı cənnət quşlarının nəğməsi? Hanı yenilməz əjdahalı ölkəm, hanı vətənim? Bütün bunlar hara yox oldu, anam mənimcan?»

Keçmiş vaxtları, bircə stansiyalar və ingilis şlyapaları taxmış, qaradiməz hindu qadınları oturan yarımstansiyalar yada salırdı: bu qadınlar, müxtəlif heyvanlar şəklində bişirilmiş şəkərli meyvələr, kartof və qızardılmış toyuq satırdılar; gül-çiçəkdən yığılmış «Vətənin böyük atasına əbədi eşq olsun!» - şüarı görünən arakəsmələr boyu qızgın alver gedirdi; o, yenə əvvəlki möhtəşəmliyində, əvvəlki qüdrətində idi və yenə heç kəs onun harda olduğunu bilə bilmirdi; onun adı yenə əvvəlki qaydada hamını diksindirirdi; axı, ölkədə baş verən hər şey yenə onun adıyla bağlıydı; o özü də son vaxtlar qorxu içindəydi, çox vaxt özünü, təqib olunan qaçqın kimi hiss edirdi, səbr kasası daşanda isə: «Belə yaşamaq ölümdən də betərdi!» - deyə Xose İqnasio Saens de la Barranın üstünə çımxırır, cavabında isə: «Elə deyil, general, bu, qanun çərçivəsində gedən Tərəqqidir!» - kəlamını eşidirdi, bu cümlənin ardınca, məlahətli təbəssümlə müşayət olunan, min cür ən ağlasığmaz, sirli və inandırıcı sözlər gəlirdi. Və o, onsuz, özünü tamamilə tənha hiss etdiyi bu lənətəgəlmiş Saens de la Barrayla bir dəfə təslim olub razılaşdığı kimi, bu yırtıcıyla - yuxusuz gecələrdə ürəyində söydüyü, səhərlər isə yenə hakim-mütləq və gərəkli olan bu qəddar adamla razılaşmalı olurdu; bu adamın, az qala ayaqyoluna gedəndə belə, ondan ayrılmadığı insan gözlü, insan adlı, gözəl köpəyi Lord Köxellə birgə, günün günorta çağı üzündəki mülayim təbəssümlə peyda olmağıyla, bizim generalın gecəki qəzəbinin sovuşmağı bir olurdu; general, həmin dəqiqə bütün acığını, kin-kidurətini unudur, onun təklif elədiyi hər bir şeyi ürəkdən bəyənir və

deyilənlərə elə dinməzcə, elə tələskənliklə əməl eləyirdi ki, sonradan buna görə, ürəyinin dərinliyində özü özəlindən əsəbiləşirdi. Di gəl ki, bu əsəbiliyin özü də çox çəkmirdi, Saens de la Barra onun daxilində yaranmaq istəyən hər hansı cüzi bir dəyişikliyi tutan kimi, general o dəqiqə Saensi sakitləşdirməyə başlayır, hər şeyi, öz əvvəlki yerinə qoyurdu: «Narahat olmayın, Naço, öz vəzifə borcunuzu yerinə yetirin!» - deyirdi.

Və Xose İqnasio Saens de la Barra yenidən öz yenilməzliyi və dəolunmazlığıyla öz zindanına - prezident sarayından cəmi beş yüz metr aralıda quraşdırılmış cəza kombinatına, bir vaxtlar holland dəlixanası olmuş, kolonial memarlıq binasına qayıdırdı. «Sizin saray kimi, möhtəşəm bir saraya, mənim generalım.» Bu, badam pöhrələrinin arasında itib-batan, qabağı, çöl bənövşələləriylə dolu yaşıl çəmənlik olan bir bina idi; birinci mərtəbəsində, axtarış xidməti və vətəndaşlıq aktları qeydiyyatı bürosu yerləşirdi, qalan mərtəbələrdə isə vəhşi işgəncə maşınları quraşdırılmışdı; bu maşınlar elə incə və ətürpədən fantaziyayla hazırlanmışdı ki, o, bunlara baxmaq belə, istəmədi və Saens de la Barraya: «Naço, vətən qarşısındakı borcunuzu daha yüksək səviyyədə yerinə yetirməyinizdə olun və unutmayın: mən heç nə bilmirəm, heç bir şey görməmişəm, idarənizdə də heç vaxt olmamışam!» - dedi. Xose İqnasio Saens de la Barra, onun qarşısında dərin ehtiramla təzim edib, kişi kimi söz verdi ki, prezidentin dediklərini qəbul edir, valideynlərinin dilini açmaqdan ötrü, beş yaşlı uşaqların cinsi orqanlarına elektrik cərəyanı buraxmaq kimi cəza növünə son qoymaq əmrini dinməzcə yerinə yetirdiyi kimi, bu sözünün də üstündə dayanacaq; əmrin yerinə yetirilməsinə xüsusi nəzarət lazım idi; əla həzrət qorxurdu ki, lotereya əhvalatı vaxtı onu heydən salan zalım yuxusuzluq, bütün bu iyrəncliklərdən sonra yenə üstünə hücum çəksin. Əmr yerinə yetirildisə də, o yenə, hardasa, yaxında işləyən dəhşətlər emalatxanasını unuda bilmədi; bir də axı necə unudaydı ki, səssiz, aylı gecələr, yaxından ötüb keçən qatarların taqqıltısına, şimşək gurultusuna ayılırdı; bu qatar və şimşək səsləri isə əslində, Bruknerin vallarına yazılmışdı, bu səsləri o, gecə yarısı işgəncə verilənlərin iniltilərini batırmaqdan ötrü işə salırdı; bu cəhənnəm qasırgası sübh çağının sel kimi tüğyan edir, özündən sonra, bir vaxtlar holland lunatıklarının yaşadığı bu vahiməli dəlixananın binasına - cəza evinə düşən cavan gəlinlərin fətalərindən badam ağaclarının budaqlarına ilişib qalan cır-cındırı vahiməli-vahiməli ağardırdı... Bəli, zat-aliləri, həyatlarını işgəncələr içində itirən insan iniltilərini və lənətlərini yuxusuzluğunun içinə dolmağından qorxur, öz işini yorulmadan görən bir adam haqda - Xose İqnasio Saens de la Barra haqqında israrla düşünürdü.

Saens de la Barranın bircə nöqsanı vardı: o, zahiri parıltını sevirdi, sinəsi qəribə, monoqramlı ipək köynəklər, gözəl tikilişli, bahalı ayaqqabılar, xüsusi qutulara yığılmış diri qardeniyalar, etiketlərində şəcərə gerblər döydürülmüş fransız losyonları alır, qalan məsələlərdə isə özünə sərt qadağalar qoyurdu; məşuqəsi yox idi, lütfkar, arvadsifət oğlanlarla da maraqlanmırdı, dostu-filanı, hətta öz evi belə yox idi, möminlər kimi, dörd divarın arasında yaşayır, gecə-gündüz o qədər işləyirdi ki, axşamlar yorğunluqdan, iş otağındakı divana pallı-paltarlı sərilir, üç saatdan çox yatmırdı; qapısının ağzında onu qorumalı olan mühafizsiz, tapançasız, deyilənə görə, yediyi yeganə qida - başı bədənindən təzəcə ayrılan adamların isti bağırsaqlarını almayanda, az qala öz dərisini yırtıb çıxmağa hazır olan, ayıq-sayıq,

yuxubilməz Lord Köxel qoruyurdu. Kiminsə kabinetə yaxınlaşdığını hiss edən köpək, həmin dəqiqə qaynar qazan kimi qaynayıb, dərhal sahibini oyadırdı; kabinetə sarı yaxınlaşanın kim olmasının heç bir fərqi yox idi: Saens, onsuz da heç kəsə inanmırdı, güzgüdə öz əksinə də şübhəylə baxırdı; bütün qərarları, heç kimlə məsləhətləşmədən, yalnız çoxsaylı casuslarının təqdimatlarını dinlədikdən sonra özü qəbul edirdi; ölkədə baş verən ən mənasız hadisə belə -, dünyanın hər hansı guşəsində ən adi qaçqının nəfəs alması da, Xose İqnasio Saens de la Barraya, gözəgörünməz hörümçək toru telləriylə bəlli olurdu; o, qorxu, şantaj və səxavətli rüşvətlər hesabına, az qala, bütün Yer kürəsini bu torun içinə salmışdı; düzdü, o səxavətliydi, amma dövlətin hesabına yox; öz işinə o qədər sədaqətliydi ki, xəbər gətirənləri, çox zaman öz puluyla mükafatlandırır; bu cür təmännasız xidmətlə tək birçə o məşğul deyildi; boşboğaz çərənçilər orda-burda pıçıldayırdılar ki, guya onun muzdlarla tutduğu cəlladlar, xəfiyələr və casuslar, camaatdan fantastik məbləğdə haqq aldıklarına görə, hər cür cinayətə getməyə hazırdılar; bu adamların bir çoxu, öz xidmətinə görə haqq istəmirdi; bu adamlar, öz analarını belə şaqqalayıb, qanlı tikələrini donuzlara yedirməyə hazır idilər, təki, bu könüllü halda yarındıqları xəfiyənin diqqətini cəlb etsinlər; onlar, vəhşiliklərinə və kiçik mərhəmət hissindən belə məhrum olduqlarına görə ad çıxarmış, fransız cəllad-rasionalistlərinin əlinin altında işləmək üçün, nümunəvi davranış barədə zəmanət məktubu və arayış əvəzinə, törətdikləri əclafliqlar haqda sənədlər gətirirdilər; bu könüllü xəfiyələr, cəlladlar, Sanesin dediyi kimi, həmin o «qanun çərçivəsində tərəqqi» söhbətini adi bir məsələyə çevirmişdilər; dondurma kafelərinin taxtapuşları altına uzanıb sərinləyənlər, çin restoranında qəzetləri gözdən keçirənlər, ucuz kinolarda mürgü vuranlar, avtobuslarda öz yerlərini hamılə qadınlara verənlər də onlar idi; elektrik və santexnik işləyənlər, həyatlarının yarısını paytaxt qanqsterləri və əyalət quldurlarıyla yanaşı yaşayanlar, okean laynerlərində, beynəlxalq barlarda işləyən qulluqçuların və fahişələrin təsadüfi ərləri də onlar idi; Qəraib cənnətinə ekskursiya təşkil edən Amerika turist agentlərinin əməkdaşları, Belçika xarici işlər nazirinin şəxsi katibi, bir sözlə, heç kəsin ağına belə gətirə bilmədiyini, bir çox işlərlə yenə onlar məşğul idi; qiyamı yatırmağa kömək edənlər, təhlükəli adamları aradan götürənlər, həddən artıq çılğın və qətiyyətli beyinlərdə, hələ tam yetişməmiş sui-qəsdlərin üstünü açanlar da onlar idi. Onlar, öz işləriylə inamla, həyasız bir arxayınlıqla məşğul olurdular, sözün əsl mənasında, vətənpərvərlər isə əmin idilər ki, bütün bu əməllərdən prezidentin xəbəri yoxdu: «Əgər bilsəydiniz... ah, birçə bilsəydiniz, mənim generalım...» - deyə ürəklərində ona üz tutur, bütün bu dəhşətlər barədə söhbətləri dönə-dönə xatırlayır və uşaq sadələvhlüyü ilə elə güman eləyirdilər ki, onların sözləri generalın qulağına çatsaydı, Saens de la Barra, çoxdan bu satqınları liman qalasının yanındakı qəbiristanlığa sürütləyər; odu ki, əsl vətənpərvərlərdən biri, nəhayət ki, özünü generalın yanına çatdırdı, bütün bunlar barədə cəsarətlə danışdı və sarsıldı... general ona diqqətlə qulaq asıb demişdi ki, qoy o sırğa eləyib qulağından assın ki, bu barədə heç vaxt heç nə bilməyib, bilmir və bilməyəcək, o, heç kəslə heç bir şey haqda danışmayıb; - bunları deyəndən sonra qoca, sınaıyıcı baxışlarla bir müddət həmin bu vətənpərvəri seyr edibmiş; bu məsələdən sonra qoca bir azca sakitləşmişdi, amma bu sakitlik çox az çəkdi; kəsilməmiş başlarla dolu kisələr, bir ucdan saraya daxil olmaqda idi; - kisələr o qədər

çoxalmışdı ki, daha Xose İqnasio Saens de la Barranın, bu qədər insan qanını, heç bir şəxsi məqsəd güdmədən, tökdüyünə inanmaq mümkün deyildi; qoşun komandirlərinin, öz miskin gücsüzlükləriylə belə asanlıqla barışmaları, məvaciblərinin qadınlaşmasını belə istəməmələri, ona lap məntiqsiz gəlirdə; hərbiçilərin müəmmalı itaətkarlığının, üsyan etməmələrinin, bu cür azğın hərəkətlər edən bu adamın aradan götürülməsini tələb etməmələrinin əsl səbəbini öyrənmək üçün, hərbiçilərin vəziyyətiylə daha yaxından tanış olmaq qərarına gəlirdi; bir dəfə ən uzaqgörən, cəsur hərbiçidən soruşdu ki, silahlı qüvvələrin ləyaqətini tapdalayan bu qaniçən lotunun başını bədənindən ayırmaq vaxtı hələ çatmayıbmı? Cavab onu təəccübləndirdi: «Ah, yox, mənim generalım, bir az şişirdirsiniz.» O vaxtdan bəri o, hər dəfə ona, lotereyalarla bağlı bədbəxt uşaqların taleyini xatırladan, bu ölüm qoxulu «qanun çərçivəsində Tərəqqi» adlı bic qurğuda, kimin kim tərəfində olduğunu, kimin kimə zidd olmasını heç cür ayırd edə bilmirdi; Xose İqnasio Saens de la Barra da ayıq-sayıq idi: hökmdarının qızğın həyəcanlarını təlimçi bacarığıyla yatırırdı: «Rahat yatın, mənim generalım, dünya sizindi!» - deyə Saens tez-tez təkrarlaysa-təkrarlaysa generalı yenə inandırır ki, ona və yalnız ona məxsus olan bu dünyada hər şey çox sadə və aydınlıq və bu aydınlığı dəyişməyə dəyməz; odu ki, həyat öz axarıyla gedirdi; o, həmin qəbiristanlıq zülmətli kimsəsiz evində - möhtəşəm prezident sərdabəsinin qaranlıq dəhlizlərində vurnuxur, tez-tez bu vurnuxmadan bezir və ümitsizliklə özü-özünə: «Lənət şeytana, axı mən kiməm - insanam, yoxsa insanın güzgüdəki əksi? Əgər səhərin bu vədəsi, saat on birdə ətrafda ins-cins yoxdusa, onda mən kiməm? Bu kimsəsiz saray səhrasında Allahın dilsiz-ağızsız toyuğu belə yoxdu.» - deyə fikirləşir, sonra öz-özünü danışıq-danışıq, şirin xatirələri - sübhün ala-toranlığından, yemək artıqları üstə itlərlə əlbəyaxa savaşan cüzməli və iflic xəstələrin hay-küyü eşidilən dövrləri, camaatın, pilləkənlərə tökülüb-qalmış inək təzəklərinin üstüylə sürüşdüüyü, uzaq-uzaq yerlərdən tökülüşüb gələn, kişili-qadın, saysız-hesabsız adamın, qarşısında diz çöküb, yaralarını sağaltmağı, uşaqlarını xaçlamağı, yaxud qarın ağrısından qurtarmağı xahiş edib, yalvaran günləri yadına saldı: «Əlinizi verin, mənim generalım, ürəyimə sakitlik gətirin - köksümə dolmuş bu qorxunc zəlzələni yalnız siz yatıra bilərsiniz!» «Bir dənizə baxın, mənim generalım, qasırgılar təkəcə sizin qarşınızda ram olur! Səmaya fikir verin, buludların pərdəsini yalnız siz yırtırsınız! Yerə diqqət edin, vəba, yalnız sizdən qorxur!» - deyirdilər. Hüzuruna can atan minlərlə adam, onun hər şeyə qadir olduğuna, küləyi belə, öz iradəsinə tabe etmək qabiliyyətinə, bütün Yer üzündə qayda-qanun yaratmaq qabiliyyətinə, lazım gələrsə, lap Allahın özüylə də baş-başa gələ bilmək qabiliyyətinə malik olduğuna qəti əmin idilər; o özü də yavaş-yavaş bu mövhumatçı inama qapılır, camaatın istəyini yerinə yetirə-yetirə, hər kəsə, imkan daxilində, onun istədiyini verir, ona təklif olunanları qəbul edirdi; çünki ona bu boyda fədakarlıqla inananları, onun əsl və uydurma əzəmətini tərənnüm edənləri, azca da olsa, sevindirməyə bilməzdi; amma indi bir kəs ondan, nə işə istəməzdi, heç adicə: «Sabahınız xeyir, mənim generalım! Necə yatmışsınız?» - deyən də yox idi. Pəncərə şüşələrini çilik-çilik edə-ədə, ordunun canına vəlvələ salsa da, onu, hələ ki, sağ olduğuna inandıran gecə partlayışları da yox idi... sarayın, gecələr onu yatmağa qoymayan bu ölü sakitliyindən, o partlayışlar yaxşıydı; indi o, guya hakim-mütləq idi, amma

divardakı kölgəsindən də gücsüzüydü; verdiyi, yaxud verməyə hazırlaşdığı bütün əmrlər, o, hələ ağzını açmağa macal tapmamış yerinə yetirilirdi; ağına yenicə gələn gizli arzuları, artıq kiminsə tərəfindən icra olunurdu; siesta saatlarında adəti üzrə tor yelləncəyində uzana-uzana, oxuduğu rəsmi qəzetlər də bu barədə yazırdı. Yekə-yekə hərflər, onun hər addımı, havanı necə udması, bütün niyyətləri barədə bar-bar bağırırdı; şəkillərdə, onun tikdirmək niyyətində olduğu, lakin bu barədə əmr verməyi unutduğu körpü, uşaqlara, yalnız küçə süpürmək qaydaları öyrədilən məktəb və nəhayət, onun özünə də məlum olmayan nəyinsə təntənəli açılışında, sağmal inəyin və çörək ağacının yanında, ordenli, bərbəzəkli formasında lent kəsdiyi məqam həkk olunmuşdu; o, heç cür rahat olmur, iri, ağır ayaqlarını, kimsəsiz, boş otaqlar boyu qoca fil kimi sürüyə-sürüyə yeriyir, elə hey nəyi isə axtarır, nəyisə itirmək qorxusu canından əl çəkmirdi; otaqları gəzdikcə isə belə məlum olurdu ki, yenə kimsə quş qəfəslərinin üstünə tünd örtük çəkib; fermadakı inəkləri sayıb, bütün pəncərələrdən görünən dənizə baxdı: hər şey yerində və salamat idi deyə, çırağı əlinə alıb yataq otağına getdi, bir dəfə isə, dəhlizdə gəzişərkən, qəfildən prezident qvardiyasının qarovul otağında qulağına öz səsi gəldi; oğrun-oğrun ora boylananda, tüstüdən dumana bürünmüş otaqda, televizor ekranının tutqun işığı altında mürgüləyən bir qrup zabiti gördü; ekrandakı o özüyü, indikindən bir az arıq, səliqəli geyimdə: «Hər halda, bu mən idim, ana!» Dövlət gerbinin qarşısında, üstündə üç cüt qızıl çərçivəli gözlük olan masa arxasında falçı arvadın dediyi - ölməli olduğu kabinetində oturmuşdu; əslində, heç vaxt dilinə gətirə bilmədiyi çətin elmi terminlərlə danışaraq, dövlət işlərinin analiziylə bağlı çıxış edirdi; bu mənzərə onu, bir vaxt gül-çiçək içində itib-batan meyitinin tamaşasına baxdığı andan daha çox həyəcanlandırdı: «Bu diri adam özüm idim, ana, utandığımdan, camaatın üzünə çıxma bilməyən, xalqın qarşısında çıxış etməkdən xoflanan adam, indi öz səsiylə danışır!.. Bu doğurçu, adi insan mən idim, ana! Bu möcüzənin nə demək olduğunu ha götür-qoy elədimsə də, bir şey anlamadım, yerimdəcə donub qaldım!» Həmin bu televizya verilişi, generalda böyük qəzəb partlayışı, rejimin sonsuz illəri ərzində yeganə narazılıq partlayışı oyatdı; Xose İqnasio Saens de la Barra, onun hüzurunda özünü soyuqqanlı aparırdı: «Şişirtməyə dəyməz, general - Xose İqnasio şirin səsiylə deyirdi - bu qanunsız yollara, qanun çərçivəsində tərəqqi adlı gəmimizi qəzadan qurtarmaq naminə əl atmalı olduq. Bu, ilahidən gələn buyruq idi, general, onun köməyiylə də xalqın, canlı insanın hakimiyyətinə, sizin varlığınıza olan şübhələrini azalda bildik, general! Camaat bilməli ki, hər ayın son çərşənbəsi, siz hökumətin fəaliyyəti barədə məruzə edirsiniz. Onlar bunu, dövlətin radio-televiziyasıyla eşidib- görməlidirlər. Axı, bu sayaq məruzələr ümumi qəm-qüssəni aradan qaldırır?!.. «Məsuliyyəti öz üzərimə götürürəm, general! Mikrafonlu günəbaxana oxşayan bu vazı bura mən qoymuşam. Bütün dedikləriniz, cümə günləri sizdən soruşduğum sualların cavabları bu mikrafonla yazılırdı. Verdiyiniz sadələhv cavabların, hər ay millətə olan müraciətlərinizin bir hissəsini təşkil etdiyi heç ağılnıza belə gəlmirdi! Amma onu da deyim ki, sizin əvəzinə, özgəsinin şəkli istifadə olunan kadrlarda, demədiyiniz sözlərdən istifadə olunmayıb. Buna özünüz də əmin ola bilərsiniz: bu da kino-lentləri və qrammofon yazısı olan vallar!» Xose İqnasio Saens de la Barra, kino lentlərini və valları, bir də gördüyü işlərin siyahısı yazılmış vərəqi stolun

üstünə qoydu: «General, bu vərəqi elə yanınızda imzalayıram ki, taleyimi istədiyiniz kimi həll edəsiniz!» O, gözlərini heyrətlə Xose İqnasio Saens de la Barraya zillədi və birdən-birə anladı ki, Xose İqnasio onun yanına, ilk dəfədi ki, köpəksiz, silahsız, ölü kimi solğun sifətdə gəlib... ah çəkib: «Yaxşı, Naço, vəzifənizi icra edin.» - dedi və həmişəkəndən bir az da qoca, hədsiz yorğun vəziyyətdə, yumşaq kreslosuna yayxanıb, şəkillərdəki qəhərəmanın satqın gözlərinə baxmağa başladı; qoca qəmli və tutqun idi, sifətində, müəmmalı niyyətlərinin əbədi ifadəsi donub qalmışdı; həmin bu daşlaşmış ifadəni, Xose İqnasio Saens de la Barra iki həftə sonra - öz dobermanını zorla sürüyə-sürüyə, onun kabinetinə, təqdimatsız-filansız girəndə gördü: «Mühüm xəbər var, əla həzrətləri! Silahlı üsyan hazırlanır! Bunun qabağını ancaq siz ala bilərsiniz!»

General axır ki, uzun illərdən bəri bu divar kimi yarılmaz adamın, cadügar qəlbi kimi, sirli qəlbində aradığı kiçik çatı gördü: «Anam mənim, Bendisyon Alvarado. bu bədbəxt-qurumsaq qorxusundan ölür ki!» - deyə ürəyində fikirləşdisə də, içindəkini biruzə vermədən, Saens de la Barranı nəvazişlə qarşıladı və: «Narahat olmayın, Naço, vaxtımız çoxdu hələ, bizə, bu qarmaqarışlıq xəbərlərin içindən, əsl həqiqəti tapmağa mane olan yoxdu!» - dedi. Bunu eşidən Saens de la Barra, cib saatına baxıb: «Yeddiyə az qalıb, general! Bu dəqiqə qoşun komandirləri öz evlərində, arvad-uşaqlarıyla şam yeməyini başa vururlar, şam yeməyini evdə yeyirlər ki, evdəkilər də heç nədən şübhələnməsin; onlar evlərinin arxa qapısından, adi geyimdə, mühafizəçisiz-filansız çıxıb, onları qapılarının ağzında gözləyən xidməti avtomobilə minəcəklər; bu maşınları onlar, onları izləyəcək adamlarımızı çaşdırmaq üçün, teleyfonla çağırırdırlar. Onların sürücüləri bizim adamlardı, general, amma bu, onların ağıllarına da gəlmir!» «Aha! - general gülümsədi. - Belə həyəcanlanmaq lazım deyil, Naço! Bir məni yaxşı-yaxşı başa salın görüm, kəsdiyiniz başların reyestrinə əsasən, belə çıxır ki, düşmənlərimizin sayı, əsgərlərdən çoxdu, əgər belədisə, onda necə olub ki, siz indiyə qədər sağ-salamat qalmısınız?» Saens de la Barra isə cib saatının zəif çıqqıltılarına qulaq asırdı, çünki həyatı bu dəqiqə bu çıqqıltılarından asılıydı: «Üç saatdan az qalıb, general! Piyada qoşunlarının komandiri, indi Kondədəki kazarmalara, hərbi dəniz qüvvələri komandiri, liman qalasına, hava donanması komandiri isə San-Xeronimo bazasına yola düşür. Onları hələ ki, ələ keçirmək olar. Komandirlərin ardınca, tərəvəz furqonu cildində, milli təhlükəsizlik furqonları düşüb». Generalın əhvalı bu sözdən sonra da dəyişmədi; general hiss edirdi ki, Xose İqnasio Saens de la Barranın get-gedə artan bu həyəcanı onu, bu adamın, ağır yükə çevrilmiş xidmətindən - onun hakimiyyətpərəstlik yükündən də ağır olan xidmətindən azad edir. «Sakit olun, Naço, - o dedi - sakit olun və məni başa salın ki, niyə siz, özünüze gəmi boyda nəhəng bir mülk almırsınız? Əgər sizi pul maraqlandırmırsa, onda niyə gecə-gündüz uzunqulaq kimi işləyirsiniz? Niyə əsgər kimi, kazarmada yaşayırsınız, axı, ən əxlaqlı qadınlar belə, sizinlə bir yataqda yatmaqdan ötrü sinov gedir. Nədi bu, Naço, siz monarxlardan da müqəddəssiz?» Xose İqnasio Saens de la Barra isə boğulurdu, bədənini buz kimi soyuq tər basırdı, otağın, kremasiya sobası kimi cəhənnəm alovlu, onun soyuqqanlılıq maskasını əridib tərledirdi. «Saat on birdi, - o dedi - fürsət əldən çıxdı! Bu dəqiqə onlar, bütün ölkə boyu qiyam qaldırmaq üçün şərti siqnalları teleqrafla bütün qarnizonlara ötürürlər!» Həmin vaxt həqiqətən, qiyamçı

generallar, hakimiyyətə gələcək xunta üçün şəkil çəkdirməyə hazırlaşır, ordenlərini parad mundirlərinə taxır, generalların yavərləri, bu rəqibsiz döyüşdə onların adından son əmrləri verirdilər; döyüş əməliyyatları onunla nəticələndi ki, ordu, rabitə mərkəzi və mühüm hökumət binaları üzərində öz nəzarətini bərqərar etdi. Prezidentin otağında isə, əla həzrətləri gözünü qırpmağa macal tapmamış, məxmər dərilili Lord Köxel, təhlükə duyub, əzələləri titrəyə-titrəyə, ağzının suyu süzülə-süzülə döşəmədən qalxdı. «Qorxmayın, Naço, - general dedi, - yaxşısı budu, başa salın görək, niyə ölümdən bu qədər qorxursuz?» Xose İqnasio Saens de la Barra, tərdən islanmış sellüoid boyunluğunu çəkib qopartdısa da, daşa dönmüş bariton müğənnisi sifətini dəyişə bilmədi. «Bu, təbiidi, ölümqabağı xof - xoşbəxt həyatdan miras qalan közərmiş kömürdü. Bu hiss, sizin üçün əlçatmazdı, odu ki, onu duya bilməzsiz, general!» - o dedi və adəti üzrə, kilsə zənginin zərbələrini sayıb ayağa qalxdı: «On iki! Hər şey bitdi! Bu dünyada sizə sadıq olan daha heç kəs qalmadı! Mən sonuncuydum, general!» Lakin general, de Armas meydanı boyu irəliləyən ağır tankların səsindən titrəyən yerin gurultusunu eşidənəcən, kreslosundan tərپənmədi, tankların uğultusu eşidiləndə isə: «Səhviniz var, Naço, mənim xalqım var.» - deyib gülümsündü.

Bu, həqiqətən də beləydi! Onun hələ xalqı vardı... yenilməz qocanın gizli planıyla, səbh çağından xeyli əvvəl küçələrə çıxan yoxsul, sədaqətli xalqı; o, dövlət radio və televiziya ilə bütün xalqa - siyasi əqidəsindən asılı olmayaraq, bütün vətənpərvərlərə həyəcanla müraciət edib bilirdi ki, şəxsi əmriylə, xalqın suveren iradəsini ifadə edən bütün qoşun dəstələri, rejimin qüdrətli ideallarından ruhlanaraq, həmişəki kimi, kütlələrin haqlı qəzəbinə gəlmiş bu qanahəris adamın terror məşinini, bu tarixi gecə birdəfəlik darmadağın etmişlər!»; bu adamı xalq özü mühakimə edib cəzalandırdı. «Siz, əlləri qana batmış bu cəlladın, əcnəbi səfirliklərin heç birində gizlənmə bilməməsi, siyasi sığınacaq istəməməsi üçün, uzaqgörənlik edib bizə, səfirliklər olan rayonu mühasirəyə almaq əmrini verəndə, mənim generalım, Xose İqnasio Saens de la Barra, sizin bir vaxt dediyiniz kimi, de Armas meydandakı fənərdən - cinsi orqanı ağzında, ayaqlarından başısağrı asıldı. Asılmamışdan qabaq camaat onu daşa basdı, amma bundan əvvəl biz, dörd mülki adamın içəlatını yeyib-tökən, dörd əsgəri ölümcül dişləyən yırtıcı köpəyi güllələyib, aşızənə döndərməli olduq; bütün bunlar, bu yaramaz cəlladın iqamətgahına hücum zamanı baş verdi. Camaat onun pəncərələrindən, iki yüzdən çox, etikətli zər_xaralı, təptəzə jilet, geyilməmiş üç min italyan ayaqqabısı. üç min, mənim generalım, dövlətin pulunu gör bir, bu nəyə xərcləyirmiş!.. Allah bilir, nə qədər qardeniya qutusu, axı onun ilgəklərində həmişə təzə qardeniya olurdu.

və Bruknerin bütün vallarını bayıra tulladı. Sonra adamlar, zirzəmiləri açıb dustaqları çölə buraxdılar, «Generalə eşq olsun, yaşasın əsl kişi! Yaşasın həqiqəti üzə çıxaran!» - deyə hamı qışqıra-qışqıra, keçmiş holland dəlixanasının işgəncə kameralarını yandırdılar... axı, hamı elə bilirdi ki, siz heç nə bilmirdiz, mənim generalım, ürəyiyumşaqlığınızdan, təhlükəsizlik xidmətinin xəbis cəlladları istifadə ediblər. Üsyan vaxtı onları, siçovulları tutan kimi tutduq, mənim generalım, sizin köməyinizlə tutduq, çünki, təhlükəsizlik xidmətinin uzun sürən hökmranlığı zamanı, camaatın üst-üstə yığılan nifrətini üzə çıxarmaq üçün, onların hər hansı müdafiə və mühafizədən məhrum olunması əmrini də siz verdiniz, mənim

generalım.»

O, xalqın bütün hərəkətlərini bəyəndi - «Razıyam!» - Ona minnətdarlıq edən camaatın istiqlal nəğmələrindən, şadyanalıqla çalınan zəng səslərindən və sevincək hay-küylərdən kövrəldi; de Armas meydanına toplaşan adamların əllərində iri transparantlar vardı; «İlahi, bizi terror zülmətindən qurtaran dahilər dahisini himayə et!» Zəng sədaları və camaatın uğultusu ona, çoxdankı, xoş xatirələri xatırlatdı. Bu, həmin o gözəl illərin efemer əks-sədası idi; o, bu səslərə, uğultuya qulaq asa-asa, hakimiyyət daxilində yaranan katorqa zəncirlərini qırmaqda ona kömək etmiş zabıt kadrlarını öz patiosuna yığdı, barmağının bircə işarəsiylə, gücdən düşmüş rejiminin son ali komandanlığını bu zabıtlərdən təşkil etdi. Onlar, Letisiya Nasarenonun və uşağının qatillərini - siyasi sığınacaq almağa çalışarkən, əcnəbi səfirliklərin qapılarında, alt paltarında tutulan generalları əvəz etdilər. İndi o, onların heç birini xatırlamırdı, adlarını da unutmuşdu; ən əsası isə o idi ki, ölənəcn ürəyində saxlamaq istədiyi qəzəbin közünü axtararkən, alçaq xudbinliyinin külündən savayı heç nə tapa bilmədi. Bu külü üfürüb alovlandırmağa dəyməzdi: «Qoy rədd olsunlar!» - deyə əmr verdi. Qatıl generalları gəmiyə mindirdilər və gəmi elə bir yerə yön aldı ki, orda onlar heç kimə lazım deyildilər, orda bu bədbəxt qurumsaqlar heç kəsin yadına belə düşməyəcəkdilər. O, yeni hökumətin ilk iclasını - yeni əsrin yeni nəslinin bütün bu say-seçmə nümunələrinin, əvvəlki tozlu sürtüklü, süst mülki nazirlərindən ibarət olduğunu həmin dəqiqə hiss edərək, bu yenilərin, əvvəlkilərindən daha şöhrətpərəst, daha qorxaq və yaltaq, daha faydasız və yararsız olduğunu anlayaraq, ciddi məsuliyyət hissi ilə aparırdı. Matəm içində olan ölkənin xarici borcları, satılası hər bir şeyin dəyərinin qiymətini ötüb keçmişdi. «Sonuncu qatar, arandan keçən dəmir yolundan uçuruma, səhləb çiçəklərinin arasına yuvarlanıb, mənim generalım, indi onun yumşaq oturacaqlarında bəbirlər mürgüləyir. Nuh əyyamından qalma təkərli gəminin sınıqları, çəltik zəmilərinə dağılıb. Məktublar, gəminin apardığı poçt kisələrində çürüyüb. Bir cüt Steller inəyi* prezident kayutunun güzgüləri arasında məzələnmişdi. Sizinsə bundan xəbəriniz yoxdu, mənim generalım! Əlbəttə, qanun çərçivəsində Tərəqqiyə inanmaq, sizinçün cəmi bir nüsxə tirajla çap olunan bu qəzetdə, sizi cazibə və həzz dünyasına - bu adi, zəhlətökən siestadan fərqli aləmə aparən sərfəli xəbərlər, xoşunuza gələn foto şəkillər, reklam və elanlar da dərc olunub!»

«Mən, heç nəyə inanmayan bu gözlərimlə, nazirlik binalarının möhtəşəm parıltısı arxasında, həmin limanın - təpələr boyu sıralanan alabəzək, zənci komalarının gizləndiyini, dənizin sahilə çıxaraq, bulvar boyu əkilmiş palma və eyvanları bir-birinə oxşayan, klassik üslublu, yalançı mülkləri, saysız-hesabsız qasırgalarla dağıdıb tökdüyü xaraba məhəllələri görməsəydim, prezident vaqonunun pəncərəsindən gördüyüm dünyanı mənə, anam Bendisyon Alvaradonun bir-birinə oxşayan boz quşcuğazlarını rənglədiyi akvarel boyaları kimi bu cür alabəzək göstərməkçün, dəmir yolunun hər iki tərəfi boyu uzanan gül-çiçəklərin doğruçu olduğuna inana bilməzdim!» Yeni əyanları, bir vaxt general Rodriqo de Aqıların elədiyi kimi ona yarımaq məqsədilə, yaxud Letisiya Nasareno kimi, sevgidən çox, rəhmdillikdən, yaxud onu artıq narahatçılıqdan qurtarmaq, əslində isə sonradan onu öz hakimiyyətinin quluna çevirmək məqsədilə aldatmırdılar; hər şey, illüziya və yalan idi, hətta məktəbli qızların xoru, onların yaşıl ağaca qonan çopur quşcuğaz

haqqında oxuduqları mahnı da saxtayıdı; bir sözlə, doğruçu olan bir şey yox idi. Bu, həyat deyil, Allah bilir nədi! O, dövlətin çiçəklənməsi naminə, ölkənin, kinə və başqa dərmanlar istehsal edən müəssisələrinin bərpası haqda dekret imzaladı və bütün yalanları unutmağa, reallıqla barışmağa çalışdı, reallıq isə onun gözləmədiyi süprizlərlə dolu idi; dünyanın bu qədər dəyişdiyi, həyatda ona tabe olmayan nəyinsə olduğu ağına belə gəlməzdi. «Sənayemizi necə dirçəldək, mənim generalım, axı, yalnız sizin, səmərəsiz yerə dağıdılan saysız-hesabsız, şəxsi sərvətlərinizdən savayı nə kinə ağacımız, nə kakaomuz, nə indiqomuz, nə də ayrı bir şeyimiz qalmayıb! O bu məqamda da özünü itirmədi, qoca səfir Rauksberiyə kəskin mətnli bir məktub göndərdi ki, bəlkə səfir, domino oyunu ərəfəsində, xilas üçün, heç olmasa, bir şey tapa; səfir də ona, elə onun üslubunda cavab verdi: «Heç nə eləyə bilməyəcəksiz, zat aliləri! Dənizi çıxmaqla, bu ölkə qara qəpiyə də dəyməz. Dəniziniz o qədər şəffaf və iştah açandı ki, bütün dünyanı doyura biləcək xərçəng şorbası bişirmək üçün bircə, altını odlamamaq qalır. Bax belə, zat aliləri, odu ki, fikirləşin, borclarınızın əvəzinə, dənizi qəbul etməyə hazırıq, yoxsa borclarınızı, sizin kimi, zat aliləri, işgüzar qəhərəmanların heç yüz nəslə də ödəyə bilməyəcəklər!»

O, Rauksberinin təklifini ciddi qəbul etmədi, onu pilləkənəcən ötürə-ötürə, öz-özünə: «Anam, Bendisyon Alvarado, bax bir gör, bu qriqolar necə vəhşidilər! - deyə fikirləşdi. - Bunların beynində bircə şey var, necə olursa-olsun, dənizi həzm-rabedən keçirtmək.» O, qonaqla adəti üzrə, onun çiyinini şappıldada-şappıldada ayırdı, yenə tək-tənha xəyallar dumanına qərq oldu, xəyalən yaylaqların dumanlıqlarına üz qoydu, azmış adamlar kimi, dörd bir yanı bomboş sarayda dolaşdı; camaat isə artıq de Armas meydanını boşaltmışdı, standart plakatları özləriylə aparmış, hökumətin verdiyi trafaret şüarları gizləmişdi ki, bir də belə bir hadisəyə bənzər nə isə baş verəndə, istifadə etsinlər. Camaat, əsgərlər çəpiklərə ara veriləndə, payladıqları pulsuz yemək-içmək bitən kimi çıxıb getdi; indi, tək-cə de Armas meydanı yox, onun, hər bir kəsin, istədiyi vaxt içəri girə bilməsi üçün qapıları açıq qoymağı əmr etməsinə baxmayaraq, sarayın özü də bom-boş idi; bir vaxtlarsa, bura hamının eviydi, daha indiki kimi dəfn kontoruna oxşamırdı. Bir də ki, lap elə də tək deyildi; cüzamlı xəstələri, ifliclər, korlar - bir sözlə, uzun illərini iqamətgahın divarları dibində yola salanlar - Yerusəlim darvazalarının önündə, günün altında qaralan Demetrio Aldousun, bu çarəsiz xəstələrin bura qayıtdığını sanki gözləriylə gördüyü kimi geri qayıtmışdılar; onlar bilirdilər ki, taleyin bütün zərbələrini dadan, ən sərt ehtiraslara əyilməyən, unutkanlığın ən məkrli tələlərindən, ölməz olduğuna görə yaxasını qurtaran bu adamın əlindən şəfa duzu istəyəcəklər. Hə, Demetrio Aldousun təsəvvürünə gətirdikləri düz çıxdı; səhər sağımından sonra fermadan qayıdarkən, general, bütün bu məsləkdaşlarını yenidən gördü; onlar kərpiclərdən ocağabənzər nə isə düzəldərək, konserv qablarında özlərinə zir-zibildən nahar hazırlayırdılar; bütün patio onlarla doluydu; yara-xoralılar, yaralarının şirəsindən üzülüb cırılan həsirlərini ətirli qızılgül kollarının altına sərrib, əlləri qoyunlarında uzanmışdılar; onlara yemək hazırlamaqdan ötrü əməlli-başlı ocaq çatmağı tapşırırdı, təzə həsirlər aldı; xəstələrin iqamətgaha daxil oması üçün pationun içəri hissəsində palma yarpaqlarından talvar hazırlamağı tapşırırdı; amma xeyri yox idi, yenə elə bir gün olmurdu ki, gah bu cüzamlını, gah o

birini, İran xalçalarının üstündən durquzmasınlar, ya hansısa kor, sarayın içində azıb qalmasın, ifliclərdən biri, pilləkənlərdən yumalanıb ölümcül əzilməsin; o, cüzamlıların, içəri girərkən, divarlara söykənə-söykənə, öz irin və qan ləkələrini ora-bura yaxmaması üçün qapıları bağlamağı əmr etdi; saray əyyaşlarının, karbol turşusu iyi verməsini qadağan etməsinə baxmayaraq, sanitar xidməti binaya, həmin o turşudan səpdi; xidmətçilər, cüzamlıları, korları və iflicləri, bir ucdan hey qovur, onlar isə elə hey iqamətgaha, saray otaqlarına soxulurdular; görünür, onları bura yenə, artıq heç kimin heç nə umub gözləmədiyi köməksiz qocanın ecazkar sovqatlarıyla şəfa tapacaqlarına olan yenilməz, qədim, vəhşi bir inam sürükləyirdi. Qoca, yuxulu adamalarsayağı, öz xatirələr bataqlığında veyillənir, hara gəldi dürtüyü yaddaş kağızlarının köməyilə, haraya gedəcəyini əl havasına tapır, tor yelləncəyində keçirdiyi saatlarda, yeni səfir Fişerdən yaxasını necə qurtarmaq barədə düşünürdü; səfir, ölkədə sarı qızdırma epidemiyasının başladığının elan edilməsini tələb edirdi; səfirin təkidi, əslində - öz ölkəsinin gəmiləriylə, buranın ərazisinə dəniz piyadalarının yeridilməs üçün bir bahənə idi; qarşılıqlı yardım müqaviləsinə görə, dəniz piyadaları qeyri-müəyyən müddətə - can verən ölkəmizə yeni nəfəs gələncən burada qalmalıydılar. O, nə edəcəyini götür-qoy edir, yadına, rejimin ilk illərini salır və xatırlayırdı ki, o vaxt o epidemiyaya əsaslanaraq, öz üzərinə bütün fəvqəladə səlahiyyətləri götürmüşdü, xalq kütlələrinin təlatümündən yaranan ciddi təhlükəyə cavab olaraq, hərbi qanunları tətbiq etmişdi. Lakin onda o, ölkədə sarı qızdırma yox, taun olduğunu elan etmiş, mayakın üstündə sarı bayraq qaldırılmış, liman bağlanmış, istirahət günləri ləğv edilmiş, ölənlər üçün elliklə göz yaşı tökmək, dəfn zamanı hüznü marşlar səsləndirmək qadağan edilmişdi; prezidentin fəvqəladə tapşırıqlarının icrasını təmin etməyə cəlb olunmuş silahlı qüvvələr, yoluxmuş adamlarla istədiklərini etmək hüququ qazanmışdılar; qollarında sanitar sarğısı olan əsgərlər, müxtəlif mövqeli adamları kütləvi şəkildə qətlə yetirir, rejimdən narazılıqda şübhələndikləri sakinlərin mənzillərinin qapılarına qırmızı dairələr cızır, cinayətkarların, kişisifət lesbiyankaların və narkomanların alınlarını, mal-qaranı nişanlayan tək, işarələyir; səfir Mitçelin təkidiylə gələn sanitar missiyası, prezident sarayı sakinlərini tauna yoluxmaqdan xilas etməklə məşğul olurdu; missiyanın üzvləri, döşəmənin zir-zibilini analiz adıyla yığıb, onu lupayla tədqiq edir, su qablarına dezinfeksiya həbləri atır, laboratoriya heyvanlarına, hansısa ürəkbulandırıcı horra yedizdirirdilər, generalsa, gülməkdən uğunub, tərcüməçiylə onlara: «Axmaqlıq etməyin, canablar, burda sizdən başqa xəstə-filan yoxdu!» - deyirdi. Onlarsa: «Yox-yox, var, zat aliləri! Yuxandan əmr almışıq ki, var. Əmr almışıq ki, olmalıdır!» - deyirdilər. Onlar, nə isə yaşıl rəngli, balaoxşar, müalicəvi məhlul hazırlayıb bu zəhrimardan, bir ucdan, sarayın bütün sakinlərinin - üzələrinə belə baxmadan, hamının - ən arıqların və ən adlı-sanlıların bədənlərinə yaxırdılar; prezidentin qəbuluna gələnlər, hamılıqla müəyyən məsafəyə riayət etməliyidilər; o, salonun elə bir küncündə otururdu ki, qəbula gələnlərin bura nəfəsi yox, ancaq səsləri çatırdı; o, burda, yüksək rütbəli çılpaq adamlarla işgüzar məsələləri ucadan qışqıra-qışqıra müzakirə edirdi; kandarda dayanan adamlarsa bir əllərini ona uzadıb: «Zat aliləri» - deyir, o biri əlləriylə iyrənc maz yaxılmış sallaq üzvlərini örtməyə çalışırdılar; bütün bunlar - yuxusuzluqdan əziyyət çəkdiyindən uydurduğu yoluxucu xəstəlik fəlakətinin

gedişini, bütün xırdalıqlarına qədər işləyib quran, camaatın canına vəlvələ salan şayiələr buraxdıra-buraxdıra, «camaat az anladıqca, çox qorxacaq» əqidəsinə əsaslanaraq, onları, öz axır-zaman peyğəmbərliyinə inanmağa məcbur edən bu adamı xəstəlikdən qorumaqçun idi. Odu ki, qorxudan rəngi, meyit rəngi alan yavərlərindən biri ona: «Mənim generalım, əhali arasında taundan ölənlərin sayı yaman çoxdu.» - deyə məlumat verəndə, onun qaşının ucu belə tərpənmədi. Prezident karetinin tutqun şüşələrindən, bomboş, adamsız küçələri, onun əmriylə dayanıb-dondurulmuş zaman deyilən mənzərəni, ölü kimi sallanan bayraqları gördü; qırmızı dairəylə nişanlanmış evlərin qapıları möhkəm mıxlanmışdı; evlərin pəncərələrinə qonmuş tox quzğunları, bir də həlak olanları, həlak olanları və yenə həlak olanları gördü... Dörd bir tərəf, adam cəsədləri ilə dolu idi, o qədər cəsəd vardı ki, saymaqla qurtarmazdı; meyitlər, üfunətli bataqlıqlarda da gözə dəyirdi, günəşin şüası düşən səkilərdə bir-birinin üstünə qalanmış meyitlər, bazarın tən ortasında, tərəvəzin arasındaca çürüyürdü; meyitlərin sayı heç kimə məlum deyildi, hər halda, onun, güman olunan düşmənlərinin sayından çox idi, onun görmək istədiyindən xeyli çox idi; bir çoxunu, gəbərmiş köpək kimi zibil yeşiklərinə tullamışdılar; o, qoturluq qoxusunu - əsl taun qoxusunu, çürüyən meyitlərin üfunətindən, küçələrin həmişəki, başgicəlləndirən üfunəti içindən yaxşı duyurdusa da, yenə özünü, hadisələrin mütləq sahibi, sahibi-mütləq hiss edənəcən, bu dəhşətli fəlakəti dayandıрмаğı, bütün bunlara son qoymağı tələb edən yalvarışları eşitmirdi, geriyə çəkilmirdi və yalnız bu qanlı qırğını dayandıрмаğa, nə bəndənin, nə də Allahın qüdrəti çatmadığı bilinəndə, küçələrdə naməlum karet göründü: bunun, buz kimi qorxunc hakimiyyət kareti olmasına əvvəlcə heç kəs fikir vermədi; içərisi, qara, matəm məxmərli karetin pəncərəsindən donuq gözlər, nazik, əsəbi dodaqlar, bir də evlərin qapılarına bir çimdik duz atan ağ əlcəkli əl görünürdü; biz, qardeniya cəngəlliklərinin arasıyla, bəbirləri hüzürkədə-hüzürkədə şütüyən, sanki dırnağı üstə ucqar dağ kəndlərinə dırmanan, milli bayraq rəngli qatarı gördük; vaqonun pərdəsi arxasından görünən tutqun gözləri, yaşlı çöhrəni, artıq heç bir həyat əlaməti olmayan əli gördük; qramafonun şux mazurkalar yağdıra-yağdıra qumsal dayazlıqların, meşəni böyrü üstə yıxan bahar selinin qırıb tökdüyü ağac yığnaqları arasıyla güc-bələyla irəliləyən, Nuh əyyamından qalma, təkərli paraxodu gördük; prezident kayutunun pəncərəsindən biz, qürub günəşi kimi sönmüş gözləri, solğun dodaqları, susuzluqdan inildəyən kəndlərə bir çimdik şəfa duzu səpən bu əlin, ancaq bir barmağını gördük; bu düzü dadanlar, yaxud, duzlu yeri yalayanlar, dərhal sağalır, min bir xəstəlikdən, gözdəymədən, bir sözlə, bütün dərd-bələdan uzaq olurdular.

İndi - axır günlərinin yaxınlaşdığı bir vaxtda o, yenə, həmin işlənmiş, köhnə, saxta bəhanələrlə ölkənin yenidən işğalına razılıq vermək təkliflərinə təəccüblənmədi, amma: «Qoyun, dəniz piyadaları qayıtsın, general, qoy onlar, insan ömrünü yüz iləcən uzadan, ağ binalı xəstəxanaların önündəki yaşıl çəmənlərə pestisid səpən fəvvarəli maşınlarla gəlsinlər. Qoyun, gəlib, nə istəyirlər götürsünlər!» - deyən sarsaq nazirlərin gətirdiyi dəlil-sübutları rədd etdi; səfir Mak-Kuin onun düz gözünün içinə: «Bundan sonrakı mübahisələrin xeyri yoxdu, zat aliləri, sizin rejim - vədlər, nifrət, hətta terror üzərində də yox, köhnəlmiş ətalət üzərində dayanıb və gündən-günə, qarşısızalmaz bir şəkildə dağılır, zat-aliləri, yaxşısı budu, küçələrə

çıxıb, həqiqətin gözünə baxasız, bu, sizin sonuncu döngədəsiniz - ya dəniz piyadaları gəlməli idi, ya da biz, dənizi götürəcəyik, başqa çıxış yolu yoxdu.» - deyənəcən, o, yumruğunu masaya çırpır, heç cür buna razı olmurdu. - «Ayrı yol yoxuydu, ana, onlar Qəraib dənizini özlərinə götürdülər!»

Səfir Euiqin mühəndisləri dənizi hissə-hissə böldülər, sonra hissələri, bizim fırtınalardan uzaqlarda - Arizona səması altında yığmaq üçün nömrələdilər və dənizi, mənim generalım, bütün nemətləriylə bir, şəhərlərimizin əksi düşən sularıyla, dəlisov sellərimiz və suda boğulanlarımız qarışıq apardılar. O, bu soyğunçuluğa qarşı milli etiraz partlayışı yaratmaq üçün, öz zəngin bəlik kolleksiyasının hansı incə klavişinə toxundusa da, küçələrə, bağışlayın, mənim generalım, heç kəs çıxmadı, nə hədə-qorxunun, nə zor işlətməyin xeyri olmadı; - bunun, yenə hakim dairənin arzusuyla həyata keçirildiyi, növbəti, sırası manevr olduğu ağılımıza belə gəlməzdi; qoy nə olur-olsun, lap dənizi aparsınlar, cəhənnəmə ki, qoy əjdaha gerbli milli bayrağı olan bu ölkəni zəbt eləsinlər! - biz fikirləşirdik, mülki geyimlərdə evlərimizə gəlib, bu soyğunçuluğun qabağını almaq üçün bizdən, vətən naminə küçələrə çıxmağı, «Rədd olsun, qırınqolar!» - deyər ucadan qışqırmağı yalvaran hərbiçilərə, onların öyüd-nəsihətlərinə, yaltaq sözlərinə qarşı kar olmuşduq; həmin bu adamlar da bizi, yadellilərin dükanlarını, villalarını qarət etməyə, yandırmağa çağırır, pul verirdilər ki, orduyla əlbir olub, onun mühafizəsi altında hərbi təcavüzə qarşı nümayişə çıxmaq; küçələrə isə bir adam da çıxmadı, mənim generalım, çünki camaat, hərbiçilərin, bir vaxtlar kişi kimi söz verib sonra, guya xalq arasına soxulmuş təxribatçıların hərbi bölmələrə atəş açması bəhanəsiylə adamları güllələməsini unutmamışdı: «Bəli, mənim generalım, bu dəfə xalq sizinlə deyil».

«Və mən, bu ağır qərarı qəbul etmək yükünü öz üzərimə götürməli oldum: ölkəyə desant yeridilməsindənsə, anam mənim, Bendisyon Alvarado, dənizsiz qalmağın daha məqsədəuyğun olduğunu hamıdan gözəl anlayan adam kimi, bu aktı imzaladım. Axı, özlərindən gündə bir əmr toqquşduran, həmin bu dəniz piyadalarıydı, ölkəyə bibliyanı və sifilisi gətirən də onlar idi, artistləri pederasda çevirən də, həyatın asan olduğunu, anacan, hər şeyin satılıb-alındığını, zəncirlərin iy verdiyini də camaatın beyninə yeridən onlar idi. Əsgərlərimi, harada çox pul varsa, oranın vətən olmasına, hökumətin, qoşunların pulsuz döyüşməsi üçün, «Hərbi şərafət» adlı boş bir mükafat uydurduğunu başa salan da onlar idi. Və bütün bunlar təkrar olunmasın deyər, onlara, ərazi sularımızdan, bəşəriyyətin maraqları və xalqlar arasında sülhün yaradılması çərçivəsində istədikləri kimi istifadə etmək hüququ verdim!»

O, təkə yataq otağının pəncərəsindən üfüqəcən görünən fiziki suları yox, bu suların fauna və florasını, küləklər rejimini və atmosferini, sonuncu millibarına* qədər, bütün hava şıltaqlılıqlarıyla bir verdi; onların sonradan neyləyəcəkləri isə onun ağılına belə gəlməmişdi; onlar, bizim qədim dənizimizin, şahmat lövhəsisayağı nömrələnmiş ləpələrini nəhəng nasoslarla, şlülərə çəkib apardılar deyər, dənizin, sönmüş vulkanlarla dolu dibi üzə çıxdı və biz, nəhəng kraterlərdən birində, dənizin nə vaxtsa qəfildən udduğu şəhərin, qədim Santa-Mariya-del- Darienin xarabalıqlarına rast gəldik. Sonra bütün dəniz və okeanların dahi admiralının flaqman gəmisini gördük: «Mən onu eləcə, pəncərəmdən görmüşdüm, ana!» - gəmi,

hələ tarixi gəmi qəzasına müvafiq status verilməmişdən əvvəl - bir vaxt bombaların qoparıb yerin dibindən çıxardığı mərcanların arasında lişib qalmışdı. Onlar, onun hökmranlığının əsasını təşkil edən, müharibələrinin mənası olan hər şeyi apardılar; özlərindən sonra bircə, Ay səhralığına oxşar qupquru düzəngah qoydular; o, pəncərələrin qabağından keçdikcə bu müdhiş mənzərənin seyrinə dalır, içini çəkib köks ötürürdü: «Anam Bendisyon Alvarado, öz müdrikliyinin işığıyla qoru məni!» O, yatdığı yerdə, vətən uğranda həlak olanların, bir gün qəbirlərdən qalxıb, satılmış dənizə görə ondan haqq-hesab tələb edəcəkləri fikri ilə yuxudan dəhşət içində dik atılırdı. Yuxuda, onların, divarlar boyu sürünə- sürünə üzüyuxarı dırmaşmaqlarını, o biri dünyadan gələn boğuş səslərini aydınca eşidir, açar dərinliyindən, bataqlığa çökən kimi, saray divarlarının dibiyə sürüdüüyü nəhəng kələz ayaqlarına dikilən baxışlar altında, bir vaxtlar səfir Ebergeytin ona bağışladığı, dəniz küləklərini əvəz edən xüsusi külək maşınlarının passat və mistral küləkləri altında otaqlarda gəzişir, qayanın zirvəsində, keçmiş diktatorların sığınağında közərən işığı görəndə: «Kəfdədilər, mən burda əzablar içində qovruluram, bu harın donuzlarsa yatırlar!» - deyə özü-özünə deyirdi. Anası Bendisyon Alvaradonun, ölümqabağı guruldayan xorultusunu, bu zəhmətkeş qadının, oreqano kolunu bəslədiyi otaqdakı rahat yuxusunu xatırladı: «Taundan qorxmayan, sevgidən ehtiyat etməyən, ölümdən çəkinmədən, rahat yatan anamla olsaydım!» Elə üzülmüşdü ki, mayakın, dənizsiz mayakın işartısı da ona şübhəli, ölümlərin qəbirdən xortlamaq əlaməti kimi göründü, mayakın, fırlana-fırlana ətrafa, ölümlərin iliyindən alınan işıqlı toz şüaları səpdiyini təsəvvürünə gətirib dəhşətə gəldi və bu yazıq işıldaquşdan qaça-qaça: «Söndürün!» - deyib bağırdı; mayakı söndürdülər; o, əmr elədi ki, evin bütün dəlmə-deşiyini içəridən tıxayıb yamasınlar ki, bircə deşik belə qalmasın; qoy, gecənin ölüm qoxulu zərrəsi belə, evə girə bilməsin; o, bu qaranlıq zülmətdə tək-tənha dayana-dayana, evin nəmişli, ağır havasından boğula-boğula, bütün güzgülərə nifrət elədi, güzgülərin önündən, onlara tərəf çönüb baxmadan, onları duya-duya keçdi; güzgülərsə, ona tənhalığını unutturub, otaqda tək olmadığını düşünməyə məcbur elədilər; o, qurumuş dəniz vulkanlarının krateri boyu çapan atlını gördü; onun atının ayaqlarından qəribə, iri qığılcımlar çıxırdı, yoxsa bu, ağ rəngli solğun ayın əksiydi?!.. «Rədd eləyin onu! - deyə çığırdı. - Ulduzları söndürün, lənət şeytana, Allahın adıyla əmr edirəm!» Onun bu çığırtılarına bir kəs hay vermədi, heç kəs onu eşitmədi, bircə keçmiş nazirliyin otaqlarında mürgüləyən ifliclər, pilləkənlərdə yatan korlar, paltarları şəhdən nəm çəkən cüzamlılar səksənib ayıldılar, onun qabağını kəsib, şəfqətli əlindən şəfa duzu dilədilər; axı, bütün bunlar olmuşdu, ay nainsaflar, o, böyrümüzdən ötüb keçə-keçə, hamımızın başını sığallayır, öz müdrik əliylə - həqiqət saçan əliylə hər birimizin yarasına toxunur və biz, həmin dəqiqə bədənimizdə cərəyan edən sağlam həyat qüvvəsinin - ruhumuzda sakitliyin və həyat eşqinin artdığını duyurduq; biz, gözləri açılan, lakin, yenə qızıl güllərin şöləsindən kor olan korları görürdük, pilləkənlərlə o yan-bu yana qaçısan iflicləri görürdük, bax, bu da mənim dərim, körpə dərisi, sağalan yaralarımın yeri, erkən zanbaqların ətri hopmuş bu dəri, dünyanın bütün bazarlarında kafirləri rüsvay edib, pozğunları xəbərdar eləmək üçün nümayiş etdirdiyim dəri!» Bu sözləri, şəhər və kəndləri veyillənə-veyillənə, xeyir-şər mərasimlərində çığıranlar, bu möcüzəyə inamdan savayı, həm də canımıza qorxu yeridirdilər; onlara çoxdandan heç kim

inanmırdı; biz, bir vaxtlar onları, fərmanları xalqa çatdırmağa göndərilən saray əhlinə oxşadıb şübhələnmişdik; demək, indi onlar istəyirdilər ki, biz, artıq inanılası olmayan bir şeyə - onun, cüzamlıları sağaltmasına, korların gözünə nur bəxş etməsinə, iflicləri yeritməsinə inanaq; bizə elə gəlirdi ki, bu yolla onlar prezidentin real mövcudluğu təəssüratını yaratmağa çalışırdılar. Onun şəxsi əmriylə işə yenicə çıxan mühafizə patrulları ixtisar edilmişdi; dövlət şurasının üzvləri hamılıqla bu qərarın əleyhinə çıxmışdılar; «Yox, mənim generalım, daha bu, karabinyerlər rotasından da azdır, ehtiyatı əldən vermək olmaz.»; o isə buna inadla etiraz edərək: «Sizin kimi bivec nazirlərdən, bir də avara komandirlərindən savayı məni öldürməyə, heç kəsin nə ehtiyacı var, nə də həvəsi. Siz də məni öldürməyə cürət etməzsiz, çünki bilirsiniz ki, məni aradan götürən kimi, bir-birinizi öz aranızda qıracaqsız.» - deyir və beləcə, inəklərin, vestibüllə, dövlət şurasının iclas salonu arasında gicəlləndiyi bu baxımsız sarayda bircə, bığ yeri təzəcə tərləyən gənc patrullar qaldı.

- «İnəklər, çəmənlik mənzərəli divar xalçasını çeynədilər, arxivləri yeyib-tökdülər, mənim generalım!» - o isə heç nə eşitmirdi, təkcə bir dəfə oktyabr leysanlarının hürküdüb saraya saldığı inəkləri qovmağa çalışdı, «İnək... inək...» - deyə-deyə, hardansa «inək» sözündə «k» hərfinin olduğu yadına düşdü və dayandı; bir dəfə də, dünyanın düz vaxtında, ətrafa nur səpən çırağın abajurunu çeynəyən bir inək görmüşdü və fikirləşmişdi ki, heyvanları, pilləkənlər boyu ayaq döyə-döyə qovmağa dəyməz; ziyafət salonunda, bellərinin gənəsini toyuqlar dimdikləyən bir cüt inəklə rastlaşanda da təəccüblənmədi; belə gecələr biz, bəzən pəncərələrin arxasında yanıb-sönən işığı gördük, sarayın içindən yayılan iri heyvanların ağır ayaq səslərini eşidirdik... - bu, əlində gəmi fənəri, inəklərə yatacaq yeri axtaran generalın ayaq səsləriydi. Ölkənin rəsmi həyatı, öz əvvəlki axarında onsuz davam edir - dövlət qəzetləri onun, qəbulların xarakterinə uyğun, cürbəcür mundirlərdə peyda olduğu təntənəli mərasimlərdən saxta şəkillər çap edir, radio müntəzəm surətdə onun, çox-çox uzun illər əvvəl, milli bayramlarda eşitdiyimiz çıxışlarını verirdi; o, əvvəlki qaydada, bizimlə birgə yaşamaqdaydı - fotosəkillərə əsasən, guya o, saraydan küçəyə çıxır, kilsəyə daxil olur, yatır, yeyib-ıçirdisə də, hamı onun, həmişəki uzunboğazlarında, xarabalığa çevrilmiş sarayında zorla yeridiyindən xəbərdar idi. Onu yedizdirən və bal ehtiyatı görən xidmətçilərdən, sarayda cəmi üç-dörd denşikin qaldığından xəbərdar idik; bir dəfə isə xidmətçilərin qovduğu inəklər, baş qərargah otağına girib oranı darmadağın etdilər və bir vaxtlar, fəlcinin dediyi, onun öləcyi gizli kabinetində bütün çini marşalları yerə salıb sındırdılar; denşiklər həyəcanla onun nə əmr verəcəyini gözlədilər və yalnız o, fənəri kandardan asdıqdan sonra, havası dənizsiz heç cür dəyişilməyən yataq otağının qapısından üç qıfılın və üç zəncirin çiqqıltısı və cingiltisi eşidiləndən sonra, onun sübhə qədər ölü kimi yatacağı ümidi ilə, birinci mərtəbədəki otaqlarına getdilər, o isə tez-tez səksənib yuxudan ayılır, yuxusuzluğunun keşiyini çəkir, ağır ayaqlarını sürüyə-sürüyə zülmət qaranlıq saray boyu yeriyə-yepiyə, yan- yörəsindəki inəklərin aramlı gövşəməyinə, vitse-kral asılqanlarında yatan toyuqların qaqqıltısına məhəl qoymadan, kabus kimi gəzirdi; zamanın axarı ona, keçmiş dənizin yerində bitən ay işıqlı çöllüyün küləyini xatırladırdı; o, görkəmli latinist, general Lautaro Munyosun (Allah bu axmağa rəhmət eləsin), özlərini məhv etdikləri sonuncu barrikadaları hələ

küçlərdə müqavimət göstərən vaxt, Korneli Nepotun birinci nəşrinin yanmış vərəqlərini, unudulmuş ritoriklərin - Livio Andronikonun və Sesiliya Estatonun kitablarının vərəqlərini, öz yaşıl budaqlı süpürgəsiylə süpürən anasını - Bendisyon Alvaradonu gördü. Onun üçün boşaldılan iqamətgaha daxil olarkən, anası Bendisyon Alvaradoyla birgə, şəxsi mühafizəsinin meyitləri üzərindən keçib pationu ötdülər, zülmət qaranlıqda, prezidentin cins ilxı atlarının cəsədlərinə ilişə-ilişə, vestübüldən yuxarı aparən pilləkənlə qalxdılar və iclas salonuna çatdılar; qatı, acı barıt iyindən və at qanı qoxusundan nəfəs almaq olmurdu: - «Biz orda, yalın ayaqların qanlı izlərini gördük, görünür, burdan, at qanından yığılan gölməçələri tapdayıb gələnər keçmişdilər; dəhlizlərin divarlarında da biz, eynilə bu cür qanlı əl izləri gördük, iclas salonunda isə, sinəsinə döyüş qılıncı sancılmış, yaraşlıqlı bir florensiyalının qana bulanmış bədənini gördük - bu, prezidentin arvadının şəkliydi; sonra alınına güllə çaxılmış, açarla burulub işə salınan, balerinayaoxşar oyuncaq qızı gördük - bu da prezidentin doqquz yaşlı qızıydı. Və nəhayət biz, on bir il ərzində hakimiyyət uğrunda qanlı mübarizələrdə bir-birinə qalib gələn on dörd federalist generallardan ən zirəyi və ağıllısını - haribaldi sezari, prezident Latuaro Munyosun meyitini gördük... bu, ingilis konsuluna öz ana dilində «yox» deməyə ürək eləməyən yeganə adam idi, elə buna görə də indi cəzasını çəkirdi; Britaniya eskadriliyasının cəlladlarına qismət olmasın deyə, əvvəl arvadını qılıncla vurub qızını güllələmiş, sonra qırx iki ədəd əndəlus atını məhv etdikdən sonra özü öz ağzına açdığı güllədən, başında dəlik, yalın ayaqlarıyla yerdə uzanmışdı; o vaxt onların komandanı Kitçener meyiti göstərərək, generalımıza: «Görürsən də, general, atasına əl qaldıranların aqibəti nədi?! Nə vaxtsa vəzifə başında olsan, bütün bunlar yadımdan çıxmasın!» - demişdi. «O, «nə vaxtsa» - dedi, amma mən, uzun-uzadı, yuxusuz, intizarlı gecələrdən sonra artıq ölkədə əmin-amanlığı bərpa etmək və iqtisadi sabitlik yaratmaq üçün lazım olan müddətə bütün qoşun növlərinin ali baş komandanı və respublikanın prezidenti elan olunmuşdum». Bu qərarı, senatın və deputatlar palatasının razılığıyla, sonuncu federal şura, yekdilliklə qəbul etmişdi deyə, qərar, ingilis eskadrasını tərəfindən də təsdiq olundu və gecələrin birində, konsul Mak-Doneyllə oynadığı domino daşları arasında çapa imzalandı. «Əvvəl-əvvəl nə mən, nə də başqaları bu işin alınmağına inanmırdıq». Kim inanardı axı?! Həmin o dəhşətli gecənin hərc-mərcliyində qəbul olunan bu qəribə qərara, Bendisyon Alvaradonun özü də inanmırdı; o, lap axır günlərə qədər - ölüm yatağında da, dövlət idarəçiliyinə nədən başlayacağını qətiyyənlə bilməyən oğluna inanmırdı; onlar, meblətsiz-əşyasız, bomboş otaqlarda, keçmiş ispan hökmranlığı dövründən qalmış vitse-kral və arxiyepiskopların, milçəklər bulamış portretlərindən savayı qiymətli bir şey olmayan bu evdə, titrəmədən yaxa qurtarmaq üçün dəmləməyə ot axtarsalar da, tapa bilmədilər; evin qalan əşyaları, əvvəlki prezidentlər tərəfindən daşınıb aparılmışdı, məşhur tarixi hadisələr təsvir olunan divar xalçalarının yeri, artıq çoxdandan, asıldığı divarın rənginə uyğunlaşmışdı, yataq otaqları, çirkləndirici əsgər kazarmaları kimi zibil içindəydi, divarlarda, prezidentlərin qanlı barmaqlarıyla müxtəlif tarixlər yazılmışdı; bürünüb qızınmağa bircə həsir belə yox idi: «Odu ki, anam Bendisyon Alvarado pəncərənin tozlu pərdəsini qoparıb mənə sərirdi və mənə baş pilləkənin küncündə uzatdı, özü isə yaşıl budaqlı süpürgəsiylə, ingilis desantının soyub talamağa artıq bir şey qalmadığı

otaqları süpürməyə başladı.»; qapıların arxasında, canını, onu zorlamaq istəyən quldurlardan süpürgəsiylə qurtara-qurtara, döşəmələri təmizlədi, səhərə az qalmış, əsas pilləkənin yuxarı pilləsində tər-su içində, məxmər pərdəyə bürünmüş oğlunun yanında oturdu, onun alovlu qızdırmasını ürək-dirək verməklə soyutmağa çalışaraq, dedi ki, bu qarmaqarışlığa fikir verməyə dəyməz, bir-iki ucuz dəri kətil alıb onları gül-çiçək və cürbəcür heyvan şəkilləriylə rəngləmək lazımdı: - «Bunu özüm eləyərəm. Bir-iki dənə də tor yelləncək alırıq, ən əsas tor yelləncəkdi, çünki bu evə yəqin ki, çoxlu qonaq gələcək. Sonra nahar stolu, dəmir qaşığı-çəngəl, alüminium nimçələr alırıq. Əsgər həyatı üçün başqası yaramaz. İçməli su üçün qəşəng bardaq və kömür sobası alırıq. Hamısını da dövlət hesabına.» - deyə-deyə, oğlunu beləcə sakitləşdirirdi. O isə anasını eşitmirdi... səhərin gözü açılar-açılmaz, ilk əməkəməcilər çiçəklənmişdi, qırmızı, ağ əməkəməcilər, qan kimi al qırmızı, bu gecə qanı axan bədən kimi ağappaq. - bu nəhəng işıq seli altında elə bil həqiqətin əsl gizli mahiyyəti üzə çıxdı, və belə məlum oldu ki, o, pilləkəndə qızdırmadan titrəyə-titrəyə, fikrə dalan miskin qocadan savayı ayrı bir şey deyil. «Elə bu? Ütölmüş at ətinin iyi, mənəvi puçluq, qəzaya uğramış gəmiyə oxşayan bu ev, bütün on iki avqust sübhlərinin eyni olan bu sübh çağı - hakimiyyət elə budu?.. Bu nə zibil idi düşdük, ana!» Dənizin sahilində sübhün açılmasından xoşhallanan xoruzların banlamağına, ingilislərin, saray boyu sərilmiş meyitləri yığa-yığa, şən mahnılar oxumasına baxmayaraq, onu qəfil zülmət qarşısında çuğlayan heyvani bir qorxu bürüdü; Bendisyon Alvarado isə öz hesablamalarından təsəlli dolu nəticə çıxarıb dedi ki, əsas narahatçılıq - bir dəstə döşəkağı məsələsidi, vəssalam, ayrı heç bir narahatçılıq yoxdu, onları da yaxşıca yuyub təmizləmək lazımdı; məyusluğun ən sonuncu nöqtəsində birdən-birə elə bil ayaqlarının altının möhkəmliyini duydu və anasını sakitləşdirməyə başlayaraq: «Eybi yox, rahat yat, ana, onsuz da prezidentlər bu sarayda çox oturmurlar. Allah eləsin, burada heç olmasa, yarım ay yaşayım». - dedi. Bu sözlərinə o, təkcə onda yox, indi də, uzun- uzadı, qəddar dərviş ömrünün bütün anlarında olduğu kimi, yenə sidq-ürəkdən inanırdı; hökmdarların bir gününün o birinə oxşamadığına nə qədər çox əmin olurdusa, özünə bir o qədər çox inanırdı, tez-tez yadına baş nazirin, hansısa gizli məqsəd güdən, yalan dolu, üfürölmüş məruzələri düşdükcə, yüngölcə gülümsəyib: «Mənə həqiqəti deməyin, litsensiat*, risq edirsiniz - sizə inana bilərəm!» - deməyini xatırlayırdı. Elə bu sözlərlə də dövlət şurasının, onun sorğu-sualsız imza atacağına arxayın olduğu bütün nəhəng strategiyasını puça çevirdi. «O heç zaman mənə bu qədər fərasətli görünməmişdi. Rəsmi qəbullarda, guya özündən asılı olmadan, şalvarına işəməyi ilə bağlı şeyiələrin get-gedə inandırıcı olduğu vaxtlarda da.» - «Məncə, o qocaldıqca, daha sərt olurdu, yalın ayaqlarını şappıldada-şappıldada, qulaqcığının biri sapdan olan eynəklə gəzirdi.» - «Get-gedə daha dözümlü, daha duyğulu olurdu, odu ki, bir qucaq kağız-kuğuzun içindən lazımlısını seçib, baxıb- oxumadan, imza atır, «Nə istəyirsiniz? Onsuz da qulaq asan yoxdu.» - deyib gülümsəyirdi. «Təsəvvür edin ki, o, inəklərin sarayda veyillənməmələri üçün fermada iri taxtadan rəzə düzəltməyi əmr eləmişdi. Sonra gördü ki, onlardan biri, yəni - «inək?... inək?...» - başını kabinetinin pəncərəsindən içəri soxub yazı masasının, bu vətən mehrabının üstündəki kağız çiçəkləri çeynəyir, gülümsədi: «Görürsüz, litsensiat, sizə demişdim axı. Bu ölkənin başına nə bədbəxtlik gəlibsə, hamısı, mənə qulaq asmamağın nəticəsidir.» - deyirdi.

«Bu yaşda zəkanın qeyri-adi aydınlığına bir bax.»

Səfir Kiplinq isə, qadağan olunmuş memuarlarında yazırdı ki, onu, uşaqlığına qapılıb-qalmış və əlindən heç bir iş gəlməyən bir adam kimi tanıyır, yazırdı ki, onun bədəninin bütün məsamələri, aramsız halda özündən maye buraxır, bədəni, suda batmış adamın bədəni kimi şişkindi, hərəkətləri isə, dalğaların atıb-tutduğu ölünlün hərəkətləri kimi süst və ləngdi. - «O, köynəyinin yaxasını açıb, dəniz həşəratlarının, sallaq dəri qatlarının arasına yığılan sulu sinəsini də mənə göstərmişdi.»; o özü də deyirdi ki, kürəyində remoralar*, qoltuqlarının altında polip və xırda əqrəblər var və o, bütün bunları, əzizim Conson, aldığınız dənizin təbii surətdə geri qayıtması əlamətləri kimi qəbul edirdi, çünki dəniz də, pişiklər kimi həmişə geri qaydır; o əmin idi ki, qasığındakı xərçəngəbənzər həşərat yığnağı, yataq otağının pəncərəsini açıb, bəşəriyyət tarixində bütün dahi adamlarda olduğu kimi, onun da ovcunun hamar, qırıqsız olmasının səbəbini öyrənmək üçün dünyanı axtarmaqdan yorulduğu, dəniz və okeanlar admiralının üç karavellasını gördüyü xoşbəxt səhərin müjdəsidir. Hə, o, onu axtarırdı, hətta dənizçilərdən, onun, qonşu dənizlərin saysız-hesabsız adalarını xəritələşdirməkdən, bunlara konkistadorların əvəzinə, kralların və müqəddəslərin adlarını verməkdən savayı, həm də yerli qəbilələrin elmiylə maraqlanaraq, dazlaşma əleyhinə dərman axtardığını eşidəndə, əmr eləmişdi də ki, zorla da olsa, onu tapıb gətirsinlər. Fransiskan monaxının qəhvəyi əbasına bürünən, əlindəki şıx-şıxla istirahət gününün günorta çağı bazar camaatının arasında gəzən bu tövbəli müqəssiri heç prezidentin özü də tanımamışdı.

Biz onu yenidən görmək ümidini itirmişdik və heç cür inana bilmirdik ki, bir vaxt sahil boyu qaliblər kimi hərbi addımlarla addımlayan, qəbul salonunda qırmızı kamzolda, qızıl mahmızda gördüyümüz o adam odu; amma onu limuzinə otuzdurmaq əmri veriləndə, mənim generalım, göz qırpımında onun izi-tozu da qalmadı - elə bil bu adam yerin içinə girdi - gah deyirdilər, guya o, müsəlmançılığı qəbul eləyib, guya Seneqalda peleqra xəstəliyindən vəfat edib və dünyanın üç müxtəlif şəhərində, eyni vaxtda, üç qəbirdə dəfn olunub; əslində isə, deyirdilər, o, heç basdırılmamışdı da, çünki torpaq, onu heç bir qəbrə buraxmamışdı, demək, o, Qiyamət gününə qədər bir qəbirdən o birinə səyahət eləməliydi; Allah ona min cür əyri işlərinə görə bu cür cəza verirdi, çünki bu adam fırldaqçı idi, mənim generalım, pulun özündən də murdar idi; lakin general, bu deyilənlərə heç vaxt inanmır, elə hey, pərəstiş elədiyi bu adamın gəlişini gözləyirdi; qocalığın lap axır günlərində belə - səhiyyə nazirinin, onun bədəninədən gənələri maqqaşla qopardığı vaxtlarda da bu həsrətlə yaşayır və naziri inandırmağa çalışırdı ki, bədəninə yapışan bu həşərat, gənə deyil, dənizin geriye qayıtması əlamətidir; özü də o qədər məntiqlə, inamla danışırdı ki, nazir öz-özünə fikirləşirdi ki: «O, heç də özünü camaata göstərdiyi kimi sadələvh deyil.» Amma yaman qocalmışdı, hərtərəfli tədqiqatlar göstərirdi ki, damarları tamam ölgünləşib, böyrəklərində də o qədər qum var, elə bil çimərliyin bütün qumunu udub, ürəyi isə sevgisizlikdən çatlayıb, odu ki, qocaman həkimi, dost münasibətlərindən istifadə edib onun üzünə elə belə də demişdi: «Daha vaxtınız çatıb, general! Hakimiyyəti kimə verəcəyinizin düşünmək vaxtıdır. Bizi, taleyin ixtiyarına başlı-başına buraxmaq olmaz axı?!..» O isə təəccüb içində: «Axı, niyə sizə elə gəlir ki, mən ölməyə hazırlaşırım, əzizim

doktor? Bu nə cəfəngiyyatdı? Qoy başqaları ölsün, mən hələ tələsmirəm.» - demişdi, sonra zarafatla: srağagün axşam özümü televizorda gördüm. Görkəmin həmişəkindən yaxşıdı. Lap korrida öküzü kimi!» - Bunu deyib, qəh-qəhə çəkdi, yadına, bir axşam başında yaş dəsmal, burnunu çəkə-çəkə, səssiz televizorun qabağında oturub, qətiyyətli ədalarına - Fransadan, Türkiyədən, yaxud İsveçdən gələn qəşəng xanımlarla cavansayağı davranmağına baxa-baxa, özü-özünə təəccüblənməyi düşdü; bu xanımlardan, heç şeytanın özü də baş açmazdı; onların hamısı, indi onun üçün eyni sifətdə idi, bir də ki, o vaxtlardan, bu kadrların çəkildiyi günlərdən o qədər vaxt keçmişdi ki, bu qəşəng xanımların arasında həqiqətən olub-olmamasını yadına sala bilmirdi, xatırlaya bilmirdi ki, axşam qəbulunda göründüyü bu gözəl mundirdə, əlində içilməmiş şampan qədəhi tutan, hakimiyyətə gəlməyinin növbəti ildönümünü - on iki avqust, ya on dörd yanvar qələbə günü, ya da on üç mart doğum günü şərəfinə - bu tarixlərdən şeytan da baş açmaz! - keçirilən ziyafətlərdə görünən bu adam özüdü, ya yox. Onun hakimiyyəti illərində belə tarixi günlər o qədər idi ki, indi - çaş-baş qalıb, hansının nə üçün olduğunu heç cür yadına sala bilmirdi; bu tarixi günləri xatırlamaq üçün, bir vaxt səliqəylə büküb cürbəcür dəlmədeşiyə dürtdüyü, zaman keçdikcə, ona hər şeyi xatırlamatğa kömək edəcək kağızlar da kara gəlmədi; o, bu kağızlara arxayın olub hər şeyi unutmuşdu deyə, təsadüfən əlinə keçəni oxuyurdusa da, heç nə anlamırdı; məsələn, bal gizlətdiyi divar mücrülərinin birindən tapdığı vərəqi höccələyə-höccələyə belə oxuyurdu: «Ap-re-lin yed-di-si dok-tor Mar-kos de Le-on-un doğum gü-nü o-na hə-diy-yə ki-mi bir ne-çə ya-qu-ar gön-dər-mək la-zım-dır». Xətt, sözsüz ki, onunku idi, amma söhbətin kimdən getdiyini, bu doktor Markosun kim olduğunu qətiyyənlə başa düşmürdü və fikirləşirdi ki, insana, öz varlığının vəfasızlığından, bədəninin və yaddaşının zəifləməsindən alçaq və eyni zamanda ədalətli cəza yoxdu; əslində bunu, Xose İqnasio Saens de la Barranın unudulmaz dövründən xeyli əvvəl - hüdudsuz məmləkətinin müxtəlif rayonlarından, kənd və qəsəbələrindən gələn kənd sakinlərinin adlarını, familiyalarını, nə vaxtsa bircə-bircə yadında saxladığı, hamısını üzdən tanıdığı halda, qəfildən, heç kəsi tanımadığı, kimin kim olduğunu xatırlamadığını hiss etdiyi dövrlər anlamışdı; iş o yerə gəlib çıxmışdı ki, karetinin pəncərəsindən gördüyü tanış üzlü oğlanı hardan tanıdığını heç cür xatırlaya bilmədi, huşsuzluğundan xoflanıb, mühafizəçilərə, oğlanı tutmağı əmr etdi: «Onu hardan tanıdığımı yadıma salanacan, qoy otursun». Bu bədbəxt kəndli balası, məhkəmə məmurlarının əvvəlcədən müəyyənləşdirib tam uyğunlaşdırdığı sözləri gündən-günə təkrar edə-edə: düz iyirmi iki il həbsxanada oturdu; oğlan səhər-axşam eyni sözləri təkrar edirdi; adı - Braulio Linares Moskotedir, çay donanmasının dənizçisi Markos Linaresin və Delfina Moskotenin - yaquar ovlayan itlər yetişdirənlərin, kəbindənkənar oğludur, onların hər ikisi Rosale del Virreydə yaşayır, o özü də orda yaşayır və paytaxta, ömründə birinci dəfədi gəlir; bura da ona görə gəlib ki, camaatın mart gəzintiləri vaxtı, anasının böyütdüyü küçüklərdən ikisini ortaya qoyub satsın; o, paytaxta, kirayəyə götürdüyü eşşəkdə gəldiyini, həmin cümə axşamı tutularkən, əynindəki paltardan savayı ayrı paltarlarının olmadığını, həmin gün bazar qəlyanaltıxanasında kətan günlüyün altında oturub ucuzlu qəhvə içdiyini, alverçilərdən, yaquar ovçularını - iki cins küçük almaq istəyən bir adam tanıyıb-tanımadıqlarını soruşduğunu, onların belə bir

adamı tanımadıqlarını söylədiyini, elə bu əsnada vurnuxma və qaçhaqaç düşdüyünü, təbillərin vurulduğunu, şeypurların səsləndiyini, göyə rəngbərəng raketlər buraxıldığını, bazarın yanındakı adamların: «Gəlir! Gəlir! Əsl kişi gəlir! Budur o!» - deyib çığırdığını təkrarlamaqdan yorulmurdu; alverçilərdən isə o soruşmuşdu ki, bu «əsl kişi» kimdi? Ona demişdilər: «Necə yəni kimdi? Hakimiyyət başında olan adamdı!» Onda oğlan, küçükləri qutuya basıb, alverçilərdən xahiş eləmişdi ki, o qayıdana kimi onlara baxsınlar, özü isə küçəyə qaçıb, kiminsə pəncərəsinə, taxçaya dırmaşıb, camaatın başı üstündən, qapısında əjdaha şəkli olan kareti müşayiət eləyən atlı dəstəsini, qızılı pullu, parlaq kəkilli atları, karetin pəncərəsindən yellənən ipək əlcəkli əli görmüşdü; hökmdarın solğun çöhrəsini, sallaq, təbəssümsüz dodaqlarını, onun hüznü gözlərini görmüşdü və bu gözlər qəfildən minlərlə adamın içindən oğlana zillənmişdi, onu, iynəni dənizin içindən tapan kimi, tapmışdı, karetin pəncərəsindən çölə uzanan barmaq, duz ona tuşlanmışdı: «Bax bunu, pəncərədəkini - həbs edin onu! Onu harda gördüyümü yadıma salanacan qoy içəridə otursun.» Beləliklə də, oğlanı tutdular, hökmdarın, onu harda görə biləcəyini boynuna alması üçün qılıncla dərisini soymağa, əzalarını kömürün üstə yandımağa başladılarsa da, liman qalasının divarları arxasındakı dəhşətlər kamerasında verilən işgəncələr, dustağı müqəddəs həqiqətdən başqa özgə bir şey deməyə məcbur eləyə bilmədi; o, həqiqəti yorulmadan elə inam və əyilməz cəsarətlə təkrarlayırdı ki, axırda general öz səhvini boynuna almağa məcbur oldu və etiraf elədi ki, Braulio Linares Moskoteni əvvəllər heç vaxt görməyib. - «Amma indi başqa çıxış yolu yoxdu - qoy otursun! Axı, onunla elə pis rəftar ediblər ki, düşmən olmasa da, düşməyə çevrilə bilər». Odu ki, bu bədbəxt öz kamerasında çürüyür, general isə yenə öz yaddaşsız xatirələriylə elə hey tutqun iqamətgahda gicəllənir, öz-özünə: «Anam mənim, yaxşı günlərimin Bendisyon Alvaradosu, mənə kömək elə, mantilyanı kənara çəkib mənə bax ki, üzünü görə bilim! Kömək elə mənə, ana. Əgər qocalıq bataqlığına çöküb, nədənsə təsəlli taparaq, qüvvə toplamaq üçün heç nəyi xatırlaya bilmirsənsə, bu qəddar, şanlı hadisələrdən, bu qədər zəfərlərdən ötrü əzab çəkməyə dəyərdimi?» Həyatının ən acı müsibətləri də, ən şirin anları da, əzəmətinin ən şanlı dəqiqələri də - hamısı bir- birinə qarışmış qapqara yaddaşsızlıq dəliyində yuvarlandı. Gizli divar mücrülərinin birindən təsadüfən, onun xətti ilə yazılmış kağız parçası tapılmasaydı, o, krallara layiq təntənəylə dəfn edilməsini tapşıracağı doxsan altı yaşlı Fransisko Lineronun kim olduğunu heç vaxt yadına sala bilməyəcəkdi; hələ bu bir yana, görmə qabiliyyətini də itirmişdi deyə, hakimiyyəti kor-koranə idarə eləmək məcburiyyətində qalmışdı; üst-üstə taxdığı on bir cüt eynək də ona kömək edə bilmirdisə də, yenə onları taxırdı; o, yazı masasının siyirtməsindən, istədiyi eynəyi çıxarıb burnunun üstünə ilişdirirdi və belədə, söhbət elədiyi adamı guya yaxşı görə adam təsir bağışlayırdı, əslində isə, müsahiblərinin səsinə belə eşitmirdi, qarşısında oturanın kimliyini yalnız hissiyatıyla müəyyən edir, onları bədənsiz ruh kimi hiss edirdi; bir sözlə, elə vəziyyətdəydi, adama elə gəlirdi ki, elə indicə canını tapşıracaq; onun bu halı, audiyensiyaların birində müdafiə nazirini də yaman qorxutmuşdu; general qəfildən asqıranda, müdafiə naziri: «Sağlam olun, general!» - demişdisə də, general yenə asqırmışdı, onda nazir ikinci dəfə: «Sağlam olun!» - demişdi, generalınsa asqırağının arası kəsilməmişdi. - «...Doqquzuncu dəfə asqıranda, daha heç nə

demədim - onun pörtüb köpürmüş sifətindən, yaşla dolu, bərəlmiş gözlərindən, o dünyanın dibindən mənə zillənmiş kinli baxışlarından qorxdum, canı çıxan kaftar heyvanın dili kimi çölə pırlayan dilini gördüm və gözümün qabağında baş verən bu ölüm səhnəsində, günahsızlığımı sübut edəcək heç bir şahidin olmadığından xoflanıb cəld otaqdan sürüşmək qərarına gəldim - axı, yanımızda bircə nəfər belə yox idi. Tez qaçıb canımı qurtarmaq istəyirdim ki, o, asqırtiların arasından: «Ağciyər olmayın, general Rosendo Sakristan! Dinc durun, lənət şeytana, mən bir o qədər gic deyiləm ki, sizin yanınızda öləm!» - deyə çığırdı. Müdafiə naziri yerində donub qaldı, o isə həqiqətən ölümlə burun-buruna vurub, az qala huşunu itirə-itirə asqırmağına davam edirdi; qarşısında milyardlarla işıldaböcəyəbənzər qılgıncılar qaynaşırdısa da, o, bütün varlığıyla inanırdı ki, anası Bendisyon Alvarado belə bir biabırçılığa yol verməz, qoymaz ki, o, asqırmaqdan, hələ üstəlik tabeliyində olan bir adamın qabağında ölsün: «Eybi yox, biz hələ yaşayacağıq! Heç bir şey mənim qəddimi əyə bilməz!»

Bu hadisədən sonra o, belə bir nəticəyə gəlmişdi ki, insanın ləyaqətsiz ölümünə şərait yaradan adamların arasında yaşamaqdansa, inəklərlə birgə ömür sürmək daha yaxşıdır. - «Niyə onlar hamılıqla təslim oldular?» O, Papa nunsisini (Roma Papasının nümayəndəsi) qəbul etməyi, onunla Allah haqqında höcətləşməyi ona görə tərgitdi ki, şokoladı körpə uşaq kimi qaşığıla içməyə məcbur idi və istəmirdi ki, nunsini bunu görsün; domino oynamağını da ona görə tərgitmişdi ki, qorxurdu, kiminsə ona yazığı gələr və oyunu ona qəsdən uduzar; heç kimi görmək istəmirdi, çünki özünü əməlli-başlı idarə edə bilmir, yastı dabanlarını sürüyə-sürüyə gəzirdi; ömrü boyu ayaqlarını beləcə sürüyə-sürüyə gəzməsinə baxmayaraq, indi bunu gizlətmək baş tutan iş deyildi; istəmirdi ki, qocalığını gizlədə bilmədiyini kimsə görsün; özünü, qayanın başındakı malikanədə sığınacaq hüququ qazanmış adamlardan yox, dustaq kimi saxladığı sonuncu bədbəxt diktatorların yerində - çarəsizlik uçurumunun kənarında hiss edərək, yaşından da utanmağa başlamışdı. Bu diktatorlar, dünyanı heyvərəlik taunuyla yoluxdurmamaq üçün orda - qayadakı sığınacaqda üzülürdülər; həmin o üzüntü hissini o, içəri həyətdəki hovuzda - müalicəvi suyun içində tək-tənha uzanıb mürgülədiyi həmin uğursuz gün duydu və öz gücsüzlüyündən iyrendi: «Səni yuxuda gördüm, ana... gördüm ki, çiçəkləri başımın üstündə paradaqlanan badam ağacının yarpağı üstə oturub cırıldayan cırcıramaları sən yaratmısan, nəğməkar sarıköynəklərin alabəzək səslərini, öz firçanla sən rəngləmişən. amma mən, bağırsaqlarımın qəfil ifrazatından ayıldım, ana, bu biabırçı, murdar suların, gücsüz qəzəbin içində ayıldım: bu murdar sularda oreqano və malvaların ətirli ləçəkləri, portağal ağacından tökülən ləçəklər üzürdü; ikotea tısağaları, sevinə-sevinə, içalatımdan püskürən qızılı məhlula sarı üzürdülər, bax belə ana!» - o qartılmış bədəninin bu hərəkətinə, yaşının başqa iyrencliklərinə də dözdü, xidmətçilərin sayını da bu məqsədlə lap azaltmışdı ki, bu sayaq murdar vəziyyətlərinin - gündə bir hoqqanın şahidi olmasınlar, bir sözlə, başını nəm dəsmalla sarıyıb, heysiz ümitsizliyi içində üzülə-üzülə, divarlara söykəndiyini, mal çibinlərindən bezib dözülməz baş ağrılarından ağlını itirib, kimsəsiz iqamətgahda veyilləndiyini heç kəs görməsinlər; başının ağrıdığı haqda o öz şəxsi həkiminə belə, heç nə demədi, çünki bilirdi ki, bu ağrı da qocalıqdandı; ağrı hissi, ilk əvvəl ona ağrı duyumuyla gəlirdi, ona, səmada tufanqabağı buludlar

görünməmişdən əvvəl guruldayan şimşək çaxıntılılarıyla yaxınlaşırdı; onda o, əmr eləyirdi ki, onu heç kəs narahat eləməsin; bir qədər sonra isə - ağır gicgahlarını oymağa başlayanda, o, qışqırırdı ki, nə olur-olsun, evə heç kəsi buraxmasınlar; beyni, içindəki polad turniketinin dönüşündən dağılmağa başlayanda isə o, bağıırırdı ki, Allahın özü göydən yerə düşsə belə, heç kəsi evə buraxmasınlar. - «Lap ölsəm belə, buralara bir kəs buraxılmasın!»

Ağrı onu qəddar bir inadla, bir anlıq da olsa, nəfəsini dərməyə qoymadan, yandırır-yaxır, Qiyamət gününün ümitsizliyinə qapılmağa belə, imkan vermirdi; amma elə ki, leysan yağışı töküdü, ağrı ram olurdu, onda o, bizi yanına çağırırdı; belə məqamlar o, elə görünürdü, elə bil dünyaya təzədən gəlmişdi; televizorun qabağında, yemək stolunun arxasında otururdu; biz ona şam yeməyi verirdik; lobyalı bekon bozartması, sürtgəcdən keçirilmiş kokos və qızardılmış banan - bu yaşda adam üçün ağlagəlməz yeməklər! Amma şam yeməyinə çox vaxt əl dəyilmirdi, o, Nuh əyyamından qalma televizya filminə baxırdı; bu filmin, televiziyanın xüsusi kanalıyla təkrar-təkrar verilməsi, özü də tələsiklikdən lentin baş-ayaq getməsi, dövlət işlərində nə isə xoşagəlməz vəziyyət yarandığından xəbər verirdi; o, hökumətin, yenə nəyisə açıq-aşkar ört-basdır etməklə məşğul olduğunu anlayır: «Bu nə hoqqadı, bunlar çıxarar?» - deyə deyindir və elə o dəqiqə də özünü inandırır ki, ondan heç nə gizlədə bilməzlər, əgər ciddi bir şey olsaydı, çoxdan bilərdi; bu fikirlərlə tək-tənha otura-otura o, şam yeməyini də soyudurdu, kilsə saatının zəngləri saat səkkizi vuranda isə, uzun müddətdən bəri axşam saatlarında elədiyi kimi, ayağa qalxıb nimçədəki yeməkləri unitaza boşaldırdı ki, düşdüyü bu miskin vəziyyətdən heç kəs xəbər tutmasın; mədəsi daha heç nə götürmürdüsə də, çalışırdı camaat elə bilsin ki, o, elə əvvəlki adamdı, şanlı çağların əfsanələrinin təsvir elədiyi həmin adam bu əfsanələrlə də təsəlli tapır, özünə qarşı duyduğu nifrətdən, bədəninin hər növbəti pozğun nömrəsindən sonra içini bürüyən ikrah hissini bununla dağıdırdı; artıq zorla yaşadığını unutmağa çalışır, özünü, ayaqyolunun divarlarında: «Yaşasın general! Yaşasın əsl kişi!» - sözlərinin, özünün yazdığı unutdurmağa, bir gecədə üç qadınla üç dəfə olmaq üçün gizli türkəçarə dərmanını içdiyini, sonra bu səfehliyinə görə acı gücsüzlüyün göz yaşlarını tökdüyünü yaddan çıxarmağa çalışır, bütün bu biabırılıqlara görə ayaqyolunda oturub suaxıdanın qulpundan yapışaraq: «Anam, ürəyim, Bendisyon Alvarado, nifrət elə mənə, öz yanar suyunda pak elə məni!» - deyib ağlayırdı. Bir də bu biabırılığın kökü ona bəlliydi; dəfələrlə uğursuzluğa düşər olmasının səbəbi də ona məlum idi; o, yaxşı başa düşürdü ki, hər şeyin günahı, həmişəki kimi kişilik gücsüzlüyü yox, sevgisizliyi idi - dostunun - baş nazirin ona dürtüştürdüyü qadınlardan, azca da olsa, soyuq olmayan qadınların çatışmamazlığı idi. - «O, bu qadınları mənim üçün, qonşuluqdakı qızlar məktəbi bağlandıqdan sonra göndərirdi: «Bu cananların, sanki sümüyü yox idi». - «Məxsusi sizinçün, mənim generalım!» Bu qadınlar, təyyarəylə Amsterdam vitrinlərindən, Budapeşt kino festivallarından, Aralıq dənizinin İtaliyadakı mavi sahillərindən gətirilirdi. - «Bir baxın, general, bu möcüzəyə tamaşa edin! Bunlar, dünyanın ən gözəl qadınlarıdır!» Bu qadınlar onu, yarıqaranlıq, kimsəsiz kabinetində, utancaq nəğmə müəllimi pozasında gözləyir, ustalıqla soyuna-soyuna, gözəl bədənlərini onun tamaşasına təqdim edirdilər, çimərlik paltarlarının cizgiləri, bal rənginə çalan isti dərilərində, fotoyla çap

olunmuş kimi görünürdü; onlar, nanəli diş tozu və çiçək losyonu ətri saçan bədənləriylə məxmər üzlü divanda, beton parçasına oxşayan nəhəng öküzün yanında uzanırdılar. - «O isə heç cür formasını əynindən çıxartmaq istəmir, soyunmağı ağına belə gətirmirdi. Mən o qədər çalışdım, daha nə hoqqalar çıxarmadım?! Xeyri olmadı ki, olmadı!»

- «Bu gözəl, soyuq, ölü balığın zarafatları məni boğaza yığdı, ona dedim ki, daha bəsdə, qızım, sən rahibəliyə getsən, pis olmaz!» Hə, haqları ən yüksək qiymətlərlə ödənilən bu yadelli gözəllərlə belə alındı; amma günlərin bir günü, axşam saat səkkiz radələrində o, saray camaşırxanasında əsgər aqları yuyan qadına rast gəldi və bircə həmləyə onu boş təknəyə yıxdı; qadın, vurnuxub aradan çıxmaq istədi və qorxa-qorxa özünə haqq qazandıra-qazandıra: «Bu gün bacarmaram, general. Üzürlü səbəbim var.» - dedisə də, o, heç nə eşitmirmiş kimi, qadının belini əyib, üzünü paltar yuyulan taxtaya elə dirədi ki, yazıq qadının kürəyi xırçıldadı, arvad inildəyib: «Siz lap vəhşisiniz ki, general?!.. Yəqin bunu eşşəklərdən öyrənmişiz!» - dedi; bu inilti ona, ətrafında dolaşan peşəkar yaltaqlarının ən təmtəraqlı mədhiyyələrindən daha çox ləzzət elədi, odu ki, bu qadına, gələcək uşaqları tərbiyə etməsi üçün ömürlük müavinət təyin elədi; bir müddətdən sonra isə inəklərə gecə yeməyi hazırlaya-hazırlaya, yenə də: «Ah, yanvar Ayı!» mahnısını oxumağa başladı; o oxuyur, ölümü haqqında qətiyyənlə fikirləşmirdi, dəqiq bilirdi ki, həyatının son gecəsində belə, zəiflik göstərməyəcək; inəkləri bir-bir sayıb özü-özünə: «Sən - zülmət yollarımın nurusan, sən - dan ulduzusan...» - mahnısını oxudu. İki dəfə sayandan sonra bildi ki, inəklərin dördü çatmır və saraya yollandı, burda vitse-kral dövründən asılqanların üstündə yatan bütün toyuqları saydı, quş qəfəslərinin örtüklərini çıxarıb, onları da saydı - «qırx səkkiz.» Sonra inəklərin gün ərzində sarayda veyillənə-veyillənə yerə tökdükləri quru peyinləri yandırdı; yanıq mal peyininin iyi və tüstüsü, yenə həmişəki kimi, uşaqıq xatirələrini oyatdı; bu dəfəki görüntülər ani və dumanlı deyildi, əksinə, çox aydın idi; o, yaylaqdan əsib gələn bumbuz küləyinin soyuğundan titrəyən bədəniylə anası Bendisyon Alvaradonun əlindən tutub dayanmışdı... anası, iliyinəcən tir-tir əsən oğlunu yedizdirmək üçün, zibillikdə eşələnən quzğunların dimdiyindən asılmış qoyun içalatını çəkib çıxartdı... Saat on biri vurdu və o, dəhlizin, boş otaqların işıqlarını söndürməyə başladı; çırağı əlinə alıb, sarayı bir də başdan-başa dolaşdı, on dörd güzgüdə on dörd dəfə öz əksini - əlində yanar çıraqlı olan on dörd eyni generalı gördü; güzgülərdən birinin dərinliyində - konsert salonunda, gözləri arxaya diyirlənmiş, ayaqları yuxarıya uzanmış inəyə sataşdı və o: «İnək, inək! - deyə çağırırdı, sonra öz-özünə - Bu necə şeydi?.. Deyəsən bu, ölüb axı?!..» - dedi. Sonra mühafizəçilərin yataq otağına getdi ki, indicə güzgüdə ölü inək gördüyünü onlara desin: - «Sabah sübh tezdən mütləq onu burdan rədd eləmək lazımdı, yoxsa burda, qanadlı əjdahaların əlindən tərpnəmək olmyacaq!» Bu əmri verən kimi, çırağı əlinə alıb, çatışmayan o biri üç inəyi də birinci mərtəbədə axtarmağa başladı; onları ayaqyollarında, stolların altında, hər güzgünün içində axtardı, sonra bir mərtəbə də yuxarı qalxdı, orda da bütün otaqlara baş çəkib inəkləri aradısa da, adını çoxdanna unutduğu hansısa rahibənin çarpayısında, çəhrayı naxışlı örtüyün altında kürt yatan qırt toyuqdan savayı heç yerdə heç nəyə rast gəlmədi, sonra adəti üzrə, yuxudan əvvəl udduğu bir qaşığı balını yeyib, bankasını öz yerinə - gizli divar mücrüsünə qoyanda, orda

saysız-hesabsız yazılı kağızlarından birini tapdı; kağızda, görkəmli şair Ruben Darioyla bağlı hansısa əlamətdar tarix yazılmışdı; Allah onun o dünyadakı yerini uca eləsin! Kağızı oxudusa da, heç nə anlamadı, onu bürmələyib əvvəlki yerinə qoydu və dua elədi: «Atamız, göylərin sehrkar hakimi, aeroplanları havada, gəmiləri dənizdə saxlayan...» və beləcə, yuxusuzluq zilləti içində dua eləyə-eləyə yeridi, mayakın son, ani yaşıl şəfəqləri, son yaşıl işıq seli onun nəhəng fil ayaqlarını işıqlandırdı; satdığı dəniz üçün ağı deyən küləklərin vıyılısını, zamanın xəyali uzaqlıqlarında, Allahın ehtiyatsızlığı ucbatından, az qala kürəyinə bıçaq sancılacaq hansısa toy gəzintisinin musiqisini eşitdi... və birdən, azmış inəyə rast gəlib yolunu kəsərək: «İnək, ay inək, çıx get burdan!» - deyə, heyvanı yolundan qaytarıb, yataq otağına sarı yeridi; iyirmi üç pəncərənin hər birindən, dənizindən məhrum edilmiş şəhərin işıqlarını gördü; bütün pəncərələrdən onu, şəhər içinin xəlvət yerlərinin bürkülü iyləri vurdu... minlərlə adamın sirli nəfəsi - şəhərin nəfəsi gəlirdi; bütün pəncərələrdən iyirmi üç dəfə, adı xalq olan bu nəhəng, ölçüyəgəlməz okeanın böyük və qorxunc dəyişikliyini, həmişəkikimi, yeni qüvvəylə hiss elədi; xalqı - əli ürəyinin üstə, xəyallar qoynuna qərq olmuş vəziyyətdə təsəvvür eləyirdi; sən demə, onun - öz generalını guya hamıdan çox sevənlərin nifrəti necə dərin ola bilirmiş! Axı onun üçün, müqəddəs adamlar üçün edilən kimi, şam yandırırdılar, adını, doğan qadınların, ağır yüklərindən rahat qurtarması naminə çəkirdilər ki, ölüm yatağında olan qadınlardan ölüm uzaqlaşsın, amma həm də, onu doğana lənət yağdırırdılar. onun qədim somnambulik* limuzininin, güllə keçirməyən şüşəsindən iquana kimi qəmli gözlərini, hüznü dodaqlarını, qız əli kimi incə əlini görəndə, anasını lənətləyirdilər. uzunboğaz çəkməsinin palçıqda yeri qalan izini öpürdülər, sonra da arxasınca lənət yağdırırdılar; şəhərin hər patiosundan, kimsəsiz iqamətgahın laqeyd pəncərələrindən çölə süzülən solğun işıqlar görünəndə, bir ağızdan ona ölüm diləyirdilər; «Bizi heç kəs sevmir.» - deyə o, köksünü ötürüb, rəhmətlik quş sənətkarının, sarıköynəklər rəssamının - anası Bendisyon Alvaradonun yataq otağına baş çəkdi; anasının, dəfn zirzəmisində saxlanılan bədəni çoxdan çürümüşdü. «Ölümün xeyrə qalsın, ana...» - o pıçıldadı. - «Ölümün xeyrə qalsın, oğlul...» - anası qəbirdən ona cavab verdi.

Bədənini bürüyən dəhşətli ağrılardan qovrula-qovrula, çırağı yataq otağının qapısındakı qarmaqdan asanda saat, düz on iki idi; ağrı hər yeri, bütün dünyanı, fəzanı tutmuşdu; dünyada ağrıdan başqa heç nə yox idi. qapının üç açarını, üç qıfılını, üç zəncirini çəkib bağladı; axırıncı dəfə gücənib, öz kiçik ayaqyoluna son qurbanını verdi, sonra əynindələri soyunmadan, bütün qəbul və audiyensiyalar ləğv olunandan sonra daim geydiyi, cod parçalı şalvarında, yaxasız, zolaqlı köynəyində, miskin yolçu başmaqlarında üzüqoylu vəziyyətdə yalın döşməyə sərildi, üzünü ovcunun içinə, yastığa basan kimi gizlədib dərhal yuxuya gntdi. üçə on dəqiqə işləmiş isə yuxudan, ağırlaşmış dumanlı başıyla, həmişə tufanqabağı olduğu kimi, tər-su içində ayıldı; «Kimdi?» - titrək səslə soruşdu və yadına düşdü ki, kim idisə, onu yuxuda çağırırdı, amma öz adıyla yox, beləcə: «Nikanor!..» Sonra bir də: - Nikanor!» Bu kim idisə, qıfıllara toxunmadan, divarların içindən keçməyi bacaran məxluq idi; diqqətlə baxıb gördü ki, bu - Ölümdü. - «O əynində, tövbəli günahkarın cır-cındırı, əlində, ucu qarmaqlı əsa olan - sizin ölümünüz idi, mənim generalım. kəlləsinə, məzarlıq otları sarılmış, sümüklərinin daraqlar arasından yeraltı çiçəklər

cücərmiş, göz dəliklərində qədim falçının sınaıçı gözləri yanıb-sönürdü.» Onu başdan-ayağa görəndə isə o, onu niyə «Nikanor! Nikanor!»** çağrıldığını anladı. Axı, ürəyinə yatan hər bir adamı, Ölüm elə bu adla çağırır. O isə bərkdən: «Dayan bir, ölüm! Vaxtım hələ çatmayıb axı! Mən - yuxuda, yarıqaranlıq kabinetimdə ölməliyəm. Bunu mənə, suların aynasına baxan kor falçı qadın deyib.» - dedi. Ölüm isə: «Yox, general! Bu indi, özü də burda baş verəcək. Siz, əyninizdəki bu dilənçi paltarında - meyitinizi tapanlar, sizi bu kabinetdə, paqonsuz hərbi formada, sol tayı qızılı mahmızlı uzunboğazlarda tapdıqlarını desələr də, elə beləcə, ayaqyalın öləcəksiz. Onlar, görüm əfsanəsinin ziddinə getməmək üçün, buna inam itməməsi üçün belə deyəcəklər.» - deyə ona cavab verdi. O, ölümün dediyi qaydada - ölümü, həmişəkindən az istədiyi bir vaxt - uzun illərin bəhrəsiz illüziyalarından, özü-özünü aldatmasından sonra nəhayət, insanların yaşamadıqlarını, yalnız mövcud olduğunu dərk elədiyi ən uzun və yaradıcı həyatının yalnız sonunda - insan həyatını yaşamağı öyrənməyə çatdığını anlayan vaxt öldü. O, həyatının ümumi nəticəsini - bir vaxtlar, falçıların kartı və xətsiz ovuclarının əlamətinə görə, sevmək qabiliyyətindən məhrum olduğuna inandığından, insan sevgisini hakimiyyət sevgisi ilə əvəz etdiyini, ömrü boyu qəlbində hakimiyyət iblisini yetişdirərək, hər bir şeyi ona qurban verdiyini, özünü könüllü qurbana çevirdiyini anlayan bir vaxt öldü. O, öz şüşə kürəciyini dünyanın lap sonunacan ovcunda bərk-bərk saxlamaq üçün, bütün ömrünü yalan və cinayətlərlə qidalana-qidala, qəddarlıq və şərəfsizlik üzərində ucalmışdı, simiclik titrətməsini, anadangəlmə qorxusunu boğub gizlətməmişdi və anlamışdı ki, hakimiyyət tamahı - hakimiyyətin də şiddətli hakimiyyət yanğısı doğurur, lakin, başa düşməmişdi ki, hakimiyyətdən, təkcə bizim dünyanın yox, heç o biri dünyaların da axırınacan doymaq mümkün deyil, mənim generalım! Amma lap ilk günlərdən bilirdi ki, onu aldadan - ilk növbədə, ətrafındakı yaltaqlardı; o, onların, hər tərifi görə qabaq düşüklərindən xəbərdar idi, onu sevinə-sevinə tərifləyən və əbədi həyat arzulayan kütlələrin silah gücünə saxlandığını bilirdi; bütün bunları yaxşı bilirdi və özünü bu yalanla, miskin, alçaq şöhrət həzləriylə yaşamağa öyrədirdi; axı, uzun-uzadı illərin təcrübəsindən dəfələrlə əmin olmuşdu ki, yalan - şübhədən sərfəli, sevgidən faydalı, həqiqətdən uzunömürlüdü; hökmranlığının biabırçı mərhələsinə gəlib çatanda isə, artıq o, heç nəyə təəccüblənmir, heç kim ona tabe olmayanda, yenə hökm eləməyinə davam edir, heç bir nüfuzu qalmayanda, heç olmasa, yan-yörəsindəkilərin ona tabe olmasından təsəlli tapırdı. O, yalnız öz payızının sarı xəzan illərində əmin oldu ki, heç bir vaxt həqiqi hakimiyyət sahibi olmayacaq, heç bir vaxt həyatı bütünlüklə qavraya bilməyəcək, çünki onun yalnız astar tərəfini dərk edə bilər, bünövrəsinin bənd yerlərini görə bilər, hansısa bağlarını açıb, illüziya qobeleninin - bu qaçılmaz reallıq qobeleninin naxışlı düyünlərini sökə bilərdi; o, lap son günlərinə qədər anlamadı, ağına belə gəlmədi ki, onun əsl, həqiqi həyatı, hamının gözü qabağında keçib; biz, onun bu həyatını tamam ayrı gözlə görürdük, mənim generalım, məzlumların gözüylə; biz onu, ağrı-acılarımızın bitib-tükənməyən illəri arasından - uzun-uzadı payızının qızılı xəzan illərinin arasından görə-görə, elə elə də yaşayırdıq; bədbəxtliyimiz bədbəxtlik, xoşbəxt anlarımız isə, ani də olsa, xoşbəxtlik idi; bilirdik ki, sizə olan sevgimiz, ölüm viruslu sevgidi, amma əsl sevgidi, əbədi sevgidi, mənim generalım! Vaqon pəncərəsinin tozlu şüşəsi araxasından görünən

dumanlı xəyalınız, həyat məşəliydi; ötəri görünən məsum, titrək solğun dodaqlar, ipək əlcəkli əlin ayrılıq işarəsi - tale xətlərindən məhrum qoca əlin işarəsi - həyatımızın yanar məşəliydi. Biz, bu qocanın əslində kim olduğunu heç vaxt öyrənə bilmədik; onun, təsəvvürünə gətirməyə belə hünəri çatmadığı, bizimsə, tükənməz ehtirasla sevdiyimiz bu həyatın arxa və üz tərəflərini ayırd eləyə bilməyən bu cəllad, bizim mifimiz idi bəlkə?.. O, bizim anladığımız həqiqəti - həyatın çətin və ani olduğunu və bundan savayı ayrı bir həyatın olmadığını dərk eləməyə qorxurdu; bizsə, bu yeganə gerçək həyatımızdan xoflanmırıdık, çünki kimliyimizi yaxşı dərk edirdik, onun isə - şişkin qarnını zorla sürüyə-sürüyə gəzən bu qocanın kimliyi, son günəcən nə bizə, nə də özünə aydın olmadı və axır ki, o, ölüm qayığının çürük yelkənlərindən yapışaraq, bitib- tükənməz zamanının nəhayət ki, sona yetdiyi xəbərini insanlara, bütün dünyaya car çəkən təbillərin gurultusunu, kilsə zənglərinin səsinə, bayram atəşfəşanlığını, küçələrə tökülüşüb qəlbləri, fərəh və qalibiyyət dolu sevinclə mahnılar oxuyan xalq kütlələrinin səsinə eşitmədən, öz payızının son, donuq xəzəl axarıyla qaranlıq əbədiyyətə yollandı...

Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü, 1990-cı ildən Respublika Tərcümə və Ədəbi Əlaqələr Mərkəzinin sədri, «Xəzər» dünya ədəbiyyatı jurnalının baş redaktorudur. Əsərləri rus, ingilis, fransız, alman, polyak, fars, özbək dillərinə tərcümə və nəşr edilib.

«Üçüncü mərtəbədə» (1976), «Şənbə gecəsi» (1980), «Keçid» (1984), «İzdiham» (1991), «Subbotniy vəçer» (Moskva 1984) «Azadlıq» (1997), «Yazı» (2005) kitabları nəşr edilib.

«Can üstə», «O məni sevir», «Yol üstə» pyeslərinin müəllifidir.

Q.Q.Markesin «Patriarxın payızı», T.Vulfun «Dünyanın hörümçək toru» romanlarını, qədim sufi əlyazmalarını - M.Nəsifinin «Mövcudluq haqqında həqiqət», Ə.Qəzalinin «Səadət iksiri», «Oğluma məktub», «İlahi bilik», İbn Ərəbinin «Məkkə açıqlamaları» və sair əsərləri azərbaycan dilinə tərcümə edib. Əsərləri əsasında «Sərçələr» və «Qonaqlıq» televiziya tamaşaları «Gecə», «Cəza» filmləri çəkilib.

“Can üstə”, “O məni sevir” pyesləri “Yuğ” Dövlət teatrında səhnəyə qoyulub.

2001-ci ildə Vyana Universitetində A.Məsud yaradıcılığını tədqiq edən doktorluq işi müdafiə edilib (S.Dohan «Avropa şərqsünaslığında qadın yazarlar»).

“Humay” Milli Akademiyası mükafatı laureatıdır.